भारतीय ज्ञानपीठ मूर्तिदेवी जैन ग्रन्थमाला संस्कृत ग्रन्थांक–२६

श्रीराजवल्लभकृत

भोजचरित्र

[अँगरेजी प्रस्तावना, नोट्स तथा परिशिष्ट सहित]

सम्पादक
डॉ० बी० सी-एच. छाबड़ा
एम. ए., एम. ओ. एल., पी-एच. डी. (लेडेन, हॉलैण्ड), एफ़. ए. एस.
ज्वाइण्ट डायरेक्टर जनरल ऑव आर्किऑलॉजी इन इण्डिया
तथा
एस. शंकरनारायणन्
एम. ए., शिरोमणि,
असिस्टेण्ट सुपरिण्टेण्डेण्ट फ़ॉर एपिग्राफ़ी

भारतीय ज्ञानपीठ प्रकाशन

वीर निर्वाण सं० २४९०
वि० सं० २०२०, सन् १९६४

प्रथम संस्करण
आठ रुपये

ग्रन्थमाला सम्पादकीय

यह बात सच है कि भारतीय प्राचीन साहित्यमें पूर्णतः ऐतिहासिक कृतियोंका प्रायः अभाव है। किन्तु इसका यह तात्पर्य नहीं कि इस साहित्यमें ऐतिहासिक तथ्यों और व्यक्तियोंका कोई उल्लेख या परिचय ही न हो। यहाँ ऐतिहासिक घटनाओं और उनसे सम्बन्धित व्यक्तियोंका उतना ही परिचय मिलता है जितना मानवीय जीवनमें आदर्श व उत्कर्ष लाने तथा नीति और सदाचार स्थापित करनेके लिए आवश्यक समझा गया। जैन साहित्यमें प्रायः सर्वत्र ही प्रत्यक्ष व परोक्ष रूपसे इस प्रकारके उल्लेख ओत-प्रोत हैं। जैन अर्धमागधी आगमसे लेकर समस्त प्राकृत, संस्कृत व अपभ्रंश रचनाओंमें तथा आधुनिक भाषात्मक कृतियोंमें सैकड़ों आख्यान व उल्लेख ऐसे पाये जाते हैं जिनसे भारतीय प्राचीन इतिहासकी अस्पष्ट कड़ियोंको जोड़नेमें बड़ी सहायता मिलती है। मध्यकालीन साहित्यमें तो अनेक ऐसे कथानक, प्रबन्ध, चरित्र और रास मिलते हैं जिनके नायक सर्वथा ऐतिहासिक पुरुष हैं। हाँ इतना अवश्य है कि उनमें ऐतिहासिक तत्त्वोंके अतिरिक्त अतिशयोक्ति व अलौकिक बातोंका भी इतना समावेश हो गया है कि उक्त दोनों भागोंको पूर्णतः पृथक् कर यथार्थताका निर्णय करना जरा टेढ़ी खीर है।

इस सन्दर्भमें प्रस्तुत ग्रन्थ अपना एक महत्त्वपूर्ण स्थान रखता है। इसमें ग्यारहवीं शतीके भारतीय सम्राट् भोजका चरित्र वर्णित है। राजा भोजके कथानक भारतीय आख्यान-परम्परामें बहुत प्रसिद्ध और लोकप्रिय हैं। वे ऐसे दानशील और विद्याप्रेमी थे कि बल्लाल कविने अपने भोजप्रबन्धमें भारतके कालिदास व भारवि-जैसे प्राचीन महाकवियोंको उनकी राजसभामें ला बैठाया है और एक-एक सुन्दर पद्यकी रचनापर उन्हें एक-एक लक्ष सुवर्णमुद्राएँ दान करते हुए दिखलाया है। प्रस्तुत ग्रन्थ भोज-सम्बन्धी कथा-शृंखलाकी एक महत्त्वपूर्ण कड़ी है। इसके रचयिता राजवल्लभ जैनधर्मके अनुयायी व पाठक थे, तथा उन्होंने अन्नदानकी महिमा बतलानेके लिए यह रचना की। वे राजा भोजसे प्रायः चार सौ वर्ष पश्चात् पन्द्रहवीं शतीके मध्यभागमें हुए थे। ग्रन्थके देखनेसे स्पष्ट है कि उन्होंने अपने समयमें उपलब्ध भोजराजसम्बन्धी सभी वार्ताओंका संग्रह कर उन्हें अपने ढंगसे रीतिबद्ध शैलीमें रखनेका प्रयत्न किया है।

इस संस्कृत पद्यात्मक रचनाका प्रथम बार सम्पादन श्रीमान् डॉ० बहादुरचन्द्र छाबड़ा तथा श्री एस० शंकरनारायणन् ने आठ प्राचीन प्रतियोंके आधारसे किया है। जिनमें सबसे प्राचीन प्रति संवत् १४९८ (सन् १४४१) की है, और यही उन्होंने कर्ताके कालकी अन्तिम अवधि मानी है। ग्रन्थका सम्पादन बहुत कुशलतासे किया गया है, तथा प्रस्तावनामें ग्रन्थ व उसके कर्ताके सम्बन्धकी समस्त ज्ञातव्य बातोंका विद्वत्तापूर्ण रीतिसे विवेचन किया गया है। इस बहुमूल्य देनके लिए हम प्रथितयश विद्वान् सम्पादकोंके बहुत कृतज्ञ हैं। ऐसी महत्त्वपूर्ण प्राचीन रचनाओंको आधुनिक ढंगसे सुसम्पादित कराकर प्रकाशित करनेके लिए भारतीय ज्ञानपीठ व उसका अधिकारी वर्ग धन्यवादके पात्र हैं।

जबलपुर स्टेशन
२७-१२-१९६१

हीरालाल जैन
आ० ने० उपाध्ये
ग्रन्थमाला सम्पादक

अथ भोजचरित्रप्रारम्भः

[अथ प्रथमः प्रस्तावः]

[1]आश्वसेनं[2] जिनं नत्वा गौतमादिगणाधिपान् ।
[3]चरित्रमन्नदानस्य कुर्वे कौतूहलप्रियम् ॥१॥
पूर्वे भवे यथा दानं दत्तं भोजनृपेण तु ।
प्रबन्धं तस्य वक्ष्यामि भव्यानां बोधहेतवे ॥२॥ तथाहि—
भारतक्षेत्रमध्यस्थो देशो मालवसंज्ञकः ।
अनेकनगरग्रामपत्तनैः [4]प्रविराजितः ॥३॥
तत्रास्ति नगरी रम्या धारानाम्नी[5] महापुरी ।
अनेकमन्दिराकीर्णा [6]जैनप्रासादशोभिता ॥४॥
धनाढ्या बहवस्तत्र श्रेष्ठिसार्थाधिपादयः[7] ।
लक्षेश्वरा न दृश्यन्ते कोटिकोटीश्वराग्रतः ॥५॥
यत्र धर्मपरा लोकाः सदाचाराः क्रियान्विताः[8] ।
भूषिता [9]भूषणैर्द्रव्यैर्मन्ये सुरपुरीनिभा[10] ॥६॥
भूपस्तत्रास्ति विख्यातो दानमानगुणान्वितः ।
शूरो वीरवरः प्राज्ञः सिन्धुनामाऽस्ति भूपतिः ॥७॥
अनेकोपाङ्गरचनारचकः साहसान्वितः[11] ।
चतुरश्चारुमूर्तिस्तु[12] पमारान्वयभूषणम्[13] ॥८॥
अनेकान्तःपुरीवर्गपरिवारपरीवृतः ।
विशेषाद्रमणीवर्गमध्येऽप्येका मनोहरा ॥९॥

1. A begins with श्रीवीतरागाय नमः । 2. P^3 °नि; B^1 °नं° । 3. P^2 चा° । 4. P^2 °त्तनेन वि°; B^1 and B^3 °ट्टणेन वि° । 5. P^2 and A °म । 6. A, B^1 and B^3 जिन° । 7. P^2 श्रेष्ठसर्वा° । 8. P^1, A and L °रक्ति° । 9. P^2 भूपितद्र° । 10. B^1 °निभाः । 11. P^2, B^1 and B^3 साहसायणीः । 12. P^2 °श्च । 13. P^2 and B^1 परमा°; B^3 पर्मा° ।

पट्टराज्ञीपदे न्यस्ता नाम्ना रत्नावलीत्यहो ।
भुनक्ति तत्समं भोगान्[1] राज्यलीलोचितान्[2] सुखम् ॥१०॥
परं कर्मनियोगेन भूपः सन्तानवर्जितः ।
दम्पती कुर्वतस्तस्मात्तौ द्वौ दुःखं सदा हृदि ॥११॥
धिग्जन्म धिगिदं राज्यं धिग्मे बलपराक्रमौ ।
दध्यौ धिग्मे गुणाधिक्यं यदपुत्रो नृपोऽस्म्यहम्[3] ॥१२॥
शिवादित्याभिधो मन्त्री चतुर्धाबुद्ध्यधिष्ठितः[4] ।
तत्प्रियागुणमञ्जर्यां[5] रुद्रादित्याभिधः सुतः ॥१३॥
भूपश्चित्तविनोदाय सामन्तैर्मन्त्रिभिः पुनः ।
मिलित्वाऽऽगत्य विज्ञप्तो गम्यते मृगयाविधौ[6] ॥१४॥
हयमारुह्य[7] भूपेन्द्रः परिच्छदसमन्वितः ।
जगाम[8] बहिरुद्याने त्रासयन्प्राणिनः परान्[9] ॥१५॥
एकाकी तत्र भूपालो बभ्राम[10] सरितस्तटे[11] ।
शिशुं ददर्श सत्कान्तिं स्थितं मुञ्जतृणोपरि ॥१६॥
सुरूपं बालकं दृष्ट्वा राजा हर्षपरायणः ।
प्रच्छन्नोच्छङ्ग[12]मादाय गतो रोरो[13]निधानवत् ॥१७॥
रत्नावलीं समाहूयैकान्ते बालमदर्शयत् ।
बालं सूर्योपमोद्द्योतं[14] दृष्ट्वा राज्ञी विसिष्मये[15] ॥१८॥
भूपेनाप्यस्य [16]वृत्तान्तं प्रियाया उक्तमग्रतः[17] ।
पुण्ययोगादसौ लब्धः पाल्यो [18]भद्रेऽङ्गजन्मवत् ॥१९॥
राज्या [19]मोदवशात्सद्यः स्तनौ स्तन्येन पूरितौ ।
[20]गूढगर्भवशाज्जातः[21] पुत्रो[22][23]भूपगृहेऽद्भुतः[24] ॥२०॥

---

1. A, B^1 and B^3 तत्समं भुञ्जयत्सेव । 2. P^2, A and B^3 °चितं; B^1 °चितः । 3. P^3, A, B^1 and B^3 धिग्मे गुणगणाधिक्यं यदि पुत्रविवर्जितम् (B^1 तः) । 4. B^1 and B^3 बुद्धिनायकः । 5. P^1, P^3, and L °र्या । 6. B^1 and B^3 मृगयां प्रभो । 7. P^1, P^3, A, B^1 and B^3 हयेना° । 8. A and B^3 आगत्य; B^2 गता ते । 9. P^3 जीवानां नाशयन्नपि; B^1 and B^3 जीवानां त्रासयन्नपि । 10. L जगाम; B^1 भ्राम्यते; B^3 भ्रमते । 11. B^1 and B^3 सरित्तातटे । 12. P^2 °त्सङ्ग° । 13. B^1 रोरी; B^3 रोर° । 14. P^2 बालसूर्योपमं कान्त्या; A बालसूर्यसमां कान्तिं । 15. P^2 and A सविस्मिता । 16. P^2 and A °न मूलवृ° । 17. P, P^3 and L °त्तं प्रियाया उक्तमग्रतः; A, B^1 and B^3 प्रियाग्रे च निरूपितम् । 18. P^2, A, B^1 and B^3 पुण्ययोगादिमं पुत्रं पाल्यं भद्रे । 19. P^1 P, ^{3} A and L मोद° । 20. P^2, A, B^1 and B^3 °भविता° । 21. P^2, A, B^1 and B^3 °तं । 22. P^2 and A °त्रं । 23. P^2, B^1 and B^3 राज; A राज्ञो । 24. A, B^1 and B^3 °तम् ।

एवं श्रुत्वा प्रजाः सर्वाः[1] संजाता हर्षपूरिताः ।
वर्द्धापनाय सर्वास्ता गता भूपस्य मन्दिरे ॥२१॥

महाद्भुततः कृतो राज्ञा पुत्रजन्ममहोत्सवः[2] ।
दानमानवशाज्जाताः सन्तुष्टा याचकादयः ॥२२॥

षष्ठेऽह्नि षष्ठिकाचागा नखशुद्धिर्दशाह्निके ।
एकादशे दिने भुक्ताः प्रकृष्टाः[3] स्वजनादयः ॥२३॥

विटपे[4] मुञ्जमध्यस्थः[5] संप्राप्तो[6] बालकः[7] पुरा ।
एवं [8]विचिन्त्य भूपेन मुञ्जनामास्य निर्मितम्[9] ॥२४॥

द्वितीयेन्दुकलावत्स ववृधेऽथ दिने दिने ।
लाल्यमानोऽथ धात्रीभिः संजातः पञ्चवार्षिकः ॥२५॥

मुञ्जभाग्याधिकत्वेन राज्ञी रत्नावली तदा ।
गर्भाधानपरा जाता हर्षेण पूरिता हृदि ॥२६॥

वर्धमाने च तद्गर्भे राजा राज्ञीप्रमोदभाक् ।
दोहदैः पूर्यमाणैस्तद्गर्भः पूर्णो दिनैस्ततः ॥२७॥

राज्ञ्यास्तनूरुहो[10] जातः शुभे लग्ने च वासरे[11] ।
वर्धापनं पुरे [12]चक्रुर्भूपादेशेन तत्प्रजाः ॥२८॥

सिन्धुलः सिन्धुपुत्रोऽयं चिरं जीयाज्जनोऽवदत्[13] ।
वर्द्धन्तौ लाल्यमानौ स्तः[14] पुत्रौ द्वौ मुञ्जसिन्धुलौ ॥२९॥

ज्ञात्वाऽध्यापनयोग्यौ[15] तौ कलाचार्यस्य चार्पितौ[16] ।
दिनैः स्तोकतरैर्जातौ[17] शस्त्रशास्त्रकलान्वितौ ॥३०॥

यौवनेन च संप्राप्तौ ज्ञात्वा सिन्धुनृपेण तु[18] ।
सुशीले कुलजे कन्ये तौ द्वावपि विवाहितौ ॥३१॥

मुञ्जनामा[19] सुतो [20]जीववल्लभः पितरोस्तयोः ।
पुण्याधिकस्य जीवस्य[21] प्रशंसां न करोति कः ॥३२॥

---

1. P^2, A, L and B^3 प्रजा सर्वा⋯रिता । 2. A °त्सवः । 3. P^2 and L °हृ° । 4. P^2, A, B^1 and B^3 विकटे । 5. P^2 and A °स्थ° । 6. P^2 and A °प्त° । 7. P^2 and A °कं° । 8. P^2, A, B^1 and B^3 सं° । 9. P^2, B^1 and B^3 नाम प्रतिष्ठितम् । 10. P^2 राज्ञीतनौ सुतो; A राज्ञी सुतासुतौ । 11. P^2 सुलग्ने शुभवासरे । 12. P^2 and A कार्यं । 13. B^1 and B^3 °नांक्तिभिः । 14. P^2 and A तौ । 15. A °स्वाध्ययन° । 16. A °र्यं समर्पितौ; B^1 °र्यसमन्वितौ । 17. B^1 and B^3 °तरैर्मध्ये । 18. P^2 and A तौ । 19. A °म । 20. A °तोऽसौव० । 21. P^2 and A^1 °धिके जनेनापि ।

नान्तरं वेत्ति कोऽपीति[1] [2]तनुजन्माऽथ पालकः ।
एकदा सिन्धुभूनाथो रात्रौ मुञ्जालये गतः ॥२३॥
तेन लज्जावता[3] क्षिप्ता पर्यङ्काधः प्रिया निजा ।
सत्कृत्यासनकं दत्त्वाऽग्रे पितुः समुपाविशत् ॥२४॥
विलोक्य दक्षिणं वामं[4] भूपेनालापितः सुतः ।
तृतीयो न हि कोऽप्यत्र सन्निधौ वर्तते जनः[5] ॥२५॥
अत्र स्थाने सुतोऽप्याह न कश्चिद्वर्ततेऽपरः[6] ।
एवं श्रुत्वाऽवदद्भूपः शृणु वत्स[7] ! वचो मम ॥२६॥
पालकस्त्वं सुतोऽस्माकमङ्गजन्माऽस्ति सिन्धुलः ।
न कश्चिदन्तरं[8] वेत्ति तवाप्युक्तं मयाऽधुना ॥२७॥
न हि [9]कश्चिदसौ दासो गुणैस्तुष्यन्ति साधवः ।
परोऽपि गुणवान् पूज्यस्त्यज्यते निर्गुणो[10]ऽङ्गजः ॥२८॥ यदुक्तम्[11]—
परोऽपि हितवान् बन्धुर्बन्धुरप्यहितः[12] परः ।
अहितो देहजो[13] व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥२९॥
स्पर्शयन् पाणिना स्पृष्टं[14] सिन्धुभूपोऽवदत्तदा[15] ।
राज्यश्रियं ते ददामि परमेकं[16] वचः शृणु ॥४०॥
सिन्धुलोऽयं तव भ्राता पालनीयोऽत्र[17] सर्वदा ।
विनाशं क्वाऽप्यसौ कुर्वन् रक्षणीयो मदुक्तितः[18] ॥४१॥
यदृच्छया[19] मया भुक्ता राज्यसंपदिहाधिका[20] ।
वृद्धत्वे[21] त्वधुना प्राप्ते साधयामि परं भवम्[22] ॥४२॥
एवं निरूप्य मुञ्जाग्रे भूपतिस्तत उत्थितः[23] ।
सोपानाद्यावदुत्तीर्य गच्छति स्म[24] शनैः शनैः ॥४३॥
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रस्तावद्ध्यात्वेति मुञ्जराट् ।
पर्यङ्काधःस्थभार्यायाः खड्गेन छिन्नवान् शिरः[25] ॥४४॥

---

1. B¹ न वेत्तीदमन्तरं कोपि । 2. P² and A अ(ना)ङ्ग° । 3. P² and A लज्जातुरे । 4. P², A and B¹ वामदक्षिणमालोक्य । 5. P², A, and B¹ जनो वर्तते सन्निधौ । 6. P², A, and B¹ वर्तते न हि कोऽपरः । 7. A and B³ °वत्स । 8. P², A and B¹ न हि कोऽप्यन्तरं । 9. P² and A कि । 10. P² and A °णा° । 11. P² and A यथा । 12. P² °त्युक्तं हितवान् । 13. P² °तो । 14. P² मोहात्पृष्टि करे कृत्वा । 15. P² and A वदते सिन्धुभूपतिः । 16. A °क । 17. P² and A हि । 18. P² and A रक्षणीयो हि मद्वचात् । 19. P² and A इह धात्री । 20. P² and A य.च्छाराज्यसंपदा । 21. P¹, P² and L वार्धके । 22. P², A and B¹ परत्रं साधयाम्यहम् । 23. P², A and B¹ उत्थितो भूपतिस्ततः । 24. P² गच्छमानः । 25. A °रम् ।

खड्गखाट्कारमाकर्ण्य[1] द्रुतं व्याघुटितः स्वयम्[2] ।
दृष्ट्वा च तत्प्रतीकारं सिन्धुश्चित्ते[3] व्यचिन्तयत् ॥४५॥

राज्यश्रियं दयाहीनः पालयिष्यत्यसौ ननु[4] ।
विमृश्येत्यलके चक्रे शोणितेनास्य पुण्ड्रकम्[5] ॥४६॥

प्रातस्तु भूप आस्थाने ह्युपविष्टः सभान्वितः ।
आकारितः शिवादित्यो[6] रुद्रादित्यसुतान्वितः[7] ॥४७॥

नृपेणाप्रच्छि सोऽमात्य[8] एकान्तस्थानसंस्थितः[9] ।
मुञ्जाय दीयते राज्यं मन्त्रिमुद्रा सुते तव ॥४८॥

सुमन्त्रं मन्त्रयित्वेमं पृष्ट्वा ज्योतिषिकं नरम्[10] ।
मन्त्रिणां पश्यतां राज्ञा स्थापितो मुञ्जभूपतिः[11] ॥४९॥

रुद्रादित्याय मुञ्जेन मन्त्रिमुद्रा समर्पिता ।
सिन्धुराजेति कृत्वाऽभूत्परलोकार्थसाधकः ॥५०॥

अथ मुञ्जनरेन्द्रस्य राज्ये प्रमुदिताः प्रजाः[12] ।
धर्मकर्मपरा जाता भूपे पुण्याधिके सति ॥५१॥

विद्यया[13] विनयेनापि पाण्डित्येन विवेकतः[14] ।
मुञ्जभूपसमः कोऽपि विद्यते न हि भूपतिः ॥५२॥

पालयामास तद्राज्यं यौवराज्यं च[15] सिन्धुलः ।
सीमापालैर्नृपैः कैश्चिदाज्ञा नैवास्य लङ्घ्यते ॥५३॥

नागाधिपो बलैर्योऽस्ति[16] विवेकविनयैर्गुरुः[17] ।
रिपुतारागणे सूर्यो मुञ्जपादाब्जसेवकः ॥५४॥

ईदृग्गुणसमाश्लिष्टः[18] सिन्धुलः सिन्धुना समः[19] ।
सेवते मुञ्जभूपालं[20] सदाऽप्येकाग्रमानसः ॥५५॥ [युग्मम्]

---

1. P², A and B¹ तस्य खाट्कारकं श्रुत्वा । 2. P², A and B¹ °सौ नृपः । 3. P², A and B¹ हृदि भूपो । 4. P² °ष्यति नान्यथा । 5. P², A and B¹ विमृश्येदं कृतं भाले तिलकं तेन शोणितम् (B¹ शोणितैः); L मुद्रकम् । 6. P¹ and A शिवादित्यः समाकर्ण्य । 7. A °समन्वितः । 8. P², A and B¹ °णामात्यकः पृष्टो । 9. P², A and B¹ मन्त्रमेकान्तसंस्थितः । 10. B¹ ज्ञातिमापृच्छ्य भूपतिः । 11. P², A, B¹, and B³ स्थापितो मुञ्जभूनाथो मन्त्रिसामन्तपश्यतः । 12. P², A, and B³ °ता प्रजा; L °ता नराः । 13. A विद्यायां; L विद्याया । 14. P², A and B¹ विवेके विदुरेऽपि च । 15. P², A and B³ युवराजोऽस्य; B¹ युवराज्येऽस्य । 16. P², B¹ and B³ बले नागाधिको यस्तु । 17. B¹ and B³ विवेके विनये गुरुः । 18. P², A, B¹ and B³ ईदृग्गुणेन संयुक्तः । 19. P², A, B¹ and B³ सिन्धुनादृशः । 20. P², A, B¹ and B³ °भूपस्य ।

यदा यदा सदस्येति[1] सिन्धुलः शुद्धमानसः ।
लोहमय्यावुभे कुश्यौ[2] पाण्योर्लात्वाऽक्षिपत्क्षितौ[3] ॥५६॥

निष्कास्येते न केनापि सामन्तैः सुभटैरपि[4] ।
उन्मीयमानः सदसो[5] निष्कासयति ते स्वयम् ॥५७॥

[6]हृदि तन्मुञ्जभूपस्य शल्यीकरोति[7] दिवानिशम् ।
माता वदति मा[8] मेदं कदाचित्तनुजन्मना ॥५८॥

विनाशयत्यसौ मा मां राज्यं मा लाति[9] मामकम्[10] ।
दृष्यौ यथा तथा तस्मान्मारणीयो मयाऽनुजः[11] ॥५९॥

क्रीडायै मुञ्जभूनाथो वने याति स्म चैकदा ।
स्कन्धे लोहकुशीं बिभ्रच्चैलकः सम्मुखोऽमिलत्[12] ॥६०॥

यौवनोन्मत्तलीलेन[13] कौतुकाक्षिप्तचेतसा[14] ।
अक्षेपि सिन्धुलेनास्यैव कण्ठेऽलङ्कृतिः कुशी[15] ॥६१॥

[16]तद्दृष्ट्वा मुञ्जभूनाथो [17]हृदयेऽतिचमत्कृतः ।
मारणीयो मया नूनमुपायेन यथा तथा ॥६२॥

गृहागतं समाहूय पट्टहस्त्यधिरोहकम्[18] ।
एकान्ते गूढमन्त्रेण शिक्षां दत्ते स्म भूपतिः[19] ॥६३॥

स्नानस्यावसरे[20] चेभं[21] ढौकयित्वा समुद्धतम्[22] ।
मारणीयो ममाज्ञातो राज्यद्रोही[23] हि सिन्धुलः ॥६४॥

अन्येद्युः सिन्धुलस्तत्रातिष्ठदास्थानमण्डपे[24] ।
भूपाज्ञया गजो मुक्तः [25]कण्ठेनोच्चैरवादि च[26] ॥६५॥

---

1. B^1 and B^3 सभां याति । 2. P^2 and A कुशलोहमयी ते द्वे । 3. P^2 and A कराभ्यां भूमिमाक्षिपत्; L पाण्या लात्वाऽऽक्षिपत् क्षितौ । 4. P^1 and P^3 °टैश्च ते । 5. A समामुत्थीयमानः सन् । 6. P^2, A, B^1 and B^3 हृदये मुञ्ज° । 7. L पट्करोति । 8. P^2 and A यद् । 9. P^2 and A गृह्णाति । 10. B^1 and B^3 विनाशयति चास्माकं राज्यं गृह्णाति निश्चितम् । 11. P^2, A, B^1 and B^3 एवं ज्ञात्वा लघुभ्राता मारणीयो मयाऽधुना । 12. P^2, A, B^1 and B^3 °स्त्वागतः । 13. P^2, B^1 and B^3 लीलायां । 14. P^2, A, B^1 and B^3 मानसः । 15. P^2, A, B^1 and B^3 सिन्धुले (B^1 and B^3) पतितस्यैव कण्ठाभरणवत् कुशिम् । 16. L तं । 17. P^2, A, B^1 and B^3 हृदयेन । 18. B^1 and B^3 गृहागतं समाहूतः पट्टहस्त्यधिरोहकः । 19. P^2, A, B^1 and B^3 दापयते नृपः । 20. A, B^1 and B^3 स्नानावसरे । 21. L चैनं । 22. P^2 and A समुद्धतः । 23. P^2, A and B^3 °ग्राही । 24. P^2, A, B^1 and B^3 सभोपविष्टः स्थाने° । 25. P^1 and P^3 कण्ठे° । 26. P^2, A, B^1 and B^3 कण्ठोच्चस्वरकेऽवदत् ।

उन्मत्तः [1]सिन्धुरो याति न हि वश्यो ममापि च ।
एवं वदति चायातः[2] सिन्धुलस्यैव[3] सन्निधौ ॥६६॥
आयुधो नास्ति[4] किं कूर्मो दृष्ट्वा स्वामीं पुरः स्थिताम् ।
गृहीत्वा पश्चिमौ पादौ हतः कुम्भस्थले गजः ॥६७॥
सुनोदशनसंदष्टो गजोऽगच्छत्पराङ्मुखः[5] ।
पुच्छं कृष्ट्वा कटी भग्ना सिन्धुलेन गजस्य हि[6] ॥६८॥
भूपतिश्चिन्तयामासाधुना वैरं पटूकृतम्[7] ।
पुच्छच्छेदो भुजङ्गस्येवात्र ज्ञेयोऽतिदुष्करः[8] ॥६९॥
मुञ्जभूपस्त्वभिप्रायं नैव जानाति[9] सिन्धुलः ।
शुद्धचित्तं यथाऽऽत्मानं तथा विश्वं स पश्यति ॥७०॥
ज्येष्ठकौ[10] द्वौ समायातौ मल्लौ हुल्लौ कर्णौ ।
सन्धिप्रोत्तारणे दक्षौ मल्लविद्याविशारदौ ॥७१॥
सामन्तश्रेष्ठिसार्थेश[11]राजव्यापारकोक्तितः ।
[12]कलाकौशल्यविख्यातौ श्रुतौ भूपेन तावपि ॥७२॥
एकान्ते तौ[13] समाहूय ज्ञात्वा [14]मर्दनलाघवम् ।
दानमानेन सम्मान्य राज्ञा वाचाऽभियाचितौ ॥७३॥
भ्रातुः[15] सिन्धुलनाम्नो[16] मे मर्दनावसरे सति ।
कलं पृष्ठौ समारोप्य विह्वलीकृत्य पूर्वतः[17] ॥७४॥
निष्कास्य तस्य[18] नेत्रे द्वे दर्शनीये ममाग्रतः ।
सेवकाः स्वामिभक्ताः स्युर्दोषो न हि कथञ्चन ॥७५॥
मुञ्जराज्ञा यदादिष्टं ताभ्यां तन्मर्दने कृतम् ।
अन्धः[19] सिन्धुलको जातः[20] को जाने कर्मणो गतिम् ॥७६॥
सूरत्वं विक्रमत्वं च[21] पौरुषं च पराक्रमम् ।
संग्रामे [22]वैरिघातत्वं गतं सर्वं त्रिचक्षुषः[23] ॥७७॥

1. A °त्तसि° । 2. A, B^1 and B^3 वदन् समायातः । 3. P^2 and A °स्य च । 4. P^2, A, B^1 and B^3 न हि । 5. B^1 °त्वम् । 6. B^1 सिन्धुरे सिन्धुरस्य च । 7. P^2 वैरं प्रकटितं सुना । 8. P^2 and A दुष्टान्वोभ तथाकुलम् । 9. P^2 नो जानातीह; B^1 and B^3 नो जानाति । हि । 10. P^2, A, B^1 and B^3 येष्ठिकौ । 11. P^2 °शाद् । 12. P^2 and A कौशल०; B^1 कुशल° 13. A and B^3 °त्वेन । 14. P^2 कर्म न । 15. P^2 भ्रातः! । 16. P^2, A, B^1 and B^3 नामानं । 17. P^2, A, B^1 and B^3 कृतपूर्वकम् । 18. P^2, B^1 and B^3 पश्चान्निष्कास्य । 19. P^2 अप । 20. P^2 and A यातः । 21. B^2 विक्रमं चित्तं; B^1 and B^3 विक्रमं वित्तं । 22. P^2, P^3, B^3 वैर० । 23. P^2, A, B^1 and B^3 गता सर्वे त्रिचक्षुषः ।

निःशल्यत्वा[1]न्नृपस्तस्मै ग्रासग्रामादिकं बहु[2] ।
दत्त्वा निर्वाहयामास[3] पितुर्वाचं[4] विचिन्तयन् ॥७८॥
भार्याऽस्ति[5] सिन्धुलस्यापि[6] नाम्ना रत्नावलीति[7] या ।
साऽथ गर्भवती[8] जाता श्रुत्वा मुञ्जोऽपि[9] हर्षितः ॥७९॥
नवमासैरतिक्रान्तैः[10] [11]सार्धाष्टदिवसैः[12] पुनः ।
प्रसूतिसमये भूपाज्ञया ज्योतिषिकः स्थितः ॥८०॥
नरोऽन्येऽपि बहिर्द्वारे ज्योतिःशास्त्रविचक्षणाः ।
ज्योतिर्मण्डलमीक्षन्ते केचिच्चूडामणीधराः[13] ॥८१॥
धृत्वा वररुचिर्नारीवेषं तस्थौ गृहान्तरे[14] ।
प्रच्छन्नत्वेन लोकेन न ज्ञातः केनचित्पुनः[15] ॥८२॥
[16]अतीवशुभवेलायां शुभग्रहनिरीक्षिता ।
प्रसूतिर्बालकस्यासीज्झल्लर्या नाद उत्थितः ॥८३॥
बाह्यद्वारस्थितो[17] ज्योतिषिकः पृष्टो नृपेण च[18] ।
जातो दुष्टग्रहैर्बालो वने त्यज्यतां शिशुम् ॥८४॥
सूतिकागृहमध्यस्थो लिखित्वाऽक्षरचीरिकाम् ।
विमुच्य च[19] गृहद्वारे ययौ वररुचिर्बहिः ॥८५॥
मोचनाय वने तेन[20] राजादेशेन[21] ते नराः ।
मातृसङ्गस्थितं बालं लात्वा गच्छन्ति यावता ॥८६॥
तावद्द्वारस्थिता पत्री दत्ता मुञ्जस्य तैर्नरैः ।
वाच्यते स्म तु[22] [23]सामन्तैस्तन्मध्यस्थमिदं[24] यथा ॥८७॥
[25]पञ्चाशत्पञ्चवर्षाणि सप्त मासा[26] दिनत्रयम् ।
भोजराजेन भोक्तव्यः सगौडो दक्षिणापथः[27] ॥८८॥

---

1. P², A, B¹ and B³ °त्वे नृ° । 2. P², A, B¹ and B³ °दिकान् बहून् । 3. P² and A निर्वाहयत्तस्मै । 4. P² वाचं; A and B¹ वाचा । 5. P² बालास्ति । 6. A, B¹ and B³ पत्नी सिन्धुलस्य । 7. L शोभावतीति । 8. P², A, B¹ and B³ °वरा । 9. P², A, B¹ and B³ °ति° । 10. P² °मासे व्य°; B¹ °मासेऽत्य° । 11. P² °न्ते; B¹ °न्तेः (न्ते) । 12. P² °से । 13. P², B¹ and B³ केऽपि चूडामणिं धृत्वा पश्यन्ति ज्योतिर्मण्डलम् । 14. B¹ and B³ वररुचिर्वनितावेषधरो भूत्वा गृहान्तरे । 15. P², A, B¹ and B³ प्रच्छन्नः सर्वलोकस्य न ज्ञातः केन कस्यचित् । 16. P², A, B¹ and B³ अतएव । 17. P², A and B³ °द्वारे । 18. B¹ and B³ ज्योतिः स्वयं भूपेन पृच्छितः । 19. B² मोचयित्वा । 20. P², A, B¹ and B³ तस्मिन् । 21. P², P³, L, B¹ and B³ राजाऽऽदे° । 22. P¹, A, B¹ and B³ वाच्यमाना । 23. P² सा पत्री । 24. P², A, B¹ and B³ मन्त्र्यादि(भिः) श्रूयते । 25. P², A, and B³ उक्तं च—पंचा°; B¹ यथा-पंचा° । 26. L °मास° । 27. P¹, P³, A, L, B¹ and B³ °क्षं···इं···थम् ।

एवं ज्ञात्वा नृपाद्यास्ते[1] सर्वे हर्षवशंवदाः[2] ।
तं बालं स्थापयामासुः कृत्वा[3] वर्धापनं पुरे ॥८९॥
जन्मकुण्डलिका दृष्टा मुञ्जेन मुदितात्मना ।
परमोच्चपदप्राप्तास्त्रयस्तत्र ग्रहाः स्थिताः ॥९०॥
उच्चः केन्द्रस्थितो लग्नाधिपो[4]रिष्टनिवारकः ।
नवग्रहबलोपेता दृष्टा सा जन्मकुण्डली ॥९१॥
एवं हर्षवशाद्भूपो गृहे वर्धापनं घनम् ।
करोति स्म शुभोत्साहं[5] दानमानपुरःसरम् ॥९२॥
नामस्थापनमेतस्य[6] भोजराज इतीरितम् ।
कलाभिर्वा द्वितीयेन्दुर्ववृधेथ दिने दिने ॥९३॥
संजातः पञ्चवर्षीयो[7] लाल्यमानः स[8] सर्वदा ।
वल्लभो मुञ्जभूपस्य प्राणतोपि हि सर्वथा[9] ॥९४॥
[10]क्षिप्तो हर्षेण शालायां[11] पाठकाग्रे पठन् बहु ।
जिह्वायाः [12]प्रकटोच्चारोक्षरलेखेपि पण्डितः ॥९५॥
[13]क्रमाज्जज्ञेष्टवर्षीयः[14] कुमारोयं[15] गुणाधिकः ।
पट्टिकाक्षरसंयुक्ता दर्शिता मुञ्जभूपतेः ॥९६॥
प्रशस्तावयवैं रम्यां समीचीनाक्षरावलीम् ।
[16]दृष्ट्वास्य सुगुणावासां मुञ्जो[17] विस्मयमासवान्[18] ॥९७॥
विषवल्लीसमोस्त्येष[19] पोषितोनर्थकारकः ।
स्मरिष्यति वराकोयं वैरं[20] राज्यस्य [21]चात्मनः ॥९८॥
तन्मया बाल्यसंस्थोयं[22] मारणीयो हि नान्यथा ॥
अन्यथा यौवने प्राप्ते बालोयं मां हनिष्यति ॥९९॥

---

1. P^2, A, B^1 and B^3 नृपादीनां । 2. P^2 and L गताः । 3. P^2, B^1 and B^3 स्थापयित्वाथ (P^2तु) तं बालं कृतं । 4. P^2, A, B^1 and B^3 लग्नाधिपोथ (B[1] and B^3 च) केन्द्रस्थः सर्वा० । 5. P^2, A, B^1 and B^3 महद्गुरुणा (A च्छा) हं । 6. P^1 °वास्य । 7. P^2, A, B^1 and B^3 पञ्चवार्षिककी जातः । 8. P^1, A, B^1 and B^3 °नो हि । 9. P^2, A, B^1 and B^3 प्राणादपि हि सर्वदा । 10. A adds, before this verse, प्रशस्तावयवैं रम्या मनोज्ञा चाक्षरावली । दृष्ट्वा रूपगुणावासं पुनर्विस्मयतां गतः ॥ 11. P^2, A, B^1 and B^3 शालायां क्षिप्रहर्षेण । 12. P^2 and B^1 °यां सदृशो° । 13. P^2, A, B^1 and B^3 क्रमेण जा° । 14. P^2 and A °वार्षिकः । 15. P^2, A, B^1 and B^3 °रोभूद् । 16. P^2, A, B^1 and B^3 दृष्ट्वा रूप° । 17. P^2, A, B^1 and B^3 पुनर् । 18. P^2,A,B^1 and B^3 °यतां गतः । 19. B^1 °प्येष । 20. A चिरं । 21. P^2, A, B^1 and B^3 राज्यं तथा° । 22. P^2, A, B^1 and B^3 तदा मे बाल्कस्थोयं ।

एवं निश्चित्य भूपेन वधकाय निवेदितम् ।
संध्यायां भोजराजोयमागमिष्यति ते गृहे ॥१००॥
छित्वास्य शीर्षमस्माकं[1] दर्शनीयं त्वया ध्रुवम् ।
अनर्थो ह्यन्यथा युष्मत्कुटुम्बे हि भविष्यति ॥१०१॥

दत्त्वा शिक्षामिमां तेषां वधकाः प्रेषिता गृहे ।
संध्यायाः[2] समये प्राप्ते भोजस्यावाचि भूभुजा ॥१०२॥
गच्छ [3]चाण्डालमाहूय समानय ममान्तिके ।
नान्यः संप्रेष्यते कोपि कार्येस्मिन्नाम्यते स्वयम् ॥१०३॥
भूपाज्ञया गतो बालस्तच्चाण्डालकवेश्मनि ।
वधकैर्मध्यमाहूतो वधनस्य[4] मनोरथैः ॥१०४॥
भोजभूपं समालोक्य प्रदीपाग्रे विशेषतः ।
हस्तौ न वहतस्तेषामायुः[5]प्रबलतावशात्[6] ॥१०५॥ यथा[7]—
सरसांधीयै म बीहि बीहि म पांडैकाढोयै ।
लिहीयो पहिले दीहि घूटा विणर्पीयै नही ॥१०६॥

बालोप्यूचे कथं यूयमन्यथाकृतचेतसः ।
कृपापरा वदन्ति स्म शृणु बाल ! नृपोदितम् ॥१०७॥
तस्योक्तः सर्ववृत्तान्तः[8] श्रुत्वा बालोपि सोवदत्[9] ।
मां मारयन्तु भो भद्रा ! विलम्बो न विधीयताम्[10] ॥१०८॥
अन्यथा [11]मुञ्जराड् युष्मत्कुटुम्बस्यापि घातकः ।
जानीत मद्वधं प्रायो युष्माकं[12] शुभकारकम् ॥१०९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य चाण्डालास्ते कृपापराः ।
मारणीयो न बालोयं यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥११०॥
तथाप्युपायः कर्तव्यः कृते कार्ये सुखं भवेत्[13] ।
बालशीर्षसदृक्शीर्षं कारितं चित्रकारकात् ॥१११॥
तावद्भोजकुमारेण जङ्घायाः शोणिताक्षरैः ।
क्षीरोदकपटे श्लोको लिखित्वैष समर्पितः[14] ॥११२॥

1. P^3, A, B^1 and B^3 शीर्षं मदीयम°। 2. P^2, A, L and B^3 °यां। 3. A च°। 4. P^2, A, and B^3 वधग(B³ क)काय। 5. A, B^1 and B^3 °स्तस्य चायुः°। 6. P^2, A, B^1 and B^3 °हेतुना। 7. B^3 उक्तं च instead of यथा। 8. P^2, A, B^1 and B^3 तस्योदितं च वृत्तान्तं। 9. A and B^1 भाषते। 10. P^2, A, B^1 and B^3 °मते। 11. P^2, A, B^1 and B^3 मुञ्जभूपोसौ कु°। 12. P^2, A, B^1 and B^3 मद्वधं तव जानीहि सर्वथा। 13. P^2, A, B^1 and B^3 भूमाय यत्। 14. B^1 and B^3 क्षीरोदकस्य पट्टेन लिखित्वा श्लोकमर्पितम्।

अलक्तकेन[1] संलिप्य चलिता वधकास्ततः ।
मार्गं पश्यति यावद्राट्[2] तावत्तैर्दर्शितं[3] शिरः ॥११३॥

दृष्ट्वा[4] तद् भूपतेस्तस्मिन् प्रेमप्रुल्लसितं महत् ।
वाण्या सगद्गदं राजा वधकान् पृच्छति स्म तान्[5] ॥११४॥

कण्ठच्छेदनवेलायां किंचित्तेनोक्तमस्ति वः[6] ।
पत्रान्तराक्षराण्यस्माकं दत्तानि गृहाण भोः ! ॥११५॥

सगद्गदगिरा भूपो वाचयत्यक्षरावलीम् ।
मुमोच नेत्रवारीणि दीर्घनिःश्वसितानि च[7] ॥११६॥ यथा[8]–

मान्धाता स[9] महीपतिः कृतयुगेलङ्कार[10]भूतो गतः
सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः[11] ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावद्भवान् भूपते !
नैकेनापि समं गता वसुमती मन्ये त्वया यास्यति[12] ॥११७॥

श्लोकार्थं हृदये न्यस्य पुनः पृच्छति तान् नरान् ।
सत्यं वदत[13] मे बालो भवद्भिः किं हतो न वा ॥११८॥

बभाषिरे भयाक्रान्ता भूपाज्ञा केन लुप्यते ।
नृप ऊचेथ किं कुर्मः स्वजिह्वाया[14] विनाशितम् ॥११९॥ यथा-

आपण ही पंथे रीपो उरसा मुद्दा अंगार ।
दाभ्रण लागो रे हिया तव तें आणी सार ॥१२०॥

दुःसहं[15] भोजदुःखं मे विस्मरेत्स[16] मृतिं[17] विना ।
एवं ज्ञात्वा स्वशीर्षस्य[18] च्छेदनायोद्यतोऽभवत्[19] ॥१२१॥

वारितो वधकैर्भूपस्तिष्ठ तिष्ठेति भाषणात् ।[20]
कुमारो विद्यमानोस्ति त्वत्परीक्षार्थमागताः ॥१२२॥

---

1. P^2 आलक्तकेन । 2. P^2, A, and B^1 भूपस्तैस्° । 3. P^2, A, B^1 and B^3 तावद्दर्शितं(कं) । 4. P^1 and P^3 दृष्ट्वा (दृष्ट्वा?) । 5. P^2, A, B^1 and B^3 पृच्छते वधकान् प्रति । 6. P^2, A, B^1 and B^3 किंचिदुक्तं वचस्तव । 7. P^2, A, B^1 and B^3 नेत्रवारिप्रवाहेन दीर्घनिःश्वसितेन च । 8. P^2 omits यथा । 9. A, B^1 and B^3 सु° । 10. P^2, A, and B^3° रि° । 11. P^2 A, B^1 and B^3 °कृत् । 12. L adds, after this verse, the following: —न धरणी धरणीश्वरसुंगई अभिलभूपति भूसुरसुंगई । गया पाण्डव कौरव ते धनी वसुमती किमहियइ आपणिम् । 13. P^1 and P^3 वद स । 14. P^1 and P^3 °जिह्वया । 15. L °हं° । 16. P^2, A, B^1 and B^3 न विस्मार्ये । 17. A मृतं । 18. P^2, A, and B^3 स्वयं शीर्षे । 19. P^2, A, B^1 and B^3 °नाय समुद्यतः । 20. P^2, A, B^1 and B^3 भाषितम् ।

निजाङ्गभूषणं[1] राज्ञा वधका अपि सत्कृताः[2] ।
प्रमोदात्प्रेमपूरेण[3] नीतो बालो[4] निजान्तिके ॥१२३॥

उत्सङ्गे स्थापितो बालः समाश्लिष्टः[5] पुनः पुनः ।
रुद्रादित्यादयोऽप्यन्ये समाहूताः स्वमन्त्रिणः ॥१२४॥

आत्मानं प्रकटीकृत्य रुद्रादित्याय भाषितम्[6] ।
राज्यं दास्यामि[7] भोजस्य न्यायमार्गो यदीदृशः ॥१२५॥

गणकैर्दत्तवेलायां भोजो राज्ये निवेशितः ।
गजवाजिरथाद्यैतद्[8] धांधीकृतमात्मनः ॥१२६॥

गोलाभिधनदीतीरं भोजराज्ञः समर्पितम् ।
परतीरसाधनार्थं स्वयं सैन्येन सोऽव्रजत्[9] ॥१२७॥

रुद्रादित्योऽवदत्तावत् स्वामिन् ! मे वचनं शृणु ।
मालवेन्द्र ! न गन्तव्यं[10] गोलापारे[11] जयो न हि ॥१२८॥

मुञ्जोऽवग्भोजसीमायां स्थातव्यं च मया न हि ।
गोलानदीं समुत्तीर्य साधनीयो हि तैलपः ॥१२९॥

प्रधाने दोषशङ्कायां[12] रुद्रादित्योऽवदन्नृपम्[13] ।
काष्ठं दत्त्वा हि पूर्वं मां पश्चात्कुरु यथोचितम् ॥१३०॥

मन्त्र्युक्तमपमान्याथ राज्ञो[14] तीर्णा तु सा नदी ।
नृपा[15] मूर्खाः स्त्रियो बाला न मुञ्चन्ति कदाग्रहम् ॥१३१॥

षट्सप्ततियुजेभानां चतुर्दशशतेन सः ।
तुरङ्गै रथैर्युक्तः पदातिपरिवारितः ॥१३२॥

चतुरङ्गचमूयुक्तः संचचार यदा क्षितौ[16] ।
कम्पते स्म तदा पृथ्वी[17] कूर्मपृष्ठधृतापि सा ॥१३३॥ यथा—

दिक्चक्रं चलितं तथा जलनिधिर्जातो महाव्याकुलः
पाताले चकितो भुजङ्गमपतिः क्षोणीधराः कम्पिताः ।

---

1. P^2 and A °षणा रा° । 2. P^2 वधके सुसमर्पिता; B^1 and B^3 निजाङ्गभूषणा भूपे वधकैस्तु समर्पिताः । 3. P^2, P^3, A, B^1 and B^3 °ण; L °क्षेण । 4. P^2, A, B^1 and B^3 समानीतो । 5. A, B^1 and B^3 उत्सङ्गे स्थापितं बालं समालिङ्ग्य । 6. P^2 °ता । 7. P^2 ददामि । 8. P^2 °शादीनाम° । 9. P^2, A, B^1 and B^3 स्वसैन्येन समं तावत् परतीराय गच्छति । 10. P^2, B^1 and B^3 °न्वाचमा(चा)रम्य । 11. P^2 तीरे; B^1 and B^3 गोलोत्तीर्णे । 12. P^2, A and B^3 मं(सां)कयं । 13. P^2, A and B^1 °नृपे । 14. B^1 and B^3 नृपेणापि तथा कृत्वा सैन्यो° । 15. P^2, A, B^1 and B^3 राजा । 16. P^2 महीम्; B^1 and B^3 मही । 17. B^1 and B^3 बाढं ।

भ्रान्तं तत्पृ[1]थिवीतलं [2]विषधराः क्ष्वेडं वमन्त्युत्कटं
सर्वं मुञ्जनृपैकधा दलपतेरेवं स्फूर्तिर्गते ॥१३४॥
एवं मुञ्जनृपो यावत्सैन्येन परिवारितः ।
श्रुतस्तैल[3]पदेनापि देशसंधौ स [4]आगतः ॥१३५॥
क्रोधाध्मातमना दापयति स्मघोषे डिण्डिमम् ।
उपद्रोति हि कः सीमां मम जीवति मय्यहो[5] ॥१३६॥
संमुखं स समायातः पत्तिसेवकसंवृतः[6] ।
दूतेन मालवेन्द्रस्य[7] भेदं विज्ञातवान् स तु[8] ॥१३७॥
उपायश्चिन्तितस्तावद्भूपतैलपदेन च ।
दूतं संप्रेषयामास मालवेन्द्रस्य संनिधौ ॥१३८॥
मम देशग्रहायास्ति यदि वाञ्छा तवाधिका ।
युद्धाय तर्हि चागच्छ[9] क्षेत्रेणैव मया सह ॥१३९॥
रे रे दूत ! निजस्वामी कथनीयो हि मद्वचः ।
भुज्यते कण्ठपादस्थस्तस्य सामन्त्रणं कथम्[10] ॥१४०॥
दक्षिणाधिपति[11]र्वाचं[12] श्रुत्वा [13]दूतमुखात्ततः ।
विस्तारिता रणक्षेत्रे गोचरूपा अयोमयाः[14] ॥१४१॥
द्वयोः संनद्धयोः प्रातः सैन्ययोर्मुक्तदैन्ययोः ।
परस्परं हि[15] संजातः संग्रामः शूरसैनिकैः ॥१४२॥
बाणपूरेण सञ्छन्नं सकलं गगनाङ्गणम् ।
खड्गा[16]ट्ङ्कारझात्का[17]रैर्विद्युद्द्योत इवाभवत् ॥१४३॥
शोणितानां नदी[18] जाता कबन्धानां च नाटकम्[19] ।
रणे शीर्षाणि हुङ्कारान् मुञ्चन्ति स्म धडं विना ॥१४४॥
भ्राम्यन्ते शून्यकैकाणाः सुभटाश्चायुधान् विना[20] ।
युध्यन्ति स्वामिनोर्थेन लम्बमानान्त्रजालकैः ॥१४५॥ यथा–

1. B1 and B3 भ्रान्तामुः पृ० । 2. P2, A, B1 and B3 महाविष° । 3. P2 A and B3 °लं तैल° । 4. P2, A, B1 and B3 °संधिं ममा । 5. P2 and A किं भूपे जीविते मयि । 6. P2, B1 and B3 पदातिः (B1 and B3 पादात्य) सेवकैर्वृतः । 7. A, B1 and B3 ज्ञात-तद्भेदं (दो?) । 8. P2, A, B1 and B3 मालवेन्द्रो गजाधिपः । 9. P2, A, B1 and B3 तदा युद्धाय मागच्छ । 10. P1, P3 and L omit this whole stanza । 11. P1 and P3 °तं° । 12. P2 and A °वां । 13. P2 °न्तु° । 14. P2 and B1 गोधरूपाण्ययोमया । 15. P2, A, B1 and B3 च । 16. P2 खड्गा° । 17. A झंका° । 18. B1 शोणितस्रोतसो । 19. A and B1 कबन्धनृत्यसङ्कुलम् । 20. P2, B1 and B3 °भाण्डिताः ।

कृपाणः कम्पितप्राणः[1] कुन्तदन्तैरिवान्तकैः ।
बाणैर्भिन्नतनुत्राणैस्तस्याभूद्दारुणो रणः ॥१४६॥
सारसदीयै पुड्पखडी समली चंपे सीस ।
का मा रोले पिउ सुवै धण हमारा दीस ॥१४७॥ पुनः[3]—
जिते च लभ्यते लक्ष्मीर्मृते चापि [4]सुराङ्गनाः[5] ।
क्षणविध्वंसिनी काया का चिन्ता मरणे रणे ॥१४८॥
एवंविधेपि[6] संग्रामे दाक्षिणो न निवर्तते ।
तावन्मुञ्जनृपेणापि प्रेरिताः सकला गजाः[7] ॥१४९॥
गजा यस्य बलं तस्य दुर्गं यस्य स निर्भयः ।
प्रजा यस्य धनं तस्य यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ॥१५०॥
दुर्वारा दुःसहा दुष्टाः सिन्धुवेला इव द्विपाः[8] ।
समकालं समायाता रणभूमिं[9] मदोद्धताः ॥१५१॥
गोक्षुरैर्भिद्यमानास्ते चित्रन्यस्ता इव स्थिताः ।
भूपतैलपदेनापि प्रारब्धं दारुणं मृधम्[10] ॥१५२॥
हता मुञ्जगजाः[11] सर्वे गृहीता श्चद्वयोखिलाः ।
सामन्ता मन्त्रिणो भग्ना न ज्ञायन्ते कचिद्गताः ॥१५३॥ यथा—
जे जीमता अगलि घाट कूर पसाइ बीडेल हता कपूर ।
सुणी दमामारणढोलतूर भाजी[12] गया मांगड ते ज भूर ॥१५४॥ पुनः—
जे गर्व बोलै बलि मुंछ मोडी घुंटी समीजे पहिरै पछेडी ।
जे बांधता बारहथा जिफाडा ते नासता कोडि करै पवाडा ॥१५५॥
एकाकी मुञ्जभूनाथः पादचारी विधेर्वशात् ।
स्थितः कापि प्रदेशे हि[13] जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥१५६॥ यथा—
गय गय रह गय तुरिय गय गय पायक गय भिच्च ।
सग्गट्ठिय कारि मंतणउं महंता रुद्दाइच्च ॥१५७॥
अतिवाह्य दिनं तत्र क्षुधार्तो नृपतिस्ततः[14] ।
गोकुलेथ[15] समासन्ने[16] गोकुलिन्या गृहे गतः ॥१५८॥

---

1. P[1], P[3] and L कृपाण्या तीक्ष्णया चापि । 2. L °श्रा° । 3. B[1] omits पुनः । 4. L ब° । 5. P, A, B[1] and B[2] and L °ना । 6. L °विविध° । 7. P[2], A, B[1], B[2] and B[3] गजाः सर्वे प्रपेरिताः । 8. B[1], B[2] and B[3] सिन्धुवेलेव सिन्धुराः । 9. P[2] and A °मि° । 10. A, B[1], B[2] and B[3] युद्धदारुणम् । 11. A, B[1], B[2] and B[3] हतगर्जितगजाः । 12. B[1], B[2] and B[3] नासी । 13. B[2] and B[3] प्रदेशेन । 14. A, B[1], B[2] and B[3] °निर्गतः । 15. A, B[1], B[2] and B[3] लोलित । 16. B[1], B[2] and B[3] तदासन्ने ।

गोपाली मञ्चिकारूढा दध्यालोडयते वधूः ।
काश्चिज्जानन्ति न्यायं विक्रीणाति च काप्यहो[1] ॥१५९॥
षण्वः सप्त सुताः सप्त महिष्योजाश्च धेनवः ।
गोपाल्यस्ति[2] सगर्वा सा नृपं द्वारस्थमैक्षत[3] ॥१६०॥
याच्ञा नैव कृता पूर्वं तेन नायाति याचितुम् ।
गोपालीं वीक्ष्य सद्गर्वां[4] भूपश्चेत्थं प्रजल्पति ॥१६१॥ यथा[5]–
गोआलिणि म गव्वु कारि पिक्खवि पइरुआइं ।
छउदहसौ छहत्तरा मुञ्जगयंद[6] गयाइं ॥ १६२ ॥
एतद्वचनमाकर्ण्य गोपाली स्वसुतानवक्[7] ।
रे रे गृह्णन्तु गृह्णन्तु मालवेन्द्रो हि मुञ्जराट् ॥ १६३ ॥
दत्त्वा मलीश्च गोपाल्या [8]बद्धो मालवभूपतिः ।
दत्तस्तैलपदेवस्य पश्यन्नपि दिशो दिशम् ॥ १६४ ॥
बन्धनान्मोचयित्वा च तैलपेनापि भाषितम् ।
गरिष्ठोसि[9] नृपास्मासु वाचां देहि ममाधुना ॥ १६५ ॥
यावद्वदाम्यहं नैव तावद्गम्यं न हि त्वया ।
प्रतिपद्य वचस्तस्य स्थितस्तत्रैव मुञ्जराट्[10] ॥ १६६ ॥
भोजनाच्छादने वस्त्रं ताम्बूलं स्वर्णभूषणम् ।
नित्यं चादापयद्भूपो दक्षिणाधिपतिः स्वयम् ॥ १६७ ॥
दासी मृणालिका [11]नाम मुञ्जशुश्रूषणाकृते ।
स्थापितास्ति दिवारात्रौ पर्युपास्ते च सा भृशम् ॥१६८॥
तदा[12]सक्तो हि भूनाथो विस्मृतं राज्यजं सुखम् ।
सन्तोषयति चात्मानं वेलां ज्ञात्वा यदीदृशीम्[13] ॥१६९॥
एकदावसरे स्नानोत्थितां दासीं मृणालिकाम् ।
जलबिन्दुस्रवां केशेष्वीक्ष्य[14] प्रश्नोत्तरं जगौ ॥१७०॥ यथा[15]–

---

1. B¹, B² and B³ नाप्यन्ते घृतं केपि विक्रीणन्ते च केचन । 2. A¹, B² and B³ गोकुलान्या । 3. B¹, B² and B³ °स्थमैक्षत । 4. A and B³ सगर्वां° गोकुलीं दृष्ट्वा । 5. B¹ adds : लज्जावारे इमहं अर्सपवा भणइमग्नि रे मग्नि । दिर्फ्ह , मा णकि थाडं देहित्तेन निम्नया वाणी । पुनः । 6. P¹ and P³ कल्ले मुञ्ज । 7. A, B¹, B² and B³ वदते सुतान् । 8. A, B¹ and B² दुग्धमल्लैश्च गोपालैर्ब° । 9. A °ष्ठोस्मि । 10. A, B¹, B² and B³ भूपतिः । 11. A नाम्ना । 12. A, B¹, B² and B³ °या° । 13. A °शाम् । 14. A केशे दृष्ट्वा । 15. A and B³ omit thisword ।

मुञ्ज कि भणै मृणालीयै केसा काइं चुवंति ।
मृणाल्योक्तम्—
लाधो साउ पयोहरां बंधण मय रोहंति ॥१७१॥
तया प्रोक्तो[1] मुञ्जः पुनः पपाठ—
मुञ्ज कि भणै मिणालियै जुब्बण गयो म झूरि ।
जइ सक्कर समयखण्ड किय तो इति मिट्ठी चूरि ॥१७२॥
तयोः[2] प्रीतिवशादेवं[3] गते काले कियत्यपि ।
रुद्रादित्यवचः स्मृत्वा मुञ्जो वचनमब्रवीत् ॥१७३॥ यथा—
जे रहिया गोलातडिहिं हुं बलिहारि तांह ।
मुञ्ज न दिट्ठो विहलियो रुद्धि न दिट्ठ खलांह ॥१७४॥
अतो भोजस्तु धारायां मुञ्जदुःखेन दुःखितः ।
सुरङ्गां दापयामास यावद् द्वादशयोजनीम्[4] ॥१७५॥
योजने योजने मुञ्जः अतिवेगात्सुरङ्गमः ।
प्रचक्रमे च बुद्ध्यैवं मुञ्जानयनहेतवे[5] ॥ १७६ ॥
भोजनायोपविष्टोऽस्ति मुञ्जभूपतिरेकदा ।
तावद्भोज[6]नरेन्द्रस्य पत्री केनचिद्[7] पिता ॥ १७७ ॥
वाचयित्वा च वृत्तान्तं स्थापयित्वा च तं हृदि[8] ।
लग्नो भोक्तुं महीनाथो यत्किञ्चित्परिवेषितम् ॥ १७८ ॥
विदग्धचित्तया दास्या[9] चिन्तितं कारणं किमु ।
नोदितं मधुरं चारं नोक्ता[10] रसवतीगुणाः ॥ १७९ ॥
सकारणास्त्यसौ पत्री[11] वक्तुं योग्याथवा न हि ।
मूढं नृपं प्रति स्नेहादेवं दास्यवदत्क्षणात्[12] ॥ १८० ॥
मन्दस्वरेण स प्रोचे मुञ्जभूपोऽति[13]मन्दधीः ।
कथनीया न कस्यापि राजवार्ता त्वया[14] प्रिये ॥ १८१ ॥
सुरङ्गा भोजभूपेन[15] दापिता गुप्तवृत्तितः[16] ।
पर्यङ्काधः स्थिता सास्ति[17] वामपादेन तिष्ठति ॥ १८२ ॥

1. P^1 and P^3 तदासक्तो । 2. A, B^1, B^2 and B^3 एवं । 3. A, B^1, B^2 and B^3 °तेषां° । 4. L योजनम् । 5. B^1, B^2 and B^3 मुञ्जमा(स्या)नयनार्थं च बुद्धिमेवं प्रचक्रमे । 6. A, B^1, B^2 and B^3 पत्री भोज° । 7. A, B^1, B^2 and B^3 केनापि हि गम° । 8. A, B^1, B^2 and B^3 स्थापितं° हृदयेन तत् (B^3 च) । 9. A, B^1, B^2 and B^3 दासी विदग्धचित्ता सा । 10. B^1, B^2 and B^3 क्षारमम्ला । 11. A, B^1, B^2 and B^3 सकारणामिमां पत्रीं । 12. A, B^1, B^2 and B^3 स्नेह (B^1, B^2 and B^3 हात्) मूढमतिर्भूपो वचोऽप्येवं प्रचक्रमे । 13. A हि । 14. A तव । 15. L भूपभोजेन । 16. B^3 सिद्धा दासादिनापि हि । 17. A, B^1, B^2, and B^3 नूनं ।

तव स्नेहवशाद्भद्रे ! न गन्तुं शक्यते मया ।
यदि सार्थे ! समायासि ह्यावाभ्यां गम्यते तदा ॥१८३॥
मृणाल्यूचे ततः स्वामिन् ! भव्यं किं स्यादतः परम् ।
यावत्पेटामानयामि तावत्स्वामिन् ! विलम्ब्यताम् ॥१८४॥
कृत्रिमस्नेहया दास्या बहिरागत्य चिन्तितम् ।
तावत्प्रेमास्ति मय्यस्य[1] यावदत्रैव तिष्ठति ॥१८५॥
गृहे गतो ह्यसौ कन्याः[2] परिणेष्यति भूरिशः[3] ।
गुरुस्वरेण फूत्चक्रे पापिष्ठैवं विचिन्त्य सा[4] ॥१८६॥
याति याति नृपो मुञ्जः सुरङ्गाध्वनि सांप्रतम्[5] ।
तावदाकृष्य पर्यङ्के लत्तां दत्त्वा[6] नृपः क्षणात् ॥१८७॥
कण्ठे यावद्गतो भूम्यां वेण्यां तावद्धृतो नरैः ।
समाकृष्य बहिर्नीतो दाक्षिणात्यनृपाग्रतः ॥१८८॥
गतवाचोसि रे धृष्ट ! मुखं मा दर्शयात्मनः[7] ।
पापं तवाधुना दुष्ट ! पतिष्यति शिरस्यरे ! ॥१८९॥
दुष्टसंज्ञाभिभूतस्य मुञ्जस्याभूत्पराभवः ।
न विच्छायं मुखं तस्य[8] न दीनं[9] वचनं क्वचित् ॥१९०॥
भूपाज्ञया मुञ्जभूपो भिक्षायै भ्राम्यते पुनः ।
मर्कटेन[10] यथा योगी भ्राम्यतेथ[11] गृहे गृहे ॥१९१॥ मुञ्ज ऊचे—
झोली तुट्टवि किं न मुअ हुओ न छारह पुंज ।
घरि घरि भिक्ख भमाडीयै जिम मक्कड तिम मुंज ॥१९२॥
कस्यचिच्छ्रेष्ठिनो गेहे[12] मण्डकं खण्डितं वधूः ।
घृतबिन्दुस्वयं दत्ते[13] मुञ्जोपि[14] श्लोकमब्रवीत् ॥१९३॥
रे रे मण्डक ! मा रोदीर्यदहं[15] खण्डितोनया ।
रामरावणभीमाद्याः स्त्रीभिः के के[16] न खण्डिताः[17] ॥१९४॥

---

1. B² मुञ्जप्रेम मयि तावद् । 2. A, B¹, and B², B³ गते गृहे नवनवाँ । 3. A, B¹ and B³ कन्यकाम् । 4. A, B¹ and B² एवं मंचिन्त्य पापिष्ठया पूत्कृतं च गुरुस्वरैः । 5. A, B¹, B² and B³ मार्गगे पुनः । 6. A लात्वा दत्तां । 7. A ° जम् । 8. A किंचित् । 9. A, B¹, B² and B³ °नं° । 10. A, B¹, B² and B³ °टस्य । 11. A, B¹, B² and ³ स । 12. A, B¹, B² and B³ कस्मिन् श्रेष्ठिगृहे नीतो । 13. B¹, B² and B³ पश्यन् । 14. A, B¹, B² and B³ °ञ्ज° । 15. A, B¹, B² and B³ यथा—मण्डक ! मा कुरुष्वेमं यदहं । 16. A ° द्या योषिद्भिः के । 17. A and B³ add, after this verse : रे रे मन्डक ! मा रोदीर्भामिनीभ्रामितो यदि । कटाक्षक्षेपमात्रेण कारलग्नस्य का कथा ॥

भ्रामयित्वा गृहान् सर्वानानीतोऽथ चतुष्पथे ।
द्रव्यान्धश्रेष्ठिनं कश्चिद् दृष्ट्वाग्रे[1] स्थापितो नरैः ॥१९५॥

वणिजो मुञ्जमापश्यन्[2] हास्यं च कुरुते मुखात् ।
गृहीत्वा[3] राज्यमस्माकमागतः पश्यतां श्रियम् ॥१९६॥

एतद्वचनमाकर्ण्य प्रोचे मुञ्जनरेश्वरः ।
रे द्रव्यान्ध ! न जानासि गतिं कर्मण ईदृशीम् ॥१९७॥ यथा—

आपद्गतं[4] हससि किं द्रविणान्ध ! मूढ !
लक्ष्मी स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् ।
एतन्न[5] पश्यसि घटीजलयन्त्रचक्रे[6]
रिक्ता भवन्ति[7] भरिता भरिताश्च रिक्ताः ॥१९८॥

तां पुरीं[8] भ्रामयित्वा स शूलायामधिरोपितः[9] ।
कर्मणो गतिमालोच्य श्लोकं मुञ्जः पठत्यमुम्[10] ॥१९९॥ यथा—

अघटितघटितानि [11]घटयति सुघटितघटितानि जर्जरीकुरुते ।
विधिरेव तानि [12]जनयति यानि पुमान्नैव[13] चिन्तयति ॥२००॥

दासीसंसर्गतो मृत्युं विज्ञायासन्नमागतम् ।
तदा पुनः पपाठैकं श्लोकं जनमनोहरम् ॥२०१॥ यथा[14]—

[15]वेसा छंडी बड्डायिति जे दासी रच्चंति ।
ते किर मुंजनरिंद जिम परिभव घणा[16] सहंति[17] ॥२०२॥

धारायां भोजभूपेन श्रुता वार्ता जनोक्तिभिः ।
शूल्यां तैलपदेनापि मुञ्जभूपोऽधिरोपितः ॥२०३॥

क्व[18] तरुरेष महावनमध्यगः क्व च वयं जगतीपतिनन्दनः ।
अघटमानविधानपटीयसो दुरवबोधमहो ! चरितं विधेः ॥२०४॥

करोटिर्मुञ्जभूपस्य दक्षिणाधिपसंसदि ।
मुच्यते दधिपूर्णा सा भक्ष्यते वायसैस्ततः ॥२०५॥

---

1. B[1] and B[2] °श्रेष्ठिकस्यपि दृष्टपरो । 2. P[2] °मापश्य । 3. B[1] गृहीतुं । 4. P[2] °तौ; B[1], B[2] and B[3] °ताम् । 5. B[1] and B[2] एता न । 6. P[2] and B[1] and B[2] °चक्रे । 7. P[2] and A भरन्ति । 8. P[2] तत्पु° । 9. L °पिरो° । 10. Instead of this stanza, A has : ऐश्वर्यतिमिरं चक्षुः पश्यतोऽपि न पश्यति । दारिद्र्यांजनयोगेन पुनर्विमलतां भजेत् ॥ 11. P[1], P[3] and L जन° । 12. P[2] and B[1], B[2] and B[3] घट° । 13. A °नैव । 14. P[2] and A omit this word । 15. L जो° । 16. गणा । 17. L हुसंति । 18. B[1] यतः—क्व तरु° etc. ।

तच्छ्रुत्वा सिन्धुलोऽप्येवं भ्रातृदुःखेन दुःखितः ।
आक्रन्दयति भूपीठे लुठत्येवं प्रजल्पति ॥२०६॥ यथा[1]–
अद्धा अद्धा नयणला जइ मूं मुंज नलिंत[2] ।
अरिकामिणी थोरंसुयहिं महि निब्बोल करंत[2] ॥२०७॥
अद्धा अद्धा नयणला जइ मूं मुंज नलिंत[2] ।
सत्तय सायरसमरमरि महि सिन्धुल भुञ्जति[3] ॥२०८॥
गूढकोपधरो भूपो न ज्ञापयति कस्यचित् ।
विज्ञातं तु प्रमाणं तत् कृतं यद्दुष्टगोपनम्[4] ॥२०९॥ यतः[5]–
लक्खण एह वियक्खणा जे लक्खणा न जंति[6] ।
ताम रसायण ताम विस हियइ हसंत भरंत[7] ॥२१०॥
पुनः[8]–विरल इय हते पूर नमीज बेला नीगमैं ।
तेथायैं धर धीर वेडस जिम विलसै वली ॥२११॥
श्रुते मुञ्जस्य मृत्यौ राट् समालोकममाषत[9] ।
गुणाः सर्वे निराधारा मुञ्जभूपं विना भुवि ॥२१२॥ यथा–
लक्ष्मीर्वसति[10] गोविन्दे[11] वीरश्रीर्वीरवेश्मनि ।
गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती[12] ॥२१३॥
एकदा भोजभूनेतोपविष्टोऽस्ति[13] सभान्तरे[14] ।
सरस्वतीकुटुम्बाख्यो द्विज एकः समागतः ॥२१४॥
दत्त्वाशिषं नरेन्द्रस्योपविष्टो दत्त आसने ।
पृष्टश्च मन्त्रिवर्गेण नामाप्यद्भुतकश्रियम् ॥२१५॥
द्विज ऊचे[15]–बापो विद्वान् बापपुत्रोऽपि विद्वान्
आई विदुषी आइधूआपि विदुषी ।
काणी चेटी सापि विदुषी वराकी
राजन् ! मन्ये प्राज्ञरूपं कुटुम्बम् ॥२१६॥
रक्षकैराज्ञया[16] नीतो रजकस्य गृहे द्विजः ।
वस्त्राणि क्षालयन् [17]दृष्टस्तस्याग्रे पण्डितोऽवदत् ॥२१७॥

---

1. P³ and L omit this word । 2. L °ति । 3. B¹, B² and B³ घर घर सिन्धुल तुह भुंजंति । 4. P² and A वा दुष्ट° । 5. P² and A यथा· P³ omits this word । 6. B¹ न जंति । 7. B¹, B² and B³ धरंति । 8. P¹ omits this word । 9. P³, A, B¹, B² and B³ मुञ्जप्रतीकारे विद्वज्जनम° । 10. P², A, B¹, B² and B³ लक्ष्मीर्यास्यति । 11. A गोविन्दो । 12. L and B³ सरस्वति ! । 13. P², A, L, B¹, B² and B³ भूनाथो° । 14. P² and A °हास्थानमण्डपे । 15. P³ उवाच । 16. P² भूपाज्ञारक्षिभिः; B² and B³ राजाज्ञारक्षकैः° । 17. L दृ° ।

[1]रे रे सारकमलनिर्द्धाटक पाटकपटकपटीरक ।
अस्मिन् नगरे वद[2] का का वार्ता ॥२१८॥

रजक ऊचे[3]–

अश्वा वहन्ति नगराणि सतोरणानि
गावश्चरन्ति कमलानि सकेसराणि ।
नीलं पयो [illegible]षु नहि [illegible]षु तैलं
प्रासादशैलशिखरेषु मृगाश्चरन्ति ॥२१९॥

न स्थितिं[4] तद्गृहे ज्ञात्वानीतोऽन्यत्र स [5]पण्डितः ।
बालिकालापिता तेन कासि त्वं किंकुलोद्भवा[6] ॥२२०॥

बालिकोचे–

मृतका यत्र जीवन्ति निश्वसन्ति गतायुषः[7] ।
स्वगोत्रे कलहो यत्र तस्याहं कुलबालिका ॥२२१॥
कुम्भकारगृहेऽन्यत्र नीतः पण्डितपौरुषैः ।
मिलिता तत्सुता द्वारे पृष्टा कस्य गृहं वद ॥२२२॥

बालिकोचे–

पर्वताग्रे रथो याति भूमौ तिष्ठति सारथिः ।
चलते[8] वायुवेगेन पदमेकं न गच्छति ॥२२३॥
एवं भ्रान्त्वा पुरीं सर्वां[9] पुलिन्दकुटिकां[10] गतः ।
वसतिं यावदीक्षेत पुलिन्दी तावदुत्थिता ॥२२४॥
पत्रं करे समादाय गता भोजसभान्तरे ।
पूर्वं दत्त्वा[11] नरेन्द्राग्रे प्रश्नोत्तरवचो जगौ ॥२२५॥ यथा—

देव ! त्वं जय, कासि ? लुब्धकवधूः, पाणौ[12] किमेतत् ? पलं,
क्षामं किं ? सहजं ब्रवीमि नृपते ! यद्यस्ति ते कौतुकम् ।
गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गनाः[13]
गीतान्धा न चरन्ति भोज ! हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥२२६॥

---

1. A, B¹, B² and B³ add यथा before this verse । 2. L has च instead of वद which is omitted by B¹ and B³ । 3. P¹ and P³ यथा; P² प्रोचे; the whole is omitted by L । 4. P¹ and P² °ति:; L, B¹, B² and B³ °तं । 5. P² °तोऽप्यन्यत्र प° । 6. P² कः कुलोद्भवः । 7. A °पा । 8. A °ति । 9. P³ and L भ्रान्त्वा पुरी सर्वा । 10. L °का । 11. P², A, B¹ and B³ नत्वा । 12. P¹, P², L and B² °धूर्हस्ते । 13. L दिव्याङ्गनाः ।

पुरं विद्वन्मयं[1] ज्ञात्वा [2]क्वचित्पटकुटी[3]स्थितः ।
श्रुतमेतस्य पाण्डित्यं राज्ञा चाकारितस्ततः[4] ॥२२७॥
सरस्वतीकुटुम्बस्य शिशुर्भूपसमां गतः ।
वर्षर्तुवर्णनं सद्यः कुरु तत्पण्डिता जगुः ॥२२८॥ यथा[5]–
वर्षाकाले प्रणाले घलहलमुदके याति पाले विशाले
चिक्खल्लोलिप्सयित्वा घडहडपडिउं लंबगुड्डो मणूसो ।
चुल्लीगेहस्स मज्झे कुरु कुरु खनते कुक्कुरो वड्डपड्डं
सुन्नागारस्स मज्झे दहरितकरणो रासभो रारटीति ॥२२९॥
श्लोकं श्रुत्वा जहसुस्ते[6] भूपपार्श्वजुषः[7] शिशोः ।
रासभो रारटीत्यादि ज्ञात्वा[8] विद्वांसलक्षणम् ॥२३०॥
भूपेनोक्तं रारटीति क्रिया येन प्रयुज्यते ।
न हि सामान्यविद्वान् स मुधा हास्यं न युज्यते[9] ॥२३१॥
सरस्वतीकुटुम्बोऽपि सकुटुम्बः समागतः ।
दत्त्वाशिषं समासीनो[10] मालवेन्द्रसमान्तरे ॥२३२॥
[11]सत्कृत्य पूर्वं किल मानदानैः
समस्तदैः तंस्तवनस्य हेतोः ।
पृष्टा समस्या नृपभोजराज्ये
प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥२३३॥

सरस्वतीकुटुम्ब उवाच–

एतद्भूप ! वचः सत्यं[12] पूरितं स्वसमस्यया ।
[13]त्वत्प्रतापेन भूपीठे यत्कृतं तद्यथा[14] शृणु ॥२३४॥

यथा–तव प्रतापज्वलनाज्जगाल हिमालयो नाम नगाधिराजः ।
चकार मेना विरहातुराङ्गी प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥२३५॥
कवित्वं भोजभूपेन श्रुतमद्भुतवाचिकम्[15] ।
तत्सुतस्य[16] नृपोवादीदसारात्सारमुद्धरेत् ॥२३६॥
यथा[17]– दानं वित्ताद्दतं वाचः कीर्तिधर्मौ[18] तथायुषः ।

---

1. P^2, A, B^1, B^2 and ^{3} एवं विद्वज्जनं । 2. L °क्व° । 3. P^1, P^3 B^1 and B^2 °टीं । 4. P^2, A, B^2 and B^3 विद्यार्थी प्रेषितो नृपे । 5. It is omitted by P^1, P^2, A and L । 6. A, L and B^3 श्रुत्वा जहास तत् श्लोकं । 7. A गतः; L °र्श्वे युवा । 8. P^2 °तं । 9. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 कार्यते । 10. P^1 and P^3 शिक्षां समानीतां । 11. P^1 and P^3 add भोजः– । 12. P^2 एतत्सत्यवचो भूप ! । 13. P^2 त° । 14. L °तः । 15. P^2 °चकार । 16. A तत्समस्या(स्यां)। 17. P^2, P^3, L, B^1, B^2 and B^3 तद्यथा ; 18. P^2 कीर्ति धर्म ।

परोपकरणं[1] कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥२३७॥
तत्सुतस्य[2] वचः श्रुत्वा समासदसमन्वितः ।
समस्यां तत्प्रियाप्रेक्षग् भूपः प्राकृतभाषया ॥२३८॥

यथा–किहि मुह पाऊं पीर

एतत्सत्यं[3] त्वया प्रोक्तं समस्यायां प्ररूपितम्[4] ।
श्रूयतामेकचित्तेन पूरयामि तवाग्रतः ॥२३९॥
[5]जिहिं दिणि रावण जाईयो दहमुह इकसरीर ।
माय वियंभी चिंतवे किहि मुह पाऊं पीर ॥२४०॥
प्राकृतेपि विदग्धां तां[6] ज्ञात्वा कोविदकाग्रणीः ।
विनोदेनापि चेटयग्रे समस्यां प्राकृतेवदत्[7] ॥२४१॥

यथा[8]–कंठविलुल्लइ काउ ।

का णवविरहकरालीयो उड्डोय गयो वलाउ ।
दिट्ठु अचम्भूय उ हूयउ कंठविलुल्लइ काउ ॥२४२॥
चेटया अपि च विद्वत्त्वं[9] ज्ञात्वा नृपशिरोमणिः ।
तत्सुतायाः परीक्षार्थं समाहूता समान्तरे ॥२४३॥
व्यामोहितस्तु तद्रूपे भूपतिर्भूमिवासवः ।
सच्छत्रं तं समालोक्यारम्भ स्तवनं कनी ॥२४४॥ यथा–

राजन् ! मुञ्जकुलप्रदीप ! सकलक्ष्मापालचूडामणे !
युक्तं [10]सञ्चरणं तवात्र भुवने छत्रेण रात्रावपि ।
मा भूत् त्वद्वदनावलोकनवशाद् व्रीडाविलासः[11] शशी
मा भूच्चेयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥२४५॥
विवेकं विनयं विद्यां विद्वत्त्वं[12] च विदग्धताम्[13] ।
सर्वानपि गुणान् कन्या[14] दृष्ट्वा भूपो व्यचिन्तयत् ॥२४६॥
राजा[15] लब्धं द्विजायादाद्[16] गुणैः किं किं न लभ्यते[17] ।
तत्सुतायाः स्फुरद्रूपव्यामोहेन विशेषतः[18] ॥२४७॥

---

1. P² and L °कारं । 2. A तत्समस्यां° । 3. P¹ °मत्सत्यं । 4. P²° स्यायाः प्रपूरणम् ।
5. B¹ and B³ add तद्यथा । 6. P¹, P³, A, L, B¹, B² and B³ °यां ज्ञात्वा । 7. P¹ and P³ °कृतामवद् । 8. L omits यथा । 9. P², A, B¹, B² and B³ विद्वत्त्वं चेटिकायाश्च । 10. L मंच° । 11. P² and A विलक्ष्य(क्ष:); B¹ विलक्षः । 12. P², A and B² विद्याविद्वत्त्वे । 13. P² and A °ता । 14. P² and A गुणाः सर्वेपि कन्यायाः° । 15. A °जा । 16. A द्विजे दत्तं । 17. P², A, B¹ and B² न लभ्यते । 18. P¹ and P³ विशेषितः ।

भूपानुरागिणी कन्या साप्यभूद्गुणमञ्जरी ।
परिणीता शुभे लग्ने भूभुजा[1] तत्पिताज्ञया ॥२४८॥
एवं पालयतो राज्यं मालवेन्द्रस्य[2] सर्वदा ।
ये के भीमालभूपालाः सर्वेप्याज्ञावशंवदाः ॥२४९॥
नाटकं मुञ्जभूपस्यान्यदारब्धं च नर्तकैः ।
सभायां भोजभूपस्य सर्वं तैलपदोद्भवम् ॥२५०॥
वनौकोवद्यथा भिक्षां भ्रामितः स गृहे गृहे ।
नाटकं दर्शितं सर्वं करोति यावदाश्रितम् ॥२५१॥
तं दृष्ट्वा भोजभूपालो यावत्कोपारुणेक्षणः ।
भटो वैदेशिकः कोपि तावत्प्रोवाच संसदि ॥२५२॥
भोजराज ! मम स्वामिन् ! सत्यं नाटकलक्षणम् ।
[3]पूर्यन्ते सर्वचिह्नानि हस्ते मुञ्जशिरो विना ॥२५३॥
एवं क्रोधान्नृपोप्याह नामेदं मे निरर्थकम् ।
मूर्ध्ना तैलपदेवस्य कन्दुवच्चेद्रमामि[4] नो ॥२५४॥
[5]ज्ञात्वाथावसरं भूपश्चतुरङ्गचमूवृतः ।
गत्वा तैलपदे(दं) भूपं जित्वा संग्राममूमिषु ॥२५५॥
पुण्याधिकेन भोजेन[6] बद्ध्वानीतो निजान्तिके ।
विडम्बितो यथा मुञ्जस्तथा सोपि दुराशयः[7] ॥२५६॥
[8]निःशल्यं च[9] तदा[10] जातं हृदयं[11] भोजभूपतेः ।
निष्कण्टका च राज्यश्रीः पाल्यते स्माथ तेन सा[12] ॥२५७॥
देवशर्मा शिवादित्यो विप्रः सर्वधरस्तथा[13] ।
महाशर्माप्यमी तस्य[14] पौरोहितपदानुगाः[15] ॥२५८॥
देवशर्मसुतो धारां वसते भोजसन्निधौ ।
द्विजो वररुचिर्नामाप्यर्धराज्यधुरन्धरः ॥२५९॥
श्रीमालपुरवास्तव्यः[16] शिवादित्यस्य[17] नन्दनः ।
माघपण्डितनामास्ति माघकाव्यस्य कारकः ॥२६०॥

1. P² and A भूपतेम् । 2. B¹ and B² एवं पालयते⋯न्द्रो हि । 3. A पूर्यंते । 4. P² and A °मि । 5. P² ज्ञात्वावसरं भूनाथ° । 6. L भूपेन । 7. A मुञ्जो भूपेन तत्तथा कृतम्; B² मुञ्जो भूपेन स तथाकृतः । 8. A वि° । 9. P², A, B¹ B² and B³ हि । 10. L सदा । 11. A हृदये । 12. B² पालयमानां निरन्तरम् । 13. P², A, B¹, B² and B³ °धरः स्मृतः । 14. P², A, B¹, B² and B³ °र्मसुना एते । 15. P¹ and P³ °हित्य° । 16. P² श्रीमालवपुरेजातेः (नः); A श्रीमालवपुरे वासः । 17. P², A, B¹, B² and B² शिवदत्तस्य ।

अवन्तीपुरवास्तव्यो नाम्ना सर्वधरो द्विजः ।
[1]धनपालशोभनौ[2] द्वौ नृपामात्यौ तदङ्गजौ[3] ॥२६१॥
सिद्धसेनक्रमायाताः[4] सुस्थिताचार्यनामकाः[5] ।
भव्यानां बोधहेत्वर्थमुज्जयिन्यां समागताः[6] ॥२६२॥
श्रुतं सर्वधरेणापि गुरोरागमनं तदा ।
गमनागमनेनापि प्रीतिर्जाता गुरोः समम् ॥२६३॥
एकदा गृहमानीताः [7]प्रकृष्टविनयेन ते[8] ।
पृच्छति क्वापि किमपि[9] द्रव्यं मुक्तं न वाप्यते ॥२६४॥
हसित्वा गुरुराचष्टौ प्राप्यतेर्थस्तदा किमु ।
दद्मि स्वामिन् ! विभज्यार्धं[10] प्रोक्तमेवं पुरोधसा ॥२६५॥
तस्योक्त्या[11] भूमिका[12] सम्यग् दीर्घं [13]विस्तारमाप्यत ।
भूगोलं दर्शयित्वा च तद् द्रव्यं मङ्क्षु [14]दर्शितम् ॥२६६॥
निष्कास्य निधिं[15] पुञ्जौ द्वौ कृत्वा सर्वधरद्विजः ।
गुरुं विज्ञापयामास गृहाणार्धं धनं प्रभो ! ॥२६७॥
कार्यं न निधिनोवाच गुरुः स्मर निजं वचः ।
द्विजोवग्यन्मयाख्यातं तद् धनं ददद्स्म्यहम् ॥२६८॥
किं धनं क्रियतेस्माकं गुरुः प्राहर्षयो वयम् ।
द्वयोरेकं सुतं दत्त्वा स्ववाचातोनृणीभव[16] ॥२६९॥
गुरोर्वचनमाकर्ण्य स्थितस्तूर्ष्णीं द्विजोत्तमः ।
वचनर्णमिदं[17] शल्यं संजातं मरणाधिकम्[18] ॥२७०॥
कियत्यपि दिने सोथ[19] संजातो रोगपीडितः ।
अवसानक्रिया सर्वा कृता पुत्रैर्यथाविधि ॥२७१॥
दुःस्थावस्थां समालोक्य पुत्र ऊचे पितुस्ततः[20] ।
पुण्यवाञ्छा[21] तवास्ते या तां मदग्रे[22] निवेदय ॥२७२॥

---

1. P^2 and A °पालः । 2. P^2 and A °नौ । 3. P^2, A , B^1, B^2 and B^3 माननीयो नृपालये । 4. L °तः । 5. L °कः । 6. P^2 °गमन्; L °गमन् । 7. P^1 and L °कृष्टा° । 8. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 च । 9. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 पृच्छेते किं पि कुत्रापि । 10. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 अर्द्धार्धं आनूयत्स्वामिन् ! । 11. P^2 and A °क्ता; L °क्ला । 12. P^2 and A °कां । 13. A °र्घवि° । 14. A and B^3 च द्रव्य° तत्कालद° । 15. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 °धि° । 16. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 ततो वाचानृ° । 17. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 वाचा रिणमि° । 18. A, B^1, B^2 and B^3 °णावधि । 19. L °थि । 20. P^1, P^2, P^3 and A ऊच इदं पितुः । 21. P^1 and P^3 °श° । 22. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 तवाद्यापि वर्तते तां ।

[1]याच ऋणमयं शल्यं प्राणानामर्गलामिव[2] ।
द्वयोरेकस्तु[3] चारित्रं लात्वा मामनृणीकुरु ॥२७३॥
धनपालो वचः श्रुत्वा चक्रे [4]भूम्यवलोकनम् ।
शोभनोवग्ग्रहीष्यामि दीक्षां तातानृणीभव ॥२७४॥
एतद्वचनमाकर्ण्य देवलोके द्विजो गतः ।
ऊर्ध्वदेहक्रियां कृत्वा दीक्षां शोभन आश्रितः[5] ॥२७५॥
जैनद्वेषपरो जातो धनपालः[6] पुरोहितः ।
प्रैषि संघेनोज्जयिन्या[7] लेखो गुर्वन्तिके द्रुतम्[8] ॥२७६॥
शोभनेन विना गच्छः कथं शून्यः प्रवर्तते ।
धर्महानिर्घना जाता दुष्टत्वे हि पुरोधसः[9] ॥२७७॥
गुरुभिः सुस्थिताचार्यैः शोभनाय शुभे दिने ।
वाचनाचार्यता दत्ता[10] ज्ञात्वा गीतार्थकोविदम्[11] ॥२७८॥
गुर्वाज्ञया शोभनोपि [12]मुनिद्वितयसंयुतः ।
बहिष्ठात् [13]संस्थितोवन्त्याः [14]प्रतोलीदानकारणात् ॥२७९॥
प्रतिक्रम्य समालोच्य रात्रौ संस्तारकं व्यधात्[15] ।
यत्याचारादिकं कृत्वा तत्रैवाधिक धर्मवान्[16] ॥२८०॥[17]
पुनः प्रातः प्रतिक्रम्य[18] द्वारे चोद्घाटिते सति ।
संमुखं धनपालोपि मिलितः शोभनस्य सः[19] ॥२८१॥
उपहासं[20] प्रकुर्वाणो[21] धनपालोपि दुष्टधीः ।
जैनशासनविद्वेषी[22] त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२८२॥

यथा—गर्दभदन्त ! भदन्त ! नमस्ते

एवं श्रुत्वा शोभन ऊचे—कपिवृषणास्य ! वयस्य ! सुखं ते ।

---

1. P², A, B¹, B² and B³ याचा रिण° । 2. P² °लानि च; A °लानिव । 3. P² and A °योर्मध्ये क । 4. P² and A भौम्याव° । 5. P², A, B¹, B² and B³ दीक्षा शोभनमाश्रिता । 6. P², and A °ल° । 7. P² and A seem to read संङ्घेन चावन्त्याः । 8. P² °द्रुतम् । 9. P², A, B¹, B² and B³ पुरोहिते । 10. P², A, B¹, B² and B³ °र्थकं कृत्वा । 11. P² and A °विदः । 12. P², A, B¹, B² and B³ मुनियुगल° । 13. P², A, B¹, B² and B³ अवन्त्यायां स्थितो बाह्ये । 14. P², B¹ and B² प्रतोलीदत्त° । 15. A विधिम् । 16. A, B¹, B² and B³ रात्रौ तत्रैव संस्थितः । 17. P² omits this verse । 18. P² परिक्रम्य समालोच्य । 19. P² and A च । 20. P¹, P² and P³ °हास्यं । 21. P² and A कृतं तेन । 22. P², A, B¹, B² and B³ जैनद्वेषपरो भूत्वा ।

धनपाल ऊचे[1]—कस्यातिथयो ह्यद्य भवन्तः

शोभन ऊचे—भ्रातुर्गेहेऽन्यत्र न युक्तम् ॥२८३॥

उपलभ्य वचो भ्रातुः पुरोधा लज्जयान्वितः[2] ।
बहिर्गतोऽथ चिन्तार्थं शोभनोऽगात् पुरान्तरे[3] ॥२८४॥
चैत्यचैत्यानि चानम्य[4] संघस्तावत्समागतः ।
गुरोः पादाब्जमानम्योपविष्टस्तु [5]तदग्रतः ॥२८५॥
शोभनेन शुभा[6] वाणी देशिता देशतो[7] गुरोः ।
समस्तसंघसंयुक्तो[8] गतो बान्धवमन्दिरम्[9] ॥२८६॥
भ्राता संमुखमायातो[10] विनयेन घनेन सः ।
उपाश्रयश्चित्रशाला तेन दत्ता पुरोधसा ॥२८७॥
मातृपुत्रकलत्राद्या नताः संसारनाटके[11] ।
भोजनाय च[12] सामग्रीं कुर्वन्तस्तेन वारिताः ॥२८८॥
आधाकर्मिकदोषास्ते गुरुभिः प्रतिपादिताः ।
गोचराय मुनेः सार्धं संचचार पुरोहितः ॥२८९॥
दुःस्थिता श्राविका [13]कापि गृहे वीक्ष्यागतं मुनिम्[14] ।
दधिभाण्डं तदग्रे सा[15] मुमोच श्रद्धया युता ॥२९०॥
पृष्टा सा मुनिना श्राद्धी शुध्यमानमिदं दधि ।
दिनत्रयस्य संप्रोक्तं ममानुचितमागमे ॥२९१॥
धनपालेन पृष्टोऽयं[16] किमयोग्यमिदं दधि ।
प्रच्छनीयो निजभ्राता कौतुकेऽस्मिन् मुनिर्जगौ ॥२९२॥[17]
दधिभाण्डं समादाय शोभनोऽवग् ममाग्रतः[18] ।
समागच्छ मम स्थाने दर्श्यते कौतुकं यथा[19] ॥२९३॥

---

1. P^2 and A omit these two words । 2. P^2 °तुर्लज्जातुरपुरोहितः; A, B^1, B^2 and B^3 °तुर्लज्जापरपुरोहितः । 3. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 कायचिन्तागतो बाह्ये शोभनः पुरमध्यगः । 4. P^2 and A चैत्ये चैत्यो(त्ये) नमस्कृत्य । 5. A तदा° । 6. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 शोभने शोभना । 7. P^2 देशनादेशिता । 8. P^2 and A संघयुक्तोऽपि । 9. P^2, A, L and B^2 °रे । 10. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 भ्रातरः सम्मुखायाताः । 11. P^2 and A माताकलत्रपुत्रादि नमत्सं- सारनाटकैः; B^2 संसारमात्रके । 12. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 सु° । 13. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 क्वा° । 14. P^2 मुनिवरं गता । 15. P^2 and A हि तस्याग्रे । 16. P^2, A, B^2 and B^3 ते पृष्टाः । 17. B^1 omits this whole verse । 18. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 गतः शोभनसन्निधौ । 19. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 अद्याद्योयं कथं लोकं(B^1, B^2 and B^3 के)र- (चा)भूतं दधि नान्तरम् ।

दधिमध्यस्थितान् जीवान् दर्शयिष्यसि मां यदि ।
तदाहं श्राद्ध एवास्म्यन्यथा त्वं विप्रतारकः ॥२९४॥
धनपालवचः श्रुत्वा शोभनो वचनं जगौ ।
दर्शयामि यदा जीवान् तदा वाचा प्रपाल्यते ॥२९५॥
अङ्गीकृत्य वचोप्येवं तदालक्तकमानय ।
दधिमाण्डमुखे मुद्रा दत्ता[1] छिद्रं व्यधायि च ॥२९६॥
क्षणमातपके मुक्तं तापतः[2] क्षुद्रजन्तवः ।
दधिमाण्डस्य छिद्रेण निर्गत्यालक्तके स्थिताः ॥२९७॥
[3]चलमानांस्ततो जीवान् दृष्ट्वा विस्मितमानसः[4] ।
धन्यो जिनेन्द्रधर्मोयं[5] धनपालोवदत्पुनः ॥२९८॥[6]
[7]साधारैर्बोध्यमानः स द्वादशव्रतधारकः ।
वचनेन गुरोः श्राद्धो धनपालोभवत्सुधीः ॥२९९॥
अङ्गीकृतं(त्य)[8] च सम्यक् तं भवपाथोधितारकम् ।
जैनधर्मपरो जातो नान्यं[9] धर्मं समीहते ॥३००॥
अर्हन् देवो गुरुः साधुर्धर्मो[10] जैनप्रभाषितः ।
सर्वदा हृदये[11] ध्यानं मन्त्रस्य परमेष्ठिनः[12] ॥३०१॥
इत्थं संबोधितो भ्राता गुर्वन्ते प्राप[13] शोभनः ।
द्विजेनैकेन दुष्टेन भोजराजाय[14] भाषितम् ॥३०२॥
धनपालो जिनं मुक्त्वा नान्यं[15] देवं हि वाञ्छति ।
भूपोप्यूचे करिष्यामि कदाचित्तत्परीक्षणम् ॥३०३॥
एकदा भोजभूनाथो महाकालालये गतः ।
नमस्कृतो नृपेणाथ धनपालेन नो पुनः ॥३०४॥
अदेवे न हि देवत्वं धनपालोब्रवीदिदम् ।
रागद्वेषपरा देवाः संसारात्तारकाः कथम् ॥३०५॥[16]

---

1. P^2 and A मुद्रां दत्त्वा । 2. P^2, A, B^1 and B^2 तापेन । 3. A चल° । 4. A विस्मय° । 5. P^2, A धर्म्यं जै(A जि)नेन्द्रजं धर्मं । 6. B^1 omits this verse । 7. B^1, B^2 and B^3 साधरं । 8. L °त्य । 9. A °न्य° । 10. P^1 and P^3 °धुर्ध° । 11. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 निरन्तरं हृदि । 12. P^1 and P^3 °नाम् । 13. P^2, B^1, B^2 and B^3 °न्त° । 14. P^2, B^1, B^2 and B^3 भोजभूपाय । 15. P^2, A, B^1 and B^2 °न्यदे° । 16. Between verses 304 and 305, B^1, B^2 and B^3 add : तं दृष्ट्वा भोज आचष्टे न दैवं स्यादतः परम् । धूपनैवेद्यपुष्पाद्यैर्गम्यते पूज्यते स्तुते ॥ (Cf. verse 307 below)

ये देवा जितरागाः स्युः [1]संसारतारकास्तु ते ।
एवं च मद्वचो राजन् सत्यमेव[2] न संशयः ॥२०६॥

यथा—अकण्ठस्य कण्ठे कथं पुष्पमाला
विना नासिकायाः[3] कथं धूपगन्धः[4] ।
अकर्णस्य कर्णे[5] कथं गीतनृत्यं
अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ॥२०७॥

भोजभूपेन तद्वाक्यं श्रुत्वा हृदि विचिन्तितम् ।
मोक्षो येषां कथं[6] नास्ति परेषां मोक्षदाः कथम् ॥२०८॥
एवं ज्ञात्वाथ संजातो जैनधर्मानुरागभाक् ।
नरेन्द्रो भद्रभावज्ञः[7] कुरुते तत्प्रशंसनम् ॥२०९॥

तुरङ्गानतिवाह्याथ[8] गतो [9]भूपः स्वमन्दिरे ।
तडागोपि[10] नरेन्द्रेण नूतनः कारितोन्यदा ॥२१०॥
वर्षाकाले भृतं ज्ञात्वा दर्शनाय गतो नृपः ।
पञ्चषड्भिश्च विद्वद्भिर्धनपालादिकैर्युतः ॥२११॥

नूतनैर्नूतनैः काव्यैः सरस्या[11] वर्णनं कृतम् ।
पण्डितैः सकलैरेव[12] स्वस्वबुद्ध्यनुमानतः[13] ॥२१२॥
कथितं भोजभूपेन[14] सरसो[15] वर्णनं कुरु ।
धनपालः स्थितस्तूष्णीं भूपोप्यूचे द्विजोच्यताम् ॥२१३॥

[16]तद्यथा—एषा तडागमिषतस्तव [17]दानशाला
[18]मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा सदैव ।
[19]पात्राणि ढिङ्कबकसारसचक्रवाकाः[20]
पुण्यं कियद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥२१४॥

इक्क सावण नै भद्दवै जत्थवि तत्थवि नीर ।
जेठ कलोला जे करै ते सर सहजि गंभीर ॥२१५॥

---

1. P² and P³ संसारे । 2. P², A, B¹, B² and B³ सत्यं सत्यं । 3. P¹, P² and L नासया स्यात् । 4. L and B³ गन्धधूपः । 5. P² and A अकर्णं(र्णे) अनेत्रे । 6. B¹, B² and B³ स्वयं । 7. B³ भावेन । 8. A, B¹, B² and B³ अतिवाह्य तुरङ्गाणां । 9. P² and A भूपस्य । 10. P², A, B¹ and B² सरोवरं(रो) । 11. L °सो । 12. P², A, B¹, B² and B³ पण्डितानां च सर्वेषां । 13. P² °द्ध्यातिमा°; A and B³ °द्ध्यादिमा°; L, B¹ and B² °द्ध्यानुमा° । 14. P¹ and P³ भूपभोजेन । 15. P², A and B³ °स्या । 16. P² तथा; B³ यथा । 17. B¹ °मिषतो मत्स्यान° । 18. P² and A °मत्स्यका° । 19. L प° । 20. P² °की ।

धनपालगिरं श्रुत्वा चुकोप हृदये नृपः ।
मम कीर्तनकं दृष्ट्वा दृष्ट्वापि न सुखायते ॥२१६॥
गुरुरूपे[1] मम द्वेषी वचनैरुपलक्षितः ।
वर्णनीयः [2]परैर्विप्रैः स्वकीयैर्निन्द्यते[3] कथम् ॥२१७॥
अहमेव करिष्यामि प्रतीकारं हि तादृशम् ।
धनपालस्तदा दध्यौ[4] द्वेषनिर्नाशनोत्सुकः[5] ॥२१८॥
एवं [6]विचिन्त्य मनसा यावत्तूष्णीं स्थितो नृपः ।
धाराचतुष्पथे तावद् वृद्धैका संमुखागता ॥२१९॥
भो भो विद्वज्जना ! एवं श्रूयतां मद्वचोऽधुना ।
भूपः प्रश्नाक्षरं प्रोचे प्रत्युत्तरकृते बुधान्[7] ॥२२०॥

यथा—कर कम्पावै सिर धुणैं बुड्ढी काइ कहेइ ।
एवं श्रुत्वा पण्डित ऊचे—
इह जमराणै संभरी नंनंकार करेइ ॥२२१॥
विद्याधरौ[8] धनपालो ज्ञात्वावसरमब्रवीत् ।
यत्किंचिद् वदते वृद्धा तद्वदामि शृणु प्रभो ॥२२२॥

[9]यथा—

किं नन्दी किं मुरारिः किमु रतिरमणः किं विधुः किं विधाता[10]
किं वा विद्याधरोऽयं[11] किमुत[12] सुरपतिः किं नलः किं कुबेरः[13] ।
नायं नायं न चायं न खलु न हि न वा नैव चा(ना ?)सौ न चासौ[14]
क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमिह हि हले ! भूपतिर्भोजदेवः[15] ॥२२३॥
स्तुतिं श्रुत्वा ततो भूपो हृष्टचित्तोऽब्रवीदिदम् ।
तुष्टोऽहं धनपालास्मि[16] याचस्व तव रोचते[17] ॥२२४॥
एवं श्रुत्वा द्विजः प्रोचे याचितं[18] यदि लभ्यते ।
तन्नेत्रद्वयमस्माकं [19]प्रसादीकुरु भूपते ![20] ॥२२५॥

---

1. P1, P2 and B1 °पे । 2. B2 and B3 °योऽपरैर्वि° । 3. P2, A, B1, B2 and B3 निन्दितः । 4. P2, A, B1, B2 and B3 °स्ते द्रुतं यथौ । 5. B1, B2 and B3 दूरीकुर्वमिहे वयम् । 6. P2 and A सं° । 7. P1 and P2 बुधाः; P2 न वा; L भवान् । 8. P2, A, B1, B2 and B3 धरौ । 9. L omits this word । 10. P2, A, B1, B2 and B3 नलः किं कुबेरः । 11. P2, B1, B2 and B3 °रोसौ । 12. P2, A, B1, B2 and B3 किमथ । 13. P2, A, B1, B2 and B3 विधुः किं विधाता । 14. P2, A, B1, B2 and B3 नाऽपि नाऽसौ न चैवः । 15. P2 °भॅददेवः; B1 and B2 °भोजदेव ! । 16. P2 and A °लस्त्वं । 17. P2 and A रोचितम् । 18. A °तो । 19. P2 and A प्रसादं; B1, B2 and B3 तदा नेत्रद्वयं(यं)ऽस्माकं प्रसादं । 20. P2 and A °पतेः ।

एतदाश्चर्यं भूपस्य कथं ज्ञातं मनःस्थितम् ।
ज्ञातत्वं सफलं तस्य ज्ञायते यदुदाहृतम्[1] ॥२२६॥
धनपालो नृपेणाथ दानमानैः प्रपूजितः ।
विख्यातं जैनधर्मं तं पालयामास पण्डितः ॥२२७॥
श्रवभपश्चाशिकापि धनपालकृता स्वयम् ।
[2]जैनधर्मरहस्यं तत्सम्यक्त्वं च प्रकाशितम् ॥२२८॥
विधिः श्रावकधर्मस्य निवासस्थानपूर्वकम् ।
कृतं प्रकरणं जैनं[3] धनपालेन सद्धिया ॥२२९॥
यथा—जत्थ पुरे जिणभवणं समयविऊ साहुसावया जत्थ ।
तत्थ समावसियव्वं पउरजलं इंधणं जत्थ ॥२३०॥
यथा पञ्चमकालेऽत्र[4] केवलज्ञानवर्जिते[5] ।
मिथ्यात्वी[6] धनपालोयं[7] प्रबुद्धो[8] न तथा परः ॥२३१॥
जैनं च धर्मं प्रतिपाल्य सम्यक्
संस्तारदीक्षासहितो[9]ऽन्तकाले[10] ।
सर्वाङ्गिनां[11] क्षामणकादिपूर्वं
द्विजोत्तमः प्राप स देवलोकम् ॥२३२॥
विविधगुणगुणाली पुण्यपीयूषनाली
वदति वचरसाली कीर्तिवल्ली विशाली ।
अरिजनकृत एवं भूभुजैः पादसेवः
विदितसकलधामा[12] भूपतिर्भोजनामा[13] ॥[14]२३३॥

इति धर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसंताने[15] श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य[16] पाठकश्रीराजवल्लभकृते भोजचरित्रे मुञ्जोत्पत्ति-धनपालस्वर्गगमनो[17] नाम प्रथमः प्रस्तावः ॥१॥

---

1. P², A, B¹ and B² यदि हृद्गतम् । 2. A जिन° । 3. B¹, B² and B³ चेन । 4. P¹ and P³ °लेऽस्थं । 5. L °वर्जितम् । 6. L °त्वं । 7. P¹ and P³ °त्र । 8. L बुद्धोऽत्र । 9. P¹ °तं° । 10. P² °दीक्षान्वित चा(श्चा ?)न्तकाले । 11. P², A, B¹, B² and B³ अनासिकं । 12. P² and A °धाम्ना । 13. P² and A नाम्ना । 14. P¹, P³ and L omit this verse । 15. P¹, P³, L and B¹ omit this compound word । 16. P¹, P³ and L omit this compound word too । 17. B¹, B² and B³ मुञ्जभोजोत्पत्तिधनपालप्रतिबोधस्वर्गगमनो ।

[अथ द्वितीयः प्रस्तावः]

एकदा भोजभूनाथ उपविष्टः सभान्तरे ।
प्रतीहारेण विज्ञप्तः स्वामिन् ! विज्ञप्तिकां शृणु ॥१॥

कलिङ्गाधिपतेः[1] पुत्रो जयसेनः समागतः ।
न्यग्रोधाधो नृपादेशात् स्थापितः सत्कृतोपि च ॥२॥

प्रातरागत्य विज्ञप्तः कुमारेण नृपस्ततः ।
मत्पित्रा ते प्रेषितानि त्रीणि शीर्षाणि हर्षतः ॥३॥

किं मूल्यं कस्य शीर्षस्य[2] कथनीयमिदं मम ।
एवमुक्त्वा कुमारोपि न्यग्रोधस्थानके गतः ॥४॥

आकारितो वररुचिः शीर्षाख्यानं निवेदितम् ।
विचार्या हृदये वार्ता कथं मूल्यं[3] विधीयते ॥५॥

त्वग्विहीनान्यजीवानि[4] तन्मूल्यं केन कथ्यते ।
भूपोवक्कौतुकं पश्य प्रातरास्थानके मम ॥६॥

भूपचातुर्यवीक्षार्थं[5] जयसेनेन सत्वरम्[6] ।
प्रातरागत्य विज्ञप्तं[7] शीर्षाणां [8]मूल्यकारणम् ॥७॥

शीर्षाण्यानीय मुक्त्वाग्रे भूपतेर्दिव्यबन्धनात् ।
छोटितानि शुभैर्गन्धैर्व्याप्त आस्थानमण्डपः ॥८॥

त्रीणि शीर्षाणि निष्कास्य मुक्तान्यग्रे महीशितुः ।
विस्मिता च सभा सर्वा पश्यते भूपचातुरीम्[9] ॥९॥

एकस्य दोरकः कर्णे क्षिप्तो[10] वक्त्रे न निर्गतः[11] ।
सर्वोत्तममिदं शीर्षं [12]लक्षमूल्यं[13] निरूपितम् ॥१०॥

मध्यमे दोरकः क्षिप्तः कर्णात्कर्णेन निर्गतः ।
सहस्रदशकं तस्य भोजभूपेन भाषितम् ॥११॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 पतिः । 2. B^1 कस्य शीर्षस्य किं मौल्यम् । 3. B^1 and B^2 मौल्यं । 4. B^1, B^2 and B^3 त्वचा हीनं तु निर्जीवं । 5. B^1 and B^3 जयसेनकुमारोऽथ; B^2 जयसेनकुमारेण । 6. B^1, B^2 and B^3 भूपचातुर्यवीक्षणे । 7. B^1, B^2 and B^3 प्रगेणागत्य विज्ञप्तः । 8. B^1, B^2 and B^3 मौल्य° । 9. B^1, B^2 and B^3 पश्यामो भूपचातुरीम् । 10. B^1, B^2 and B^3 दोरकं कर्णे क्षिप्तं । 11. B^1, B^2 and B^3 निर्गतम् । 12. P^1 लक्ष° । 13. B^3 °मौल्यं ।

तृतीये दोरकः क्षिप्तः कर्णे वक्त्रेण निर्गतः[1] ।
जघन्यशीर्षं तज्ज्ञेयं[2] मूल्यं भग्नवराटिका ॥१२॥
जयसेनकुमारोपि दृष्ट्वा भूपस्य चातुरीम् ।
प्रशंसन् भोजपादाब्जौ नमस्कृत्य गृहे गतः ॥१३॥[3]

विवेके विनये शक्त्वे विद्यायां[4] विक्रमेपि च ।
विद्वज्जन इति प्राह[5] भोजतुल्यो न भूपतिः ॥१४॥
एवं राज्यश्रियं सम्यक् पालयन् सर्वदापि हि[6] ।
पुरन्दर इवोर्वीस्थः श्रूयते विबुधैर्जनैः ॥१५॥

अन्यस्मिन् दिवसे राजा सभायां मण्डपे स्थितः ।
वर्धापको नरः कोपि भूपं विज्ञपयत्यसुम्[7] ॥१६॥
दक्षिणायां दिशि स्वामी [8]पुहविस्थानभूपतिः ।
वैरिसिंहनृपस्तस्य पुत्री[9] सौभाग्यसुन्दरी ॥१७॥

तव कीर्तनके दृष्टा[10] नान्यं भूपं समीहते[11] ।
रतिप्रतिमरूपास्ति[12] समायाता स्वयंवरे ॥१८॥
तस्यावलोकनार्थं च[13] राज्ञा प्रैषि पुरोहितः ।
गीर्वाणवाणीनैपुण्याद्बहुधालापितस्तया[14] ॥१९॥

रञ्जितस्तत्कचातुर्याद्विनयाच्च पुरोहितः ।
छन्दोलङ्कारविदुरा मन्ये साक्षात्सरस्वती ॥२०॥
[15]हृष्टचित्तोवभाषिष्ट भूपस्याग्रे पुरोहितः ।
न वर्ण्यन्ते गुणास्तस्याः कथमप्येकजिह्वया ॥२१॥

द्विजोत्तमवचः श्रुत्वा राजा हर्षपरायणः ।
महोत्सवेन भूपस्तां विवाहयति कन्यकाम् ॥२२॥
तद्गुणै रञ्जितो राजा स्थितोन्तःपुरमध्यतः ।
न करोति स्म राज्यस्य चिन्तां च गजवाजिनाम्[16] ॥२३॥

---

1. B^1 and B^2 दोरकं क्षिप्तं कर्णान्निर्गतं मुखे । 2. B^1, B^2 and B^3 °शीर्षकं ज्ञेयं । 3. B^1 interchanges verses 13 and 14 । 4. B^1, B^2 and B^3 विद्याविद्वत्त्वे । 5. B^1, B^2 and B^3 विद्वज्जनादिरप्यूचे । 6. B^1, B^2 and B^3 पाल्यमानो निरन्तरम् । 7. B^1, B^2 and B^3 विज्ञापयति भूपतिम् । 8. P^2 पुरवि° (?) । 9. B^1, B^2 and B^3 नृपः पुत्री नाम्ना । 10. B^1, B^2 and B^3 दृष्ट्वा । 11. B^1 and B^2 °हृति । 12. B^1 and B^3 रतिरूपानुकारास्ति । 13. B^1, B^2 and B^3 °नार्थेन । 14. B^1, B^2 and B^3 कन्या गीर्वाणवाणीभिर्बहुधा सत्कृतो गुरुः । 15. B^3 दु(हु?)ष्ट° । 16. B^1, B^2 and B^3 न करोति स किं चिन्तां राज्यादिगजवाजिभिः ।

एवं ग्रीष्मर्तुसंप्राप्तो जलक्रीडापरो नृपः ।
समस्तान्तःपुरीयुक्तो रमते रमणीगणे ॥२४॥
सार्धं सौभाग्यसुन्दर्या स्नेहयुक्तो नरेश्वरः ।
जलसेकक्रियायोगाज्जातो व्याकुलमानसः[1] ॥२५॥
देव्यवक् संस्कृतं स्वामिन् ! मोदकैर्मां च सिञ्चय ।
अज्ञानाद्भूपतिस्तस्यै मोदकानेव दत्तवान् ॥२६॥
मोदकैर्भरितां स्थालीं दृष्ट्वा विस्मितमानसा ।
विद्वत्त्वं भवतो ज्ञातं राज्ञी ब्रूते विहस्य सा ॥२७॥
राजा विलक्षचित्तः [2]संश्चिन्तयामास मानसे ।
शास्त्राभ्यासं विना ह्यस्मान्[3] हसन्ते स्म स्त्रियोऽपि हि ॥२८॥
धिङ्मे चतुरचाणक्यं धिङ्मे रूपं च यौवनम् ।
तद्धरे ! विवरं देहि प्रवेशं प्रकरोम्यहम् ॥२९॥
एवं विमृश्य भूपालः करोत्यध्ययनश्रमम् ।
दिनैः स्तोकतरैर्जातो विद्वज्जनशिरोमणिः ॥३०॥
पार्श्वस्थितं पञ्चशतं विदुषामस्य तिष्ठति ।
नृपस्य[4] विरुदं दत्तं कूर्चालेयं सरस्वती[5] ॥३१॥
गीते कवित्वे साहित्ये[6] चातुर्ये विनये नये ।
नृपो भोजसमो भूम्यां न भूतो न भविष्यति ॥३२॥

यथा—कविषु वादिषु भोगिषु योगिषु[7]
द्रविणदेषु सतामुपकारिषु ।
धनिषु धन्विषु धर्मपरीक्षिषु[8]
क्षितितले न हि भोजसमो नृपः ॥३३॥

एकस्मिन् दिवसे राजा विद्वद्वरुचिश्रितः ।
सभायामुपविष्टोऽस्ति मन्त्रिसामन्तसंयुतः ॥३४॥

---

1 B¹, B² and B³ अतिस्नेहेन भूपालः सार्धं सौभाग्य-सुन्दरी । जलसिञ्चनतो बाढं जाता-(B³ तो)व्याकुलमानसा (B¹ and B³ सः) ॥ । 2 B¹, B² and B³ °चित्तोऽपि चिन्त° । 3 B¹, B² and B³ विनास्माकं । 4 B¹, B² and B³ भूपाय । 5 B¹, B² and B³ कूर्चेण सह भारती । 6 B¹, B² and B³ कवित्वगीतसाहित्ये । 7 B¹ and B² योगिषु भोगिषु । 8 B¹, B² and B³ धर्मपरेषु च ।

साश्चर्यात्यद्भुता वार्ता चालिता पण्डितैर्जनैः ।
हसित्वा भोजभूपेन प्रोक्तं वररुचेः पुरः ॥२५॥

स्वभावोयं गुरुर्लोकैश्चोपाधिगु(र्गु)रुर्मतः[1] ।
एषा [2]वार्ता ममाग्रे हि[3] कथनीया [4]सुनिश्चितम् ॥२६॥

ऊचे वररुचिर्दक्षो भूपाल ! शृणु मद्वचः ।
नोपाधिः स्तूयते[5] लोके सहजो मण्डनं जने ॥२७॥

नृपोऽप्युवाच भो मित्र ! स्वभावो नो गुरुर्भवेत् ।
उपाधिस्तु गरिष्ठोयं[6] लोकेप्याश्चर्यकारकः[7] ॥२८॥

यदि ते प्रत्ययो नास्ति तदागच्छ ममालये ।
देवतार्चनवेलायां कौतुकं दर्शयामि ते ॥२९॥

तस्मिन्नवसरे तेन सभा सर्वा विसर्जिता[8] ।
स्नानं कृत्वा शुचिर्भूत्वा गतो देवालये नृपः ॥४०॥

प्रतीहारगिरायातः पार्श्वे वररुचिर्विभोः ।
संमान्यमासनं[9] दत्तमुपविष्टस्तु पण्डितः ॥४१॥

पुष्पैः(ष्पैः) [10]प्रवरनैवेद्यैर्धूपदीपादिचन्दनैः ।
[11]पञ्चप्रकारपूजां तां कृत्वा भूपो यथाविधि ॥४२॥

तदारात्रिकवेलायां मार्जारी समुपागता ।
स्नाता गङ्गोदके पूर्वं पुष्पचन्दनचर्चिता ॥४३॥

पञ्चवर्तियुतो दीपः[12] पूजितो विधिपूर्वकम् ।
उत्तारयति मार्जारी वादित्रैः पञ्चशब्दजैः ॥४४॥

विलोकितं मुखं राज्ञा विद्वद्द्विजवरस्य हि[13] ।
स्वभावस्याथवोपाधेर्गरिमा कस्य दीयते[14] ॥४५॥

निरीक्ष्याश्चर्यकृद्वार्तां वदति द्विजपुङ्गवः ।
पारम्पर्यं न हि ज्ञातं पुनः पश्यामि कौतुकम् ॥४६॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 सहजोयं गुरुर्लोके उ(ह्यु)पाधिरथवा किमु । 2 B^1, B^2 and B^3 एतद्वार्ता । 3 B^1, B^2 and B^3 °ग्रेण । 4 B^1, B^2 and B^3 °नीया हि । 5 B^1 and B^3 भूपतं । 6 B^1 and B^2 यदुपाधिर्गरिष्ठेय । 7 B^1 and B^2 लोके साश्चर्यकारिणी । 8 B^1 विवजिता । 9 P^1 °मानसं । 10 B^1 प्रकर° । 11 B^1, B^2 and B^3 पंचोपचार° । 12 B^1, B^2 and B^3 दीपस्तु पञ्चवर्तीकः । 13 B^1, B^2 and B^3 च । 14 B^1, B^2 and B^3 दास्यसि ।

भूपः प्राह सदैवैषारात्रिकं[1] प्रकरोत्यहो ।
विलोक्या भवता नित्यं नान्या[2] मार्जारिका समा ॥४७॥
पण्डितः कौतुकं दृष्ट्वा समायातो निजे गृहे ।
देवार्चावसरे प्रातरेकं मूषकमग्रहीत् ॥४८॥
गतो भूपसमीपेऽयं पण्डितोऽप्याशिषं ददौ ।
उपविष्टो मुदा तत्र कौतुकं तद्विलोकते[3] ॥४९॥
आरात्रिकं व्यधात्स[4]ज्ञः[5] पूजनानन्तरं नृपः ।
मार्जार्यपि समायाता स्नपिता पूर्ववत्तदा ॥५०॥
यावद् भ्रामयते दीर्घं वादित्रैर्वाद्यमानकैः ।
विदुषा मूषको मुक्तो दर्शयित्वा तदग्रतः ॥५१॥
मार्जारी मूषके दृष्टे दीपमास्फालये(य)द् भुवि[6] ।
सर्वे हास्यपरा जाता भूपतिप्रमुखा जनाः ॥५२॥
मार्जारीचेष्टितं वीक्ष्य हसित्वा भूपतिर्जगौ ।
सहजः सर्वदा पूज्य उपाधिस्तु कियद्दिनान्[7] ॥५३॥
एवं राज्यश्रियं भुक्त्वा[8] भोजराजो नृपाग्रणीः ।
एकदास्ति[9] सभासीनो विज्ञप्तः केनचिद्विशा ॥५४॥
स्वामिन्! नगरमध्येऽद्य दृष्टं रक्षोद्वयं मया ।
तद् गच्छति च लङ्कातो[10] यात्रां गोदावरीं प्रति ॥५५॥
पृष्टो नरो नरेन्द्रेण दृष्टौ तौ राक्षसौ कथम् ।
कुम्भकारगृहे स्वस्त्वाकार्यापृच्छयतां विभो[11] ॥५६॥
तथाकृते[12] नरेन्द्रेण प्रजापतिरवग्गतौ[13] ।
वलमानौ तदास्माकं कथनीयौ सुनिश्चितम् ॥५७॥
शिक्षां दत्त्वा निजे स्थाने प्रेषितः स प्रजापतिः ।
भूपतिः कारयामास पतङ्गीनां शतान्यथ[14] ॥५८॥
कियत्स्वहस्सु यातेषु वलमानौ तु राक्षसौ ।
तस्यैव कुम्भकारस्य संध्यायां सद्मनि स्थितौ ॥५९॥

---

1 B² रात्रिपु । 2 P¹ °न्य° । 3 B¹ and B² °कति; B³ °किलम् । 4 P¹ °च्छ° । 5 B¹, B² and B³ °र्जं । 6 B² and B³ भूम्यां स्फालति (B³ लिति) दीपकम् । 7 P¹ °नाद्; B¹ °नैः । 8 B¹, B² and B³ भुक्त्वे । 9 B¹, B² and B³ एकदा च । 10 B¹, B² and B³ सिंहस्ते गच्छते लङ्कात् । 11 B¹, B² and B³ स्वामिनाकार्य पृच्छ्यतेपुना । 12 B¹, B² and B³ कृत्वा । 13 B¹, B² and B³ प्राजापतं मितिर्जगौ । 14 B² and B³ बहूनपि ।

कथितौ[1] कुम्भकारेण भोजराजनृपाग्रतः ।
रात्रौ स्फुरत्यन्धकारे[2] भाभिरा(स्ताः)[3] पतङ्गिकाः ॥६०॥
अनेकचक्रचक्रात्कारैर्दीपोद्योतितदिग्मुखैः[4] ।
आहतुर्विस्मयार्तौ तौ कुम्भकारं प्रतिक्षणात् ॥६१॥
आकाशे किमिदं भद्र ! दृश्यते कौतुकं किल[5] ।
प्रजापतिरभाषिष्ट शृणु ह्येतत्कुतूहलम् ॥६२॥
भोजराजो नृपोऽस्माकं[6] यज्ञस्तेन प्रतन्यते ।
अदग्ध[7]स्वर्णकार्येण भूपः प्रस्थानके स्थितः ॥६३॥
प्रातर्गत्वा ससैन्योऽसौ भङ्क्त्वा लङ्कापुरीं ततः ।
सुवर्णं तत्र आदाय यज्ञं तं कारयिष्यति ॥६४॥
तच्छ्रुत्वा राक्षसौ भीतौ जल्पतुस्तौ परस्परम् ।
पुरा रामेण सा लङ्का भग्ना कष्टे महत्यपि ॥६५॥
बद्धोऽम्भोधिर्दृषद्भिस्तु पादचारेण गच्छता ।
संग्रामे रावणं हत्वा[8] भग्ना लङ्कापुरी तदा ॥६६॥
अस्याकाशस्थितं सैन्यं गच्छत्केन निवार्यते ।
नूनं विभीषणं हत्वास्मत्पुरीं तां गृ(ग्र)हीष्यति ॥६७॥
समालोच्य हृदि द्वाभ्यां कुम्भकाराय भाषितम् ।
गच्छ त्वं भूपतेरग्रेऽथवावां नय तत्र भोः ! ॥६८॥
प्रधानपुरुषैः सार्धं राक्षसा(सौ) राजमन्दिरे ।
गत्वा भूपं नमस्कृत्य राक्षसावाहतुर्वचः ॥६९॥
स्थापय त्वं[9] निजं सैन्यं यावल्लङ्काधिपान्तिके ।
गत्वा विज्ञाप्य तत्पार्श्वादानयावस्तदर्जुनम्[10] ॥७०॥
रामेण पातितं दुर्गं यत्त्रिकूटोपरिस्थितम्[11] ।
स्वर्णेष्टकामयं राजन् ! पतितास्ता इतस्ततः ॥७१॥
स्वामिन् ! निवेदयास्माकं प्रेक्ष्य(क्ष्य)न्ते कियदिष्टकाः ।
तावन्मात्राः समानीय मुच्यन्ते त्वत्पदाग्रतः ॥७२॥[12]

---

1 B^1 and B^2 °तं; B^3 °ते° । 2 B^1, B^2 and B^3 रजन्यामन्धकारेण । 3 B^1, B^2 and B^3 °स्तैः । 4 B^3 ° खे । 5 B^1 and B^2 कौतुकालयम् । 6 B^1, B^2 and B^3 °स्मासु । 7 B^1 and B^2 अदग्धः । 8 P^1 and P^3 हित्वा । 9 B^1, B^2 and B^3 स्थापयस्व । 10 B^1, B^2 and B^3 पार्श्वात्स्वर्णं तमानयास्म(व)हे । 11 B^1, B^2 and B^3 त्रिकूटोपरि संस्थितम् । 12 B^3 omits this verse ।

भूप ऊचे सहस्रे द्वे आनीयन्तां ममेष्टकाः ।
स्वामिना सह लंकां तां चूर्णयामीति नान्यथा[1] ॥७३॥
राक्षसावूचतुः स्वामिन् ! दशवासर[2]मध्यतः ।
यदि नायाति तत्स्वर्णं चौरवद्दण्डमाचरे[3] ॥७४॥
एवं निरूप्य भूपाग्रे प्रस्थितौ राक्षसौ प्रगे ।
समुल्लस्य गतौ लंकां विज्ञप्तस्तु विभू(भी)षणः ॥७५॥
देव ! धारापतिर्भोजनामा मालवकेश्वरः ।
विद्यावांश्च महाशूरो दानी माने[4]श्वरो नृपः ॥७६॥
यज्ञमारब्धवस्त्वेतेनादग्धस्वर्णहेतुना ।
आगच्छत्सैन्यमाकाशे भीत्यास्माभिर्निवारितम् ॥७७॥
विबोधितः प्रधानैस्तु विभीषणनरेश्वरः[5] ।
प्रेक्ष(ष्य)न्ते ह्येष्टका देव ! स्तोकेर्थे न विरुद्ध्यते ॥७८॥
न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः ।
एतदेवात्र पाण्डित्यं यत्स्वल्पाद्भूरिरक्षणम् ॥७९॥
जनपञ्चशतीशीर्षे हीष्टकानां चतुष्टयम् ।
दत्त्वा प्रत्येकं भीत्या तैः प्रेषिताः शीघ्रराक्षसाः ॥८०॥
संप्राप्य नगरीं धारां राक्षसैः सकलैरपि[6] ।
इष्टका[7] ढौकिता भोजनृपाग्रे नतमस्तकैः[8] ॥८१॥
लङ्कायां कुशलं वत्स[9] कुशलं तु विभीषणे ।
गजवाजिसुतस्त्रीणां क्षेमं पप्रच्छ भूपतिः[10] ॥८२॥
प्रसादात्तव राजेन्द्र[11] ! कुशलं सर्ववस्तुषु ।
गृह्णन्तामिष्टका देव ! विभीषणविमुक्तकाः ॥८३॥
पश्यन् भोजनरेन्द्रस्य कलाकु[12]शलतां जनः ।
उपाङ्गचक्रवर्तीति वच ऊचे विशेषतः ॥८४॥
विभीषणस्य तं दण्डं भाण्डागारे ररक्ष सः ।
राक्षसानां तु सु(शु)श्रूषां कारयामास[13] भूपतिः ॥८५॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] चान्यथा । 2 B[1], B[2] and B[3] दिनानि दश । 3 B[1], B[2] and B[3] °रेत् । 4 B[1], B[2] and B[3] दानमाने° । 5 B[1], B[2] and B[3] विभीषणस्तु संबोध्य प्रधानपुरुषैरपि । 6 B[1], B[2] and B[3] उत्पतनकलास्तेपि धारायां प्राप्तराक्षसाः । 7 B[1] B[2] and B[3] भोजाग्रे । 8 B[1], B[2] and B[3] इंटा विनयान्नतमस्तकाः । 9 B[1] and B[2] °न्छ° । 10 B[1], B[2] and B[3] °सुतान् दारान् कुशलं पृच्छते नृपः । 11 B[1], B[2] and B[3] भूपेन्द्र ! 12 B[1] and B[2] °कौ° । 13. B[1] and B[2] कारापयति ।

अष्टादशापि[1] भोज्यानि कृत्वा माल्यादिवस्तुभिः[2] ।
आत्मस्तुतिकृते भूपाः सत्कुर्वन्ति विदेशिनाम् ॥८६॥
एवं मृष्टान्नलुब्धास्ते यावत्षण्मासकं स्थिताः ।
विस्मृता राक्षसी विद्या सर्वाप्युत्प्लव[3]नादिका ॥८७॥
भोजस्य सेवका जाताः स्थितास्तत्रैव मण्डले ।
मेदिनीचारिणो जाता गतविद्यास्ततः परम् ॥८८॥
अनेकोपायरचनेन(ण) विद्याया व्यसनेन च ।
भोजः पालयते राज्यं भूमिस्थो देवराजवत् ॥८९॥[4]

इति धर्मघोषगच्छे [5]पाठकराजवल्लभकृते श्रीभोजचरित्रे उपाध्यायचक्रवर्तिकृपालसरस्वती-विरुदप्रापणो नाम द्वितीयः प्रस्तावः ॥२॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °देशानि । 2 B^1, B^2 and B^3 गन्धमाल्यसुवस्तुभिः । 3 B^1 and B^3 °प्युत्पव° । 4 B^1, B^2 and B^3 add one more verse which is as follows—

सकलगुणनिधानं भूभुजैर्दत्तमानं जनितपदविधानं किन्नरैर्गीयमानम् ।
विजितगणविपक्षं दत्तदानं च लक्षं गुणिजनभिमुखविमुखं भोजभूपस्य दक्षम् ॥

5 B^1 श्रीमहीतिलकसूरिशिष्यपाठक, etc.; B^2 वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसंताने मूलपट्टे श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य-पाठक, etc; B^3 धर्मसूरिसंताने पाठक, etc.

[अथ तृतीयः प्रस्तावः]

भोजभूपोऽन्यदा रात्रावुत्थितः कायचिन्तया ।
चन्द्रोद्द्योतेन सौधस्थः पश्यति स्वविभूतयः ॥१॥
लावण्यललिमोपेताः[1] पश्येल्लीलावतीस्त्रियः ।
एकदैकत्र सुप्तः सन्[2] राजप्राहरिकान् नृपान् ॥२॥
कुत्रापि दन्तिनो बद्धानालाने मदविह्वलान् ।
नानाविधान् हयानत्र बाढं हेषयतो गृहे ॥३॥
दृष्ट्वा राज्यश्रियं सर्वां हृष्टोऽन्तः स[3] व्यचिन्तयत् ।
केन पुण्यप्रभावेन(ण) मयाप्ता वाञ्छिता रमा ॥४॥
सभाया अन्तरे ह्यागन्तास्ते वररुचिः प्रगे ।
स प्रष्टव्य इमां वार्तां प्रष्टव्यो नापरो मया ॥५॥
एवं विमृश्य भूनाथः प्रसुप्तः स्थानके निजे ।
सूर्योदये च संजाते ह्युदयाचलमस्तके ॥६॥
शयनादुत्थितो भूपः प्रातर्नृत्यानि पश्यति ।
सभापि मिलिता तावदमात्या मन्त्रिपुङ्गवाः ॥७॥
राजानो राजपुत्राश्च सीमाला भूपनन्दनाः ।
श्रेष्ठिनः सार्थवाहाश्च वैद्या ज्योतिषिका नटाः ॥८॥
अनेके गीतनृत्यज्ञा भट्टा वादित्रवादकाः[4] ।
बहवो मिलिता लोकाः सभासंस्थानमण्डपे ॥९॥
भूषितो भूषणैर्वस्त्रैः परिच्छदसमन्वितः ।
सिंहासनमलञ्चक्रे सभायां भोजभूपतिः ॥१०॥
भट्टानां हि जयारावैर्विद्वज्जनमनोहरैः ।
वर्तते यावदास्थाने स्ता(ता)वद्वररुचिस्त्वितः[5] ॥११॥
सभा[6] समुत्थिता सर्वा[7] तावद्वररुचिः पुनः ।
दत्त्वाशीर्वचनं पूर्वमुपविष्टो नृपान्तिके ॥१२॥

1 P[1] and P[2] °पेताः । 2 B[1] and B[2] एकतोपि हि सुप्तास्ते(प्तास्तान्) । 3 B[1] and B[2] °श्रियः सर्वा हृष्टचित्तो । 4 B[1], B[2] and B[3] °नकादयः । 5 B[2] वरुचिस्तावदागतः । 6 B[1] and B[2] सभ्याः । 7 B[1] and B[2] °ताः सर्वे ।

यावत्पृच्छति भूपाल[1]श्चिन्तां चित्तस्थितां निजाम् ।
ऊचे वररुचिस्तावत् ज्ञातं राजेन्द्र ! कारणम् ॥१३॥

पृच्छसि त्वं मया राज्यं संप्राप्तं पुण्यतः कुतः[2] ।
तत्र प्रत्युत्तरस्यार्थे वार्तां मत्पार्श्वतः शृणु ॥१४॥

श्रेष्ठी धनदनामास्ति धनदेवो महाधनी ।
भूनाथो वसतेत्रैव[3] सपुत्रः पौत्रकान्वितः ॥१५॥

लक्ष्मीनिवासस्तत्पुत्रो लक्ष्मीदेव्यस्ति तत्प्रिया ।
कथयिष्यति तेऽग्रे सा वधूः श्रेष्ठिसुतस्य हि ॥१६॥

एष संदेह ऊचे राट्[4] ज्ञातो मे हृद्गतः कथम् ।
अथवा शास्त्रवेत्तृणां न हि किञ्चिदगोचरम् ॥१७॥

विसर्जिता सभा सर्वा कौतुकेन महीभुजा[5] ।
गतः श्रेष्ठिगृहं[6] यत्र तत्र स्वल्पपरिच्छदः ॥१८॥

आयाता मज्जनं कृत्वा मिलिता संमुखं[7] स्नुषा ।
हसन्ती पृच्छति क्ष्मापं[8] निर्लज्जा बान्धवे यथा ॥१९॥

कथं भोजनरेन्द्रस्त्वं[9] विप्रेण प्रेषितोऽधुना ।
केन पुण्यप्रभावेण राज्यं प्राप्तं हि पृच्छसि ॥२०॥

विस्मयेन नरेन्द्रोवक् सत्यमेतद्वदाग्रतः ।
संदेहो ह्यस्ति मच्चित्ते[10] स्फे(स्फो)टनाय समागतः ॥२१॥

साप्याह गोपुरद्वारे निर्गमाद्दक्षिणे भुजे ।
कुम्भकारी[11]गृहे ह्यस्ति[12] सोमानाम्न्यस्ति विश्रुता ॥२२॥

स्फो[13]टयिष्यसि संदेहं गच्छ त्वं तत्र बान्धव ! ।
विनोदाय गतो राजा कुम्भकारीगृहे द्रुतम् ॥२३॥

सापि तत्र गृहे नास्ति भूप[14] ऊर्ध्वः स्थितः क्षणम् ।
तावत्समागता सोमा भूपं दृष्ट्वा गृहेवदत्[15] ॥२४॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 भूपेन्द्र° । 2 B^1, B^2 and B^3 केन पुण्यतः । 3 B^1, and B^3 वसतेत्रैव भूनाथ । 4 B^3 एतच्छ्रुत्वा भूप ऊचे । 5 B^1, B^2 and B^3 °केनापि भूपतिः । 6 B^1 and B^3 गृहे । 7 B^1 °खा । 8 B^1, B^2 and B^3 हसित्वा पृच्छते भूपं । 9 B^3 नरेन्द्र ! त्वं । 10 B^1, B^2 and B^3 मे चित्ते । 11 B^1 °र° । 12 B^3 भूप । 13 P^1, P^2 and B^1, B^2 स्फे° । 14 P^1 °य । 15 B^1, B^2 and B^3 गृहाङ्गणे ।

रे पुत्रा ! शृष्टपापिष्ठाः ! पृथ्वीशः सत्कृतो न किम् ।
भोजभूपः समायाति पुण्यैः कस्यापि मन्दिरे ॥२५॥
मानसन्मानपूर्वं चोपविष्टो नृपतिः क्षणम् ।
पूर्वजन्मानुरागेण[1] सोमयालापितस्तदा ॥२६॥
श्रेष्ठिवच्चात्र हे स्वामिन् ! प्रेषितस्त्वं ममालये ।
अनुक्त्वा ज्ञापितोदन्तं कथयामि तवाग्रतः ॥२७॥
शूलिका नाम मातङ्गी वहिस्तिष्ठति भोः ! पुरात् ।
राजेन्द्र ! तव संदेहवार्तां सा कथयिष्यति ॥२८॥
तद्वाक्यश्रवणाद्भूपो गतो मातङ्गिनीगृहे ।
दूरतोप्युपलक्ष्यैनं सा गृहान्निर्गता[2] [illegible] ॥२९॥
एकस्याथ द्रुमस्याधः स्थिता सा शूलिका ततः ।
पूर्वभवानुबन्धेन बहुधालापितो नृपः ॥३०॥
सोमानाम्न्या च कुम्भार्या प्रेषितस्त्वं ममान्तिके ।
वार्तामहं हृद्गतां ते जानामि श्रूयतां नृप ॥३१॥
अत्रैव दक्षिणाशायामेकं दूरेस्ति[3] काननम् ।
तन्मध्ये पद्मिनीषण्डमण्डितं वर्तते सरः[4] ॥३२॥
तस्य पाल्युपरिष्टात्तु प्रासादोस्ति मनोहरः[5] ।
राक्षसस्तत्र वसति[6] जातिस्मरणसंयुतः ॥३३॥
भनक्ति तव संदेहं गतमात्रस्य नान्यथा ।
यदीच्छेः कार्यसिद्धिं त्वं तदा तत्रैव गम्यते[7] ॥३४॥
मातङ्गीवचनाद्राजा गतो गह्वरकानने ।
दृष्टं सरः [8]सुविस्तीर्णं जिनायतनमण्डितम् ॥३५॥
राक्षसेन महीपालो दूरादप्युपलक्षितः ।
संमुखं मिलनायागाद्भवपूर्वानुरागतः[9] ॥३६॥
ष(ख)ड्गमादाय राजेन्द्रो यावदध्वनि[10] तिष्ठति ।
तावत्प्रदक्षिणीकृत्य तेन राजा नमस्कृतः[11] ॥३७॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] भवपूर्वानु° । 2. B[1], B[2] and B[3] उपलक्ष्य सुदूरस्थो [B[3] स्था] गृहात्सा निर्गता । 3. B[1] and B[2] °यां किंचिद्दूरेस्ति । 4. B[1], B[2] and B[3] मण्डितोस्ति महासरः । 5. B[1], B[2] and B[3] °दं सुमनोहरम् । 6. B[1], B[2] and B[3] वसते राक्षस [B[2] and B[3] सा]स्तत्र । 7. B[1], B[2] and B[3] तदा निर्भय ! गम्यते । 8. B[1] and B[2] सवि° । 9. B[1], B[2] and B[3] भवपूर्वानुरागेण सम्मु(म्मु ?)खो मिलनागतः । 10. B[1], B[2] and B[3] मार्गस्थो यावत्ति° । 11. B[2] and B[3] तावन्नमस्कृतस्तेन त्रिप्रदक्षिणपूर्वकम् ।

विनयेन घनेनाथ स्तुतस्तेन नरेश्वरः[1] ।
नीतः स्थाने निजे यत्र विद्यते नाभिनन्दनः ॥३८॥
पश्य भूपाल[2] ! देवोयं भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ।
तं नमस्कृत्य पूर्वं तु पश्चात्कार्यं समादिश ॥३९॥
वचसा तस्य भूनाथो गत्वा गर्भगृहान्तरे ।
नमस्कृत्यास्तवीद्भक्त्या वासनापूर्णमानसः ॥४०॥
जिनालयाद्बहिः[3] प्राप्तः कथयामास राक्षसः ।
मया ज्ञातोस्त्यभिप्रायो[4] मातङ्ग्या प्रेषितस्त्वकम्[5] ॥४१॥
पृच्छसि त्वं मया राज्यं प्राप्तं पुण्येन केन हि[6] ।
तव हृद्गतसंदेहं कथयाम्युपविश्यताम् ॥४२॥
एकाग्रं[7] मानसं कृत्वा श्रूयतां मद्वचस्त्वया ।
तिष्ठाम्यत्र वने राजन् ! भुञ्जन् पूर्वभवार्जितम् ॥४३॥
एकस्मिन्दिवसेप्येव[8] वन्दनाय जिनेशितुः[9] ।
पश्चज्ञानधरः कोपि समागान्मुनिपुङ्गवः[10] ॥४४॥
प्रविश्य गर्भगेहस्थः स्तवीति जिनपुङ्गवम् ।
विनयात्परया भक्त्या भूभागन्यस्तमस्तकः ॥४५॥[11]
नमस्ते परमज्योतिर्नमस्ते मोक्षदायिने ।
नमस्ते लोकनाथाय [12]कृतानन्द ! नमोस्तु ते ॥४६॥
एवं सोनेकधा स्तुत्वा प्राप्तो देवगृहाद्बहिः ।
तावन्मया नमन्मौलि वन्दितो मुनिपुङ्गवः ॥४७॥
करौ च कुड्मलीकृत्य पृष्टं विनयतो घनात् ।
मया पूर्वभवे किं किं [13]दुष्कर्मोपार्जनं कृतम् ॥४८॥
येन दुःक(दुष्क)र्मयोगेन जातोहं [14]रक्षसां कुले ।
क्षुत्तृषापीडितो नित्यमसंतुष्टो भ्रमाम्यहम्[15] ॥४९॥
मुनिः प्राह तदा भद्र ! शृणु पूर्वभवां कथाम् ।
एकचित्तः स्थिरो भूत्वा कथयामि तवाग्रतः ॥५०॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] स्तुतस्ते(श्च) नरपुङ्गवः । 2. B[1], B[2] and B[3] भूपेन्द्र ! । 3. B[1], B[2] and B[3] देवगृहाद्बहिः । 4. B[1], B[2] and B[3] मया ज्ञातमभिप्रायं । 5. B[1], B[2] and B[3] प्रेषितोत्र भोः । 6. B[1], B[2] and B[3] संप्राप्तं केन पुण्यतः । 7. B[1], B[2] and B[3] °श्र° । 8. B[1], B[2] and B[3] °सेप्यत्र । 9. B[1], B[2] and B[3] जिनेश्वरम् । 10. B[1] and B[2] समायातो मुनीश्वरः । 11. B[3] omits this verse । 12. B[3] चिदानन्द । 13. P[1] and P[3] दुःक° । 14. B[1], B[2] and B[3] राक्षसे । 15. B[3] भवाम्यहम् ।

[1]मरुस्थलाभिधे देशे पुरं सत्यपुराभिधम् ।
वसते राजद्वरेको धरणो[2] जैनधार्मिकः ॥५१॥

धनश्रीस्तत्प्रिया पुत्राः पुत्र्यश्चास्यास्त्रिसंख्यकाः ।
देवराजः शिवराजः सारङ्गश्च[3] ततोपरः ॥५२॥

दामू नामू तथा षेमी पुत्रीणां च त्रयं[4] क्रमात् ।
पितरौ च[5] दिनैः कैश्चित् पूर्णायुष्कौ दिवं गतौ ॥५३॥

कियद्भिर्दिवसैस्तत्र जातं दुर्भिक्षमद्भुतम्[6] ।
भ्रातरोपि भगिन्योपि पीडिताश्च क्षुधाभ्रमन् ॥५४॥

वासरान्गमयामासुः कन्दैर्मूलफलैर्वनैः ।
यावद् द्वादशवर्षाणि[7] कान्तारे पीडितो जनः ॥५५॥

कियद्वर्षैः पुलिन्द्राणां देशे दुःखेतिवाहिताः ।
परिच्छदसहायास्ते प्राप्ताः सर्वेपि मालवान् ॥५६॥

देवराजस्य संसर्गाच्छिवराजोपि धार्मिकः ।
देवार्चनं प्रकुर्वाणौ[8] कृत्वाभोज्यं स्थितौ च तौ ॥५७॥

प्रजापुण्योदयाज्जाता[9] मेघवृष्टिर्घना क्षितौ ।
सामकाशस्य निष्पत्तिः संजाता बहुला द्रुतम् ॥५८॥

देवराजो गतोरण्ये [10]सामार्थे सपरिच्छदः ।
अग्रपक्वशिरोग्राहात् सर्वे ते मुदिताः कृताः ॥५९॥

तान्थानीय[11] निजे स्थाने मुक्त्वा तापेतिपाचनात्[12] ।
परिवेषणकं पाकं दामूनाम्नी स्वसाकरोत् ॥६०॥

अन्नपाकस्य[13] वेलायां देवराजः सबान्धवः ।
स्नात्वा देवार्चनं[14] कृत्वा भाजने स न्यवीविशत् ॥६१॥

कान्तारे च सुधातुल्यं कदन्नमपि जायते ।
षड्भागेनाधिकेनान्नं भग्न्यापि परिवेषितम् ॥६२॥

---

1. B³ तथाहि—मरुस्थ° etc. । 2. B³ धरणो । 3. B³ सारङ्गश्च । 4. B¹ and B² त्रयः । 5. B¹, B² and B³ माता पिता । 6. B¹ and B² कान्तारदारौरवम् । 7. B¹ and B³ वर्षान् द्वादशकान् यावत् । 8. B¹, B² and B³ देवार्चनेन सुचिन्तन्तौ । 9. B¹, B² and B³ दैवे जाता । 10. B¹ सामर्थ्ये; B² सामार्थे; B³ सामर्थं° । 11. B¹ and B² आनीतस्तम्; B³ आनीयते । 12. B² °पतिखण्डितः । 13. B¹, B² and B³ °पाचन° । 14. B² and B³ °नां ।

यावद् भवति शीतान्नं चिन्तयेत्तावदग्रजः[1] ।
द्वादशाब्देन संप्राप्तं मया प्रथमभोजनम्[2] ॥६३॥
पात्रं यदि[3] समायाति तदान्नं तस्य दीयते ।
दिनमन्नविहीनं मे जायतामद्य चापि तत् ॥६४॥
पुण्योदयात्समायातो[4] मुनिर्मासोपवासभाक् ।
देवराजः स्थितो यत्र धर्मलाभाशिषं ददौ ॥६५॥
[5]दुर्वारा वारणेन्द्रा जितपवनजवा वाजिनः स्यन्दनौघा
लीलावत्यो युवत्यः प्रचलितचमरैर्भूषिता राज्यलक्ष्मीः ।
तुङ्गं [6]श्वेतातपत्रं चतुरुदधितटीसंकटा मेदिनीयं[7]
प्राप्यन्ते यत्प्रसादात् त्रिभुवनविजयी[8] सोऽस्तु वो धर्मलाभः ॥६६॥
अभ्रं विना[9] यथा वृष्टिः कल्पवृक्षो यथा मरौ ।
मम पुण्योदयाकृष्टो[10] यन्मुनिः समुपागतः[11] ॥६७॥
आसनादुत्थितः शीघ्रं विनयाच्छुद्धमानसः ।
पारणाय मुनीन्द्रस्य निजान्नं भावतो[12] ददौ ॥६८॥
प्रासुकान्नं समादाय गतोऽसौ मुनिपुङ्गवः ।
देवराजश्च संतोषी यावत्तिष्ठति सत्सुधः ॥६९॥
बन्धुवात्सल्यतोऽर्धान्नं शिवराजो ददौ मुदा[13] ।
निजान्नाद्ग्रासमेकं तु भ्रातुर्दत्ते लघुस्वसा ॥७०॥
न सक्रोधा न दत्तान्नं दामूनाम्नी च निन्दति ।
नामूनाम्नी च सारङ्गो रोषद् द्वावपि जल्पतः ॥७१॥
धार्मिकोऽभिनवो जातो देवराजो हि[14] बान्धवः ।
स्वयं क्षुधातुरः स्थित्वा भोजयत्यन्नमद्भुतम् ॥७२॥
ददा(दे)तामात्ममार्गं तौ किमस्माभिः[15] प्रयोजनम् ।
[16]एतत्क्रुद्धाक्षरैस्ताभ्यां दुःक(दुष्क)र्मं समुपार्जितम् ॥७३॥

---

1. B[2] and B[3] तावच्चिन्तयतेऽग्रजः । 2. B[1] and B[2] प्रथमं मेऽन्नभोजनम् । 3. B[1] पात्रं कोऽपि; B[2] पात्रः कोऽपि; B[3] यतिः कोऽपि । 4. B[1], B[2] and B[3] °इये स° । 5. B[3] adds : यथा काव्यम्—नो वापी नैव कूपो न च वरतुलसी नैव गंगा न काशी नो ब्रह्मा नैव विष्णुर्न च दिवसपतिर्नैव शम्भुर्न दुर्गा । विप्रेभ्यो नैव दानं न च तीर्थगमनं नैव होमाहुतामि (वा) रे रे पाखण्डशुम्भ ! कथयसि न च ते कीदृशो धर्मलाभः ॥ काव्यम्—दुर्वारा, etc. । 6. B[1] उच्चैः श्वे°; B[3] तुङ्गश्वे° । 7. B[2] °नी च । 8. B[3] °नसहितः । 9. B[1] and B[3] अनभ्रेण । 10. B[1] and B[3] पुण्यादिनाकृष्टो; B[2] पुण्य-दिनाकृष्टो । 11. B[3] संमुखागतः । 12. B[1], B[2] and B[3] वासनात् । 13. B[1], B[2] and B[3] अर्धान्नं सिन्धुराजेन(जोऽपि) प्रदत्तो बन्धुवत्सलात्(लः) । 14. B[3] °जोऽसि । 15. B[2] ददतुः स्वात्मभागान्नमस्माभिः किं । 16. B[1], B[2] and B[3] एतत्क्रोधा° ।

पात्रदानप्रभावात्त्वं संजातो मालवेश्वरः ।
अर्धासदानाच्चद्रन्धुर्जातो वररुचिः पुनः ॥७४॥
लघुभग्न्या स्वभावेन ग्रासो दत्तो निजाश्नतः ।
तेन पुण्यप्रभावेन(ण) संजाता श्रेष्ठिनः स्नुषा ॥७५॥
दामूनाम्नी च मध्यस्था सा जाता कुम्भकारिका ।
चतुःपुत्रातिसुखिनी सोलानाम्नी कुविसुता ॥७६॥
नासू भग्न्यप्यहं सद्यस्तस्माद् दुःकर्मयोगतः ।
अहन्तु राक्षसो जातो मातङ्गी शूलिकास्ति सा ॥७७॥
वार्ता पूर्वभवस्येयं मुनिना कथिता मम ।
जाता जातस्मृतिः श्रुत्वास्माकं पूर्वभवस्थितिम् ॥७८॥
ज्ञातं शूलोदितं[1], श्रुत्तं नमस्कृतो[2] मुनीश्वरः[3] ।
हुङ्काराद् गत आकाशे तत्क्षणाच्चारणो मुनिः ॥७९॥
मया पूर्वभवस्नेहः[4] प्रोक्तो वररुचेर्निशि ।
तिसृणामपि भग्नीनां पूर्वजन्मकथोदिता ॥८०॥
भूपः प्राह कथं भद्र ! ममाग्रे [5]न निवेदितम् ।
वल्लभा भ्रातृभग्नी ते वयमेव न वल्लभाः ॥८१॥
हसित्वा राक्षसो ब्रूते राजंस्तत्रास्ति कारणम् ।
प्रायेण हीनजातीनां दुर्लभं भूपदर्शनम् ॥८२॥
ज्ञातश्च तव वृत्तान्तो भूपोवग्नात्र कारणम् ।
त्वया जातस्मृतिर्लब्धा कथं न प्राप्यते मया ॥८३॥
राक्षसः पुनरप्यूचे कारणं सत्यमेव हि ।
राज्यसौख्यनिमग्नानां पूर्वजन्मस्मृतिः[6] कथम्[7] ? ॥८४॥
भोजभूपो निजं पुण्यं श्रुत्वा पूर्वभवार्जितम् ।
धर्मानुरागतो ब्रूते सत्यमेतज्जिनोदितम् ॥८५॥
तुष्टचित्तनृपः प्रोचे वचनं राक्षसाग्रतः ।
त्वच्चिन्ता भक्तपानाद्या ममाधीनास्त्वतः परम् ॥८६॥
प्रणम्य परमं देवं श्रीयुगादिजिनेश्वरम् ।
संस्थाप्य राक्षसं तत्र समायातो नृपो गृहे ॥८७॥

1. B[1], B[2] and B[3] ज्ञात्वा मूलोदितं । 2. P[1] °स्कृत्वो; B[1], B[2] and B[3] °स्य । 3. B[1], B[2] and B[3] °रम् । 4. B[3] °स्नेहात् । 5. B[3] नो । 6. B[1], B[2] and B[3] भवपूर्वस्मृतिः । 7. B[1], B[2] and B[3] कुतः ।

पालयमानो निजं राज्यं लालयमानो निजाः प्रजाः[1] ।
युगादिजिनसु(शु)श्रूषां चक्रे पूर्वार्पितश्रियम् ॥८८॥
दीनो द्वारपरो नित्यं सत्राकारविधानतः[2] ।
धर्मार्थकामवर्गाणां साधकोभून्नराधिपः ॥८९॥
वञ्चकद्यूतधूर्तानां लम्पटद्यूतभृन्नृणाम् ।
प्रवेशो नास्ति धारायां राजादेशोस्त्ययमीदृशः ॥९०॥
कोपि नागरिकः पुर्यां धूर्तेनैकेन धूर्तितः ।
दृष्टो भटैश्च धूर्तोयं[3] समानीतो नृपान्तिके ॥९१॥
विटं(डं)ब्य बहुधा धूर्तः खरारोपाच्चतुःप(तुष्प)थे ।
भ्रामयित्वा ततो मुक्तस्तलारक्षैर्नृपाज्ञया ॥९२॥
मुक्तो धूर्तोवदल्लोके यदेनं भोजभूपतिम् ।
नोन्मूलयामि चेद्राज्यात्तन्मे नाम निरर्थकम् ॥९३॥
हसित्वा वदते क्ष्मापो यदि मुक्तोसि याहि रे ! ।
न कुर्याः कुत्र धूर्तत्वं प्रोक्त्वेति[4] स विसर्जितः ॥९४॥
कियत्स्वप्यदिनेष्वथ नृपोह्निस्तु क्रीडायै वन आगमत् ।
विद्वज्जनैः समीपस्थैराढ्यलोकैः[5] परीवृतः ॥९५॥
कियत्यपि दूरदेशे तावत्संमुखमागतम् ।
जलहारिस्त्रियां वृन्दं तासामेकेन भाषितम् ॥९६॥
विद्याचतुर्दशस्थानं रूपेण जितमन्मथम् ।
आयाति सखि ! पुंरत्नं पश्य दृष्टिं कृतार्थय ॥९७॥
हसित्वाथ वदत्येका गुणा अस्य निरर्थकाः ।
परकायाप्रवेशस्य यावद्विद्यां न सि(शि)क्षति ॥९८॥
नीरहर्त्री वचः[6] श्रुत्वा विलक्षोभून्नृपो हृदि ।
एतत्सत्यवचः प्रोक्तं नागरिकया तया स्त्रिया ॥९९॥
परकायाप्रवेशस्य विद्यां शिष्ये(क्षे) यथा तथा ।
तदा मे सफलाः सर्वे गुणा नैःफ(नैष्फ)ल्यमन्यथा ॥१००॥
इति चिन्तापरो भूपः पृच्छति स्म घनान् जनान्[7] ।
योगिनस्तापसादींश्च वैदेशिकनरानपि ॥१०१॥

---

1. B¹, B² and B³ °नोखिलां प्रजाम् । 2. B¹, B² and B³ सत्रागा [B¹का] रान- [B³ न्य] मेकशः । 3. B¹, B² and B³ श्रर्यं हीत्वा च । 4. B¹, B² and B³ धूर्त ! त्वमित्युक्त्वा । 5. B¹, B² and B³ विद्वज्जनसमीपस्थो भूपालाद्यैः । 6. B¹, B² and B³ °रहारी° । 7. B¹, B² and B³ बहुधा (B¹ and B² धान्) जनान् ।

धूर्तो विडम्बितो बाढं[1] भोजभूपेन यः पुरा ।
तेन विद्यार्थिनं भूपं श्रुत्वा मनसि चिन्तितम् ॥१०२॥
प्रतिज्ञापूरणे प्राप्तः प्रस्तावो मेपि वाञ्छितः ।
परकायाप्रवेशस्य विद्यां शिक्षामि कुत्रचित् ॥१०३॥
विमृश्येदं गतो धूर्तः क्वापि कास्मी(श्मी)रमण्डले ।
एकस्मिन् पर्वते दृष्टा कन्दरा सुमनोहरा ॥१०४॥
जलस्थानमनोज्ञा च वृक्षपा(खा)द्यफलान्विता ।
धूर्तश्चिन्तयति स्वान्ते कश्चिद्वसति पूरुषः[2] ॥१०५॥
स्थितो यामद्वयं यावत् स धूर्तः साहसाग्रणीः ।
योगीन्द्रो निर्गतस्तावन्मध्याह्नदिवसे ननु ॥१०६॥
योजयत्यञ्जलिं धूर्तो विनयानतमस्तकः[3] ।
योगिनं तं स्तवीति स्म[4] परमब्रह्मवद्यथा ॥१०७॥
अनालाप्य च योगीन्द्रो[5] जले स्नात्वा गतो गुफाम् ।
स धूर्तः केटके लग्नः प्रविष्टस्तस्य[6] कन्दराम् ॥१०८॥
बहुधा वारितस्तेन योगिना न निवर्तते ।
कियतीं च गतो भूमिं स्थितो योगी निजासने ॥१०९॥
विश्रामणां च सु(शु)श्रूषां कुरुते धूर्तपूरुषः[7] ।
भक्त्या देवास्तु तुष्यन्ति मानवानां च का कथा ॥११०॥
कियत्स्वपि दिनेष्वेष योगी च वचनं जगौ ।
कोसि त्वं केन कार्येण समायातोत्र सुन्दर ! ॥१११॥
वैदेशिकोहं स प्राह समायातस्तवान्तिके ।
अपूर्वां देहि विद्यां मे स्वामिन् ! मयि कृपां कुरु ॥११२॥
विद्याग्रहणवाञ्छा ते प्रोचे योगी यदास्ति ते ।
तदा मुद्रां गृहाण त्वं मच्छिष्यो भव नान्यथा ॥११३॥
धूर्तः शिष्योथ संजातः कार्यार्थी न करोति किम् ।
गुरुर्वदति कां विद्यां ददामि कथयात्र मे[8] ॥११४॥
धूर्तोवग्देहि मे विद्यां परकायाप्रवेशिनीम् ।
दत्तो मन्त्रो यथोक्तस्तु[9] होमजापविधिश्रितः[10] ॥११५॥

---

1. B³ बहुविडम्बितो धूर्तो । 2. B¹, B² and B³ पौरुषः । 3. B¹ and B² °याञ्नत° । 4. B¹, B² and B³ स्तवीति योगिनोत्यन्तं । 5. B¹, B² and B³ अनालापितयो° । 6. B¹, B² and B³ °ष्टस्तेन । 7. B¹, B² and B³ पौरुषः । 8. B¹, B² and B³ कथयस्व माम् । 9. B¹, B² and B³ दत्तं मन्त्रं यथोक्तं ते । 10. B¹, B² and B³ श्रुतम् ।

मन्त्रोऽसाधि गुरोरग्रे तदा तत्प्रत्ययाय तु ।
कृता सत्पुरुषे सेवा निःफ(निष्फ)ला न कथञ्चन ॥११६॥
ऊचे योगीश्वरोऽप्यस्मै किमिदं याचितं त्वया ।
न हि रूपपरावर्त्ता[1] स्वर्णसिद्ध्यादिकं न हि ॥११७॥
अमर्षादेव विद्येयं मया संसाधिता विभो[2] ! ।
गुरुः प्रोवाच[3] कस्यार्थे कथनीयं ममाग्रतः ॥११८॥
स ऊचे मालवेऽप्यस्ति धारायां भोजभूपतिः ।
तस्य राज्यं गृ(ग्र)हीष्यामि किं घनैः कटु[4]जल्पितैः ॥११९॥
योग्यूचेऽस्मिन्कृते कार्ये न हि ते भद्र ! सुन्दरम् ।
कीडङ्की रक्ष्यते राजा [5]यस्मात्प्रत्यक्षदेवता ॥१२०॥[6]
कृते प्रतिकृतं सोऽयक् यो न कुर्यात्स चाधमः ।
तिरश्चात्र शुकेनापि वेश्यायाः किं कृतं यथा ॥१२१॥
[7]कृते प्रतिकृतं कुर्याद्धिंसिते[8] प्रतिहिंसितम्[9] ।
त्वया लुञ्चापितौ पक्षौ मया मुण्डापितं शिरः ॥१२२॥
एतत्कथां समाख्याय मुक्त्वाऽऽलाप्य गुरुं पुनः ।
समायातः स धारायां बहुशिष्यपरीवृतः ॥१२३॥
नातिदूरे न चासन्ने शून्ये[10] देवगृहे स्थितः ।
साडम्बरः समागत्य लोकस्याश्चर्यदायकः[11] ॥१२४॥
जनोक्तिभिः श्रुतं राज्ञा सोपायनकरः स तु[12] ।
गत्वा नत्वा च योगीन्द्रमुपविष्टो नृपोऽग्रतः ॥१२५॥
भूपं पप्रच्छ सोऽप्येवं[13] कुशलं वर्तते गृहे ।
गजवाजिरथादीनां कुशलं पुत्रपौत्रकैः[14] ॥१२६॥
विनयादवनीपीठे न्यस्तशीर्षः स [15]भूपतिः ।
कुशलं सर्वतोऽस्माकं सिद्धिनाथ प्रसादतः[16] ॥१२७॥

---

1. B² °परावृत्या । 2. B¹, B² and B³ स्वामिना साधिता मया । 3. B¹, B² and B³ गुरुरूचे स [B³ °चेत] । 4. B¹, B² and B³ कूट° । 5. B¹, B² and B³ कस्मात्प्र° । 6. B¹ and B³ add the following verse after this : उपकारोपकारो वा यस्य व्रजति विस्मृतम् । पाषाणहृदयं तस्य जीवितव्यं मुधा जने ॥ 7. B¹, B² and B³ यथा—कृते etc. । 8. B¹ and B² °सते । 9. B³ °हिंसनि । 10. B¹ °न्य°; B³ धूर्तो । 11. B¹, B² and B³ समुत्पन्नहुलोके साश्चर्य° । 12. P³ नु । 13. B¹, B² and B³ भूपस्य पृच्छते सोऽथ । 14. B¹ and B² पौत्रिभिः । 15. B¹, B² and B³ न्यस्तमस्तकभू° । 16. B¹, B² and B³ सिद्धनाथ° ।

विसर्जितः क्षणं स्थित्वा भूपतिस्तेन योगिना ।
भुक्ति भूपगृहायातां भुङ्क्ते योगी प्रमोदतः ॥१२८॥
एवं प्रतिदिनं भूपो गच्छते योगिनोन्तिके ।
कियत्स्वहस्सु भूपालो धूर्तनाथेन पृच्छितः ॥१२९॥
राजन् ! भु(भ ?)क्तिस्तवैषा किं स्वार्थे वा पुण्यहेतवे ।
श्रुत्वा भूप उवाचैवं स्वार्थे भक्तिस्तु मेधुना ॥१३०॥
खगमोधातुवादादि स्तम्भनं मोहनादिकम् ।
अन्या वा भूप ! या विद्या[1] यद्रोचते गृहाण तत् ॥१३१॥
[2]हर्षपूरितचित्तस्तु वदति क्ष्मापपुङ्गवः ।
परकायाप्रवेशस्य कला यद्यस्ति देहि मे ॥१३२॥
सद्यस्तद्वचनं श्रुत्वा भूपाग्रे योग्यदोवदत् ।
भुवने नास्ति सा काचिद्यां न जानाम्यहं कलाम् ॥१३३॥
प्रणम्य वदति[3] क्ष्माप एतत्सत्यतरं[4] वचः ।
परकायाप्रवेशस्य विद्यां मेर्पय सांप्रतम् ॥१३४॥
एषा स्तोकतरा नास्ति विद्या गुर्वी दुःसाध्यम् ।
परं चतुर्दशीभौमवारं यावच्च तिष्ठ भोः ! ॥१३५॥
एतद्वचनमाकर्ण्य भूप आगान्निजे गृहे ।
विश्वासस्तस्य नायाति ह्यविश्वासः श्रियो गृहम् ॥१३६॥
सर्वेषां राजवर्गीयपुरोहितनियोगिनाम् ।
कथयामास राजेन्द्रो वार्त्तां निजहृदि स्थिताम् ॥१३७॥
एषा विद्या मया ग्राह्या प्राणत्यागेपि सर्वथा[5] ।
योगिनोपि हि विश्वासः पूर्वाचार्यैस्तु वर्जितः ॥१३८॥ यथा—
अहिक्रीडा वणिग् मित्रं विनोदाद्विषभक्षणम्[6] ।
विश्वसेन्न च योगिभ्यो यदीच्छेज्जीवनं घनम् ॥१३९॥
दंसेमि तं पि ससियं वसुहावइण्णं
थंभेमि तस्स य रविस्स रहं णहद्धे ।
आणेमि जक्खसुरसिद्धवरंगणाओ
तं नत्थि भूमिवलये मह जं न सिद्धं ॥१४०॥[7]

---

1. B[1], B[2] and B[3] अन्या वा कापि राजेन्द्र ! । 2. B[1], B[2] and B[3] °चित्तेन वदते नृप° । 3. B[1], B[2] and B[3] °ते । 4. B[1], B[2] and B[3] °त्यमिदं । 5. B[1], B[2] and B[3] नूनं प्राणत्यागेपि गृह्यते । 6. B[1], B[2] and B[3] विनोदे विष° । 7. B[1], B[2] and B[3] omit this verse ।

विद्याग्रहणवाञ्छा मे विश्वासो योगिनां न हि ।
परं साहसिनः कार्यसिद्धिरेव भविष्यति ॥१४१॥ यथा–

साहसियां ववसाइयां धीरंइक मनांह ।
देव पछ्यौ छै चिंतणै अरस्यूं फलेस्यै तांह ॥१४२॥ पुनः–

साहसीयां लच्छी हवै न हु कायरपुरिसांह ।
कन्नह कुंडल आभरण कज्जल पुण नयणांह ॥१४३॥ पुनः–

दैवइ तणैकपाल साहसियां नउं हलु वहै ।
षेडि मपूंटा ठालि पूंटा विणषीं पै नहीं ॥१४४॥

राज्यचिन्ता प्रकर्तव्या भवद्भिर्बुद्धिशालिभिः[1] ।
गृ(ग्र)हीष्यामि ह्यहं विद्यां नात्र कार्या विचारणा ॥१४५॥

अन्तःपुरीणां सर्वासां[2] राजवर्गीयभूस्पृशाम्[3] ।
संकेतं पूरयेद्यस्तु स विज्ञेयः स्वभूपतिः ॥१४६॥

शिक्षां दत्त्वा चतुर्दश्यां कृष्णायां भौमवासरे ।
योऽभ्यन्तिके गतो राजा गृहीत्वोपस्करं शुकम् ॥१४७॥[4]

भुक्त्वा परिच्छदं रात्रौ राजा योगी शुकोऽपि च ।
गतास्ते गह्वरोद्याने चतुर्थोऽन्यो जनो न हि ॥१४८॥

मन्त्रिवर्गेण प्रच्छन्ना रक्षिता[5] रक्षका जनाः ।
स्वयं संनद्धबद्धास्ते स्थिताश्च[6] वनबाह्यतः ॥१४९॥

योगिना भोजभूपस्य दत्तो मन्त्रो[7] यथाविधि[8] ।
होमजापादिकं[9] सर्वं गुरुणोक्तं तथा कृतम् ॥१५०॥

योगिना च स्वहस्तेन हत्वा निर्जीविते कृते ।
शुकदेहे नृपस्योचे[10] संचारयस्व जीवितम् ॥१५१॥

साधका बहवो विद्याः प्रत्ययेन विना न हि[11] ।
योगिना कथितं कार्यं भूपेनापि तथा कृतम् ॥१५२॥

1. B¹, B² and B³ भवता बुद्धिशालिना । 2. B¹ and B² सर्वेषाम्; B³ °पुरीयसर्वेषाम् । 3. B¹, B² and B³ °वर्गीयकादपि । 4. B³ omits this verse । 5. B¹, B² and B³ रक्षिता । 6. P¹ स्थित्वा च । 7. B¹, B² and B³ दत्तं मन्त्रं । 8. P¹ विधिः । 9. B¹, B² and B³ जाप्या° । 10. B¹, B² and B³ नृपस्य शुकदेहेऽस्मिन् । 11. B¹, B² and B³ किम् ।

तस्यादेशान्निजो जीवः[1] शुकदेहे नियोजितः[2] ।
भूपदेहे द्रुतं जीवो योगिनापि नियोजितः[3] ॥१५३॥
शुकोपि भयभीतात्मा गतोड्डीय वने क्वचित् ।
हत हतेति राज्ञोक्तां श्रुत्वा वाचं[4] भटा ययौ(युः) ॥१५४॥
खड्गव्यग्रकराः सर्वेप्यागता नृपसन्निधौ ।
किमेतद्भो विभो ! क कं हन्मस्तत्त्वं समादिश ॥१५५॥
उच्चस्वरं[5] नृपः प्रोचे योगी सोयं मया हतः ।
द्रोहकर्तुर्न[6] विश्वासो गर्तायां क्षिप्यतामयम् ॥१५६॥
द्रोही शुकोपि पापिष्ठो गतो न ज्ञायते क्वचित् ।
प्रातस्तस्य प्रतीकारं करिष्यामीति निश्चितम् ॥१५७॥
[7]पुरोहितादिसामन्ता[8] मन्त्रिवर्गास्तु सेवकाः ।
वने गत्वानमन् भूपं सर्वे ते राजवर्गिणः ॥१५८॥
न ज्ञायते गुरुः कः स्यात् को वा[9] मन्त्र्यङ्गरक्षकः ।
अपरोपि जनस्तेन[10] राज्ञा[11] न ज्ञायते क्वचित्[12] ॥१५९॥
सर्वैर्विमृश्य भूनाथः समानीतो गृहाङ्गणे ।
गतः सोन्तःपुरद्वारे मन्त्रिपौरोहितावृतः ॥१६०॥
अन्तःपुरीणां नो वेत्ति[13] नामस्थानादिकं पुनः ।
कांचित्सांकेतिकीं वार्तां शयनीयं च वेत्ति न[14] ॥१६१॥
सर्वोप्यन्तःपुरीवर्गः स्थितो वररुचेर्गृहे ।
दासीजनः सशृङ्गारः स्थापितस्तत्र मन्दिरे ॥१६२॥
स्वदास्यन्तःपुरीभेदं न जानाति स भूपतिः ।
उपविष्टः सभास्थाने गमयामास वासरान् ॥१६३॥
यो नो वेत्ति परं स्वकीयमथवा नो सद्गुणं निर्गुणं
नो वा पात्रकुपात्रभेदरचनां नो दानमानादिकम्[15] ।

---

1. B[1], B[2] and B[3] जीवं । 2. B[1], B[2] and B[3] °तम् । 3. B[1], B[2] and B[3] तथा कृतम् । 4. B[1] and B[2] वाचां । 5. B[1] and B[2] °स्वरे; B[3] °स्वर° । 6. B[1], B[2] and B[3] द्रोहिण(णो)स्य न । 7. B[2] पौ° । 8. B[3] °स° । 9. B[1], B[2] and B[3] को वाथवा । 10. B[1], B[2] and B[3] न ज्ञायते कथं को वा । 11. P[1], B[1], B[2] and B[3] राजा । 12. B[1], B[2] and B[3] विस्मितमानसः । 13. B[1], B[2] and B[3] °पुरीं न जनाति । 14. B[1] न वेत्ति सः । 15. B[1] and B[2] °माने प्रभुः ।

यस्यान्तःपुरमध्यगो न हि वहेद्राज्ञीकुदास्यन्तरं
सोयं कृत्रिमभोजभूपतिरहो मुष्णाति राज्यश्रियम् ॥१६४॥

*इति श्रीधर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसंताने[1] श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य-
पाठकश्रीराजवल्लभकृते श्रीभोजचरित्रे [2]पूर्वभववर्णनपरकाया-
प्रवेशविद्यासिद्धिनामा[3] तृतीयः प्रस्तावः ॥३॥*

---

1. B[1] omits this compound word । 2. B[1], B[2] and B[3] add अन्नदान here । 3. P[1] omits विद्या ।

[अथ चतुर्थः प्रस्तावः]

[1]नृपादेशेन्यदा भिल्लाः शुकानानीय ते[2] ददुः ।
द्रामं द्रामं च तन्मूल्यं[3] दत्त्वा व्यापादयन्नृपः ॥१॥

शुकोस्ति भोजजीवो यः प्राणरक्षणहेतवे ।
चन्द्रावती[4]पुरोद्याने सफले दूरगः स्थितः ॥२॥

द्रव्यलोभवशाद्भिल्ला वने तत्र समागताः ।
अन्तर्बहुशुकानां च बद्धः सोपि शुकाग्रणीः ॥३॥

क्षिप्त्वा पञ्जरके सर्वेप्यचलिताः[5] स्वपुरं प्रति ।
तावच्छुकेन ते पृष्टा भिल्ला मधुरया गिरा ॥४॥

एते शुकाः कथं बद्धाः कारणं कथ्यतां मम[6] ।
न भक्षयति कोप्येतान् अभक्ष्याः सर्वदाप्यमी ॥५॥

धारायां भोजभूपोस्ति व्याधोवक् श्रूयतां शुक ।
कीरानानाय्य चानाय्य व्यापदयति सर्वदा[7] ॥६॥

ज्ञातः सोर्थो मया[8] व्याधा ! भवतां किं प्रदीयते ।
द्रामं द्रामं प्रतिशुकं व्याधैरुक्तं प्रदीयते[9] ॥७॥

शिक्षां कुरुत तन्मे भोः ! सुन्दरं स्याद्यथोभयोः[10] ।
जीवन्त्येतेपि हि शुकाः[11] लाभोपि भवतां घनः[12] ॥८॥

तद्वाचाहुरिदं व्याधास्तथा कु(कु)रु यथोचितम् ।
पुनः प्राहुर्गमिष्यामः कस्य पार्श्वे किमद्भुतम् ॥९॥

शुक ऊचे समासन्ना पुरी चन्द्रावती वरा ।
चन्द्रसेनोस्ति भूपालो गुणा(णि)नामग्रणीः किल[13] ॥१०॥

आवाभ्यां गम्यते तत्र पश्य मे[14] वाक्यचातुरीम् ।
एवं श्रुत्वा सभां नीतः पुलिन्द्रेण शुको वरः ॥११॥

---

1. B^1 begins with श्रीमद्गुरुभ्यो नमः । 2. B^1, B^2 and B^3 तान् । 3. B^1 and B^3 °न्मौल्यं । 4. B^1, B^2 and B^3 °वत्यां । 5. B^1, B^2 and B^3 सर्वे चलि° । 6. B^1, B^2 and B^3 कथयस्व माम् । 7. B^1 and B^2 प्रत्यहम् । 8. B^1, B^2 and B^3 ज्ञातस्तदर्थो मां । 9. B^3 ददाति व्याध उच्यते । 10. B^1, B^2 and B^3 तच्छिक्षां कुरु मे व्याध उभयोरपि सुन्दरम् । 11. B^1, B^2 and B^3 एते शुकाश्च जीवन्ति । 12. B^1, B^2 and B^3 तव वाञ्छितः । 13. B^1 and B^2 °णीयसः; B^3 °णीयसा । 14. B^1 पश्यतां ।

दृष्टश्चन्द्रावतीभूपः[1] प्रत्यक्ष इव वासवः ।
पुलिन्द्रस्य करासीनः शुक आशीर्वचो ददौ ॥१२॥ यथा—

स शिवः पातु वो नित्यं गौरी यस्याङ्कसङ्गता ।
आरूढा हेमवल्लीव राजते राजते[2] तरौ ॥१३॥

शुकस्याशीर्वचः[3] श्रुत्वा चन्द्रसेनो नरेश्वरः ।
सविस्मयोऽथ[4] संजातः सभा सर्वा चमत्कृता ॥१४॥

तिर्यङ्ङरण्यवासी च पुलिन्द्रैः सह संगमात् ।
वाणीं गीर्वाणजां[5] ब्रूते विस्मयाद्वदति स्म राट्[6] ॥१५॥

शुकराज ! पुनर्वाचं श्रावय स्वां सुधामयीम् ।
अहं तु श्रोतुमिच्छामि सभा सर्वापि वाञ्छति ॥१६॥ यथा[7]—

सङ्ग्रामाङ्गणमागतेन भवता चापे समारोपिते
देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् ।
कोदण्डेन शराः शरैररिशिरस्तेनापि भूमण्डलं
तेन त्वं भवता च कीर्तिरतुला कीर्त्या च लोकत्रयम् ॥१७॥

इति कीरस्तुतिं श्रुत्वा हर्षपूरितमानसः ।
भूपोऽप्युवाच भिल्लस्य कीरमूल्यं समादिश ॥१८॥
भिल्लोवग्देव ! निर्मूल्यमूल्ये किं कथ्यते[8] शुके ।
पुनर्वदति भूपालः शुकवाक्यप्रमाणताम्[9] ॥१९॥
[10]भिल्लोऽप्यवदसौ देव ! भवतां ढौकितः शुकः ।
दीनारदशकं दत्तं[11] पुलिन्द्राणामिदं धनम् ॥२०॥
राज्ञा तस्य शुकस्यार्थे कारितं स्वर्णपञ्जरम् ।
रक्ष्यते च स्वपार्श्वस्थो न दूरीक्रियते क्वचित् ॥२१॥
विद्वज्जनाधिको गोष्ठ्यां मन्त्रे मन्त्रीश्वराधिकः ।
कुरुते भूभुजा सार्धं शुकराजो यथोचितम्[12] ॥२२॥

---

1. B¹, B² and B³ °वतीविन्द्रः । 2. B¹, B² and B³ रजते । 3. B¹, B² and B³ शुकादाशी° । 4. B¹, B² and B³ °पि । 5. B¹, B² and B³ वाचा गीर्वाणिकां । 6. B¹, B² and B³ वदते नृपः । 7. B³ यथा—काव्यम्— । 8. B¹, B² and B³ मूल्य चेत्कल्प्यते । 9. B² प्रमाणतः । 10. B¹, B² and B³ शुकांशो° । 11. B¹, B² and B³ युक्तं । 12. B¹, B² and B³ दिवानिशम् ।

व्यासावतारकीरेण[1] मोहितो मानसे नृपः ।
देशग्रामपुरोद्यानराज्यचिन्ता समुज्झिता[2] ॥२३॥
कियद्भिस्तु दिनै[3] राजा विज्ञप्तो मन्त्रिपुङ्गवैः ।
वनक्रीडाकृते स्वामिन् ! गम्यते बहुभिर्दिनैः ॥२४॥
अन्तःपुरीपञ्चशतीमध्येऽप्यस्ति शशिप्रभा ।
अन्यासां न हि विश्वासः पट्टराज्ञ्याः शुकोऽर्पितः ॥२५॥
वनभूमिं गतो राजा पश्चात्सर्वः पुरीजनः[4] ।
मिलित्वा पट्टराज्ञ्यग्रे विज्ञप्तिं कृतवानिमाम्[5] ॥२६॥
अस्मद्ग्राम्या[6]त्समायातः शुकः [illegible]वाणिके ।
कलां सामुद्रिकीं वेत्ति शुको देवि ! स वीक्ष्यते ॥२७॥
पट्टराज्ञ्युपदेशेन गतो लोकः शुकान्तिके[7] ।
शुकेनालापितः सर्वः सुधामधुरया गिरा ॥२८॥
येन येन च[8] यत्पृष्टं तस्य तस्योत्तरं ददौ ।
वेष्टयित्वा स्थितो लोको मक्षिका मधुबिन्दुवत्[9] ॥२९॥
[10]विहितोदारशृङ्गारा सखीजनसमन्विता ।
स्वर्णरूप[11]मयैश्चक्रैः स्थालीं हस्ते प्रपूर्य च[12] ॥३०॥
[13]गत्या मन्थ(न्थ)रगामिन्या सखीस्कन्धावलम्बिता ।
शुकान्तिके समायाता पट्टराज्ञी शशिप्रभा ॥३१॥
निजगुणगणसौभाग्यं परगुणपरिवर्णनेन कथयन्ति ।
सन्तो विचित्रचरिता नम्रतया चोन्नतिं यान्ति ॥३२॥[14]
शुकोऽवोचद्यथा नाम ज्ञातव्यं तादृशं फलम् ।
यथा तारागणे चन्द्रस्तथा राज्ञी शशिप्रभा ॥३३॥[15]

---

1. B[1], B[2] and B[3] शुको व्यासावतारस्तु । 2. B[1], B[2] and B[3] चिन्तादिकोज्झिता । 3. B[1], B[2] and B[3] कियत्स्वपि दिने । 4. B[1], B[2] and B[3] पश्चादन्तःपुरी° । 5. B[1], B[2] and B[3] विज्ञप्तं कीरदर्शनम् । 6. B[1], B[2] and B[3] °देश° । 7. B[1], B[2] and B[3] गतास्ते शुकसंनिधौ । 8. B[1], B[2] and B[3] येनापि । 9. B[1], B[2] and B[3] °बिन्दुवत् । 10. B[1] and B[2] कृतसत्सार° । 11. B[1], B[2] and B[3] रूप्य° । 12. B[1], B[2] and B[3] स्थालिका पूरिता करे । 13. B[3] गति° । 14. instead of this verse B[1], B[2] and B[3] have the following verse:—शुकाग्रे स्थालिका मुक्ता भूमौ संन्यस्तमस्तका । शुकेनालापिता चाग्रे स्थिता सा योजिताञ्जलिः ॥ 15. After this verse B[1], B[2] and B[3] add मेदा मुक्ता समाग्रे या तद्गुणरिम तवैव हि । विचित्रा गतिः संतानां नम्रत्वे यान्ति चोन्नतिम् ॥

राज्ञ्यूचे मत्करं कीर ! पश्यतामेकचित्ततः ।
लक्षणालक्षणान्यत्र कथनीयानि मेऽग्रतः ।।३४।।
शुकराजः करं दृष्ट्वा राज्ञीं प्रत्येवमुक्तवान्[1] ।
किं ब्रूमस्त्वत्करे स्त्रीणां लक्षणान्युत्तमान्यथो[2] ।।३५।। यथा—
प्रासादश्चक्रपद्मौ वा[3] पूर्णकुम्भश्च तोरणम् ।
यस्याः करतले रेखा पट्टराज्ञी समादिशेत् ।।३६।।
यस्याः करतले रेखा मयूरश्छत्रचामरे[4] ।
राजपत्नीत्वमाप्नोति पुत्रैश्च सह वर्धते ।।३७।।
उत्तमैर्लक्षणैरेवं तत्प्रभावेण मान्यता ।
अत्यर्थं श्लाघनीया स्याद्राज्ञी भूपस्य मन्दिरे ।।३८।।
प्रशंसिता गता राज्ञी वेषमन्यं विधाय च[5] ।
समायाता शुकोपान्ते पृच्छति स्म पुनः शुकम्[6] ।।३९।।
यत्किंचिल्लक्षणं मेऽङ्गे तच्छ्रावय शुकेश्वर ! ।
लक्षणं कररेखास्थं यत्किंचित्तच्छ्रुतं मया ।।४०।।
शुक आह—यस्या आकुञ्चिताः केशा मुखं च परिवर्तुलम् ।
नाभिश्च दक्षिणावर्ता सा नारी सुखमेधते ।।४१।।
अल्पस्वेदोऽल्परोमाणि निद्राल्पाल्पं च भोजनम् ।
नेत्रगात्रसुशोभाद्या(ढ्यं)[7] स्त्रीणां लक्षणमुत्तमम् ।।४२।।
स्तुतिं श्रुत्वा[8] गतावासे परावर्तितवेषभृत्[9] ।
पप्रच्छ पुनरागत्य शुकराजस्य सन्निधौ ।।४३।।
पण्डितस्त्वत्समो[10] नास्ति किं मुधा बहुजल्पितैः ।
देशे देशे त्वया पक्षिन् ! दृष्टा राज्योऽप्यनेकशः ।।४४।।
मत्समाना गुणैः क्वापि रूपलावण्यराजिनी ।
यत्र कुत्रापि दृष्टास्ति[11] शुकराज ! तदुच्यताम् ।।४५।।

---

1 B^1, B^2 and B^3 राज्ञीनां वचनं जगौ । 2 B^1 and B^2 सन्ति स्त्रीणां ये लक्षणोत्तमाः । 3 B^1, B^2 and B^3 प्रासादं पद्मचक्रं वा । 4 B^1, B^2 and B^3 म(मा)यूरं छत्रचामरम् । 5 B^1 and B^2 वेषमन्ये(न्य)परीवृता । 6 B^1, B^2 and B^3 शुकान्ते सा पुनः पृच्छति तं [B^1 and B^2 पृच्छयति] शुकम् । 7 B^1 and B^3 °शोभाढ्या । 8 P^1 and P^3 कृत्वा । 9 B^1, B^2 and B^3 वेषप्रावर्तनं कृतम् । 10 B^1, B^2 and B^3 विद्वांसत्वत्° । 11 P^1 °स्ते ।

सगर्ववचनं श्रुत्वा शुकोभून्मत्स[1]राकुलः ।
विमृश्य हृदये किंचित् तस्या अग्रे शुकोब्रवीत् ॥४६॥
त्वत्समाना गुणैर्दृष्टा नार्येका वर्तते क्वचित् ।
त्वर्णं स्थित्वाह[2] हुं ज्ञातं कथयामि तवाग्रतः ॥४७॥
अस्त्यत्र दक्षिणे देशे पुरं काञ्चननामकम् ।
उग्रसेनो नृपस्तस्य[3] राज्ञी त्रैलोक्यसुन्दरी ॥४८॥
पुष्फा(ष्पा)वती सुता तस्या[4] गुणलावण्यमन्दिरम् ।
भण्डसेनास्ति तद्दासी तत्समाना त्वमेव हि ॥४९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य स्मिताः सर्वाः सपत्निकाः ।
लज्जिता पट्टराज्ञी सा मन्ये वज्रेण ताडिता ॥५०॥
गता शोकगृहे राज्ञी पतिता ह्यधोमुखी ।
सर्वं जातं विषप्रायं हास्यगीतासनादिकम् ॥५१॥
चन्द्रसेनो नृपस्तावत् समायातः स्वमन्दिरे ।
आभोगार्थे तदा दासी समागाद्भूपसंमुखम्[5] ॥५२॥
स्वामिनी तव किं कुत्र गतेत्याह महीपतिः[6] ।
त्वर्णं स्थित्वावदद्दासी स्वामिन्य(नी)शोकमन्दिरे ॥५३॥
किमर्थं कस्यचिद्वार्थे[7] केन राज्ञ्यस्ति कोपिता[8] ।
शीघ्रं कथय रे दासि ! विरुद्धं भावि तेन्यथा ॥५४॥
भयेन कम्पमाना सा यावन्मौनेन संस्थिता ।
हता भूपेन बाढं सा शुकोक्तं सावदत्तदा[9] ॥५५॥
कीरोक्तिश्रवणाद्भूपः शान्तकोपो बभूव च ।
शयनीये स्थितो गत्वा समाहूयाथ तत्सखी[10] ॥५६॥
गृहीत्वा स्वसमीपे तां राज्ञी प्रशमहेतवे ।
आह त्वं वद किं रुष्टा तिर्यञ्चो ज्ञानवर्जिताः ॥५७॥
तव स्नेहवशाद्भूपो दुःखी संतिष्ठते[11] बहिः ।
सख्यः सर्वा निराहाराः शुकोभूच्छोकसंकुलः ॥५८॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °रेष्ठ° । 2. B^1, B^2 and B^3 °त्वाभित । 3. B^1, B^2 and B^3 °स्तत्र । 4. B^1, B^2 and B^3 तस्य । 5. B^1, B^2 and B^3 संमुखा । 6. B^1, B^2 and B^3 गता पृच्छति भूपतिः । 7. B^1, B^2 and B^3 किमर्थं केन कस्यार्थे । 8. B^1, B^2 and B^3 राज्ञी विरोधिता । 9. B^1, B^2 and B^3 तद्युते सा शुके प्रभोः (B^2 and B^3 भो) । 10. B^1, B^2 and B^3 गत्वाप्याहूता तत्सखी गृहात् । 11. B^1, B^2 and B^3 दुःखितः(तम्)तिष्ठते ।

उत्तिष्ठ क्षालय स्वास्यं भूपं[1] कारय भोजनम् ।
विसर्जय सखीवर्गमस्माकं कुरु भोजनम्[2] ॥५९॥
नृ[3]पोक्तयैवंप्रकारेण सखीभिः प्रतिबोधिता ।
राज्ञी कदाग्रहं स्वीयं न मुञ्चति कथंचन ॥६०॥[4]
भूपेनालोचितं चित्ते शुकेनेयं वदिष्यति ।
शुकेमां बोधय त्वं भोस्त्वयैवेयं प्रकोपिता ॥६१॥
नृपादेशाद्गतः कीरो यत्र राज्ञी शशिप्रभा ।
विनयी शीतलालापान्मधुरान् वदति स्म सः ॥६२॥
मयाज्ञानवशात्तुभ्यं यदुक्तं दुर्वचः किल[5] ।
धर्तुं तद्धृदये स्वीये[6] न हि युक्तं विवेकिनि ॥६३॥
सुशीलाया विनीतायाः सज्ञानायाः शुभश्रियः ।
तिर्यग्रूपे मय्यसारे तव रोषो न युज्यते ॥६४॥
बहुधा बोधिता राज्ञी चित्ते कोपं न[7] मुञ्चति ।
शुको वदति हे देवि ! त्यजस्वेदं कदाग्रहम् ॥६५॥
कुग्रहात्प्राणसंदेहः कुग्रहात्स्नेहनाशनम् ।
कुग्रहान्न जने श्लाघा कुग्रहान्नरकातिथिः ॥६६॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] मुखं प्रक्षालय शीघ्रं भूपे । 2. B[1], B[2] and B[3] भाषितम् । 3. B[1], B[2] and B[3] एवं बहुप्र° । 4. B[3] adds the following after this verse:—यतः काव्यम्—

गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी शीर्यत इव
प्रदीपोयं निद्रावशमुपगतो घूर्णित इव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो
कुचप्रत्यासन्नं हृदयमपि सुभ्रु कठिनम् ॥
सन्नीवाश गृहे गृहे युवतयस्ताः पृच्छयत्वामुना
प्रेयांसं प्रणमन्ति नः तव पुनर्दासो यथा वर्तते ।
आत्मद्रोहिणि दुर्जनप्रलपितं कर्णे विषं मा कृथाः
छिन्नस्नेहरसा भवन्ति पुरुषा दुःखानुवृत्त्या पुनः ॥
निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मूल्यते
निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिवं रुद्यते ।
कण्ठे शोषमुपैति पादपतितः प्रेयांस्तं दीर्घक्षत
सखीभिः गुणमाकलय्य दयिते मानं च य कारिता ॥

These three stanzas from Amaru and Bāṇa are dealt with in the explanatory notes at the end.

5. B[1], B[2] and B[3] तिर्यग्वचनं प्रकाशितम् । 6. B[1], B[2] and B[3] वचस्तं हृदये धर्तुं । 7. B[1], B[2] and B[3] परं कोपो ।

[1]यथा कुग्रहतो राज्ञी दुःखं प्राप्ता मनोरमा ।
तां कथां शृणु हे देवि ! कथयामि तवाग्रतः ॥६७॥
श्रूयतां पूर्वदेशेऽस्ति पुण्ययोध्याभिधानतः ।
जन्मेजयोऽस्ति भूनाथ आसमुद्रान्तभूविभुः[2] ॥६८॥
मान्यास्त्वन्तःपुरी तस्य पट्टराज्ञी मनोरमा ।
तया समं सुखं भुङ्क्ते गते काले कियत्यपि ॥६९॥
राज्यं निष्कण्टकं भुङ्क्ते न हि कोऽप्यस्त्युपद्रवः[3] ।
आस्थानस्थो नृपोऽन्येद्युरिन्द्रदूतः समागतः ॥७०॥
प्रणम्य तं महीनाथं दूतो वचनमब्रवीत् ।
इन्द्रेण प्रेषितो देव ! श्रूयतां मद्वचस्त्वया ॥७१॥
अस्ति दक्षिणपाथोधौ[4] त्रिकूटाचलसंनिधौ ।
द्वीपोऽस्ति भीषणो नाम लङ्कातो विषमक्षितौ[5] ॥७२॥
कवचा राक्षसास्तत्र दानवुण्वस्य विघ्नदाः ।
तुष्यन्ति देवताभ्यस्ते प्रतीकारं विना[6] न हि ॥७३॥
उपद्रवस्तु देवानां तेभ्यः संजायते सदा ।
देवेभ्यो न मृतिस्तेषां राक्षसानां कथंचन ॥७४॥
मनुष्या भक्षमस्माकं देवेभ्यस्तु [7]मृतिर्न हि ।
राक्षसास्तेन गर्वेण न मन्यन्ते भयं क्वचित् ॥७५॥
मनुष्यैर्मारणीयास्ते तेनाहं प्रेषितोऽधुना ।
त्वत्समो भूपतिर्नास्ति पराक्रम्युपकारकृत्[8] ॥७६॥
अस्मदीयस्वामिवाचं[9] प्रमाणीकुरुषे यदि ।
तदा त्वं निजसैन्येन प्रयाणं कुरु मत्समम् ॥७७॥
इन्द्रोऽप्येष्यति तत्रैव वैमानिकसमन्वितः ।
गोदावर्यस्ति संकेतमुभयोः सैन्ययोरपि ॥७८॥
जन्मेजयस्य भूपस्य ससैन्यस्य सुरप्रभोः ।
परस्परं च संजातः[10] संकेतस्थानसंगमः[11] ॥७९॥

---

1. B^2 and B^3 add कदा(B^2कु) मह्योपरिकथा before this verse । 2. B^1, B^2 and B^3 भूपतिः । 3. B^2 and B^3 °द्रवी । 4. B^1, B^2 and B^3 °सामुद्रः । 5. B^1, B^2 and B^3 लङ्काविषमभूमिषु । 6. B^1, B^2 and B^3 विना तेन प्रतीकारे तुष्यन्ति देवता न हि । 7. B^1 यराद्दे वाम्मृतिर्न हि । 8. B^1, B^2 and B^3 त(ह्यु)पकारी पराक्रमी । 9. B^3 अस्माकं स्वामिनो वाचां । 10. B^1, B^2 and B^3 °तं । 11. B^1, B^2 and B^3 मम् ।

ऐरावणे समारूढ इन्द्र इन्द्रपुरीपतिः[1] ।
जन्मेजयः समुत्तीर्णो मेले सति निजद्विपात् ॥८०॥
समालिङ्गितवानिन्द्रो दृष्ट्वा जन्मेजयं नृपम्[2] ।
संजाता परमा प्रीतिरुभयोरपि द्वौ तयोः[3] ॥८१॥
इन्द्रदत्तविमानाधिरूढः स नृपपुङ्गवः ।
सैनान्यस्तस्य चारूढाश्चलिता राक्षसान् प्रति ॥८२॥
कौतुकाच्चलितश्चेन्द्रो वैमानिकसमन्वितः ।
दूतेन ज्ञापितं वृत्तं रक्षसां भूभुजा(जे)क्षणात्[4] ॥८३॥
संजाता राक्षसाः सर्वे संनद्धाः सपरिच्छदाः ।
असमानं नृपं ज्ञात्वा संग्रामाय स्थिताः पुरः ॥८४॥
समागत्यास्य सैन्येन विमानैर्वेष्टितं पुरम् ।
नृपादेशाद्भटैर्युद्धं प्रारब्धं राक्षसैः समम् ॥८५॥
दुर्गस्था दुर्गपाः सर्वे बहिःस्था[5] नृपसैनिकाः ।
जातं परस्परं युद्धं दारुणं भीषणं महत् ॥८६॥
सायकैश्छि(रछ)न्नमाकाशं[6] खड्गखाट्कारकैर्दिशः ।
जीनशालास्तु भिद्यन्ते [7]घातैर्भल्लकभीषणैः ॥८७॥
श्रूयन्ते नैव वाद्यानि[8] गुणटङ्कारकाग्रतः ।
ईदृशे तत्र संग्रामे देवानामपि कौतुकम्[9] ॥८८॥
यथोन्मत्तकरीन्द्रेणोन्मूल्यन्ते भूमिपादपाः ।
तथैवोन्मूलयामास भूपालो रक्षसां पुरीम् ॥८९॥
भग्नं दुर्गं समालोक्य कवचा नाम राक्षसाः[10] ।
मुक्तशस्त्रकराः सर्वे पतिता भूपपादयोः ॥९०॥
सर्वे ते चौरवद्दैत्या आनीता इन्द्रसंनिधौ ।
एतेऽपराधिनो द्वौ वः कुरु दण्डं यथोचितम् ॥९१॥
इन्द्रोपदेशतस्तेऽपि कृताः पातालवासिनः ।
पुर्यभ्येत्य[11] समग्रा सा लुण्ठिता ध्वंसिता पुनः ॥९२॥

---

1. B¹ and B² °ष्ठा° । 2. B¹, B² and B³ ज्ञात्वा जन्मेजयं भूपं (पम् ?) इन्द्रेणालिङ्गितं द्रुतम् । 3. B¹, B² and B³ °रुभयोर्नृपदेवयोः । 4. B¹ ज्ञापितस्तेषां राक्षसानां च भूपतिः । 5. B¹, B² and B³ बाह्यस्था । 6. B¹, B² and B³ बाणौघैः छि(घैश्छ)न्न° । 7. B¹ घा° । 8. B¹, B² and B³ न श्रूयन्तेऽपि वादित्रा । 9. B¹, B² and B³ कौतुकी देवताधिपः । 10. B¹, B² and B³ दैत्यपाः । 11. B¹, B² and B³ पुरी दैत्य° ।

इन्द्रेण भूप आनीतः[1] सहर्षेणामरावतीम् ।
महोत्सवेन[2] चागत्योपविष्ट स्थानमण्डपे ॥९३॥
निजासने स्वयं भूपः स्थापितो मध्यतो गृहम् ।
गीतनृत्यकथावार्तालापैः[3] प्रीणितवान् भृशम् ॥९४॥
इन्द्रोवोचन्नृपस्याग्रे[4] भूप ! मामनृणीकुरु ।
मत्पार्श्वतो वृणु वरं यत्किंचिद्रोचते तव ॥९५॥
त्वत्प्रसादान्नृपः प्राह सर्वमप्यस्ति मद्गृहे[5] ।
आसमुद्रान्तभूपोस्मि कल्याणं वर्त्तते गृहे ॥९६॥
एवं श्रुत्वा हरिः प्राह[6] न मोघं देवदर्शनम् ।
[7]ज्ञात्वैवं भूपतिः प्राह[7] यथास्तु तव भाषितम् ॥९७॥
इन्द्रेणोक्तं तदा ब्रूहि यदस्ति तव मानसे ।
राजोचे देहि देवा(वां)शं वस्त्रयुग्मं च कुण्डलम् ॥९८॥
महिष्यग्रे गतश्चेन्द्रो बभाषे स्वप्रियां प्रति ।
देहि कुण्डलवस्त्रे मे देयं जन्मेजयाय मे ॥९९॥
तयोत्तार्य स्वदेहात्तत्प्रदत्तं स्वपतेः करे ।
कथयामास चेन्द्राणी देवराजाग्रतस्ततः ॥१००॥
यथाहं तव नारी हि वियुक्ता कुण्डलांशुकैः[8] ।
वियोगो भवतात्तस्मै प्रियापरिजनैः समम् ॥१०१॥
इन्द्रो वदति हा धिग्-धिग् मुधा[9] शापो न दीयते ।
दत्तो मयान्यथा न स्याद्भूपांच्छेदोङ्गनारिपुः[10] ॥१०२॥
हरिरेवं जगौ राज्ञे दत्त्वा सत्कुण्डलांशुके ।
मत्पार्श्वे त्वत्समाभीष्टा नित्यं तिष्ठन्ति तद्वरम् ॥१०३॥
एतच्छ्रुत्वावदद्भूप[11] इन्द्रोवग्दर्शनं पुनः ।
समायातो गृहे राजा प्रविष्टः पुण्महोत्सवैः[12] ॥१०४॥
जितकाशी नृपोभ्येत्योपविष्टस्तु क्षणं सभाम् ।
विसर्ज्य मन्त्रिसामन्तान्[13] गतोन्तःपुर ईशिता ॥१०५॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] इन्द्रेणानीयते राजा । 2. B[1] and B[2] °च्छ° । 3. B[1] and B[2] °वार्ताप्रीत्या; B[3] °वार्ताप्रीतः । 4. B[1], B[2] and B[3] °नृपाग्रेण । 5. B[1], B[2] and B[3] सर्वोऽस्ति मम मन्दिरे । 6. B[1], B[2] and B[3] हरिर्ब्रूते । 7. B[1], B[2] and B[3] ग्रंथे । 8. B[1], B[2] and B[3] तेन कामिन्या वियुक्ता कुण्डलांशुकात् । 9. B[1], B[2] and B[3] वदते वासवो हा धिङ् मृषा । 10. B[1], B[2] and B[3] दत्तोपि नान्यथा स्वामिन् ! भूपाहारः स्त्रियो रिपुः । 11. B[1] नमद्भूपम् । 12. B[1] °च्छवे । 13. B[1], B[2] and B[3] विसर्जयित्वा ना° ।

पूर्वं मन्त्रिभिरालापं कृत्वालापितवान् स्त्रियः ।
स्नेहेन प्रेरितो भूपः पट्टराज्ञीगृहं[1] गतः ॥१०६॥
उत्थाय[2] च नमस्कारं कुरुते स्म[3] मनोरमा ।
शुद्धशीलाः स्त्रियो यास्तु तासां स्याद्देवता पतिः ॥१०७॥
पर्यङ्के सुपविष्टो[4] राज्ञाऽप्यग्रेस्य संस्थिता ।
अवादी[5]न्मत्कृते किं किं समानीतं सुरालयात्[6] ॥१०८॥
निष्कास्य कुण्डले राजा[7] देवदूष्यं च तद्ददौ[8] ।
हर्षेण प्रावृता ताभ्यां[9] जाता देवाङ्गनोपमा ॥१०९॥
सत्कृतस्तु तया भूपः सभायां प्रातरागतः ।
मन्त्रिसामन्तसौमालैः सर्वैरपि नतो नृपः ॥११०॥
राज्यूचे स्नेहतः पत्न्याः[10] किं किं नानयति प्रियः[11] ।
एवमालोच्य गर्वेण सपत्न्यन्तिकमागता ॥१११॥
नमस्कृता च सर्वाभिः(भी) रूपाद्विस्मयकारिणी ।
सूर्य[12]मण्डल सत्तेजा दुरालोका[13] बभूव सा ॥११२॥
नेपथ्यदर्शनायात्मरूपस्यालोकनाय च ।
आमन्त्रिताः स्त्रियः सर्वा याः स्युः प्राघूर्णिका अपि ॥११३॥
चतुर्धाशनपानादि भोजयत्यात्मनोग्रतः ।
कुण्डलांशुकतेजस्तो दुरालोका गभस्तिवत् ॥११४॥
स्त्रियो यथा यथा तस्याः समालोकनविह्वलाः ।
तथा तथा च[14] सा राज्ञी जाता हास्यपरायणा[15] ॥११५॥
प्रावृते कुण्डले देवि ! न ते तापयतस्तु नः ।
भवद्दष्टिदु(र्दु)रालोका सह्यते नेति कौतुकम् ॥११६॥
वस्त्रताम्बूलदानेन प्रेषितास्ताः स्त्रियो गृहे ।
राजा राज्यश्रियं भुङ्क्ते सुखग्राही तया सह[16] ॥११७॥
एकस्मिन् दिवसे राज्ञा राज्ञी दृष्टा सुदुर्बला ।
पप्रच्छ तव को व्याधिराधिर्वा बाधतेपि कः ॥११८॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °गृहं । 2. B^1, B^2 and B^3 उत्थाय । 3. B^1, B^2 and B^3 च । 4. B^1, B^2 and B^3 सुखोपविष्टपर्यङ्कं । 5. B^1, B^2 and B^3 वदते म° । 6. B^1, B^2 and B^3 दिवौकसात् । 7. B^1, B^2 and B^3 कुण्डले राजा । 8. B^1, B^2 and B^3 समर्पितम् । 9. B^1, B^2 and B^3 तेन । 10. B^1 and B^2 पुंसां । 11. B^1 and B^2 प्रियाम् । 12. B^1, B^2 and B^3 भानु° । 13. B^1, B^2 and B^3 °क्या । 14. B^1, B^2 and B^3 °पि । 15. B^1, B^2 and B^3 पराबदत् । 16. B^1 सौख्येन सह सर्वदा ।

प्रच्छनीया न हि स्वामिन्नसौ वार्ता[1] कथंचन ।
का सा वार्तास्ति हे देवि ! गोपनीया ममापि हि ॥११९॥

महाग्रहेण साप्यूचे दोहदो वर्तते मम ।
मनुष्यरुधिरापूर्णवाप्यां स्नानं विधीयते ॥१२०॥

भूपोऽवग्नात्मसदृशं त्वयावादि वचः[2] प्रिये ।
मारिवाक् श्रूयते नैव मया कुत्रापि मत्पुरे[3] ॥१२१॥

लालिता या मया नित्यं प्रजा सा मेऽस्ति पुत्रवत्[4] ।
निर्दोषा सा कथं भद्रे घातनीया मया किल ॥१२२॥

दोहदस्तादृशः कार्यो यादृक् चक्रे[5] सुनन्दया ।
गजमारुह्य जीवानामभयं दत्तवत्यथो ॥१२३॥

प्रोचे मनोरमा राज्ञी दोहदः पूर्यते यदा ।
तदान्नं भुज्यते स्वामिन्नान्यथा दर्शनैर्नवैः[6] ॥१२४॥

भूपः कदाग्रहं ज्ञात्वा राजकार्ये प्रवर्तितः ।
लङ्घनं पट्टराज्ञी सा चकार स्वल्पबुद्धितः ॥१२५॥

अमात्यमन्त्रिवर्गेण श्रुता वार्ता कियद्दिनैः ।
मिलित्वा ते समायाता[7] विज्ञप्तो नृपपुङ्गवः ॥१२६॥

शृणु स्वामिन् ! स्त्रियो राजा मूर्खो बालः कदाग्रही ।
एते बुद्धिप्रपञ्चेन ग्रहीतव्या हि नान्यथा ॥१२७॥

पट्टराज्ञीकृते सर्वो लङ्घतेन्तःपुरीजनः ।
दासा दास्योऽसुखं प्राप्ताः संतापो भवतोऽप्यभूत् ॥१२८॥

ततो[8] बुद्धिप्रपञ्चेन पूरणीयस्तु दोहदः[9] ।
केनोपायेन भूपोऽपि पूरणीयोऽप्यचिन्तयत् ॥१२९॥

मन्त्र्यूचे कार्यतां वापी ह्यलक्तकपयोभृता[10] ।
तदा श्रेष्ठ उपायोऽयं चिन्तितो भूपतिर्जगौ ॥१३०॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 पृच्छनीया न ते स्वामिन्निमां वार्ता । 2. B^1, B^2 and B^3 वचनं भाषितम् । 3. B^1, B^2 and B^3 कोऽपि द्रुमारिवाचोऽयं नान्यत्र श्रूयते क्वचित् । 4. B^1, B^2 and B^3 निरपमेधा मे पुत्रवत्प्रजा । 5. B^1, B^2 and B^3 यादृशस्ते । 6. B^1 दर्शनेन वै । 7. B^1, B^2 and B^3 °त्वास्ते समागत्य । 8. B^1, B^2 and B^3 तदा । 9. B^1, B^2 and B^3 पूर्यते दोहदो न किम् । 10. B^1, B^2 and B^3 ह्यलक्तोदकपूर्णते (पूरिता) ।

कृता वापी नृपादेशादलक्तकजलैर्भृता[1] ।
विज्ञप्ता पट्टराज्ञी सा मन्त्रिणा विनयेन च ॥१३१॥

मातरुत्थीयतां शीघ्रं पूर्यतां दोहदो निजः ।
सा च यावद्गता वाप्यां दृष्टा सा रुधिरावृता[2] ॥१३२॥

सखीभिः सह शृङ्गारै[3]र्गीतवादित्रसंचयैः[4] ।
दीनदुःस्थितदानानि ददती तुष्ट[5]मानसा ॥१३३॥

नरैर्वीक्षिता वाप्यां[6] प्रविष्टा स्नानमण्डपे[7] ।
दोहदं पूरयित्वा च वाप्या यावच्च निर्गता ॥१३४॥

भारुण्डेन तदोत्क्षिप्ता मांसपिण्डस्पृहालुना ।
नीयते नीयते राज्ञी स्त्रीभिः कोलाहलः कृतः ॥१३५॥

सेवका यावदायान्ति तावद्राज्ञी हृता[8] खगैः[9] ।
शोधिता बहुभिर्दूरं क्व नीता ज्ञायते न हि ॥१३६॥

शुकोक्तमेव दृष्टान्तः[10] पट्टराज्ञी तवोदितः[11] ।
मन्यतां मद्वचो देवि ! तद्वचनमपि चान्यथा ॥१३७॥

कथयित्वा त्विमां वार्तां शुकोगाद्भूपसंनिधौ ।
अस्माकीनं वचो देव ! पट्टराज्ञी न मन्यते ॥१३८॥

राडूचे शुक ! राज्ञेषा त्वद्वचा कुपिता कथम् ।
भण्डसेनोपम्यवार्ता कीरेणोक्ता नृपान्तिके ॥१३९॥

हसित्वा भूपतिः प्राह युक्तमेव त्वयोदितम् ।
बाढं वंचयति स्वं यः[12] शैथिल्यं तस्य युज्यते ॥१४०॥

परं कीर ! त्वया वाच्यं [13]पुष्पवत्याः कथानकम् ।
परिणीता च कौमारी वृत्तान्तं तन्निवेदय ॥१४१॥

शुकोवगस्ति कौमारी रूपेणात्यन्तमद्भुता ।
देवाचार्यो न शक्नोति कर्तुं तद्गुणवर्णनम् ॥१४२॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 नृपादेशेन तद्वापी अ(ला)लक्ताजलपूरिता । 2. B^1, B^2 and B^3 वाप्यां सा गता यावद्दृष्टा शोणितपूरिता । 3. B^1, B^2 and B^3 सशृङ्गारा सखीसार्थे° । 4. B^1, B^2 and B^3 °वाद्यादिभिः । 5. B^1 दृष्ट° । 6. B^1, B^2 and B^3 नरैर्विवर्जिता वापी । 7. B^1, B^2 and B^3 स्नानहेतवे । 8. B^3 हृता । 9. B^1, B^2 and B^3 खगै । 10. B^1, B^2 and B^3 °तदाख्यानं । 11. B^1, B^2 and B^3 °दितम् । 12. B^1 and B^2 वंचयत्या (B^1 यित्वा) रमनो गाढं; B^3 वञ्चयितात्मनो गाढं । 13. B^1 and B^2 °पत्या° ।

जन्म स्यात् सफलं तस्य यद्गृहे गृहिणी हि सा ।
शुकस्य वचनं श्रुत्वा जातः कन्यानुरागभाक् ॥१४३॥
शुकराज ! त्वया शिक्षा दातव्या मत्कृते तथा ।
यणाद्येन[1] प्रकारेण कन्यामुद्वाहयाम्यहम् ॥१४४॥
कार्यं सिद्ध्यति दुःसाध्यं शुकः प्राहोद्यमादिह ।
परिणीता च कौमारी शेनिका विक्रमेण वै[2] ॥१४५॥
भूपोवकीर ! का कन्या पर(रि)णीता कथं पुनः ।
विक्रमेणेति[3] वृत्तान्तं कथनीयं ममाग्रतः ॥१४६॥
शुकोवगेतदाख्यानं श्रूयतामेकचित्ततः ।
पश्चिमायां तु दिश्यत्र वारुणं नाम पत्तनम् ॥१४७॥
रूपचन्द्राभिधो राजा राज्ञी रुक्मप्रभाभिधा ।
बहुपुत्रोपरिष्टात्तु कन्या जातास्ति शेनिका ॥१४८॥
लाल्यमाना कियद्वर्षैः[4] पाठिता सा ततः परम् ।
सर्वशास्त्रे कलाभ्यासा परं सा द्वेषिणी नरे[5] ॥१४९॥
क्रमेण यौवनं प्राप्ता रूपेण रतितुल्यका[6] ।
मातृ(ता)पित्रोश्च संजाता संतापं तन्वती तदा ॥१५०॥
अन्यदा विक्रमो राजा मालवानामधीश्वरः ।
उपविष्टः सभायां हि मन्त्र्यमात्यपरीवृतः ॥१५१॥
सभायां तत्र चायातो विदेशीयो द्विजः कश्चित् ।
लात्वा देशं[7] समासीनो यथास्थाने नृपाज्ञया[8] ॥१५२॥
पृष्टो[9] विक्रमभूपेन सुधामधुरया गिरा ।
कथं कुतः समायातः ? प्रकाशय ममाद्भुतम् ॥१५३॥
अवादीद् ब्राह्मणो देव ! ह्येकचित्ततया शृणु[10] ।
अद्भुतं यादृशं पृष्टं कथयामि च तादृशम् ॥१५४॥
वारुणं नाम नगरं ह्यस्ति पश्चिमदिश्यहो ।
रूपचन्द्राभिधो राजा सेचानीनामिका[11] सुता ॥१५५॥

1. B^1 and B^2 यथा येन । 2. B^2 and B^3 विक्रमं यथा । 3. B^1, B^2 and B^3 एतदामूल० । 4. B^1, B^2 and B^3 °र्षे । 5. B^2 and B^3 नरे: । 6. B^1, B^2 and B^3 सादृशा (B^3 शी) । 7. B^1, B^2 and B^3 दत्त्वाशिषं । 8. B^1, B^2 and B^3 द्विजोत्तमः । 9. B^3 पृष्टे । 10. B^1, B^2 and B^3 तदा शृणु तमद्भुतम् । 11. B^1 नामतः; B^2 and B^3 नाम तत्° ।

विधया विजिता ब्राह्मी रम्भा रूपेण चात्मनः[1] ।
बुद्ध्या च वाक्पतिर्जिग्ये[2] चातुर्येण च विष्टपम् ॥१५६॥
अस्तोदरयदद्भुता कन्या विश्वलोकविभूषणम्[3] ।
पुरुषद्वेषिणी सा तु रत्नद्वेषी यतो विधिः ॥१५७॥[4]
रम्याद्रम्यतरां वार्तां श्रुत्वा विक्रमभूपतिः ।
ददाति स्मेप्सितं दानं ब्राह्मणस्तु विसर्जितः ॥१५८॥
अथ विक्रमभूनाथश्चातुर्यैकधुरन्धरः ।
वार्तामोहितचित्तः सन्[5] प्रेषयामास सेवकान् ॥१५९॥
यावदीति नरेन्द्रेण प्रकारात्कुत एव सा[6] ।
कन्यायाः मूलवृत्तान्तं नी(ज्ञा?)त्वा मे कथ्यतां पुरः ॥१६०॥
शिक्षां दत्त्वाथ भूपेन प्रेषिता निजपूरुषाः ।
क्रमेण तेऽपि[7] संप्राप्ता वारुणाभिधपत्तने ॥१६१॥
तस्थुरेकप्रदेशेन वृद्धमालिनिकागृहे ।
मिष्टान्नाहारदानेन वृद्धाप्यावर्जिता भृशम् ॥१६२॥
मालिन्या ते तया पृष्टाः किमर्थं समुपागताः ?
मम पुत्राधिका यूयं यद्वाच्यं तद्वदन्तु भोः[8] ॥१६३॥
राजपुत्रा मातुराहुः काप्यास्ते शैनिका कनी[9] ।
सुता सा द्वेषिणी पुंस्सु (सु) तद्वृत्तान्तं[10] निगद्यताम् ॥१६४॥

---

1. B¹, B² and B³ रूपे रम्भायिते येन ब्राह्मी विद्यागुणैर्जिता । 2. B¹, B² and B³ पतिर्जग्ये । 3. B¹, B² and B³ °विभूषणा । 4. B³ adds the following verses after this :—

शशिनि खलु कलङ्कं कण्टका पद्मनाले
उदधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वम् ।
दश...................गोदुर्गत्वमन्त्रहरे
धनिषु (च) कृपणत्वं रत्नदोषः कृतान्तः ॥
चन्द्रे लाञ्छनता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे
मुधा चन्दनपादपा (पे) विषधरै (राः) पद्मे हिमाः कण्टकाः ।
स्त्रीरत्ने (हि) जरा कुचेषु पतितं वृद्धस्य दारिद्र्यता
..........नांकितं देवाधिपा निर्मितम् ॥

5. B¹ and B³ °सोऽपि । 6. B¹, B² and B³ कथं केन प्रकारेण नरेन्द्रेण वर्तते । 7. B¹, B² and B³ अनुक्रमेण । 8. B¹, B² and B³ कथनीयास्ति तद्वद । 9. B³ सेवायैर्वाहित कन्यका । 10. B¹, B² and B³ नरेन्द्रेणा पुनास्माभिर्नाम्नी तत्°।

मालिन्युचेथ वृत्तान्तं मत्पुत्राः शृणुताद्भुतम् ।
सेचानिकासमीपेहं यास्यामि च गताप्यहम् ॥१६५॥
अन्यदा रूपचन्द्रोयं चिन्तयामास मानसे ।
नरद्वेषभवां वार्तां गत्वा पृच्छामि तां सुताम् ॥१६६॥
यावद्याति सुतावासे [1]भूपतिर्निष्परिच्छदः ।
तावत्सुता[2] समादिष्टा दत्ता जवनिकान्तरे ॥१६७॥
तदन्तरेवदद्भूपो वत्से[3] मद्वचनं शृणु ।
पक्षोभयविशुद्धा त्वं सुरूपा सद्गुणोचिता ॥१६८॥
सुशीला [4]सुन्दराचारा सदाक्षिण्या सुशास्त्रवित् ।
परं वत्से कथं जातं पुरुषद्वेषलक्षणम् ? ॥१६९॥
कन्योचे श्रूयतां तात ! त्वं तां शृणु कथामथ ।
गङ्गातीरेस्ति चासन्नं बदरीनामकं वनम् ॥१७०॥
सीचानकयुगं[5] तत्र वनान्तर्निवसत्यहो[6] ।
अन्यदा जलपानाय गतं गङ्गातटे तु तत्[7] ॥१७१॥
सार्थेशः कोपि तीरस्थः प्रासुकान्नेन सद्यतेः[8] ।
पारणं कारयामास दृष्ट्वा [9]सिञ्चानकोब्रवीत् ॥१७२॥
पश्य भद्रे ! मुनीन्द्रस्य धन्यो दत्ते च[10] पारणम् ।
प्राप्यते यदि मानुष्यं तदावां दीयते प्रिये ! ॥१७३॥
दानानुमोदनात्पुण्यमावाभ्यां समुपार्जितम् ।
कियद्भिस्तु दिनैस्तत्र भुक्तं मुक्तमथाण्डकम् ॥१७४॥
प्राप्ते ग्रीष्म ऋतौ तत्र दावानल उपस्थितः ।
संप्राप्तो दारुणोटव्यां शुष्कासन्नः समागतः ॥१७५॥
सिञ्चान्योक्तं द्रुतं स्वामिन् ! व्रज पानीयहेतवे ।
यथोपशाम्यते वह्निर्नीडपर्यन्तसेचनात् ॥१७६॥
एवं श्रुत्वा ततः शीघ्रं गतः [9]सिञ्चानको जले ।
तावत्सि[9]ञ्चानका पश्चाज्ज्वालापूरेण[11] वेष्टिता ॥१७७॥

---

1. B[3] भूपोपि नि°। 2. B[1], B[2] and B[3] सुताभिरा°। 3. B[1] वत्छे। 4. B[1], B[2] and B[3] सत्कु(B[3] कु)ला°। 5. B[1], B[2] and B[3] °न युगलं। 6. B[1], B[2] and B[3] निवसन्ति (ति) वनान्तरे। 7. B[1] and B[2] गतौ गङ्गातटे खगौ°। 8. B[1] and B[2] °कान्नं मुनीश्वरे। 9. B[1] and B[2] सेचा°। 10. B[1], and B[3] ददाति। 11. B[1], B[2] and B[3] °लामालेन।

सिंश्चानी चिन्तयत्यन्तर्गतो भर्ता स कातरः ।
आत्मजेनापि न स्नेहः प्रियया तस्य किं भवेत् ॥१७८॥
धिग् धिग् निःस्नेहमर्त्यानां मुखे दृष्टेपि पातकम् ।
सिंश्चानी चिन्तयत्येवं दग्धा दावानलेन सा ॥१७९॥
मुनिदानानुमोदेन पुरा यत्पुण्यमर्जितम् ।
तत्पुण्यान्मानुषं जन्म[1] संजाता त्वद्गृहे सुता ॥१८०॥
तस्मात्कारणतस्तात[2] ! पुरुषद्वेषिणी ह्यहम् ।
न रोचते हि मे मर्त्यमुखस्यालोकनं क्वचित् ॥१८१॥
एवं पुत्रीकथां श्रुत्वा राजकार्ये गतो नृपः ।
अहं च[3] तन्मुखाच्छ्रुत्वा समायाता[4] निजे गृहे ॥१८२॥
चरैर्विक्रमभूपस्य मालिन्या मुखतः श्रुतम् ।
सिंश्चान्याः[5] पूर्ववृत्तान्तं ज्ञात्वागत्योक्तमीशितुः ॥१८३॥
विज्ञाय कन्यकावृत्तं विक्रमो वीर उत्तमः ।
उपायांश्चिन्तयामास पाणिग्रहणवाञ्छया ॥१८४॥
गौडिकावंशसंजाता वागलक्रीडनादिकाः[6] ।
गौडदेशात्समानीताः सुक्रीडावाडिका घनाः[7] ॥१८५॥
मन्त्रिणां राज्यभारं हि दत्वा साहसिकाग्रणीः ।
किंचित्सैन्यं समादाय वह्निवेतालकान्वितः ॥१८६॥
सह पेटकवर्गेण भूपतिर्गरिमान्वितः ।
सेचनकाभिधानं च स्वनामस्थापनं कृतम् ॥१८७॥
मार्गे नगरमध्ये ये समायान्ति हि भूभुजः ।
गत्वा तत्र कलावत्यो दर्शयन्ति निजाः कलाः ॥१८८॥
क्रीडन्त्यन्याः कलावत्यः ख्यातः सेचनकः स च ।
विदितः सकले देशे मार्गमुल्लङ्घयत्यपि ॥१८९॥
एवं च ग्रामानुग्रामं क्रीडयन्नद्भुताः कलाः ।
जगाम तत्पुरोद्याने यत्र सेचनिका कनी ॥१९०॥

---

1. B[1] and B[2] °ण्यान्नृरमानुष्यं । 2. B[1], B[2] and B[3] तेन का° । 3. B[1], B[2] and B[3] मयाद्य । 4. B[1], B[2] and B[3] °याता(ते) । 5. B[1], B[2] and B[3] सेचा° । 6. B[1], B[2] and B[3] हकादयः (B[1] and B[2] दिवे) । 7. B[1], B[2] and B[3] बहवः क्रीडवाडिकाः ।

वारुणाख्यपुरासन्नं[1] वनं पुष्का(ष्पा)वतंसकम् ।
तत्र सेचनको नाम पेटकेन समं स्थितः ॥१६१॥
अतः प्रभातवेलायां रूपचन्द्रो नरेश्वरः ।
अनेकमन्त्रिसामन्तपूरितास्थानसंस्थितः ॥१६२॥
वामदक्षिणतस्तस्थुः सुस्वराः सरसा बुधाः ।
अग्रे गीताङ्गनादज्ञा मन्येसौ वासवोपमः ॥१६३॥
अतः सेचनको[2]ऽप्यश्वारूढः स्त्रीभिः समन्वितः[3] ।
संनह्य शस्त्रपाणिस्थः सभां गत्वा[4] नमन्नृपम् ॥१६४॥
देव ! ते[5] सत्यशीलाधा विदिता विश्वमण्डले ।
तच्छ्रुत्वा त्वत्समीपेहं आगतः शृणु कारणम् ॥१६५॥
विग्रहे देवदैत्यानां जायमाने रणाङ्गणे[6] ।
मया भूभामिनीनाथ ! गम्यते हि त्वदाज्ञया ॥१६६॥
यदि मे देहि वाचं त्वं तदा मे गमनं भवेत् ।
यस्य तस्यान्तिके पुंसो वाचं कोपि न याचते ॥१६७॥
ततो नृपो रूपचन्द्र[7]उवाचेदं नरं प्रति ।
वाचा दत्ता मया तुभ्यं कथयस्व यथोचितम् ॥१६८॥
नरोवोचदियं भार्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।
यस्य कस्यान्तिके न स्त्रीरत्नं केनापि धार्यते ॥१६९॥
पुनर्विज्ञापयाम्येवं संग्रामे गम्यते मया ।
कुर्वतः समरं दैत्यैर्यदा[8] पतति मे वपुः ॥२००॥
प्रियाया दर्शनीयं तत् करोत्वेषा यथोचितम् ।
शिक्षां दत्त्वा नमन् भूपं हयेनोत्पत्य खं ययौ ॥२०१॥
पश्यमाना सभा सर्वा गतो दृष्टेरगोचरम् ।
सभ्याः सर्वे प्रशंसन्ति तं नरं कौतुकाद्भुतम् ॥२०२॥
कियत्यपि गता वेला करं खेटकसंयुतम् ।
आकाशात्पतितं दृष्टं सभा सर्वा चमत्कृता ॥२०३॥

---

1. B[3] वारुणीनगरासन्नं । 2. B[1], B[2] and B[3] सेचानकादेशद° । 3. B[1], B[2] and B[3] स्त्रियान्वितः । 4. B[3] नत्वा । 5. B[1] and B[2] त्वन्° । 6. B[1], B[2] and B[3] तत्र घोरं रणाङ्गणम् । 7. B[1], B[2] and B[3] रूपेन्दुभूपश्च रु(ब्रू)वा° । 8. B[1], B[2] and B[3] दैत्यानां युद्धमानोहं यदा ।

हाहाकारपराः सर्वे यावत्पश्यन्ति विस्मयात् ।
तावत्करो द्वितीयोऽपि सखड्गः सहसापतत् ॥२०४॥

हाहापरस्ततो राजा दृष्ट्वा खड्गयुतं करम् ।
पतितं तावदाकाशान्मस्तकं तन्नरस्य च ॥२०५॥

ततश्च दुःखिताः सर्वे धुन्वाना मस्तकं मुहुः ।
सतुरङ्गः कबन्धश्चापतदास्थानमण्डपे ॥२०६॥

सर्वे हाहापरा जाताः सर्वे जाताः सुदुःखिताः ।
दर्शितं तत्प्रियायास्तद् दृष्ट्वा भर्तुः स्वरूपकम्[1] ॥२०७॥

तदग्रेऽञ्जलिमायोज्य पादपद्मं नमस्कृतम् ।
अवादीत् त्वत्प्रसादेन भुक्ता भोगा हृदीप्सिताः ॥२०८॥

तया भूपोऽपि विज्ञप्तः[2] स्वामिन् ! काष्ठानि प्रेषय ।
मृते भर्तरि नारीणां नान्यो मार्गः कुलस्त्रियाम् ॥२०९॥[3]

राजोचे स्थीयतां भद्रे ! मृतेऽपि न हि किंचन ।
तव निर्वाहजां[4] चिन्तां यावज्जीवं करोम्यहम् ॥२१०॥

नारी प्राह तव स्वामिन् ! शीलाख्या वर्तते भुवि ।
रूपं दृष्ट्वा परस्त्रीणां न लोभस्तव[5] युज्यते ॥२११॥

एतच्छ्रुत्वा नृपः प्रोचे न लोभस्त्वं सुलासमा ।
काष्ठावरोहणे नार्यास्तिष्ठ तिष्ठोच्यते वचः ॥२१२॥

इत्युक्त्वा चन्दनैः काष्ठैर्नृपोऽकारायच्चिताम्[6] ।
अतिस्नेहानुभावात्स्त्री[7] प्रविष्टा सा चितानले[8] ॥२१३॥

1. B¹, B² and B³ भर्तुर्यथाविधि । 2. B¹ भूपः सुवि°; B² and B³ भूपस्तु वि° । 3. B³ adds the following, after this verse :—

उक्तं च—गलियुगलकमेवोन्मत्तपृथ्वाकरस्य,
त्रिनयनतनुपूजा वाथ वा भूमिपालः ।
विमलकुलभवानामङ्गनानां शरीरं,
पतिकरकरजैर्वा संवर्णं सप्तजिह्वैः ॥
स्त्रीणां दोषसहस्रेषु गुणत्रयमुपस्थितम् ।
पुत्रोत्पत्तिर्गृहारम्भं विपत्तिः पतिना सह ॥

4. B¹ and B² हूकौ । 5. B¹, B² and B³ लोभं तव । 6. B¹, B² and B³ °र्दहेश्चितां कारायत्नृपः । 7. B¹ and B² °वा स्त्री । 8. B³ °लम् ।

युग्मस्नानेन[1] धौताङ्गाः सभासभ्याः समागताः ।
स तावज्जितकाशी ना नत्वा भूपं पुरः स्थितः ॥२१४॥
हे देव ! त्वत्प्रसादेन जित्वा दैत्यमहाबलम्[2] ।
समायातोऽधुनाऽस्म्यत्र देहि मे वनितां विभो ! ॥२१५॥
राजा सविस्मयश्चित्ते यावद्दत्ते न चोत्तरम् ।
तावता[3] स नरः प्राह[4] पूर्वोक्तं देव ! नान्यथा ॥२१६॥
तृषार्तोऽम्बु क्षुधार्तोऽन्नं स्त्रीः कामं दुर्गतो धनम् ।
न मुञ्चति तथा सत्यं वचः सत्पुरुषो निजम्[5] ॥२१७॥
नरस्य वचनं श्रुत्वा भूपः ध्यातः निरुत्तरः[6] ।
तावन्मन्त्रीश्वरो ब्रूते मद्वचः श्रूयतां प्रभो ! ॥२१८॥[7]
प्रत्ययोऽयं[8] मृतो दृष्टो जीवन्नेवाथ दृश्यते ।
तदा सा दैवयोगेन राज्ञीपार्श्वे विलोक्यताम् ॥२१९॥
इति मन्त्रिवचः श्रुत्वा भूपेनापि तथा कृतम् ।
राज्ञीपार्श्वात्समानाय्य तस्य पुंसोऽर्पिताङ्गना ॥२२०॥
नरेण तत्र कैवारं प्रारब्धं नरपाग्रतः ।
भूपो ज्ञात्वा कलावन्तं हृष्टो दत्ते घनं धनम् ॥२२१॥
सहर्षा भूपतेर्लोकाः स्त्रियो जाताः ससम्मदाः ।
विसर्जितो नरः सोऽपि गतोऽस्तं च दिवाकरः ॥२२२॥
प्रातःकाले च भूनेतोपविष्टे स्थानमण्डपे ।
ज्योतिषिको[9] नरः कोऽपि भूपपार्श्वे समागतः ॥२२३॥
द्वादशतिलकैर्युक्तः कक्षायां न्यस्तपुस्तकः ।
भूपस्याशीर्वचो दत्त्वोपविष्टस्तु तदग्रतः[10] ॥२२४॥
पृष्टो भूपेन भो ज्योतिषिक ! ज्ञाता किमागमम्[11] ।
किं शास्त्रं दर्शयोद्दामं कलायाः प्रत्ययं निजम् ॥२२५॥

---

1. P¹, and P³ युग्म° । 2. B¹, B² and B³ दैत्यान् महाबलान् । 3. B¹, B² and B³ °ते: । 4. B¹, B² and B³ नरो ब्रूते । 5. B¹, B² and B³ have instead :—

स्त्रियं कामी धनं क्षीणं क्षुधिना(तो)न्नं तृषाजलम् ।
प्राप्यते नानि वस्तूनि विवेकं त्यं न मुंचति ॥

6. B¹ and B² भूपे नायाति चोत्तरम् । 7. B³ omits this verse completely । 8. B² °ऽयं । 9. B¹, B² and B³ °तिषको । 10. B¹ दत्त्वाऽभ्युपविष्टस्त° । 11. B¹, B² and B³ भो ज्योति: ! किं किं जानासि चागमम् ।

स्वामिन् ! सत्यमिदं वाक्यं भवता यत्प्ररूपितम् ।
पुस्तकस्य वहे भारं यद्यहं प्रत्ययोष्मितः[1] ॥२२६॥
धनस्य प्रत्ययो दानं प्रत्ययः पात्रमंहतेः[2] ।
पात्रे प्रत्यय आचारो[3] ज्ञानेपि प्रत्ययस्तथा ॥२२७॥
यथायं [4]प्रत्ययो राजन्नधुना पश्य कौतुकम् ।
निष्कास्य प(ख)टिकां कोशाल्लग्नं स्थापितवांस्ततः ॥२२८॥
बलाबलं[5] ग्रहाणां तु ज्ञात्वा भूपं व्यजिज्ञपत् ।
मेघ आयाति चेद्रौद्रोधुना मे प्रत्ययस्तदा ॥२२९॥
ज्योतिर्वचनमाकर्ण्य सभा सर्वापि विस्मिता ।
व्योम्नि मेघलवो[6] नास्ति किमिहालीकभाषया ॥२३०॥
यावदेवं विमृशति[7] तावदभ्रो विनिर्गतः ।
क्षणान्मुशलधाराभिर्लग्नो मेघस्तु वर्षितुम् ॥२३१॥
तत्क्षणाज्जलपूरेण प्रवृत्तः प्लावितुं महीम् ।
सभां स्वीयां[8] जलैः पूर्णां दृष्ट्वा भूपः समुत्थितः ॥२३२॥
ज्योतिष्कस्य करे लग्न ऊर्ध्वभूम्यां गतो नृपः ।
जलेन प्लाविता सापि द्वितीयां भूमिकां गतः[9] ॥२३३॥
दृष्ट्वा तामप्यम्बुपूर्णां[10] भूपो व्याकुलमानसः ।
तृतीयां भूमिमारूढो ज्योतिष्केन समं ततः ॥२३४॥
सापि पूर्णाम्बुभिस्तुर्या पञ्चमीं[11] च क्रमाद्गतः ।
एकविंशतिभूम्योपि[12] यावत्पूर्णा महाजलैः[13] ॥२३५॥
भूपोवक् श्रूयतां ज्योतिः ! प्रलयो भाषितस्त्वया[14] ।
अधुनाप्यागतः सोयं वद किं[15] क्रियतेधुना[16] ॥२३६॥

---

1. B¹, B² and B³ यदि न प्रत्ययं विभो ! 2. B¹ and B² दानप्रत्ययपात्रता; B³ दाने दाने प्रत्ययपात्रयोः । 3. B³ °यमाचारं । 4. B¹ and B³ तथा यत्र° । 5. B¹ बलाबल । 6. B¹, B² and B³ मेघालङ्कारको । 7. B¹, B² and B³ °श्यत्ति । 8. B¹, B² and B³ यावज्ज° । 9. B¹ and B² गतो । 10. B¹, B² and B³ सापि पूर्णा जले दृष्टा । 11. B¹, B² and B³ पूर्णा चतुर्थ्यां पञ्चम्यां । 12. B¹, B² and B³ भूमीषु । 13. B¹, B² and B³ मही जले । 14. B¹, B² and B³ °यं भाषितं त्वया । 15. B¹, B² and B³ त्वं । 16. B¹, B² and B³ किम् ।

ज्योतिरूचे महाराजन् ! महतामिति चेष्टितम् ।
संपदि[1] सति(त्यां) नो गर्वो विषादो न विपद्यपि[2] ॥२३७॥

यतः— संपदि यस्य न हर्षो विपदि विषा[3] ॥२३८॥[3]

तावत्पूर्णा जलैः सापि भूमिका भूप उत्थितः ।
नृपोपि यावन्नाशा(सा)ग्रं जले मग्नः क्षणेन सः[4] ॥२३९॥

भूपः प्रोचे वद त्सा(सा)धु क्रियतेप्यधुना किमु ।
ज्योतिरूचे महाराज[5] ! नेत्रमीलनमाचर[6] ॥२४०॥

नेत्रे निमील[7]यित्वा च यावद्भूपोनु[8]मीलति ।
न तावज्जलदो नाम्बु नाद्रतास्ति भुवोपि च ॥२४१॥

उपविष्टो निजस्थाने न हि कोप्यस्त्युपद्रवः ।
तावन्नरेण केनापि प्रारब्धं भूपतेः पुरः ॥२४२॥

राज्ञा ज्ञातं कलाविज्ञो न सामान्यास्त्यसौ कला ।
हसिताः सर्वसामन्ता भूपाद्याश्च चमत्कृताः[9] ॥२४३॥

राज्ञोचेत्यद्भुता विद्या शिक्षिता कस्य पार्श्वतः ।
एका पूर्वदिने दृष्टा द्वितीयाद्य किमुच्यते ॥२४४॥

स आह स्मास्ति सार्थेश गुरुः सेचनको[10] मम ।
शिक्षितस्तत्प्रसादेन भूपाग्रेयास्मि कौतुकी ॥२४५॥

भूपः प्रोचे कदा नृत्यं सेचनाख्यो गुरुस्तव ।
करिष्यति [11]किलास्माकं दर्शयिष्यति[12] कौतुकम् ॥२४६॥

तदा कलाविदप्याहास्मदीयो भूपते ! गुरुः ।
स्त्रीणां [च] वर्तते द्वेषी तासां नालोकयेन्मुखम् ॥२४७॥

एवं श्रुत्वा[13] महीनाथो जातो विस्मितमानसः[14] ।
कथंचिद्गुरुरात्मीयो मेलनीयो मयापि[15]हि ॥२४८॥

---

1. B¹, B² and B³ संपदे । 2. B¹, B² and B³ विषादं विपदे न हि । 3. B¹ and B³ omit the whole expression; B² stops after हर्षो । 4. B¹, B² and B³ किं पुनर्नृप-नासाग्रं यावन्मग्नो जलेन सः [B¹ जले सम:] । 5. P¹ and P³ °जन् । 6. B¹, B² and B³ नेत्राणां मीलय क्षणम् । 7. B¹, B² and B³ नेत्राणां मेल° । 8. B² न । 9. B¹, B² and B³ °श्च हृष्चम° । 10. B¹, B² and B³ सेचा° । 11. B¹ and B² कदा; B³ तथा । 12. B¹, B² and B³ दर्शयिष्यति । 13. B¹ एतच्छ्रु° । 14. B¹, B² and B³ विस्मयमा° । 15. B¹ and B² ममापि ।

इत्युक्त्वा तस्य वेगेन स्वर्णरत्नादि भूषणम्[1] ।
शोभनाश्वादि पृच्छा(च्छया ?)दि दत्तं दानं [2]हृदीप्सितम् ॥२४९॥

प्रेषितः स निजे स्थाने सभा सर्वा विसर्जिता ।
राज्यलीलोचितैः सौख्यै रात्री [3]राज्ञातिवाहिता ॥२५०॥

पुनः प्रातः समासीनो रूपचन्द्रनरेश्वरः ।
सेचानकं समानेतुं नरान् प्रेषितवान्निजान्[4] ॥२५१॥

सेचानकः सशृङ्गारो नानाभरणभूषितः ।
सुखासने समारूढः [5]ससैन्यपरिवारकः[6] ॥२५२॥

नेत्रयोः पट्टको बद्धो डाङ्गिकैश्चाग्रतः स्थितः ।
पथि यत्र समायाति नारी नश्यति तत्पथात्[7] ॥२५३॥

परिच्छदेन संयुक्तो गतो यत्रास्ति भूपतिः ।
अभ्युत्थानं न सन्मानं नतिं कस्यापि नो सृजेत्[8] ॥२५४॥

उपविष्टः सभामध्ये नेत्रयोः पट्टकावृतः ।
निषिद्धाश्च स्त्रियः सर्वा रूपचन्द्रेण मण्डपात् ॥२५५॥

तथापि कौतुकाकांक्षी नरो रूपेण पश्यति ।
सेचानिका[9] च[10] साश्चर्या जालकान्तः प्रपश्यति[11] ॥२५६॥

पृष्टः स रूपचन्द्रेण सत्यं वद नरोत्तम ।
स्त्रीषु द्वेषी[12] कथं जातः कथय त्वं[13] ममाग्रतः ॥२५७॥

ततः सेचानको ब्रूते स्त्री नैवास्त्यत्र कुत्रचित् ।
नेत्रयोः पट्टकं त्यक्त्वा वदति स्म विदां वरः[14] ॥२५८॥

हिमायाः पूर्वभागेऽस्ति गङ्गानाम्नी महानदी ।
तस्यास्तीरेऽस्ति भो ! रम्यं विख्यातं बदरीवनम् ॥२५९॥

बहवः पक्षिणस्तत्र निवसन्ति यदृच्छया ।
सेचानकस्य युगलं मुदितं तत्र तिष्ठति ॥२६०॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] °णम् । 2. B[1], B[2] and B[3] हृदी° । 3. B[1] भूपेति°; B[2] and B[3] भूपेन । 4. B[1], B[2] and B[3] प्रेषिता भूर्त्तनराः । 5. B[1], B[2] and B[3] स्व० । 6. B[1], B[2] and B[3] °वारितः । 7. P[3], B[1] and B[2] तत्पथात् । 8. B[1], B[2] and B[3] प्रणामं मनु कस्यचित् । 9. P[3] °न° । 10. B[1] °पि । 11. B[1], B[2] and B[3] पश्यन्ती जालिकान्तरे । 12. B[1], B[2] and B[3] स्त्रीभिर्द्वेषं । 13. B[1], B[2] and B[3] जातं कथयस्व । 14. B[1], B[2] and B[3] वदते वदतां वरः ।

कियत्स्वहस्सु संजातः सेचानीगर्भसंभवः ।
एकस्यां वृक्षशाखायां मुक्तमण्डकयुग्मकम् ॥२६१॥

कियद्भिस्तु दिनैरेतौ संजातौ युग्मबालकौ ।
एकस्मिंस्तु दिने जातो दावाग्नेः समुपद्रवः[1] ॥२६२॥

सेचानेन तदैवोक्तं समानय जलं प्रिये ! ।
जलसेकाद्यथा वह्नेर्नाशयामि उपद्रवम् ॥२६३॥

गता सा जलमानेतुं नायाता निर्दया पुनः ।
बालकोपरि दग्धोऽहं दावाग्नेर्ज्वालया तदा[2] ॥२६४॥

कन्यकोचे निराश्चर्यं कूटं किं जल्पसे मुधा ।
दग्धाहं बालकैः सार्धं नष्टस्त्वं स्नेहवर्जितः[3] ॥२६५॥

इति वादं विवदतोः श्रुत्वा सेचानिकापितुः(ता) ।
मिलितः पूर्वसंकेतो ज्ञातः पूर्वभवप्रियः ॥२६६॥

पुनश्चिन्ता समुत्पन्ना रूपचन्द्रस्य भूभुजः ।
परमेतत्सुतारत्नं दास्ये नाटकिनो न हि ॥२६७॥

उक्तं च— कुलं[4] च शीलं च रूपवत्ता च
विद्या वयो रूपधनाढ्यता च ॥
एते गुणाः सप्त वरेतिरिक्त-
स्ततः परं पुण्यफलाय कन्याः ॥२६८॥

पुम्भिः सार्धं निर्विरोधं ज्ञात्वा भूपः समुत्थितः ।
सेचानोऽप्यश्वमारुह्य यावद्याति निजाश्रमे ॥२६९॥

तावत्केनापि भट्टेन श्लोकेनाप्युपलक्षितः ।
स एष मालवाधीशो विक्रमादित्यभूपतिः ॥२७०॥

दातॄणां दानधौरेयो वीराणामेकवीरराट् ।
साहसैकनिधिः[5] सम्यग् विक्रमी विक्रमो नृपः ॥२७१॥

एतद्वचनमाकर्ण्य रूपचन्द्रो धराधिपः ।
पादचारी समायातो यत्र विक्रमभूपतिः ॥२७२॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 जल्पमाना(नौ) दिनैकस्मिन् दावानलसमुत्थयः । 2. B^1, B^2 and B^3 ज्वाला दावानलस्य च । 3. B^3 °तम् । 4. B^1 and B^2 omit the whole verse; P^1 and P^3 have only कुलं च शीलं च । 5. B^1, B^2 and B^3 साहसीनां निधिः ।

करौ च कुड्मलीकृत्य स्तुतिमेवं विनिर्मि(र्म)मे[1] ।
गृहं पवित्रयास्माकं [2]पदपद्मरजैस्तु ॥२७३॥

धन्योऽहं मत्पुरं धन्यं यत्प्राप्तो विक्रमाधिपः ।
प्रकृष्टविनयेनाथ[3] समानीतो निजे गृहे ॥२७४॥

पुनः पप्रच्छ भूनाथः प्रारब्धं किमिहाद्भुतम् ।
मालवेश्वर ! वार्त्तेयमारब्धा वद कारणम् ॥२७५॥

हसित्वा विक्रमः प्रोचे प्राघूर्णोऽस्म्यधुना तव ।
तव कीर्त्तिः परा धूर्त्ता धूर्त्तितोऽहं तयागतः ॥२७६॥

इति प्रीतिवचः श्रुत्वा रूपचन्द्रो नराधिपः[4] ।
परमानन्दरूपेण[5] भोजितो भक्तिपूर्वकम् ॥२७७॥

मन्त्रयित्वा मन्त्रिभिः स विज्ञप्तो विक्रमाधिपः ।
प्रसादं कुरु भूमीन्द्र ! वचनं मामकं शृणु ॥२७८॥[6]

न हि दानं विना प्रीतिर्न शोभा प्राप्यते क्वचित्[7] ।
यथा पंचामृतं भोज्यं घृतहीनं न शोभते ॥२७९॥

गजवाजिसुवर्णाद्याः पादार्घास्तव[8] मन्दिरे ।
तव योग्यमिदं पुत्री[9]रत्नमेतद्विवाहय ॥२८०॥

एतद्वचनमाकर्ण्य हृष्टो मालवभूपतिः ।
वाञ्छितार्थप्रदानेन को न तुष्यति मानवः[10] ॥२८१॥

प्रशस्ते दिवसे भूपः कारयामास[11] मण्डपम् ।
परिणीता विक्रमेण सुता सेचनिकाह्वया[12] ॥२८२॥

अनेकगजवाज्यादि[13] स्वर्णरत्नादि भूषणम्[14] ।
प्रददौ रूपचन्द्रोयं या(जा)मातृकरमोचने ॥२८३॥

1. B^1, B^2 and B^3 प्रस्कमे । 2. B^1, B^2 and B^3 पाद° । 3. B^1, B^2 and B^3 °नाथि । 4. B^2 and B^3 धराधिपः । 5. B^1, B^2 and B^3 °रूपेण । 6. B^3 adds the following after this verse :—

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्या(ख्या)ति जल्पति ।
भुङ्क्ते भोजयति(त्यपि चे)व षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥

7. B^1, B^2 and B^3 कथम् । 8. B^1, B^2 and B^3 बहवस्त° । 9. B^1, B^2 and B^3 तव योग्या- स्ति मे पुत्री । 10. B^1, B^2 and B^3 मानसे । 11. B^1, B^2 and B^3 कारापयति । 12. B^1, B^2 and B^3 सुता सेचानिकानाम्नी परिणीतास्ति विक्रमं । 13. B^1, B^2 and B^3 अनेकान् गजवाजीना । 14. B^1, B^2 and B^3 भूषणान् ।

उत्सवेन च वीवाहं[1] कृत्वा विक्रमभूपतिः ।
समायातो निजे स्थाने स्वसैन्यपरिवारितः ॥२८४॥
सिद्ध्यत्युद्यमतः कार्यमगम्या ये मनोरथाः[2] ।
यथा सेचानिका कन्या विक्रमेण विवाहिता ॥२८५॥
यथा विक्रमभूपस्य शुकेनायं निवेदितः ।
उद्यमोपरि दृष्टान्तश्चन्द्रसेननृपाग्रतः ॥२८६॥
एतत्कथानकं श्रुत्वा हृष्टः[3] कीरस्य वाचया ।
मया पुष्का(ष्पा)वतीनाम्न्याः[4] कथं कार्यः परिग्रहः[5] ॥२८७॥
शिक्षां पृच्छति भूनाथे कन्यावरणहेतवे ।
कीरोऽपि कथयामास भूपस्य हितवाञ्छया ॥२८८॥
कृतास्ति यदि सामग्री विदेशगमने[6] सदा ।
तदा शकुनआद्धेया[7] गृ(ग्र)हीतव्या कथा हृदि[8] ॥२८९॥[9]
यथा शकुनिकीरोक्त् श्रेष्ठिपुत्रफलप्रदः ।
तथा हि सर्वलोकानां चिन्तितार्थफलप्रदः ॥२९०॥
चन्द्रसेनो नृपः प्राह शुकराज ! ममाग्रतः ।
कथनीया समग्रापि कथा श्रेष्ठिसुतस्य च ॥२९१॥
कीरोवग्मालवे देशे पुरं दशपुराभिधम् ।
देवदत्ताभिधः श्रेष्ठी वसते तत्र वित्तवान्[10] ॥२९२॥
देवश्रीरस्ति तद्भार्या सुतो दशरथाभिधः ।
वात्सल्यात्पितृमातृभ्यां बालत्वे स विवाहितः ॥२९३॥
पाठितश्च[11] ततः सम्यक्कलाविद्यादिकोविदः ।
जातः सर्वगुणावासो मन्ये विद्यानिकेतनम् ॥२९४॥
संप्राप्त[12]रूपलावण्यो[13] यौवनेनाप्यलंकृतः ।
जातश्च विषये लुब्धो द्वितीयवयसः फलम् ॥२९५॥
एकदा श्रेष्ठिपुत्रेण नापिताय निवेदितम् ।
मन्मित्राणां मत्समानां सन्ति जाता गृहे सुताः ॥२९६॥

---

1. B¹ and B² उच्छवेन च वेवाहं । 2. B¹ and B² °रथैः । 3. B² and B³ हृष्ट° । 4. B³ °कन्या । 5. B³ परिणीयः मया कथम् । 6. B¹, B² and B³ विदेशगद्दूशो । 7. B³, °लंघे° । 8. B¹, B² and B³ सुमप्रदा । 9. B adds the following, after this verse :—अथ शकुनजंघ उपरि कथा । 10. B¹, B² and B³ धनवान् सतः । 11. B¹, B² and B² पाठितोऽपि । 12. B¹ and B² °र्त्तं । 13. B¹ and B² °ण्यं ।

इष्टगोष्ठ्युपविष्टस्य स्निग्धा मम हसन्ति हि ।
पित्रा विवाहवार्तापि काप्यस्य न हि कथ्यते ॥२९७॥
कथनीयं च ताताग्रे मदुक्तं श्रेष्ठ्यसौ यथा[1] ।
प्रत्युत्तरं तथास्माकं कथनीयं त्वया सखे ॥२९८॥
श्रेष्ठिपुत्रगिरं श्रुत्वा संप्रदायेन संयुतः ।
वामशायी स्थितः श्रेष्ठी नापितस्तत्र चागतः ॥२९९॥
दर्पणं दर्शयामास पादसंवाहनापरः ।
श्रेष्ठिनं जल्पयामास[2] विवाहादिकवार्तया ॥३००॥
[3]कमप्यवसरं प्राप्य कथयामास नापितः ।
भवतां पुत्ररत्नं तु[4] विवाहे योग्यतां गतम्[5] ॥३०१॥
हसित्वा श्रेष्ठिनाप्यूचे त्वयाद्यापि हि न श्रुतम् ।
मया वात्सल्यतः पुत्रो बालत्वेयं[6] विवाहितः ॥३०२॥
नापितः पुनरप्यूचे कुतः कस्य गृहे प्रभो !
एतदाश्चर्यमस्माकं न श्रुतं कस्य चान्तिकात्[7] ॥३०३॥
श्रेष्ठ्यूचे मालवे देशे निकटं ह्यस्ति चात्मनः ।
वैराटनगरं नाम श्लाघ्यं सुरपुराधिकम् ॥३०४॥
तत्रास्ति धनदः श्रेष्ठी राजमान्यो महाधनी ।
नन्दानाम्न्यस्ति[8] तत्पुत्री परिणीताङ्गजेन मे[9] ॥३०५॥
स्वरूपं श्रेष्ठिपुत्रस्य नापितेन निवेदितम् ।
गृहीत्वाज्ञां पितुस्तस्याः समानयनहेतवे ॥३०६॥
[10]श्रेष्ठिपुत्रो रथारूढः प्रस्थितोल्पपरिच्छदः ।
पुराद् बहिः समागत्याकथयन्निजसेवकान् ॥३०७॥
वामपार्श्वे यदा देव्या भाषते[11] वचनत्रयम् ।
ग्रामान्तरे तदायामि व्याघुटिष्येऽन्यथा त्वहम्[12] ॥३०८॥
एतद्वचनमात्रेण भूता[13] सा दक्षिणे भुजे ।
श्रुत्वा व्याघुट्य चायातः प्रातः प्रचलितः पुनः ॥३०९॥

1. B^1, B^2 and B^3 मदुक्तं ज्ञायते न हि । 2. B^1 वाचालयति श्रेष्ठिनश्च । 3. B^1, B^2 and B^3 किंचिदव° । 4. B^1, B^2 and B^3 °रत्नोयं । 5 B^1, B^2 and B^3 गतः । 6. B^1, B^2 and B^3 °त्वेपि । 7. B^1, B^2 and B^3 पार्श्वतः । 8. B^1, B^2 and B^3 नाम्नास्ति । 9. B^1, B^2 and B^3 ममात्मजे । 10. B^3 omits the verses 307-11 । 11. B^2 दास्यते । 12. B^1 and B^2 °प्यहम्° । 13. B^1 श्रुता ।

तथैव दक्षिणे भागे देव्या शब्दायते भृशम् ।
पुनर्वेश्म समायातो निजश्रेयोभिलाषुकः ॥३१०॥
अरुणोदयवेलायां यावद्गच्छति मार्गतः ।
देव्या शब्दसदृक्शब्दश्चटकः[1] क्वापि जल्पितः ॥३११॥
तावद्दशरथः श्रेष्ठी सोत्साहवचनं जगौ ।
मातरस्माकमप्येवं वचः किं श्रावयस्यहो ॥३१२॥
निषेधेदं मुखे[2] वाक्यं रथं खण्डितवान्पथि ।
तावत्सूर्योदये देव्या निजस्थाने समागता ॥३१३॥
पप्रच्छ चटकायान्सा मार्गेणास्मिन् गतोस्ति कः ।
यथोक्तं चटकेनोक्तं श्रेष्ठिपुत्रेण यत्कृतम् ॥३१४॥
शकुनो हाहापरत्वेन चिन्तयामास मानसे ।
अग्रे श्रेष्ठिसुतस्यापि मृत्युरस्ति कथं कृतम् ॥३१५॥
शकुनोप्यात्मलज्जातः[3] कृत्वा रूपं द्विजन्मनः ।
मिलितः कटके गत्वा तस्य श्रेष्ठिसुतस्य च ॥३१६॥
सोपि सार्थस्थितो याति क्रमाद्वैराटमाययौ ।
सपरिच्छद [4]आयातः श्वशुरस्य निकेतने ॥३१७॥
जामातरं तं विज्ञाय श्वशुरः सालकादिभिः ।
संमुखं तस्य चायातः[5] कृतं गौरवमादरात् ॥३१८॥
जामाता तैः समानीतो गृहमध्ये कृतादरः ।
कृतमाङ्गल्यकाचारः श्वश्रूभिः शालकादिभिः[6] ॥३१९॥
मर्दनोद्वर्तनं कृत्वा स्नानभोजनकादिभिः ।
दिनं हर्षातिरेकेण क्रीडाद्यैरस्यवाहयत्[7] ॥३२०॥
जाता संध्या ततः स्त्रीभिर्नन्दा संस्नापिता तनौ ।
शृङ्गारषोडशोपेता कृता [8]भूषणभूषिता ॥३२१॥
एकं(क)यौवनसम्पन्ना भूषाभिर्भूषिता पुनः[9] ।
साक्षाद्देवाङ्गनाकारा प्रेषिता शयनीयके ॥३२२॥

1. B¹ and B² °टिकः । 2. B¹, B² and B³ कथयित्वा रि(लि)वं । 3. B¹, B² and B³ °लज्जाभिः । 4. B¹, B² and B³ °दमा° । 5. B¹, B² and B³ तस्य मा(चा)गत्य । 6. B¹ and B³ शालिका° । 7. B¹, B² and B³ दिवा हर्षप्रमोदेन क्रीडाभिरतिवाहितः । 8. B¹, B² and B³ शृङ्गारैः षोडशैः (B² and B³शौ) कृत्वा विभू° । 9. B¹ and B² विभूषाभिविभूषिता; B³ विभूषणविभूषिता ।

चिन्तयामास सा कन्या संकेतो यत्र विद्यते ।
पूर्वं तत्रैव गच्छामि पश्चान्निजधवान्तिके ॥२२३॥
एवं विमृश्य सा कन्या यक्षस्यायतने गता ।
चिन्तयत्यन्तरे यक्ष[1] आगता पतिघातिनी ॥२२४॥[2]
या स्त्री निजपतिं त्यक्त्वा भजतेऽन्यपतिं पुनः[3] ।
पतिघातकृतं पापं तयापि [4]समुपार्जितम् ॥२२५॥
अद्याहमस्याः पापिन्याः शिक्षां दास्यामि निश्चितम् ।
विमृश्यैकशवस्यैषं देहे यक्षोऽप्यधिष्ठितः ॥२२६॥
सजीवं(वो) मृतकं(को) जातं(तः) तां भाषयति कामिनीम्[5] ।
वेलाद्य महती लग्ना भद्रे ! कथय कारणम् ॥२२७॥
साप्यूचे परिणीतो मे भर्ताद्य समुपागतः ।
तद्विशेषवशात्स्वामिन् ! विलम्बो मेऽभ्युपस्थितः ॥२२८॥
संकेतितनरव्या[6]जाद्वदते मृतपूरुषः[7] ।
संतुष्टालिङ्गनं मेऽद्य[8] दत्त्वा याहि निजे प्रिये ॥२२९॥
स्नेहादुत्कण्ठिता कन्या यावदालिङ्गनं ददौ ।
दन्तैर्नासां कराभ्यां च कर्णावत्रोटयच्छि(च्छ)वः ॥२३०॥
कन्यका निजदोषस्य गोपनाय गृहे गता ।
भर्तुः समीपमागत्योच्चैःस्वरेणापि पूत्कृतम्[9] ॥२३१॥
कन्यकायाः पिता माता बान्धवाश्च समागताः ।
दृष्ट्वासमञ्जसं कार्यं को न कुप्यति मानसे ॥२३२॥
वणिक्कुले[10] न जातोयं जातश्चाण्डालजे कुले[11] ।
यदेषा बालिका भद्र ! त्वयाजन्म[12] विडम्बिता ॥२३३॥
तावत्कोलाहलं श्रुत्वा रक्षकाः समुपागताः ।
बन्धयित्वा दृढं नीतः प्रातर्भूपस्य संनिधौ ॥२३४॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 यक्षश्चिन्तयते चित्ते । 2. B^3 adds the following after this verse:—

अत: श्लोकम्—आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां गुरूणां मानखण्डनम् ।
पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रवधमुच्यते ॥

B^2 stops with आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणाम् । 3. B^1, B^2 and B^3 यदि । 4. B^1, B^2 and B^3 तया तत्सम्° । 5. B^1, B^2 and B^3 सजीवो भूत्वा तस्यामालापयति कामिनी(नि ?) । 6. B^1 and B^2 °विपुरुषव्या° । 7. B^1, B^2 and B^3 °पौरुषः । 8. B^1, B^2 and B^3 आलिङ्गनेद्य संतुष्टा । 9. B^1, B^2 and B^3 °कृता । 10. B^1, B^2 and B^3 वणिग्जम् । 11. B^1 and B^2 °र्जः क्वचित् । 12. B^1, B^2 and B^3 भद्रा जन्मावधि ।

श्रुत्वा व्यतिकरं राजा ब्रूते कोपारुणेक्षणः ।
मद्भ्रातृपुत्री रे पाप ! निर्दोषेयं[1] विडम्बिता ॥३३५॥

विस्मितः श्रेष्ठिपुत्रोऽसौ चिन्तयामास मानसे ।
शकुनस्तादृशो जातः कार्यं नीत्याजनीदृशम्[2] ॥३३६॥

भूपोवक् कथमानीतः पापिष्ठोयं ममाग्रतः ।
शूलिकायां समारोप्य आदिष्टं बन्धकान्[3] प्रति ॥३३७॥

वधाय नीयमानेऽस्मिन्[4] हाहाकारपराः प्रजाः[5] ।
शकुनो द्विजरूपेण भूपस्याग्रे न्यवेदयत्[6] ॥३३८॥

श्रूयतां देव ! मद्वाचो[7] रोषं च हृदि मा कुरु ।
राजनीतिकथा पूर्वं भाविनी संश्रुता त्वया ॥३३९॥[8]—तथा हि[9]

अविवेकी नृपः स्थानमन्यायपुरपत्तनम् ।
उन्मार्गी नाम मन्त्र्यस्ति सर्वलगरः[10] प्रधानकः ॥३४०॥

राज्यं तस्यानया रीत्या सर्वदापि प्रवर्तते[11] ।
कियत्यपि दिने देव ! यज्जातं तन्निशम्यताम् ॥३४१॥

चौरेण पातितं खात्रं श्रेष्ठिनः कस्यचिद्गृहे[12] ।
भित्तिः पपात सहसा[13] खात्रपातकरोपरि ॥३४२॥

पूत्कर्तुं स गतश्चौरो द्रुतं भूपस्य चान्तिके ।
अन्यायश्च महान् जातः[14] श्रूयतां मद्वचः प्रभो ! ॥३४३॥

गतः श्रेष्ठिगृहे स्वामिन् रात्रौ खात्रस्य पातने ।
भित्तिपातात्कटी भग्ना पूत्करोमि त्वदग्रतः ॥३४४॥

तच्छ्रुत्वा[15] भूपतिः क्रुद्धः क्षणाच्छ्रेष्ठिनमाह्वयत् ।
ईदृग्विधानि कर्माणि करोषि त्वं पुरे मम ॥३४५॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 निर्दोषा सा । 2. B^1, B^2 and B^3 कार्यमुत्पन्नमीदृशम् । 3. B^1, B^2 and B^3 शूलिकारोपनीयोयमादिष्टं वधकान् । 4. B^1, B^2 and B^3 °मानोसौ । 5. B^1, B^2 and B^3 °परा प्रजा । 6. B^1, B^2 and B^3 भूपाग्रे स्फुर्यतो [B^1 जितां; B^3 यंता]वदत् । 7. B^1 °चा । 8. B^1, B^2 and B^3 adds, after this verse, the following :—राजाप्यूचे तथापि त्वं कथां कथय मत्पुरः । ब्राह्मणोचे(च)त्तदा राजन् श्रूयतां मे कथा त्वया । 9. B^2 and B^3 add अन्याय-पुरपत्तने [B^3तनोपरि] कथा before this verse । 10. B^3 सर्वलिङ्गः । 11. B^3 अन्यायरीत्या राज्यं ते प्रवर्तयन्ति सर्वदा । 12. B^1, B^2 and B^3 श्रेष्ठिकस्य गृहे चौरैरारब्धं खात्रपातनम् । 13. B^1, B^2 and B^3 सहसा पतिता भित्तिः । 14. B^1 and B^2 जातं च महदन्याय(र्थं ?) । 15. B^1 and B^2 तं श्रुत्वा ।

निरागसोस्य चौरस्य[1] कटी भग्ना त्वया कथम् ।
ईदृशीं भित्तिकां कश्चिन्मन्दिरे कारयत्यहो[2] ॥३४६॥

श्रेष्ठ्यूचे नास्ति मे दोषो दोषश्चितिकरस्य च[3] ।
द्रव्यदाने प्रशक्तोहं न शक्तो भित्तिकर्मणि[4] ॥३४७॥

राजोचे त्वद्वचः सत्यं प्रेषयामास सद्भटान्[5] ।
चेजारकाः समानीता नत्वा भूपं पुरः स्थिताः ॥३४८॥

भ्रू(भ्रु)कुटीभीषणो राजावदत्तान्[6] भित्तिकारकान् ।
ईदृशी किं कृता भित्तिश्चौरोपरि पपात या ॥३४९॥

तैरुक्तं नास्ति दोषो नः[7] परं किं कुर्महे प्रभो ! ।
यद्वधूः श्रेष्ठिनोमुष्य[8] सशृङ्गाराग्रतः स्थिता ॥३५०॥

एभिः सत्यं वचः प्रोक्तमानीता श्रेष्ठिनो[9] वधूः ।
उन्मत्ता यौवनेन त्वं यत्स्थिता शिल्पिनोग्रतः[10] ॥३५१॥

साप्यूचे नास्ति मे दोषो गच्छन्त्या जिनमन्दिरे ।
नग्नो दिगम्बरो दृष्टो लज्जिताग्रे ततः स्थिता[11] ॥३५२॥

श्रुत्वा भूपोवदद्वाक्यं श्रेष्ठिवध्वोदितं नृतम् ।
नग्ने दृष्टे पुनर्लज्जा कथं स्त्रीणां न जायते ॥३५३॥

आकारितः स दिग्वासा भ्रू(भ्रु)कुटीभीषणेक्षणः ।
नग्नत्वं दर्शयस्यत्र[12] कथं भ्रमसि मत्पुरे ॥३५४॥

दिग्वासा नोत्तरं दत्ते यावत्तिष्ठति मूकवत् ।
तावद्भूपः सकोपोवक् शूलारोपोस्य चोचितः ॥३५५॥

दिग्वाससं पुरः(रस्)कृत्वा[13] यावद्गच्छन्ति ते भटाः ।
प्रेरिता द्रव्यदानेन वणिग्भिस्तावदागतैः ॥३५६॥

पुनरागत्य भूपाग्रे तलारक्षा वदन्ति हि[14] ।
स्वामिन् दीर्घोस्ति दिग्वासाः शूलाल्पा क्रियते कथम्[15] ॥३५७॥

---

1. B¹, B² and B³ निरापराधचौ° । 2. B¹, B² and B³ कोपि कारापयति मन्दिरे । 3. B¹, B² and B³ दोषं(षः) चेजाकरस्य च । 4. B¹ and B³ भित्तिकारकः । 5. B¹, B² and B³ प्रेषयन् सुभटाग्निजान् । 6. B¹, B² and B³ वदते । 7. B¹, B² and B³ न दोषोस्मासु तैरुक्तं । 8. B¹, B² and B³ श्रेष्ठिनोस्य वधूपुत्री । 9. B¹, B² and B³ तत्सुता । 10. B¹, B² and B³ यौवनोन्मत्तिका जाता स्थिता पश्चि° । 11. B¹, B² and B³ लज्जा तेनाग्रमर्तस्थिता । 12. B¹, B² and B³ दर्शयन्लोकानां । 13. B¹ and B² दिग्वासमग्रतः कृत्वा । 14. B¹, B² and B³ तलारा विज्ञपंति (ज्ञापयंति) च । 15. B¹ and B² शूल्या लुला करोमि किम् ।

भूपोवक् शूलिकामानो[1] यः कोपि पुरुषो भवेत् ।
समुत्पाद्य स दातव्यः प्रष्टव्योहं पुनर्नहि ॥३५८॥

नमस्कृत्य नरा भूपं निर्मुक्ता [2]निजमन्दिरात् ।
पङ्कराश्यास्तदा आता संमुखो मिलितः क्षणात्[3] ॥३५९॥

तं शूलिकानुमानेन ज्ञात्वा भूपस्य सालकम् ।
लात्वा समानयामासुः शूलाभ्यर्णे वराककम् ॥३६०॥

स वृत्तान्तः श्रुतो राज्ञ्या रोदिति स्म गुरुस्वरम्[4] ।
आगत्य भूपतेः[5] पार्श्वे सा भृशं क्रन्दति स्म च ॥३६१॥

प्रधानास्तु समायातास्तस्या आकर्ण्य रोदनम् ।
ददुः शिक्षां नरेशाय भीयते[6] दुःखतो मनः ॥३६२॥

दण्डं दत्त्वा तलारक्षे[7] नेष्यामो नृपसालकम् ।
दीनाराणां सहस्रं च दापयित्वा स मोचितः ॥३६३॥

तादृशं तव राज्येहं पश्याम्याश्चर्यमद्भुतम्[8] ।
निरागाः श्रेष्ठिपुत्रो यच्छूलायामधिरोप्यते ॥३६४॥

निर्मन्तुरस्त्यसौ देव ! नाशिकाकर्णकर्तनात् ।
कथयामि द्विजोप्यूचे वृत्तान्तोयं निशम्यताम् ॥३६५॥

भवद्व्यापादितश्चौरः पतितोस्ति पुराद्बहिः ।
गत्वा तन्मुखं हस्तौ विलोक्यौ कौतुकेन भोः[9] ! ॥३६६॥

द्विजवाक्याद्गतो राजा कौतुकी नालसोभवत् ।
दृष्टौ तस्य करे कर्णौ नासिका मुखमध्यतः ॥३६७॥

विस्मयेन ततो राजा ददर्श द्विजसम्मुखम् ।
किमेतदिति चाश्चर्यं कथय त्वं ममाग्रतः ॥३६८॥

नन्दिकायाश्च वृत्तान्तं श्रुत्वा भूपो द्विजोदितम् ।
भगिन्या लघुनन्दायाः श्रेष्ठिपुत्रो विवाहितः ॥३६९॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] °माने । 2. B[1], B[2] and B[3] राज° । 3. B[1], B[2] and B[3] मिलितः सम्मुखो(खस्)तदा । 4. B[1], B[2] and B[3] °ति करुणस्वरम् । 5. B[1], B[2] and B[3] भूपमागत्य तत्° । 6. B[1], B[2] and B[3] धार्यते । 7. B[1], B[2] and B[3] तलारे [B[2] and B[3] र] क्षो । 8. B[1], B[2] and B[3] °हं (पि) पश्यामः कौतुकं महत् । 9. B[1], B[2] and B[3] च ।

शुकोवक् शकुनात्सोपि निःसृतो मरणापदः[1] ।
विवाहितान्या भार्यास्य समागात्कुशलाद्गृहे[2] ॥२७०॥

चन्द्रसेनेन भूपेन यथा शुकमुखाच्छ्रुतम् ।
शकुनजातावास्तिक्यं पुनः पृच्छोत्तरं ददौ ॥२७१॥

शुकोवग्यदि सामग्री विवाहाय कृता त्वया ।
नैमित्तिकं समाहूय पृच्छां कुर्वागमे तथा[3] ॥२७२॥

नैमित्तिकवचः सम्यक् मिलितं नैव चान्यथा ।
ब्राह्मणेनोष्मि (त्थि?)तो बालो ह्यजापुत्रो नृपो यथा ॥२७३॥

॥ अत्र अजापुत्रकथा सविस्तरा वा संक्षेपतः कथनीया ॥

अथ पुष्का(ष्पा)वतीकन्याविवाहाय नरेश्वरः ।
प्रस्थितः सुमुहूर्तेन शकुनैः शोभनैस्ततः ॥२७४॥

शुकराजः समीपस्थः शिक्षां दत्ते यथा यथा ।
तथा तथाकरोत्सर्वं चन्द्रसेनो नरेश्वरः ॥२७५॥

ससैन्यः सपरीवारो मित्रैः सह च पण्डितैः[4] ।
क्रमान्मार्गं समुल्लङ्घ्य ग्रामाटव्यां पुरादिकम् ॥२७६॥

काञ्चनपुरसीमायामासन्नो यावदागतः ।
तावत्पृच्छति भूनाथः शिक्षां कीरान्तिके पुनः ॥२७७॥

शुकराज ! क्व तिष्ठामः किं कुर्मश्च[5] समादिश ।
कन्येयं परिणेतव्यास्माभिः पुनरहो कथम् ॥२७८॥

कन्यावाञ्छापरं भूपं शुकोवक् श्रूयतां तथा ।
माता पिता च[6] कन्यायाः परमार्हतभक्तिमान् ॥२७९॥

तत्सुतापि महाजैनी जिनपूजार्थहेतवे ।
समागच्छति चोद्याने पुष्का(ष्पा)वचयनामके ॥२८०॥

प्रासादो महता तत्रोग्रसेनस्य सुतेन हि ।
कारितो रत्नसिंहेन श्रीयुगादिजिनेशितुः[7] ॥२८१॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] °वदान् । 2. B[1], B[2] and B[3] कुशलेन गृहा(हं ?)गतः । 3. B[1], B[2] and B[3] तदा । 4. B[1], B[2] and B[3] समित्रः सह पण्डितैः [B[3] पिडतः] । 5. B[1], B[2] and B[3] करोमि । 6. B[1], B[2] and B[3] °पि । 7. B[1], B[2] and B[3] युगादिजिनमन्दिरम् ।

पित्रोरस्याः कुमार्याश्च निश्चयोऽप्यस्ति मानसे ।
इदं[1] मम सुतारत्नं जैनो हि[2] परिणेष्यति ॥३८२॥

सा कन्या तत्र पूजार्थे नित्यं याति जिनालये ।
राजन् ! यदि विवाहेच्छा वर्तते तदिदं कुरु ॥३८३॥

संस्थाप्य दूरतः सैन्यं त्वमत्र[3] स्नानमाचर ।
शुचि वस्त्रं परीधाय गृह्ण पूजोपचारकम्[4] ॥३८४॥

मयापि गम्यते पूर्वं तत्र देवकुलेऽधुना ।
एतत्सर्वं त्वया भूप ! करणीयं द्रुतं वचः ॥३८५॥

शुकेन च[5] यथा प्रोक्तं भूपालेन[6] तथा कृतम् ।
राजा स्वल्पपरीवारश्चलितः कीरसंयुतः ॥३८६॥

युगादि[7]भुवने नत्वा राजा गर्भगृहे स्थितः ।
शालायां पञ्जरं बद्ध्वा प्रविष्टो[8] दक्षिणे भुजे ॥३८७॥

जिनमष्टप्रकारेण[9] पूजयित्वा नरेश्वरः ।
कायोत्सर्गे स्थितो यावत् कुमारी तावदागता ॥३८८॥

सखीपञ्चशतीसार्धं नूपुरारावझंकृतिः ।
वस्त्राभरणभूषाढ्या चैत्यद्वारेण संस्थिता ॥३८९॥

शुकोवक् स्वागतं तुभ्यं सुशीले ! सद्गुणान्विते !
वार्यतां नूपुरारावो भूपो ध्यानाच्चलिष्यति ॥३९०॥

नारीनूपुरझाङ्कारैर्यस्य चित्तं न चञ्चलम् ।
स श्रीमान्न(ने)मियोगीन्द्रः पुनातु भुवनत्रयम् ॥३९१॥[10]

कुमारी तद्वचोलुब्धा[11] समायाता शुकान्तिके ।
भूपरूपं समालोक्य जाता मदनविह्वला ॥३९२॥

भोः कीर ! कथयास्माकं भूपः कोऽसौ क्व चागतः ।
क्व गमिष्यति किं नाम कथं स्वल्पपरिच्छदः ॥३९३॥

कीरो मन्दस्वरेणोचे सैष चन्द्रावतीपतिः ।
प्रयाति जिनयात्रायै[12] राजासौ चन्द्रसेनकः ॥३९४॥

---

1. B¹, B² and B³ इमां । 2. B¹, B² and B³ °पि । 3. B¹, B² and B³ दूरतः स्थाप्यते सैन्यं भवता स्नानमाचर । 4. B¹ °गकार° । 5. B¹, B² and B³ यद् । 6. B¹, B² and B³ भूपतेस्तत् । 7. B² भ° । 8. B¹, B² and B³ प्रवेशे । 9. B¹, B² and B³ °नस्याष्ट° । 10. B¹, B² and B³ omit the whole verse । 11. B¹, B² and B³ °वचे । 12. B¹, B² and B³ °थार्थे ।

एवं श्रुत्वा कुमार्यूचे ज्ञातो राजा त्वयैव हि ।
परं गुणेन केन त्वं तिर्यग्दुःखि(ग्दुःखं) निषेवसे ॥३९५॥

शुकोवक् श्रूयतां बाले ! गुणा भूपशरीरजाः ।
गुरुणा यदि वर्ण्यन्ते न पारः प्राप्यते तदा ॥३९६॥

शुक उवाच—
क्षारो वारिनिधिर्घने मलिनता कर्णे न धर्मे रुचिः
कल्पेष्वस्त्यकुलीनता कठिनताशुक्रश्च चिन्तामणिः ।
वैमुख्याचरणा तु देवसुरभिर्नीचाश्रितस्ते बली
सर्वे दूषणदूषिताः शृणु सखे ! निर्दूषणोयं नृपः ॥३९७॥

एवं निर्दूषणं ज्ञात्वा तिष्ठामि वरसुन्दरि ! ।
अहं पृच्छामि कीरोवग् यदि नो मयि कुप्यसि[1] ॥३९८॥

साप्यूचे न हि[2] कुप्यामि कीरोवक् तद्वचः शृणु ।
प्रौढा प्रौढगुणोपेता कुमार्यद्यापि किं त्वकम् ॥३९९॥

तयोक्तो निजवृत्तान्तः कुमार्या पितृमातृजः ।
वरिष्यति वरो जैनो मिथ्यात्वी मां न च क्वचित् ॥४००॥

यद्येवं शुकराजोवक् यदा राजायमुत्तमः[3] ।
आकृष्टस्तव पुण्येन समायातोत्र भामिनि ! ॥४०१॥

दूरीकृत्याखिलाः सख्यः[4] कुमार्यूचे शुकाग्रतः ।
अनेन तव भूपेन मोहितं मम मानसम् ॥४०२

स्थापनीयस्त्वया कीर ! भूपोयं[5] दिवसत्रयम् ।
मातृपित्रोः समाख्याय परिणेष्यामि नान्यथा ॥४०३॥

यदेनं मे[6] न दास्यन्ति तदा [7]मन्मरणं ध्रुवम् ।
इति निश्चित्य मद्वाचा स्थातव्यं भूपते ! त्वया[8] ॥४०४॥

एतद्वचनमाकर्ण्य राजा गम्भीरमानसः ।
पूजां कृत्वा जिनेन्द्रस्य निःसृतो गर्भगेहतः ॥४०५॥

---

1. B¹ and B² कुप्यसे मया [B² वि] । 2. B¹, B² and B³ न न [B¹ ननु] । 3. B¹, B² and B³ °दैवेष नृपोत्तमः । 4. B³ दूरीकृत्य सखी: सर्वा: । 5. B¹, B² and B³ °सौ । 6. B¹, B² and B³ यदाप्येनं । 7. B¹, B² and B³ मे मर° । 8. B¹, B² and B³ °पतिस्त्वया ।

तावत्कन्या स्वलज्जातो वस्त्राम(वा?)रणपूर्वकम् ।
सखीभिः सपरीवारा गता गर्भगृहान्तरे ॥४०६॥

राजा शुकं समादाय सहर्षः[1] सैन्यमागतः ।
प्रशंसां शुकराजस्य कुरुते स्म[2] मुहुर्मुहुः ॥४०७॥

राजवर्गीयलोकाग्रे कथयामास[3] भूपतिः ।
शुकराजो मया प्राप्तो नूनं चिन्तामणीसमः ॥४०८॥

कन्या जिनार्चनं कृत्वा स्नेहाकुलितमानसा ।
शून्यचित्ता गृहे प्राप्ता सखीभिः परिवारिता ॥४०९॥

विकृतां विह्वलां कन्यां ज्ञात्वा त्रैलोक्यसुन्दरी ।
पृच्छति स्म[4] सखीवर्गं पुत्री[5] चिन्तातुरा कथम् ॥४१०॥

तद्वृत्तान्तं सखीदिष्टं ज्ञात्वा राज्ञी न्यवेदयत्[6] ।
भूपतेरग्रतः प्रायोभिप्रायं स्वसुताकृते[7] ॥४११॥

भूपेनोक्तं ततो भव्यं जातं मन्ये हृदीप्सितम् ।
[8]करस्खलितघृतपूरं पतितं शर्करोपरि ॥४१२॥

उग्रसेनस्ततो राजा सुतापाणिग्रहोत्सुकः ।
चन्द्रसेननृपस्यान्ते जगाम[9] सपरिच्छदः ॥४१३॥

चन्द्रावतीपतिस्तावद्दृष्ट आस्थानमण्डपे ।
चामरैर्वीज्यमानस्तु छत्रेणालंकृतः स्थितः ॥४१४॥

सरसाः सगुणाः सौम्या वामदक्षिणयोर्बुधाः[10]।
अनेकमन्त्रिसामन्तालंकृतो दृष्ट उन्नतः ॥४१५॥

उग्रसेनः सभामध्ये संनिधौ यावदागतः[11]।
तावच्चन्द्रावतीशोपि प्रोत्थितः संमुखस्ततः ॥४१६॥[12]

स्नेहेन च समालिङ्ग्य नमस्कारपुरःसरम् ।
प्रेम्लै(म्णै)कस्मिन्विष्टरेपि निविष्टं भूपतिद्वयम् । ४१७॥

---

1. B^3 °र्षं । 2. B^1, B^2 and B^3 च । 3. B^1, B^2 and B^3 कथयत्येव । 4. B^1, B^2 and B^3 °ते च । 5. P^1 and P^3 °गं: पुत्रि । 6. B^1, B^2 and B^3 नृपाग्रतः । 7. B^1, B^2 and B^3 कथयामासभिप्रायं सुतायाः यन्मनोगतम् । 8. B^1, B^2 and B^3 करात्स्ख° । 9. B^1, B^2 and B^3 गच्छति । 10. B^2 and B^3 °स्थाः पण्डिता वामदक्षिणे । 11. B^1 and B^2 यावदायाति संनिधौ । 12. B^3 omits this verse, but repeats the next verse ।

[1]प्रकृष्टविनयेनापि सुधामधुरया गिरा ।
चन्द्रसेननृपस्याग्र उग्रसेनो व्यजिज्ञपत् ॥४१८॥

धन्योऽहं मत्पुरं धन्यं धन्या राज्यरमा मम ।
धन्या वेला घटी धन्या यज्जातं तव दर्शनम्[2] ॥४१९॥

पवित्रय पुरं नस्त्वं पवित्रय पुरीजनम् ।
प्रसादं कुरु मे भूप ! पवित्रय गृहं मम[3] ॥४२०॥

विनयावर्जितो भूपश्चन्द्रावत्या[4] नरेश्वरः ।
शुकपञ्जरमादाय चचालाल्पपरिच्छदः ॥४२१॥

महतो विनयाद् भूपो नगरेऽपि प्रवेशितः ।
मर्दनोद्वर्तनस्ना(स्ना)नभोजनाद्यैश्च सत्कृतः ॥४२२॥

ताम्बूलास्वादनं कृत्वा वामशायी क्षणं ह्यभूत्[5] ।
प्रसुप्य चोत्थितं[6] ज्ञात्वोग्रसेनः समुपागतः ॥४२३॥[7]

विनयादग्रतो भूपोऽभ्येत्य विज्ञपयत्यदः[8] ।
सुहृदप्यागतो गेहे प्राप्यते भाग्ययोगतः ॥४२४॥

तव पार्श्वे गजाश्वादि स्वर्णादिमणिमौक्तिकम् ।
वर्तते त्वद्गृहे भूरि भवतः किं ददाम्यहम् ॥४२५॥

परमस्मद्गृहे ह्यस्ति कन्यारत्नं मनोरमम् ।
पुष्का(ष्पा)वतीति नाम्ना या मम तां त्वं[9] विवाहय ॥४२६॥

चन्द्रसेननृपस्तावदुग्रसेनाय भाषते ।
त्वया दत्ता मया ग्राह्या[10] दानं किं स्यादतः परम् ॥४२७॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 परमै (म)° । 2. B^1 and B^3 दर्शनं तव । 3. B^1, B^2 and B^3 °मतु मे गृहम् । 4. B^1 and B^2 °वत्यां । 5. B^1, B^2 and B^3 क्षणंभूद्वामशायकः [B^3 त] । 6. B^1, B^2 and B^3 प्रसुप्तादुत्थितं । 7. B^3 adds the following after this veres :—

भुक्त्वोपविशतः स्थाद्‌ मत्तमूत्रानशायिनः ।
आयुर्वामकटिस्थस्य मृत्युर्धावति धावति ॥
वामशायी द्विभोजी च षण्मूत्रद्विपुरीषके ।
सकृन्मैथुनसेवैव जीवेद्वर्षशतं नरः ॥

8. B^1, B^2 and B^3 भूत्वा विज्ञापयति भूपतिम् । 9. B^1 and B^3 मम दत्तं; B^3 मया दत्तं । 10. B^1, B^2 and B^3 गृहीता मे ।

शोभने दिवसे प्राप्ते विवाहं च सविस्तरम् ।
कारयामास भूनाथः सुतायाश्चन्द्रस्य च ॥४२८॥

करमोचनके दत्ता गजाश्वा वस्त्रभूषणं ।
चन्द्रावतीशे कन्याया[1] जातः स्नेहः परम्परम् ॥४२९॥

कियन्त्यहान्यपि स्थित्वा ह्युग्रसेनगृहे नृपः ।
जातौ प्रीतिपरौ तौ द्वावत्यन्तं भूपती तदा ॥४३०॥

मुत्क(कृत्वा)लाप्य ततः स्थानाच्चलितश्चन्द्रभूपतिः[2] ।
पुष्पावत्याः पिता माता शिक्षां दत्तः शुभावहाम् ॥४३१॥

भक्ता श्वशुरश्वश्रूणां सपत्नीनिन्दनं त्यज ।
पतिप्रेमपरा वत्से ! त्वं तिष्ठ[3] सहचारिणी ॥४३२॥

यथा[4]–जंपिज्जइ पियं विणयं करिज्ज वज्जिज्ज पुत्ति ! परनिंदं ।
विसणे वि हु मा मुंचसु देहच्छाय व्व नियनाहं ॥४३३॥

मिलित्वा पुत्रिजामात्रोर्दत्वा शिक्षामपि प्रियाम् ।
सपरिच्छदोग्रसेनो व्याघुट्य सदनं ययौ ॥४३४॥

चन्द्रसेनस्ततो राजा पुष्पावत्यान्वितः स्त्रिया ।
शुकेन सह तं मार्गं गोष्ठ्या स स्मातिवाहति ॥४३५॥

अविलम्बप्रयाणेन प्राप्ता चन्द्रावती पुरी ।
मन्त्रिभिर्निर्मितोत्साहः प्रविष्टो नृपतिः पुरे ॥४३६॥

अन्तःपुरे गतो राजा सर्वोऽप्यन्तःपुरीजनः ।
पट्टराज्ञीं विनागत्यानमन्नृपपदद्वयम्[5] ॥४३७॥

सर्वासां च सपत्नीनां पुष्पावत्यमिलत्प्रथा ।
ताभिर्युता वधूस्तत्र गता[6] यत्र शशिप्रभा ॥४३८॥

घनेन[7] विनयेनाथ[8] पुष्पावत्या शशिप्रभा ।
समुत्थाप्य[9] समानीता प्रक्षिप्ता भूपपादयोः ॥४३९॥

1. B¹, B² and B³ कन्याचन्द्रवतीशाभ्यां । 2. B¹, B² and B³ °चन्द्रसेनकः । 3. B¹, B² and B³ ध्यायेव । 4. B³ उक्तं च instead of यथा । 5. B¹, B² and B³ °तस्य भूपपादयुगं नमत् । 6. B² °गाग° । 7. B¹, B² and B³ घनमे(म)° । 8. B¹, B² and B³ °नापि । 9. B¹, B² and B³ °प ।

शुकोवक् पञ्जराग्रे फलं प्राप्तं कदाग्रहात् ।
यथा कृतं तथा प्राप्तं न दोषो भूपतेरियम् ॥४४०॥

उपहास्यं विधायेत्थं शुकोभून्मुदितान्तरः ।
राजापि नूतनस्नेहात् क्रीडतेन्तःपुरे स्त्रिया[1] ॥४४१॥

चन्द्रसेनस्य कन्यास्ति नाम्ना मदनमञ्जरी ।
परमं यौवनं[2] प्राप्ता वरयोग्या महागुणा ॥४४२॥

एकदा कन्यका दृष्ट्वा शुकं निर्व्यञ्जनस्थितम् ।
पप्रच्छ हृद्गतां चिन्तां न शृणोति यथा परः ॥४४३॥

शुकराज ! त्वया प्रायो भूमीमण्डलमध्यतः ।
राजानो बहवो दृष्टाः सद्गुणाश्च कृपापराः ॥४४४॥

परं पृच्छामि ते पार्श्वाच्छिक्ष्या देया प्रियङ्करी[3] ।
अहं प्रौढं[4] वयः प्राप्ता कं भूपं वरयाम्यहो[5] ॥४४५॥

शुकोवग् यद्यहं पृष्टस्तदा त्वं मद्वचः कुरु ।
गुणानामेकमावासं वर त्वं भोजभूपतिम् ॥४४६॥

वर्णने भोजभूपस्य देवाचार्योपि न क्षमः ।
तव योग्यो वरः सोस्ति रोचते वाथ तत्कुरु ॥४४७॥ युग्मम्

कन्योचे कीर ! सत्योक्तिः परमस्त्यत्र कारणम् ।
श्रूयते बहुभार्योसौ मां स्मरिष्यति वा न वा ॥४४८॥

कीरोवग्भोजभूपस्य कियत्यः सन्ति वल्लभाः ।
चतुःषष्टिसहस्रस्त्रीभर्ता चक्री निशम्यते ॥४४९॥

गुणैः प्रधानताप्यस्ति रूपेण न हि किंचन ।
भोजस्य पट्टमहिषी सूत्रधारसुता यथा ॥४५०॥

कुमार्यूचे कथं कास्ति[6] सूत्रधारस्य[7] कन्यका ।
कथं विवाहिता राज्ञा[8] सा कथा कथ्यतां शुक ! ॥४५१॥

कीरः प्राह शृणु त्वं भो ! धारायां भोजभूपतिः ।
सुखेन राज्यं कुरुतेमरावत्यां यथा हरिः ॥४५२॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 पुरस्थितः । 2. B^1 and B^2 परमं यौवने । 3. B^1, B^2 and B^3 ते शिक्षा दातव्या (व्यां) हितकारिणीम् । 4. B^1, B^2 and B^3 °ढ° । 5. B^1, B^2 and B^3 °हम । 6. B^1, B^2 and B^3 कासौ । 7. B^1 and B^2 °धारसुक° । 8. B^1, B^2 and B^3 भूपे ।

अन्यदास्थानसंस्थस्य भूपस्याग्रे समागतौ।
चटिका चटकश्चैकः कलहन्तौ परस्परम्[1] ॥४५३॥

मनुष्यभाषया ब्रूते चटको भूपतेः पुरः।
स्वामिन्नेषास्ति भार्या मे अपत्ये च[2] तवाग्रतः ॥ ४५४ ॥

मया कलहतेप्येषा[3] वराकी प्रतिवासरम्।
स्फे (स्फो)टयास्मद्विरोधं त्वं[4] कुरु स्वामिन्! पृथक् पृथक् ॥४५५॥

गृहलक्ष्मीरपत्ये च न्यायमार्गं यदा मम।
समायाति तदा देयं न चेदस्याः प्रदीयताम् ॥४५६॥

भूपोवग् न्याय एवायमपत्यानि पितुः किल।
चटिकोचे कथं राजन्नीदृशं भाषितं वचः ॥४५७॥

ये च मात्रा धृता गर्भे सोढा यत्प्रसवव्यथा।
यया च पालिता बालाः सा भूपेनान्यथा कृता ॥४५८॥

राजोचे क्षेत्रदृष्टान्तं क्षेत्रे वपति कर्षु(र्ष?)कः।
निष्पन्ने सोपि गृह्णाति न हि क्षेत्रस्य किंचन ॥४५९[5]॥

चटिकोचे यद्याप्येवं प्रमाणं भूपतेर्वचः।
टंक्युत्कीर्णाक्षरैः शालायां न्यायोयं विलिख्यताम्[6] ॥४६०॥

चटिकोक्तं कृतं राज्ञा[7] भूपोक्तं च तया कृतम्।
गता सापत्यदुःखेन तीर्थे कुत्रापि कामिके ॥४६१॥

धारायां भोजभूपाग्रे जातिस्मृतियुता सुता।
भवेयमुत्तमे वंशे भंगां संचिन्त्य सा ददौ ॥४६२॥

धारायां सूत्रधारस्य सोमदत्तस्य मन्दिरे।
पञ्चोच्चग्रहसंभूता सुता सत्यवतीत्यभूत्[8] ॥४६३॥

लाल्यमाना प्रयत्नेन ववृधे सा दिने दिने।
जातिस्मृतिगुणोपेता जाता द्वादशवार्षिकी ॥४६४॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 समागतौ। 2. B^1, B^2 and B^3 ते। 3. B^1, B^2 and B^3 एषा कलहतेस्मासु। 4. B^1, B^2 and B^3 विरोधं स्फेटयास्मासु। 5. B^1 omits this verse and the first half of the following one। 6. B^1, B^2 and B^3 °ख्यतं। 7. B^1, B^2 and B^3 भूपे। 8. B^1, B^2 and B^3 वनीति सा।

गृहे यत्कथ्यते कार्यं तद्वचस्तु न[1] लुप्यते ।
पितुरिष्टा मुखे मिष्टा दुष्टा दुष्टजनेपि सा ॥४६५॥

सत्यवत्याह्नि[2] चैकस्मिन् कथितं पितुरग्रतः ।
गृह्यतां बहुमूल्येन सुजात्योश्वोतिसुन्दरः ॥४६६॥

सुतावचनमात्रेण गृहीतो घोटकोद्भुतः ।
विख्यातो नगरीमध्ये सद्गुणात् [3]तत्पराक्रमात् ॥४६७॥

विद्यन्ते यस्य कस्यापि घोटिकाः सदनस्थिताः ।
ताः सगर्भा बभूवुश्च सूत्रधारस्य घोटकात् ॥४६८॥

पूर्णे गर्भे प्रसूतास्ते जात्याश्वाः सुमनोहराः ।
शिक्षातः सूत्रभृत्पुत्र्या निजाश्वान् पृच्छति स्म शम् ॥४६९॥

तेप्यूचुस्त्वत्प्रसादेन किशोराः सन्ति नीरुजः ।
श्रावयन्त्यपि लोकेभ्यः कतिचिद्वासरा गताः[4] ॥४७०॥

एकदा तेन धूर्तेन सूत्रधारेण तैः समम् ।
समारब्धो झगटकः[5] समर्प्यन्तां मदश्वकाः ॥४७१॥

अश्वाधिपा वदन्त्येवं किं वयं नाथवर्जिताः ।
किं वा भूपस्त्वमेवास्यस्माभिर्यत्कलहायसे ॥ ४७२ ॥

सूत्रधारस्ततः प्रोचे स्थिरीभाव्यं किमाकुलाः ।
पश्यतस्त्वद्विभोरग्रे[6] गृ(ग्र)हीष्यामि तुरङ्गमान् ॥ ४७३ ॥

कलहो दारुणो जातो लोकेषु न निवर्तते ।
गतास्ते भूपतेरग्रे पूत्कर्तुं घोटकाधिपाः ॥ ४७४ ॥

भूपेनाकर्ण्य वृत्तान्तः(न्तं) समाहूतः स सूत्रवित् ।
सत्यवती[7]सुतायुक्तः समायातो नृपान्तिके ॥ ४७५ ॥

परस्परं समालाप्य ज्ञातवृत्तः स भूपतिः ।
सूत्रधारं पृच्छति स्म[8] विवादोयं क शिक्षितः ॥ ४७६ ॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] तद्वचः केन । 2. B[2] and B[3] दिने । 3. P[1] and P[3] °णात्तत°; B[1] °णात्स । 4. B[1], B[2] and B[3] °राम् गतान् । 5. B[3] कागडं च समारब्धं । 6. B[1], B[2] and B[3] पश्यतां तव भूपेन । 7. B[1], B[2] and B[3] °कन्या । 8. B[1], B[2] and B[3] पृच्छते सूत्रधारस्य ।

सूत्रधारसुता प्रोचे शिक्षितोऽय तदन्तिके ।
सकोपः प्राह भूपालो मत्पार्श्वाच्छिक्षितः कथम् ॥४७७॥

साप्याहास्थानशालायां[1] टंक्युत्कीर्णाक्षरावली ।
वाच्यतां यच्चटिकाया न्यायमार्गः कृतस्त्वया ॥४७८॥

गजदन्तावलिन्यायादग्रतः स्यान्महद्वचः ।
प्रदापयतु चास्माकं किशोरान् मत्तुरंगजान् ॥४७९॥

सामन्ता मन्त्रिभिः सार्धं ज्ञात्वाभिप्रायमीशितुः ।
स्वं स्वं किशोरकं तस्मै ददुः सूत्रभृते क्षणात् ॥४८०॥

विस्मिता च सभा सर्वा गृहीताश्च किशोरकाः[2] ।
सूत्रधारः समायातः सत्यवत्यान्वितो[3] गृहे[4] ॥४८१॥

दुष्टचित्तेन भूपेनाहूतः सूत्रभृदप्यथो ।
सत्कृत्य बहुधा पूर्वं कथयामास तं प्रति ॥४८२॥

कुरु दुर्गं पुरोऽमुष्याः कथयामि यथाविधि ।
कपिशीर्षोपरिष्टाच्च कुरु दुर्गं[5] [6]ममाज्ञया ॥४८३॥

नो चेत्तव विरुद्धं स्याज्ज्ञात्वा कुरु यथोचितम् ।
विलक्षः सूत्रधारस्तु श्रुत्वैवं च गतो गृहे ॥४८४॥

सचिन्तं पितरं ज्ञात्वा[7] सत्यवत्यपि पृच्छति ।
यथोक्तं भूपतेर्वाक्यं कथितं तत्सुताग्रतः ॥४८५॥

किमेतद्वचनं तात ! स्थीयतां कुरु भोजनम् ।
हृष्टस्तेनैव[8] वाक्येन कृताचारः स[9] भुक्तवान् ॥४८६॥

सुताशिक्षामुपादाय गतो भूपस्य संनिधौ ।
शिल्पी व्यजिज्ञपद्भूपं श्रूयतां मद्वचः प्रभो ॥४८७॥

कियदन्नं भोजनाय[10] यदि दापयति क्षितीट्[11] ।
तदा निश्चिन्ततामेत्या(त्य)[12] पुर्यां दुर्गं करोम्यहम् ॥४८८॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] गाष्पुर्वे स्थान । 2. B[1], B[2] and B[3] गृहीत्वा च किशोरकान् । 3. B[1], B[2] and B[3] °त्या युता । 4. B[2] गृहम् । 5. B[1], B[2] and B[3] °परि दुर्गं कुरु शीघ्रं । 6. B[3] मया° । 7. B[1], B[2] and B[3] चिन्तातुरं पितुश्चित्तं । 8. B[1], B[2] and B[3] हर्षितस्तेन । 9. B[1], B[2] and B[3] °चारेण । 10. B[1], B[2] and B[3] भोजनाय विश्वद्दाने । 11. B[1], B[2] and B[3] °ति नृपः । 12. B[1], B[2] and B[3] निश्चिन्तको भूत्वा ।

कोष्ठुके भूभुजा दिष्टं देयमन्नं[1] मदाज्ञया ।
पित्राज्ञया कोष्ठुकेपि सत्यवत्यागता पुनः[2] ॥४८९॥

मापं करं समादाय यावन्मापति कोष्ठिकः ।
आदिष्टं कन्यया तावन्मापितुं त्वं न जानसे ॥४९०॥

कोष्ठिकोवग्यथा [3]पूर्वैर्मापकैर्माप्यते मया ।
माप्यते तु तथा रीत्या त्वमन्यद्वेत्सि तद्वद ॥४९१॥

कन्योचे कुरु मद्वाक्यं मापे पूर्वं शिखां कुरु ।
पश्चात्पूरय मापं त्वं देह्यन्नं विधिनामुना ॥४९२॥

किमज्ञानासि बाले त्वं कोष्ठुकेनापि भाषितम् ।
जातः परस्परं वादो गतं भूपस्य संनिधौ ॥४९३॥

उभयोरपि वृत्तान्तं श्रुत्वा भूपेन भाषितम् ।
कथं बाले ! शिखा पूर्वं क्रियतेदोस्ति कौतुकम् ॥४९४॥

कपिशीर्षोपरि दुर्गं कुर्वे तत् किं न कौतुकम्[4] ।
वक्रोक्तिवचनै राजा हृष्टदुष्टात्मकोर्जान ॥४९५॥

प्रीतिपदा(द्रु?)ष्टकन्यापाद्(श्?)भूपोप्येवं जगाद सः ।
पूर्वं मया विवाह्येयं ततो बुद्धेः [5]परीक्षणम् ॥४९६॥

एवं विमृश्य भूपालः[6] सूत्रधारगृहे गतः ।
याचयित्वा सा शुभेह्नि[7] सत्यवती विवाहिता ॥४९७॥

करमोचनके तेन दत्तास्तेस्याः(श्याः) सभूषणाः[8] ।
गृहीत्वा तद्गृहात्सत्रं पुनरेवं जजल्प राट्[9] ॥४९८॥

श्रूयतां मद्वचो बाले ! यद्वदामि तवाग्रतः ।
माता पिता तव भ्राता भृणोत्वन्यः परिच्छदः[10] ॥४९९॥

मत्पुत्रो मद्गृहाद्दश्वो ममाश्वं मद्विभूषणम् ।
यदा संपद्यते तुभ्यमागन्तव्यं तदा गृहे ॥५००॥

---

1. B¹, B² and B³ दीयतेन्नं । 2. B¹, B² and B³ सत्यवत्यागता तत्र कोष्ठागारे पित्राज्ञया । 3. B¹, B² and B³ पूर्वं माप° । 4. B² omits this half probably by oversight । 5. B¹, B² and B³ बुद्धिप° । 6. B¹, B² and B³ भूनाथः । 7. B¹ शुभे लग्ने । 8. B¹, B² and B³ दत्तान्यान् वस्त्रभूषणान् । 9. B¹, B² and B³ प्रजल्पति । 10. B¹, B² and B³ चान्यः परिजनस्तथा ।

एतद्वचनमाख्याय भूपोप्यागा[1]न्निजे गृहे ।
मातृपित्रादिकान् दृष्ट्वा कन्या दीनान्वदत्यपि ॥५०१॥

चिन्ता कार्या भवद्भिर्नो दृश्यं मद्बुद्धिकौशलम् ।
कियद्भिर्वासरैते मया पूर्या मनोरथाः[2] ॥५०२॥

इति शान्तवचः प्रोच्य स्थापितः स्वपरिच्छदः ।
कियत्स्वहस्सु भूपोपि ससैन्यो निर्गतः पुरात् ॥५०३॥

सीमालाः सन्ति भूपाला ये केपि च महाबलाः ।
भोजभूपप्रतापेन जाताः सर्वे निरर्थकाः ॥५०४॥

ज्ञात्वा भूपस्य वृत्तान्तं सत्यवत्या [3]विचिन्तितम् ।
सूत्रधाराय विज्ञाप्य सामग्री प्रगुणीकृता ॥५०५॥

नरवेषं च जग्राह कियत्सख्यन्विता तदा ।
वैदेशिकाः स्वर्णकाराः सज्जिताः सार्थहेतवे ॥५०६॥

सुवेषाः सद्गुणाः श्रेष्ठाः सेवकास्तेपि सत्कृताः ।
सालङ्काराः सुशोभाढ्यास्तुरगस्तुरगी थ(त ?)था[4] ॥५०७॥

एवं समग्रसामग्रीयुता[5] पुंवेषधारिणी ।
सत्यवती दिनैः कैश्चित् प्राप्ता सैन्येस्य तत्क्षणात् ॥५०८॥

स्थिता प्रदेशेप्येकत्र भूपस्य मिलने गता ।
तत्रापि लब्धसत्कारोपविष्टास्थानमण्डपे[6] ॥५०९॥

प्रधानैः सेवकः पृष्टः कोसौ हि प्रवराकृतिः ।
वैदेशी सेवनायातो नाम्नासौ सत्यसंगरः ॥५१०॥

कुमारेण समं प्रीतिः संजाता तस्य भूपतेः[7] ।
निर्वाहाय ददौ द्रव्यं न ललौ सत्यसंगरः ॥५११॥

पुरग्रामैर्न मे कार्यं न हि द्रव्यैः प्रयोजनम् ।
द्यूतक्रीडार्थमायातो भोजभूप ! तवान्तिके ॥५१२॥

---

1. B¹, B² and B³ भूपस्त्वागा° । 2. B¹, B² and B³ °रै: स्वामिः(मैरेव) पूरयामि मनोरथान् । 3. B¹ and B² °स्यापि । 4. B¹ and B² तथा । 5. B¹, B² and B³ °सूया युता । 6. B¹ and B² स्थानके वरे । 7. B¹ omits this verse ।

कुमारो भूभुजा[1] सार्धं क्रीडति स्म[2] दिवानिशम् ।
तत्रोत्पन्ने रसे क्वापि स्वभोज्यमपि विस्मृतम्[3] ॥५१३॥

लुब्धं ज्ञात्वा नृपं तत्र[4] कुमारस्तु प्रजल्पति ।
तवाश्वेपि हि ढाल्यन्ते पाशका भूपते ! मया ॥५१४॥

तथास्तु भूभुजाप्युक्तः[5] कुमारेण जितस्ततः ।
प्रेषयामास [6]भूपाश्वान् स्वस्थाने पुनरप्यवक्[7] ॥५१५॥

शरीराभरणं सर्वं स्थाप्यतां[8] देव ! सांप्रतम् ।
तथा कृते च भूपेन कुमारेणापि तज्जितम्[9] ॥५१६॥

स्थाने स्वे तत् प्रेषयित्वा[10] कुमारोवक् पुनस्ततः ।
छत्रचामरकादीनि स्थाप्यन्तामधुना[11] तव ॥५१७॥

राज्ञा तान्यपि मुक्तानि कुमारेण जितानि च ।
स्वस्थाने प्रेषितान्येवं शयनाय समुत्थितः ॥५१८॥

भूपाश्वाद्गुर्विणी जाता कुमारस्य कुरङ्किका[12] ।
तेन तादृशभूषादि स्वर्णकारैस्तु कारितम्[13] ॥५१९॥

वस्तु तादृशमेवाभूच्छत्रचामरकाद्यपि ।
एवं कृत्वा निजं कार्यं कुमारेणापि चिन्तितम् ॥५२०॥

सर्वं भूपस्य यद्वस्तु दीपते तर्हि सुन्दरम् ।
दत्त्वाह कौतुकेनेदं गृहीतं क्रीडता मया[14] ॥५२१॥

एवं दृष्ट्वा सभा सर्वा हृदये च[15] चमत्कृता ।
सत्यसंगरको नाम सार्थकं कृतवान्निजम्[16] ॥५२२॥

एवं च प्रत्यहं क्रीडन्नेकदा सत्यसंगरः ।
कथयामास भूपस्य [17]क्रीडयतेथ [18]स्वभार्यया ॥५२३॥

1. B¹, B² and B³ भूपतेः । 2. B¹, B² and B³ °ते च । 3. B¹, B² and B³ जातं यदा भूपं । उत्पद्यते रसः कोपि भोजनेपि हि विस्मृतिः[B³ तम्] । 4. B¹, B² and B³ पुनर्वदति 5. B¹ °क्तं । 6. B¹, B² and B³ स्वस्थाने प्रेषयत्य° । 7. B¹, B² and B³ ते जिताः । भूपतिम् । 8. B¹, B² and B³ शरीराद्भूषणाः सर्वे स्थाप्यन्तें । 9. B¹ and B² स्थाप्यन्तेथाधुना । 10. B¹, B² and B³ प्रेषयित्वा निजे स्थाने । 11. B¹, B² and B³ तादृशा भूषणाः सर्वे स्वर्णकारैः मुकारिताः । 12. B¹, B² and B³ कुरङ्गमा । 13. B¹, B² and B³ °न । 14. B¹, B² and B³ गृहीतं कौतुकेनेदं क्रीडद्भिर्भूपच(त?)त्वया । 15. B¹, B² and B³ स्वस्व° । 16. B¹, B² and B³ °वान् । 17. B³ क्रीड° । 18. B¹, B² and B³ स्वस्व° ।

स्वभार्या दीयते तुभ्यं मयका यदि हार्यते ।
यदि त्वया हार्यते स्त्री देया मम दिनाष्टकम् ॥५२४॥
कां चिद्दासीं प्रदास्यामि चिन्तितं हृदि भूभुजा[1] ।
क्रीडति स्म समं तेन विमृश्यैवं नरेश्वरः[2] ॥५२५॥
जितः स भूभुजा[3] सद्यो जातः[4] कोलाहलः[5] क्षणात् ।
कृत्रिमं च विलक्षत्वं प्राप्तोसौ सत्यसंगरः ॥५२६॥
ऋतुकाले कियत्स्वेषा दिवसेषु गता स्वयम्[6] ।
भूपपार्श्वे सशृङ्गारा स्त्रीवेषा दिव्यगन्धभृत्[7] ॥५२७॥
कर्पूरागरुकस्तूरीधूपधूम्रेण वासिता ।
सताम्बूला समायाता दिव्यरूपं दधत्यसौ[8] ॥५२८॥
तथा चातुर्यतस्तिष्ठेद्यथा भूपो न लक्षते[9] ।
प्रहरत्रितयं तस्थौ भूपतेरन्तिके तु सा[10] ॥५२९॥
अपकीर्तिं निजां श्रुत्वापवादाद्भीतमानसः ।
भूपतिः प्रेषयामास परवाचां सदने निजे[11] ॥५३०॥
तयास्ति[12] प्रत्ययार्थं च गृहीता[13] भूपमुद्रिका[14] ।
समायाता निजे स्थाने चतुर्थप्रहरे निशः ॥५३१॥
कार्यसिद्धिः कृता सम्यग् भूपस्योक्तानुसारतः[15] ।
धारायामेत्य[16] वृत्तान्तः कथितो मातुरग्रतः ॥५३२॥
मुदिताः स्वजनाः सर्वे पितृभ्रातृमुखास्तदा[17] ।
सुखितागमयत्कालं कियन्त्यपि दिनानि सा[18] ॥५३३॥
भोजभूपः समायातो जित्वा सीमालभूपतीन् ।
राज्यं सम्यक् पालयति[19] कोपि नोपप्लवासिकृत् ॥५३४॥

---

1. B^1 and B^2 भूपेन चिन्तितं चित्ते दास्यामः कां च दासिकाम् । 2. B^1, B^2 and B^3 एवं विमृश्य भूनाथः क्रीडय(ड)ते तत्समं तदा । 3. B^1, B^2 and B^3 जितो भूपतिना । 4. B^1, B^2 and B^3 °तं । 5. B^1, B^2 and B^3 °लं । 6. B^1, B^2 and B^3 अन्तरेण ऋतुस्नानात् कियत्यपि दिनैर्गता । 7. B^1, B^2 and B^3 सुगन्धद्रव्यलेपिता । 8. B^1, B^2 and B^3 भूत्वा स्त्रीरूपधारिणी । 9. B^1, B^2 and B^3 तथा तिष्ठति चातुर्ये यथा भूपो न लक्षति । 10. B^1, B^2 and B^3 स्थिता च दिवस [B^2 and B^3 प्रहर] त्रीणि लोकोक्तिभूपतिश्रुता । 11. B^1, B^2 and B^3 आत्मनो लघुतां ज्ञात्वा प्रेषिता सा निजे गृहे । 12. B^1 and B^2 विश्वस्या । 13. B^1 and B^2 °त्वा । 14. B^1 and B^2 °काम् ; B^3 कार्यसिद्धिः कृता सम्यक् यथा भूपेन भाषिता । 15. B^1 and B^2 यथा भूपेन भाषितम् [B^2 ता] । 16. B^1, B^2 and B^3 धारामागत्य । 17. B^1, B^2 and B^3 पितृपरिजनादयः । 18. B^1, B^2 and B^3 च । 19. B^1, B^2 and B^3 पालयते सम्यक् ।

सत्यवत्याः स सद्गर्भो ववृधे निरुपद्रवः[1] ।
तया च पूर्णदिवसैः[2] सूनुः सूतः शुभे दिने [3]॥५३५॥

उच्चस्थाने ग्रहाः पञ्च परमोच्चाश्च केचन ।
लग्नपः केन्द्रगोऽश्वस्थोऽपिहान्ये च ते ग्रहाः ॥५३६॥

सूत्रधारः प्रमोदेन करोति [4]स्म महोत्सवम् ।
चक्रुर्जातककर्मापि गोत्रवृद्धाः स्त्रियोऽपि ताः ॥५३७॥

नखशुद्धिस्तु संजाताद्दशमे[5] दिवसे कृता ।
भोजितो बन्धुवर्गोऽपि नामस्थापनकं व्यधात् ॥५३८॥

देवराजोऽभिधानेन[6] लाल्यमानो दिने दिने ।
क्रमेण पञ्चवर्षीयो जातो रूपगुणाधिकः ॥५३९॥

तावद्गृहकिशोरास्ते संजाता[illegible] तुरङ्गमाः ।
शोभने दिवसे सत्यवत्येवमकरोत्पुनः[7] ॥५४०॥

स्नापितः पाणिना बालो विलु(लि)प्तः कुङ्कुमद्रवैः ।
अलङ्कृतः सुवस्त्रेण दिव्यभूषणभूषितः ॥५४१॥

छत्रेण चामराभ्यां च कुण्डलाभ्यामलङ्कृतः ।
भोजराजोत्तंसेन देवराजो विनिर्मितः ॥५४२॥

सुतो(तं) हये समारोप्य स्वयं स्थित्वा सुखासने ।
वादित्रे वाद्यमानेऽम्बा गता तत्र चमूयुता[8] ॥५४३॥

आस्थानस्थोऽपि भूनाथश्चिन्तयामास मानसे ।
[9]चित्रं जनसमूहोऽयं किमायातीति पश्यति[10] ॥५४४॥

तावत्सूत्रभृता[11]गत्य विज्ञप्तो भोजभूपतिः[12] ।
मत्सुतैषा समायाति यथादिष्टा त्वया पुरा ॥५४५॥

भूपेनोक्तं च यद्येवं तदा प्रत्याययस्व माम् ।
एवं श्रुत्वा ददौ राज्ञे तां [13]नामाङ्कितमुद्रिकाम् ॥५४६॥

---

1. B[2] °द्रवम् । 2. B[2] and B[3] परिपूर्णदिनैस्तत्र । 3. B[1] omits this whole verse । 4. B[1], B[2] and B[3] महदुत्स° । 5. B[1], B[2] and B[3] °ता द° । 6. B[1] and B[3] °जाभि° । 7. B[1], B[2] and B[3] सत्यवत्यकरोत्य(दि)दम् । 8. B[1] and B[3] वादित्रैर्वाद्यमाना मा कियत्सैन्यसमन्विता । 9. B[1], B[2] and B[3] एतज्जन° । 10. B[1], B[2] and B[3] कौतुकम् । 11. B[1], B[2] and B[3] सूत्रवित्तावदा° । 12. B[1], B[2] and B[3] °तिम् । 13. B[1], B[2] and B[3] तस्मै तन्ना° ।

स्वकीयां मुद्रिकां दृष्ट्वा हृष्टो हृदि महीपतिः[1]।
स्वोत्सङ्गे सुतमारोप्य जातो रोमाञ्चकञ्चुकी ॥५४७॥
विसर्जिता सभा सर्वा नीता चान्तःपुरे प्रिया[2] ।
मिमिले च तया सार्कं विस्मयाकुलमानसः[3] ॥५४८॥

बुद्धिप्रपञ्चचतुरां ज्ञात्वा तां स नरेश्वरः ।
सकलान्तःपुरीमध्ये पट्टराज्ञीं चकार च ॥५४९॥
शुकोवक् शृणु कौमारि ! गुणैः किं किं न लभ्यते[4] ।
एतदाख्यानकं श्रुत्वा प्रोचे मदनमञ्जरी ॥५५०॥

त्वद्वचो हि मया कीर ! कर्तव्यं नात्र[5] संशयः ।
नरोन्यो वरणीयो मे[6] सहोदरसमो न हि[7] ॥५५१॥
इति निश्चित्य कौमारी जाता भोजेनुरागिणी ।
ज्ञात्वानुरागं तन्माता वदति स्म नृपाग्रतः ॥५५२॥

सुतामनोरथं ज्ञात्वा चन्द्रसेनमहीपतिः[8] ।
अमात्यं प्रेषयामास धारायां भोजसंनिधौ ॥५५३॥
दिनैः स्तोकैरमात्योपि प्राप्तो धारापुरीं ततः ।
प्रासादमन्दिरश्रेणीं गतोपश्यच्चतुष्पथे[9] ॥५५४॥

कोटीश्वराश्च ये सन्ति दुर्गमध्ये वसन्ति ते[10] ।
लक्षेश्वरा बहिःस्थाश्च वसन्ति क्षितिपाज्ञया ॥५५५॥
तेषां गृहापणान्पश्यन् संप्राप्तो भूपमन्दिरे ।
आश्चर्यं विविधं[11] तत्र किं किं पश्यति युग्मदृक् ॥५५६॥

शुभ्रान्मनोरमांस्तुङ्गान् स्वर्णकुम्भैरलङ्कृतान् ।
ऊर्ध्वदृग् व्यथितग्रीव आवासान् पश्यति स्म सः ॥५५७॥
गजशालागजान् मत्तानपश्य[12]त्पर्वतोपमान् ।
हय(य)शालाहयान् सूर्यरथाश्वाभानपश्यत[13] ॥५५८॥

---

1. B² and B³ हृष्टचित्तस्तु भूपतिः । 2. B¹, B² and B³ मसोर(तश्चा)न्तःपुरे नृपः । 3. B¹, B² and B³ विस्मयाकुलचित्तेन मिलितस्तस्त्रि[B¹ and B² त्रि]या सह । 4. B¹ आयते; B² and B³ बाप्यते । 5. B¹ °व्योयं न; B² and B³ °व्यो हि न । 6. B¹, B² and B³ °न्यवरणेस्माकं । 7. B¹, B² and B³ °समं विदुः । 8. B¹, B² and B³ चन्द्रसेनेन भूपेन सुताभिप्रायजानता(ता) । 9. B¹, B² and B³ °मन्दिरार(प्र)भ्यान् गतः पश्यंश्चतु° । 10. B¹, B² and B³ ये केचिद्वसन्ते दुर्गमध्यगाः । 11. B¹, B² and B³ साश्चर्य[B³ र्यं]कौतुकं । 12. B¹, B² and B³ पश्यन्नुत्तमान्प° । 13. B¹, B² and B³ पश्यन् मन्ये सूर्यरथोपमान् ।

एवं पश्यन् गतस्तत्र यत्रास्ति द्वारपालकः ।
ज्ञातोदन्तनृपाज्ञातः संप्राप्तो भूपसंनिधौ ॥५५९॥

भोजभूपस्य चास्थानं मनुष्यैर्वर्ण्यते कथम् ।
शतानि पञ्च विदुषां तिष्ठन्ति वामदक्ष(चि)णे ॥५६०॥

चामरैर्वीज्यमानस्य शीर्षे छत्रं विराजते ।
सीमाला ये च[1] राजान उपविष्टाः समान्तरे ॥५६१॥

भोजराजोपि तन्मध्ये शोभते वासवोपमः[2] ।
नमस्कृत्योपविष्टः स शिवं पृच्छति भूपतिः ॥५६२॥

शिवं चन्द्रावतीशस्य शिवं दारसुतेषु च[3] ।
शिवं तद्गजवाहानां तद्राज्ये वर्तते शिवम् ॥५६३॥

सोप्याह त्वत्प्रसादेन सर्वथा निरुपद्रवम् ।
परं कार्यवशेनाहं प्रेषितोस्मि तवान्तिके ॥५६४॥

चन्द्रसेनगृहे पुत्री नाम्ना मदनमञ्जरी ।
भोजभूपस्य सा दत्ता[4] तल्लग्ने लेख एष ते ॥५६५॥

तं लेखं कर आदाय गुरुर्वाचयति द्रुतम् ।
शृणोति स्म सरोमाञ्चो भूपो हृष्टो मनोन्तरे[5] ॥५६६॥

स्वस्ति श्रीशुक्लदशम्यां वैशाखे गुरुवासरे ।
आगन्तव्यं विवाहार्थं त्वया भोज ! स्वसेनया ॥५६७॥

तत्पत्रं वाचयित्वा च प्रमोदेनातिमेदुरः ।[6]
संतोष्य भूभुजामात्यो दानमानैर्विसर्जितः ॥५६८॥

स्वयं चादाय सामग्रीं[7] विशेषात्सैन्यसज्जितः ।
सोत्सवश्चालितो भोजः सामान्यैः शकुनैरपि ॥५६९॥

कियद्भिस्तु दिनैः प्राप्तश्चन्द्रावत्याः पुरोबहिः[8] ।
स्नेहात्संमुखमायातश्चन्द्रसेनः स भूपतिः ॥५७०॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 ऽपि । 2. B^1, B^2 and B^3 °मम् । 3. B^1 and B^2 पुत्रदारादिभिः शिवम् । 4. B^1 and B^2 दत्ता सा । 5. B^1, B^2 and B^3 भूपः सहर्षरोमाञ्चं पुलकितस्तु शृणोतीयम् । 6. B^1, B^2 and B^3 प्रमोदामोदमेदुरः । 7. B^1, B^2 and B^3 च कृतसामग्र्या । 8. B^1, B^2 and B^3 °त्यां पुराद्बहिः ।

राजानो मिलितास्तत्र जाता प्रीतिः परस्परम् ।
काम्यावासे समानीय स्थापितः सपरिच्छदः ॥५७१॥

शुकं निर्व्यञ्जनं ज्ञात्वा कुमार्यागत्य पृच्छति ।
त्वदादेशरतो[1] भोजः शिक्षां देहि ममाधुना[2] ॥५७२॥

कीरोवग्यदि शिक्षां मे करोषि गुणशालिनि ! ।
तदा सर्वसुखप्राप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥५७३॥

दत्त्वा शिक्षां कुमार्यास्तु प्रेषिता सा निजे गृहे ।
शुकस्य पञ्जरं तेन नीतं [3]विवाहमण्डपे ॥५७४॥

लग्नस्यावसरे प्राप्ते हयेनारुह्य भूपतिः ।
दानेन प्रीणयन् दीनान् राजद्वारे समागतः ॥५७५॥

कृता विवाहजाचारा नीतश्चतुरिकान्तरे ।
भोजेन सह कौमारी जगृहे[4] फेरकत्रयम् ॥५७६॥

चतुर्थे फेरके[5] प्राप्ते कुमार्यप्यूर्ध्वतः[6] स्थिता ।
पृष्टा च सा कथं भद्रे ! त्वं नो दास्यसि फेरकम् ॥५७७॥

पितृभ्यां कारणं पृष्टं कथयत्येव कन्यका ।
भोजोयं न भवेद्भूपो [7]ह्यधुनैव श्रुतं मया ॥५७८॥

पित्रोक्तं किं जनोक्तेन प्रत्यक्षोयं स भूपतिः ।
कन्यकोचे च यद्येवं भोजश्चद्दर्शयेत्कलाम् ॥५७९॥

परकायाप्रवेशस्य कलां मे दर्शयिष्यति ।
तदेनं परिणेष्यामि किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥५८०॥

सुताया निश्चयं ज्ञात्वा भूपो भोजं[8] व्यजिज्ञपत् ।
स्त्रियाः कदाग्रहः सोयं भञ्जनीयो यथातथा ॥५८१॥

चन्द्रसेनवचः श्रुत्वा भोजभूपो व्यजिज्ञपत् ।
एकं मृतं छगलकं समानय ममान्तिके ॥५८२॥

इमां तस्य गिरं श्रुत्वा शुकः [9]सज्जीबभूव सः ।
निजदेहं संग्रहीष्यामीति चिन्तापरः स च ॥५८३॥

GOVT COLLEGE MANDSAUR

---

1. B^1, B^2 and B^3 °देशे कृतो । 2. B^1, B^2 and B^3 दापय मेधुना । 3. B^1, B^2 and B^3 वी° । 4. B^1, B^2 and B^3 संजाता । 5. B^1, B^2 and B^3 चतुर्थावसरे । 6. B^1 and B^3 कुमार्या(र्य)प्यर्धतः । 7. B^1, B^2 and B^3 भोजभूपो न ह्येवंषोप्य° । 8. B^1, B^2 and B^3 भोजे । 9. B^1, B^2 and B^3 सज्जो ।

भोजभूपगिरा छागः समानीतस्तदन्तिके ।
मन्त्राज्जीवितछागस्य विवेशाङ्गे स[1] तत्क्षणात् ॥५८४॥

छगलं जीवितं[2] दृष्ट्वा जना यावच्चमत्कृताः ।
तावच्छुको निजे देहे प्रविष्टो मन्त्रसाधनात् ॥५८५॥

वाचालिता जनाः सर्वे सामन्ता मन्त्रिसेवकाः ।
[3]पुरोहितादिप्रमुखा हृष्टास्ते भूपदर्शनात् ॥५८६॥

चन्द्रसेनस्य भूपस्य सुता जाता प्रमोदभाक् ।
ततो भोजनरेन्द्रस्य[4] जातं वीवाहमङ्गलम् ॥५८७॥

सुता सा वाजिभिर्दत्ता[5] गजवाजिरथादिभिः[6] ।
चन्द्रसेनः सभूनाथो दत्ते स्मांशुकभूषणे ॥५८८॥

शुकं मृतं समालोक्य[7] दुःखितश्चन्द्रसेनराट्[8] ।
ज्ञात्वा भोजनरेन्द्रेण स्ववृत्तं न प्रकाशितम् ॥५८९॥ यथा[9]—

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥५९०॥

अथ प्रभाते संजाते राज्ञा भोजेन भाषितम् ।
आज्ञापयति मे राजा गच्छामि स्वपुरे तदा ॥५९१॥

चन्द्रसेनः सुतायै तां शिक्षां दत्त्वा गुणाधिकाम् ।
कियद्भुवं[10] गतः सार्धं भोजो [11]वालितवान् हठात् ॥५९२॥

एकतः शुकसन्तापः सुताविच्छोहितः पुनः ।
कष्टेन गृहमानीतो मन्त्रिभिश्चन्द्रसेनकः ॥५९३॥

भोजभूपः स्त्रिया सार्कं शास्त्रचर्चाविधानतः[12] ।
मार्गं बहुतरं नैव लङ्घ्यमानं न वेत्ति सः[13] ॥५९४॥

कतिचिद्दिवसैः प्राप्तो धारायां[14] वनभूमिषु ।
प्रारब्धोऽस्त्युत्सवो[15] लोकैर्महता विस्तरेण च ॥५९५॥

1. B^1 and B^2 मन्त्रात्स्व(द्व)जीवछागस्य देहे विशति । 2. B^1, B^2 and B^3 छागं जीवितवान् । 3. B^1, B^2 and B^3 पौ° । 4. B^1, B^2 and B^3 °नरेन्द्रेण । 5. B^1, B^2 and B^3 सा मातृभि° । 6. B^1, B^2 and B^3 °दिकान् । 7. B^1, B^2 and B^3 पञ्जरात् शुकमा° । 8. B^1, B^2 and B^3 °सेनकः । 9. B^3 उक्तं च instead of यथा । 10. B^1, B^2 and B^3 कियद्भूमौ । 11. B^1 वलि° । 12. B^1, B^2 and B^3 °चर्चादिभिः पथम् । 13. B^1, B^2 and B^3 अदृश्यमानं न जानाति तथा मार्गश्रमादिकम् । 14. B^1 and B^2 °यां । 15. B^1 and B^2 प्रारब्धमुत्सवम् ।

गता प्राप्ता च राज्यश्रीश्चान्यः पाणिग्रहोत्सवः ।
इति हर्षपरो लोकः प्रवेशयति[1] भूपतिम् ॥५९६॥

भोजभूपः समायातः प्रमोदान्निजमन्दिरे ।
अन्तःपुर्यादयः सर्वे समायाता नृपान्तिके ॥५९७॥

पूर्वोक्ताभिः समस्याभिरुपलक्ष्य नृपोत्तमम्[2] ।
योजिताञ्जलयः सर्वे प्रणेमुः पदपङ्कजम् ॥५९८॥

मन्ये चिन्तामणिः प्राप्तोऽथवा कल्पतरुः किमु ।
नृपस्य दर्शनं ह्यन्तःपुरीणां[3] प्रमोददम् ॥५९९॥ यथा—[4]

पेम्माउ राण[5] णवजुव्वणाण सणाण मेलए जाए[6] ।
जं संमु इयं सुक्खं[7] तं भयवं केवली मुणइ ॥६००॥

तनुं स्वां गृहीत्वास्य धूर्तस्य पार्श्वात्
ततश्चन्द्रसेनस्य पुत्रीयमूढा ।
अवन्तीं[8] गतो राज्यधानीं स जीया[9]-
द्वरां भुज्यमानश्चिरं भोजभूपः ॥६०१॥

इति [10]भोजचरित्रे परकायाप्रवेशविद्याभ्यसनो देवराजजन्मवर्णनो नाम चतुर्थः प्रस्तावः ॥४॥

1. B¹, B² and B³ परा लोकाः प्रवेशयन्ति । 2. B¹ नृपोत्तमः । 3. B¹, B² and B³ सासामन्तःपुर्या° । 4. B³ उक्तं च instead of यथा । 5. B¹, B² and B³ पेमा उराण । 6. B³ जाही । 7. B¹, B² and B³ जं संकप्पई सुखं । 8. B¹, B² and B³ °न्त्यां । 9. B¹, B² and B³ °नीं(न्यां) सामग्र्यां । 10. B¹ adds पाठकवल्लभकृते; B² adds धर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीमहीतिलकसूरिशिष्यपाठकराजवल्लभकृते ।

[अथ पञ्चमः प्रस्तावः]

ईदृग्विधा च राज्यश्रीर्भुज्यमानो निरन्तरम् ।
दीनेभ्योदापयद्दानं श(स) त्रागाराण्यमण्डयत्[1] ॥१॥

अन्तःपुरस्थितो भूपः कियद्भिर्दिवसैस्ततः[2] ।
राज्यश्रियं पालयन् सन् ग[illegible]ामास[3] [illegible]रम् ॥२॥

राज्ञी सगर्भा संजाता नाम्ना मदनमञ्जरी ।
यत्नतः पाल्यमानास्तु पूर्यन्ते दोहदाः पुनः ॥३॥

परिपूर्णैर्दिनैर्जातः शुभग्रहनिरीक्षितः ।
वच्छराजोङ्गजो नाम्ना[4] वव्रृधेसौ दिने दिने ॥४॥

देवराजोष्टवर्षीयो[5] वच्छोभूत्पञ्चवार्षिकः ।
अतीव वल्लभौ राज्ञः[6] विद्याध्ययनाय तौ ॥५॥

दिनैः स्तोकतरैर्जातौ सर्वशास्त्रपरायणौ ।
तच्चच्छास्त्रकलाभ्यासौ बाल्यादध्ययनयोर्बभौ ॥६॥

देवराजोपि संजातः क्रमाद् द्वादशवार्षिकः ।
वच्छराजः पुनर्जज्ञे नववार्षीयकः क्रमात् ॥७॥

उभयोः प्रीतिरत्यन्तं नखमांसाधिकास्ति च[7] ।
अथवा नेत्रवच्चेषां प्रीतिः श्लाघ्या जनेपि हि ॥८॥ यथा[8]—

सह जम्मि रासा[9] सह सोयराण सह हर[10] ससोयवंताण ।
नयणा णवखणाणय अजम्म[11] अकित्तिमं पिम्मं ॥९॥

भोजभूपस्य तौ पुत्रौ प्राणेभ्योप्यतिवल्लभौ[12] ।
गुणेनात्मप्रभावेण वल्लभः को न जायते ॥१०॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °त्वनेकशः । 2. B^1, B^2 and B^3 कियत्यपि दिनै° । 3. B^1, B^2 and B^3 पुनरेव हि राज्यश्रीं(ज्यं च) पालयामास । 4. B^1, B^2 and B^3 °राजेति नामेन । 5. B^1, B^2 and B^3 °वार्षीको । 6. B^1, B^2 and B^3 भूपे । 7. B^1, B^2 and B^3 °कापि हि । 8. B^3 उक्तं च instead of यथा । 9. B^1, B^2 and B^3 जम्म [B^3 ग]राण । 10. B^1 and B^2 हरि । 11. B^1 and B^3 आजम्म; B^2 आजन्म । 12. B^1, B^2 and B^3 ते पुत्राः प्राणादपि हि वल्लभाः । B^1, B^2 and B^3 continue the plural forms instead of the dual ones even in the following verses and we neglect these variations ।

चन्द्रसेनेन भूपेन प्रहिता अन्यदा नराः ।
उत्सुका मिल[1]नार्थेयुर्भोजस्य प्रान्तिके क्षणात्[2] ॥११॥

भूपोद्याप्यस्ति संसुप्तः कथितं मध्यवर्तिभिः ।
उत्सु[3]कान् पुरुषान् ज्ञात्वामात्यैरेवं विचिन्तितम् ॥१२॥ यथा[4]—

बालको नृपतिश्चैव गुरुः सिंहोथवा रिपुः ।
एते सुप्ताः स्थिताः सन्तो अप्रबोध्याः कथंचिदपि ॥१३॥

तत् किं कुर्मोधुनामात्या यावदेवं विचिन्तयन् ।
तावत्कुमारौ भूपस्य क्रीडन्तौ समुपागतौ[5] ॥१४॥

अमात्यवचनैस्तौ द्वौ गतौ यत्रास्ति भूपतिः ।
प्रबुद्धस्तद्वचः श्रुत्वा कुर्वंश्चित्ते घनां रुषम्[6] ॥१५॥

केन दुष्टात्मना जागरूकोहं निर्मितः क्षणात् ।
यावत्पश्यति कुद्धासिस्तावद्दृष्टौ कुमारकौ[7] ॥१६॥

अथ(च ?)ध्याविति भूपोदात्पुत्रयो[8]र्देशपट्टकम् ।
यावत्क्षेत्रे मदाज्ञास्ति कार्या तावत्स्थितिर्न हि ॥१७॥

यदीन्द्रस्याप्सरोमध्ये भानुमत्यस्ति नामतः ।
तामानीय समेतव्यं नान्यथा दृष्टिगोचरे ॥१८॥

पितुः शिक्षावतो वाचं[9] शीर्षे आरोप्य तत्क्षणात् ।
पाणिना खड्गमादाय निर्गतौ विकसन्मुखौ ॥१९॥

गत्वा मात्रन्तिके नत्वा तौ व्यजिज्ञपतामिति[10] ।
ताताज्ञायाः प्रमाणार्थमावाभ्यां गम्यते पुनः ॥२०॥

गच्छतः पथि सोमालौ भि(खि)द्येते नोष्णशीततः ।
क्षुत्तृषापीड्यमानौ तौ कातरत्वं न गच्छतः ॥२१॥

बाल्येपि वर्तमानौ तौ महासाहसशालिनौ ।
मार्गमुल्लङ्घ्य संप्राप्तौ समुद्रतटके पुरे ॥२२॥

---

1. B¹ and B² °निमल° । 2. B¹, B² and B³ प्रातके क्षणे । 3. B¹ and B³ उत्क°; B² उत्कु° । 4. B³ उक्तं च instead of यथा । 5. B¹, B² and B³ क्रीडयन्तौ समागतौ । 6. B¹, B² and B³ कुर्वन्मान्यमति ! भान्मति ! 7. B¹, B² and B³ स्नेहोभूद्रोषवारणः । 8. B¹, B² and B³ तथापि नृपतिः कोपात्सुतयोः । 9. B¹, B² and B³ आज्ञियावदिव (आशीर्वचमपि ?) मूर्धाभ्यां । 10. B¹, B² and B³ गतौ तौ मातृपार्श्वे नमस्कृत्य व्यजिज्ञपत ।

ततस्तद्भाग्यसंयोगात्सार्थवाहो धनञ्जयः ।
पूरयन्नस्ति बोहित्थं[1] दृष्ट्वा तावपि सज्जितौ ॥२३॥

धनञ्जयेन तौ पृष्टौ युवाभ्यां कुत्र गम्यते ।
कुतः स्थानात्समायातौ भवन्तौ कारणं किमु ॥२४॥

तावाहतुश्च सार्थेश ! आवां वैदेशिकौ नरौ ।
साहाय्यात्तव पश्यावो द्वीपान्तरगतां[2] श्रियम्[3] ॥२५॥

सार्थेड्वदति भो[4] भद्रौ ! युवामद्यापि बालकौ ।
जलान्तर्भ्रमणं कुरुतं[5] संदेहस्तु पदे पदे ॥२६॥

अर्भकावूचतुश्चिन्ता न कार्या सार्थवाह भोः !
वेलायामागमिष्याव आवां कार्ये तवैव हि ॥२७॥

हसित्वा सेवका ऊचुः श्रुत्वा तद्वचनश्रियम् ।
सार्थेश ! कुरु सार्थौ यो[6] दिनमप्यतिवाह्यते ॥२८॥

वाहने तौ[7] समारूढौ सार्थाधीशस्य चाज्ञया ।
पाथोधौ पूरितः पोतः पवनाद्याति चोत्सुकः ॥२९॥

कियद्भिस्तु दिनैर्गच्छन् वाहनस्तु महोदधौ ।
स्तम्भितो वाहकैः पुम्भिः कुवातादुद्भीतमानसैः[8] ॥३०॥

लग्ना नाङ्गारमुद्धर्तुं[9] सुवाते सति ते पुनः ।
एकोथ सहसा यातो द्वितीयो निस्सरेन्नहि ॥३१॥

खिन्नाः खेदपरा जाताः कथंचन न निस्सरेत् ।
मन्यन्ते बहुलं भोगं स्वगोत्रजमरुत्ततेः[10] ॥३२॥[11]

श्रेष्ठ्यूचे देवराज ! त्वं पूर्वोक्तं वचनं स्मर ।
त्वद्वाक्ये मम[12] संदेहो न मे(च)[13] भावी कदाचन ॥३३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 प्रोहण[B^1 णः] पूर्यमाणस्तु । 2. B^1, B^2 and B^3 द्वीपद्वीपान्तर:° । 3. B^3 °यः । 4. B^1, B^2 and B^3 सार्थेशो वदते । 5. B^1 and B^2 भ्रमणं(णे) जलमार्गेण । 6. B^1, B^2 and B^3 सार्थे तान् । 7. B^1, B^2 and B^3 °नेन । 8. B^1, B^2 and B^3 कुवाताद्भतभीतितः । 9. B^1, B^2 and B^3 पुनः सुवातकं ज्ञात्वा लग्ना नाङ्गरमुद्धृतम् [B^1 धृतम्; B^2 द्धतम्] । 10. B^1, B^2 and B^3 भोगभागादि मान्यन्ते देवानां स्वस्वगोत्रजाम् [B^1 जम्] । 11. B^3 adds the following after this verse : उक्तं च—

आर्ता देवान्नमस्यन्ति तपश्कुर्वन्ति रोगिणः ।
निर्धना विनयं यान्ति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥

12. B^1, B^2 and B^3 अतः परं च । 13. B^1 नाहं° ।

यदि शक्तिस्तवास्तीति उपकारं तदा कुरु ।
संनद्धः स पुमान् सद्यः परोपकरणक्षमः ॥३४॥

दत्त्वा शिक्षां निजभ्रातुः स्वबाहुबलपूरितः[1] ।
नाङ्गरशृङ्खलालग्नो ददौ झम्पां महोदधौ ॥३५॥

लग्नः सन् शृङ्खलादेशे[2] गतो दूरे कियत्यपि ।
तावत्प्रासादशृङ्गाग्रे विलग्नादर्शि[3] शृङ्खला ॥३६॥

आश्चर्यं देवराजस्य जलधौ चैत्यसंस्थितम् ।
दृष्ट्वापूर्वमिदं स्थानं पश्चान्मोक्षामि[4] शृङ्खलाम् ॥३७॥

विमृश्येदं गतश्चैत्ये यावद्गर्भगृहान्तरे ।
श्रीयुगादिजिनस्तावद्दृष्टः पद्मासनस्थितः ॥३८॥

एकचित्तेन तीर्थेशं यावदाद्यं स्तवीति सः ।
एका स्त्री तावदायाता वृद्धा काचिन्मनोहरा ॥३९॥

तां दृष्ट्वा देवराजोवग् मातः ! कथय कारणम् ।
अगाधजलधावेतत्केन चैत्यं विनिर्मितम्[5] ॥४०॥

एतच्छ्रुत्वावदद् वृद्धा सर्वां[6] मूलादिमां कथाम् ।
हे वत्सैकाग्रचित्तेन श्रोतव्यं[7] मद्वचस्त्वया ॥४१॥

श्रीयुगादिजिनेन्द्रस्य प्रव्रज्याव[8]सरे तदा ।
भरथाद्या बभूवुस्ते[9] शतमेकं तनूद्भवाः ॥४२॥

ज्ञात्वा युगादिदेवेन सर्वेषां च पृथक् पृथक् ।
सर्वे जनपदा दत्ता[10] विभज्य स्वयमेव हि ॥४३॥

अयोध्यां भरते तक्षशिलां बाहुबलिन्यपि ।
नामानुसारतोन्येषां देशानपि ददौ मुदा[11] ॥४४॥

दत्त्वा संवत्सरं यावद्दानं श्रीनाभिनन्दनः ।
दीक्षामादाय चिच्छर्दात्[12] कृत्वा कर्मक्षयं ततः ॥४५॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] बुद्ध्वा सर्वशबाहुभिः । 2. B[1], B[2] and B[3] शृङ्खलालग्नमानस्तु । 3. B[1] and B[2] दृष्ट° । 4. B[1] and B[2] °मुञ्चामि । 5. B[1], B[2] and B[3] चैत्यो विनिर्मितः । 6. B[1], B[2] and B[3] एवं श्रुत्वा ततः प्रोचे वृद्धा । 7. B[1], B[2] and B[3] श्रूयतां । 8. B[1], B[2] and B[3] दीक्षागाव° । 9. B[1], B[2] and B[3] भरथ-बाहुबलीमुख्याः । 10. B[1], B[2] and B[3] दत्तानि सर्वदेशानि । 11. B[1], B[2] and B[3] अन्येषां यथा दत्तं तत्तन्नामदेशतः । 12. B[1] B[2] and B[3] विस्तारे ।

अवाप्य पञ्चमं ज्ञानं[1] पुण्डरीकं धरोपरि ।
संपूर्णं पूर्वलक्षं च प्रपाल्य चरणं वरम्[2] ॥४६॥

निर्वाणावसरेप्यत्र प्राप्तः श्रीपुरपत्तने ।
सहस्रचतुरशीत्या मुनिभिः परिवारितः ॥४७॥

लक्षत्रितयसाध्वीभिः क्षामणां प्रविधाय च ।
गत्वा च सद्गिरेः शृङ्गे सहस्रदशसाधुयुक् ॥४८॥

चतुर्दशेन भक्तेन बद्धपद्मासनस्थितः ।
ययौ मोक्षपुरीं तत्र शुभध्यानपरायणः[3] ॥४९॥

षट्पञ्चाशद्दिक्कुमार्यश्चतुःषष्टिः सुराधिपाः[4] ।
चक्रुर्निर्वाणकल्याणं चतुर्देवनिकायकाः[5] ॥५०॥

कियद्दिनैः समागत्य भरतेनाथ चक्रिणा[6] ।
कारितः श्रीपुरस्थाने प्रासादोयं महापृथुः[7] ॥५१॥

विश्रामस्थानकं ज्ञात्वा श्रीयुगादिजिनेशितुः[8] ।
प्रतिमां स्थापयित्वात्र गतो ह्यष्टापदे गिरौ ॥५२॥

गव्यूतित्रयमानोच्चं प्रासादं हि[9] हिरण्मयम् ।
चतुर्द्वारं चतुश्शालं चतुर्विंशतिना(का)न्वितम्[10] ॥५३॥

कारयामास सश्रीकं प्रासादं सुमनोहरम् ।
श्रीमत्सिंहनिषिद्याह्वं संपत्कोत्पत्तिकारकम्[11] ॥५४॥

कारयित्वा ह्यसौ चक्री श्रीमद्भरथनामकः[12] ।
गत्वायोध्यापुरे राज्यं षट्खण्डानामपालयत्[13] ॥५५॥

चतुर्दश च रत्नानि भाण्डागारेस्य जज्ञिरे ।
निधानानि नवैतानि करे जातानि तत्क्षणम्[14] ॥५६॥

---

1. B¹, B² and B³ पञ्चमं ज्ञानमा[B¹ सं]वण्णं । 2. B¹, B² and B³ °लक्षकं चारित्रं निर्मलं ततः । 3. B¹, B² and B³ कृत्वा मोक्षनधुक्त [B¹ and B² त]त्र शुभध्यानपरायणः । 4. B¹, B² and B³ देवेन्द्राणां चतुःषष्टिः षट्पञ्चाशद्दिक्कुमारिकाः । 5. B³ °कायिनि । 6. B¹, B² and B³ भरतच[B¹ and B² इच]क्रवर्तिना । 7. B¹, B² and B³ सविस्तरम् । 8. B¹ and B² जिनेश्वरीम् । 9. B¹, B² and B³ तं । 10. P¹ and P² °तिकं भुजम् । 11. B¹, B² and B³ सिंह[B² संघ; B³ सिष]निषद्याप्रासादं सश्रीकं सुमनोहरम् । 12. B¹, B² and B³ नरेन्द्रेण भरतचक्रवर्तिना । 13. B¹, B² and B³ गत्वा गृहे निजं राज्यं षट्खण्डस्य [प्र]भुज्यते । 14. B¹ and B² मञ्जूषाकृतसरित्स(त)दे ।

अथ निधिः[1] –
नेसप्पे[1]१ पंडुआए[2]२ पिंगलए[3]३ सव्वरयण४ मह[5]पउमे ५
कालेय[6]६ महाकाले७ माणवगमहानिही८ संखे ९[7] ।
रत्नानि[8] सेणावइप्रमुखानि[9] ॥

अन्तःपुरीचतुःषष्टिसहस्राणि गृहान्तरे ।
ज्ञेयाः पिण्डविलासिन्यः सपादलक्षमानकाः ॥५७॥

लक्षाश्चतुरशीतिश्च रथसद्गजवाजिनाम्[10] ।
कोट्यः षण्णवतिर्जाता ग्रामपत्तिव्रजस्य च[11] ॥५८॥

[12]द्वासप्ततिः[13] सहस्राणि वेलाकूलतटस्य[14] च ।
अष्टादश च कोट्यः स्युर्लासंबद्धवाजिनाम्[15] ॥५९॥

एवं राज्यश्रियं प्राप्य श्रीमद्भरथचक्रिराट्[16] ।
निविष्टोऽस्त्यन्यदा स्थाने ह्येकदा स्नानहेतवे[17] ॥६०॥

आनखं चाशिखं रूपं दृष्ट्वा दर्पणमध्यगम् ।
फाल्गुने पत्रहीनं च यथा वृक्षशरीरकम्[18] ॥६१॥

तं(तद्)दृष्ट्वा चक्रवर्ती तु जातो वैराग्यरङ्गभाक्[19] ।
हृदये चिन्तयामास धिग्रूपं यौवनं च धिक् ॥६२॥[20]

---

1. B¹ निधयः; B³ नवनिधानानां नाम कहुं छं । 2. B¹, B² and B³ निसप्पे । 3. B¹ पंडुय; B² °यए; B³ पिंगइयए । 4. B³ पिंगुल । 5. B³ महा° । 6. B¹ काले । 7. B¹, B² and B³ माणवगे८ महानिहि९ संखे 10 । 8. P¹ omits this word; B³ अथ चउदरत्ननाम । 9. B¹, B² and B³ सेणाव[B¹ बा]इ १ गाहावई[B³ वाई]२ पुरोहि[B³ हिय]३ गय४ तुरि[B³ र]य ५ वढिय [B¹ वड्ढि; B² वढि] ६ इत्थीय ७ चक्कं८ छत्तं९ चम्मं १०मणि ११ कागणि १२ खड्ग [B² ग; B¹ गि]१३ दंडय१४ [B¹ and B² do not number the items] । 10. B¹, B² and B³ गजानां च रथानां च चतुरशीतिर्लक्षाः । 11. B¹, B² and B³ ग्रामाणां च पदानां च [B¹ and B² पदातीनां] कोटीनां षण्णवत्यपि । 12. B¹, B² and B³ द्वि । 13. B¹, B² and B³ °ति° । 14. B¹, B² and B³ तटानि । 15. B¹, B² and B³ अष्टादशस्तु(तु) कोटीनां ह्लासबद्ध-तुरंगमान् । 16. B¹, B² and B³ एवंविधा च राज्यश्रीभो(भुं)क्ता भरथचक्रिणा । 17. B¹, B² and B³ एकदा स्नानहेत्वर्थे प्रविष्टः स्नानमण्डपे । 18. B¹, B² and B³ वृक्षस्तथा तनुः । 19. B¹, B² and B³ रञ्जितः । 20. B¹, B² and B³ add the following after this verse:—यथा[B³ उक्तं च]—संदरागजलबुद्बुद उवमे [In B² the verse stops here] जीविए य जलबिंदुचंचले । जुव्वणे य[B³ णेईवे]गमन्निभे पावजीव । किमयं (किमिदं) न बुज्झसि । B³ adds one more verse : लिच्छयरामणहारी बलदेवो तहय केसवो रामा । संहरिया हयविहुणा का गणणा पायलोयस्स ॥

[1]चला लक्ष्मीश्च[2]ला: प्राणा[3]श्चलं रूपं च[4] यौवनम् ।
चञ्चलेऽस्मिन्[5]संसारे धर्म एकोऽस्ति[6] निश्चलः ॥६३॥

चक्रिणा घातिकर्माणि घातितानि पुरा भवे ।
जिताश्चारित्रखड्गेनाभ्यन्तरङ्गाश्च वैरिणः ॥६४॥

भावनायाः प्रमाणेन शुक्लध्यानस्य योगतः ।
संजातं केवलज्ञानं चारित्रेण तपो[7] विना ॥६५॥

स्फुरद्दुन्दुभिनादेन विबुधैः पञ्चवर्णजाः[8] ।
पुष्फ(ष्प)वृष्टी रत्नवृष्टीश्चक्रे केवलिसत्कृतिः[9] ॥६६॥

दशेन्द्रा देवलोकस्य[10] चन्द्रसूर्येन्द्रयुग्मकम् ।
द्वात्रिंशद्व्यन्तरेन्द्राश्च विंशतिर्भुवनेश्वराः ॥६७॥

इन्द्रा एते चतुःषष्टिः शचीभिः परिवारिताः ।
दिक्कुमार्यश्च सम्प्राप्ता गन्धर्वाः किन्नरादयः ॥६८॥

गीतनृत्यादिवादित्रैः कृतकैवल्यकोत्सवः[11] ।
भरतेशो जगादेवं [12]सौधर्मेन्द्रस्य चाग्रतः ॥६९॥

चैत्यं विश्रामसंस्थाने श्रीयुगादिजिनेन्द्रजम् ।
विद्यते श्रीपुरस्थाने तस्य चिन्ता तवैव हि ॥७०॥

तथाऽस्त्विति वचः प्रोक्त्वा हरिः[13] सौधर्ममाययौ ।
तस्माद्दिनादद्य यावत् शुश्रूषा क्रियते मया[14] ॥७१॥

पञ्चाशत्कोटि[15]कोटीक[16]सागरेषु गतेष्वहो[17] ।
द्वितीयस्तीर्थकृज्जज्ञे नाम्ना श्रीअजितो जिनः ॥७२॥

तस्मिन्नवसरे जातश्चक्री सगरनामकः ।
चतुःषष्टिसहस्रान्तःपुर्यस्तस्य च जज्ञिरे[18] ॥७३॥

---

1. P³ adds यतः—संसारगजल° before this verse; B¹ and B² add पुनः— । 2. B³ लक्ष्मी च° । 3. B² stops the verse with प्राणाः । 4. B¹ ते रूप°, B³ जीवित° । 5. B¹ and B³ चलाचलेषु[B³ य] । 6. B¹ and B³ ह्नि । 7. B¹, B² and B³ चारित्र-सुतप° । 8. B¹ and B² °जम् ; B³ °जे । 9. B¹, B² and B³ केवली महिमा कृता । 10. B¹, B² and B³ देवलोकादृद्य प्राप्ताः । 11. B¹, B² and B³ °वादित्रकृतकेवलिकोच्छवः । 12. B² सु° । 13. B¹, B² and B³ यथास्तु वचनं तेन च[B¹ कृ]त्वा । 14. B¹, B² and B³ शुश्रूषा क्रियते तस्मात्मिस्तद्दिनादद्य यावतः । 15. B³ °गतलक्ष° । 16. B¹, B² and B³ °कोटिना । 17. B¹, B² and B³ °ष्वपि । 18. B¹, B² and B³ अन्तःपुरीभिरावृत्तश्चतुःषष्टिसहस्रकः ।

सर्वा अपत्यहीनास्ताः स्त्रीणां दुःखमिदं महत् ।
संतानेन च या हीनास्ता हीनाः सर्ववस्तुभिः[1] ॥७४॥ यथा[2]–

दिनं दिनकरं विना वितरणं विना वैभवं
महत्त्वमुचितं विना सुवचनं विना गौरवम् ।
सरः सरसिजं विना घनभरं विना मन्दिरं
कुलं तनुरुहं विना श्रयति नैव सश्रीकताम् ॥७५॥ पुनः–

दिगम्बरं[3] गतव्रीडं जटिलं धूलिधूसरम् ।
पुण्यहीना न पश्यन्ति भङ्गाधरमिवात्मजम् ॥७६॥ उक्तं च–

तं मन्दिरं मसाणं जत्थ न दीसंति धूलिधवलाइं ।
निवडंतरडंताइं तिदुन्निणो डिंभडिंभाइं[4] ॥७७॥

एवं विचिन्त्य बहुधा दुःखपूरितमानसः ।
उद्यान[5]वनभूमीषु गतः सगरभूपतिः ॥७८॥यथा–

जने रतिस्तु रक्तानां विरक्तानां वने रतिः ।
अनवस्थितचित्तानां न जने न वने रतिः ॥७९॥

दृष्टस्तु मुनिरुद्दाम[6]केवलज्ञानभास्करः ।
अयोध्यायां समायातो भव्यसत्त्वान् विबोधयन् ॥८०॥

नमस्कृतो मुनिस्तेन सगराख्येन चक्रिणा[7] ।
देशनान्ते च[8] विज्ञप्तः स एव[9] मुनिपुङ्गवः ॥८१॥

स्वामिन् ! सन्तानहीनस्य निष्फलं[10] जीवितं धनम् ।
भगवन् ! मम किं[11] सूनुर्भविष्यति न वाथवा[12] ॥८२॥

मुनिरप्याह भो भद्र ! पृच्छस्यादरतो यदि[13] ।
सुताः षष्टिसहस्राणि भविष्यन्ति तवालये[14] ॥८३॥

सगरोऽप्याह हे स्वामिन् ! सुतस्यैकस्य संशयः ।
कुतः[15] षष्टिसहस्राणि कौतुकं वर्तते मम ॥८४॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] संताने यो नरो हीनः स हीनः सर्ववस्तुना । 2. B[3] उक्तं च–instead of यथा । 3. B[1] and B[2] °र° । 4. B[2] and B[3] पढंति रुवंति लुढंति जाइं दीसंति डिंभाइं भरुआइं [B[3] जच्छे डीमं नोदोतीपनम्] । 5. B[3] °ने । 6. B[1], B[2] and B[3] मुनिसंहर्षी । 7. B[1], B[2] and B[3] सगरचक्रवर्तिना । 8. B[1], B[2] and B[3] स । 9. B[1] °नतश्चक्रिणा । 10. B[1], B[2] and B[3] °हीनोयं विफलं । 11. B[1] and B[2] कथय[B[2]य]ताां भगवन् । 12. B[1] and B[2]न्यथवा न हि । 13. B[1], B[2] and B[3] यदि पृच्छसि सादरात् । 14. B[1], B[2] and B[3] तव गृहे । 15. B[1], B[2] and B[3] प्रोक्ता ।

मुनिराह न संदेहो ज्ञेयं[1] तथ्यमिदं वचः ।
समुदायवशादेव भविष्यन्ति सुतास्तव ॥८५॥
आम्रवृक्षफलं चैकं तुभ्यं यद्यद्य निश्यहो[2] ।
प्रत्यक्षीभूय दत्ते ह्यागत्य शासनदेवता ॥८६॥
स्तोकं स्तोकतरं तच्च दातव्यं प्रविभज्य भोः[3] ।
समस्तानामपि स्त्रीणां[4] सन्ततिस्ते भविष्यति ॥८७॥
एवं श्रुत्वा नमस्कृत्य मुनीन्द्रपदपङ्कजम् ।
प्रमोदमे[5]दुरो भूत्वा चक्रवर्ती गृहे गतः ॥८८॥
निशान्ते तदपि[6] प्राप्तं फलमाम्रस्य चक्रिणा[7] ।
क्षीरत्नस्य करे दत्तं प्रोक्त्वा व्यतिकरं च तत् ॥८९॥
दध्यौ च पट्टमहिषी किमन्यासां घनैः[8] सुतैः ।
एकोपि यदि मे भावी राज्यधुर्यस्तदा[9] वरम् ॥९०॥ यथा—
किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः ।
वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रम्यते[10] कुलम् ॥९१[11]॥ पुनः—
किं तेन जात[12] ! जातेन मातुर्यौवनहारिणा ।
स जातो येन जातेन वंशो याति समुन्नतिम् ॥९२॥ उक्तं च—
एकेनापि सुपुत्रेण सिंही[13] स्वपिति निर्भयम् ।
स एव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति गर्दभी ॥९३॥
एवं विचिन्त्य सहसा[14] भक्षयामास तत्फलम् ।
उत्पद्यन्ते च तद्गर्भे जीवाः षष्टिसहस्रकाः ॥९४॥
राज्ञ्या गर्भस्थजीवेषु वर्धमानेष्वहर्निशम् ।
जलोदरमिवोत्पन्नं जठरं जातवद्गुरु ॥९५॥
पूर्णेष्वहस्सु सुषुवे[15] मत्कोटकसमान् सुतान् ।
निर्वाते स्थापितास्तेपि घृतप्लुततलान्तरे[16] ॥९६॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 यथा । 2. B^1, B^2 and B^3 अद्य रात्रौ यदा तुभ्यं फलैकं चाप- वदाजम् । 3. B^1, B^2 and B^3 तैर्विभज्य च । 4. B^1, B^2 and B^3 स्त्रीणां षष्टिसहस्राणां । 5. B^1, B^2 and B^3 °दान्मे° । 6. B^1, B^2 and B^3 तत्सर्वं । 7. B^1 and B^2 फलं तच्च- क्रवर्तिना । 8. B^1, B^2 and B^3 किमन्यैर्बहुभिः । 9. B^1, B^2 and B^3 धौरेय तद् । 10. B^1, °विश्रमते; B^2 विश्रामते । 11. B^2 omits this verse as well as the next । 12. B^1 and B^2 जातु । 13. P^1 and P^3 stop with सिंही । 14. B^1, B^2 and B^3 मनसा । 15. B^1, B^2 and B^3 पूर्णे दिनेष प्रसर्व । 16. B^1, B^2 and B^3 स्तैन च ।

वर्धापनं पुरे तत्र कारितं चक्रवर्तिना ।
प्रदत्तं नाम सर्वेषां वृद्धिं प्राप्ताः क्रमेण ते[1] ॥९७॥

पाठिताः समये सर्वे [2]शास्त्रशस्त्रादिकाः कलाः[3] ।
यौवनेन च संयुक्ता[4] रूपश्रीनिधयोऽभवन् ॥९८॥ यथा–

खादयतु यदपि तदपि हि[5] मलिनं वासश्च परिदधात्वङ्गे[6] ।
प्रकटीकृत[7]लावण्यं तदपि रमणीयम् ॥९९॥

एकदाष्टापदे यातो यात्रायै सगरो नृपः[8] ।
पुत्रदारादिसंघेन चातुर्वर्ण्येन संयुतः ॥१००॥

नमस्कृत्य जिनान् सर्वांश्चतुर्विंशतिसंख्यकान्[9] ।
बिम्बद्वयं च पूर्वस्यां दक्षिणस्यां चतुष्टयम् ॥१०१॥

बिम्बाष्टकं पश्चिमायां दशकं च तथोत्तरे ।
एवं संपूज्य संस्तूय वर्णयंश्च[10] यथाविधि ॥१०२॥

संघभक्तिं च संघार्चां कृत्वाचारान् यथाविधि ।
समायातो निजे स्थाने सगरः संघसंयुतः[11] ॥१०३॥

कुमारा हर्षपूरेण गिरेरुत्तीर्य भूस्थिताः ।
कीर्तनं पूर्वजानां च दृष्ट्वोर्ध्वभुवि संस्थितम् ॥१०४॥

भरतेन कृते तीर्थे[12] परिखा न कृता कथम् ।
पञ्चमारकजा[13] लोकास्तीर्थध्वंसविधायिनः ॥१०५॥

भविष्यन्ति ततोऽस्माभिः क्रियते परिखोद्यमः ।
यथागम्यं भवेत्तीर्थं विलम्बो न विधीयते[14] ॥१०६॥

[15]अधर्मेषु विलम्बः स्यात् विलम्बो बन्धुविग्रहे ।
विलम्बः परदारासु धर्मे नैव विलम्बयेत् ॥१०७॥

---

1. B¹, B² and B³ च । 2. B¹ शस्त्रकला° । 3. B¹, B² and B³ °का कलाम् । 4. B¹, B² and B³ °नेनापि सम्प्राप्ता । 5. B² and B³ हु । 6. B¹, B² and B³ वसनं परिदधा [B³ ध]त्वथवा । 7. B¹, B² and B³ आपूरित° । 8. B¹, B² and B³ सगरो राजा यात्रायां (यै)ष्टापदे गतः । 9. B¹, B² and B³ °नाद्यथाक्रमात् । 10. B¹, B² and B³ एतान् संस्तूय संपूज्य वर्णयानी । 11. B¹, B² and B³ °वृ[B³ वो]तः । 12. B¹, B² and B³ कृतं यत्नं । 13. B¹, B² and B³ पञ्चमः(म)कालजा । 14. B¹, B² and B³ °मताम् । 15. B¹ and B² add यथा; B³ adds उक्तं च ।

सर्वे ते खनने[1] लग्ना यावद्भवनराड्गृहाः ।
स्थितास्तदा यदा तेन भवनेन्द्रेण वारिताः ॥१०८॥

पुनस्ते चिन्तयामासुः कुमाराः प्रौढपौरुषाः ।
जलपूर्णा यदा ह्येषा परिखा स्यात्तदा वरम् ॥१०९॥

दण्डरत्नं समादाय चक्रिणः परिखां व्यधुः[2] ।
पूरमाकाशगङ्गायाश्चिक्षिपुश्च तदन्तरे ॥११०॥

गृहाणि भुवनेशानां जलेनोपप्लुतान्यथ ।
क्रोधेनागत्य तत्स्थानात् भुवनेन्द्रोथ सत्वरः ॥१११॥

गृहीत्वैकः कुमारस्तु[3] बोलितः[4] परिखाजले ।
एकायुषः प्रमाणेन सर्वे मग्नाश्च ते जले[5] ॥११२॥

श्रुतं "सागरभूपेन सुतानां मृत्युकारणम् ।
दुःसहं दारुणं दुःखं वृद्धेष्वपि विशेषितम्[7] ॥११३॥ यथा—

बालस्स माइमरणं[8] भज्जामरणं च जुव्वणारंभे ।
वुड्ढस्स पुत्तमरणं तिन्नि विगुरुयाइं दुखाइं ॥११४॥ पुनः[9]—

हा हियय[10] वज्जघडिओ अह वा घडिओ[11] सि सारखंडेहिं ।
पुत्तह [12]विओगसमये जं न हुओ खंडखंडेहिं ॥११५॥ उक्तं च[13]—

गोभद्रः सगरस्तथा दशरथः श्रीमान्नृपः श्रेणिको
नागाद्यो रथिकः प्रसन्ननृपतिर्धात्रीधवः[14] कोणिकः ।
ज्ञानाढ्यो हरिभद्रसूरिमुनिपः सूरिश्च शय्यंभवः
पुत्रप्रेमणि मोहिता भुवनके गाम्भीर्यभाजोपि हि ॥११६॥

तदा महोदधेस्तीरे कारितं चक्रिणा सरः ।
योजनशतविस्तीर्णं सागराभिधमुत्कटम्[15] ॥११७॥
सगरः सागरीं कीर्तिं गङ्गाकीर्तिं भगीरथः ।
रामस्याभिनवा कीर्तिरेका भार्या न रक्षिता ॥११८॥[16]

---

1. B¹, B² and B³ खनितुं । 2. B¹, B² and B³ चक्रवर्तिसमीपतः । 3. B¹, B² and B³ कुमारैकं गृहीत्वा च । 4. B¹ बोधि° । 5. B¹, B² and B³ सर्वे मग्ना जलेन ते । 6. B¹, B² and B³ स° । 7. B¹, B² and B³ वृद्धत्वेपि विशेषतः । 8. P¹ and P³ stop the verse with माइमरणं । 9. P³ omits पुनः । 10. B¹ and B² °इ । 11. B³ °य° । 12. B¹, B² and B³ विओ° । 13. B³ omits उक्तं च । 14. B² °पतिः । 15. B¹, B² and B³ योजनानां शतानां च विस्तारं च सागराभिधम् । 16. B¹, and B² omit this verse ।

कियत्यपि गते काले जलधेर्मध्यमागतम्[1] ।
तच्चैत्यं वत्स[2] ! जानीहि पृच्छायास्तेद उत्तरम् ॥११९॥

एतदाख्यानकं तत्र चैत्यस्योत्पत्तिमूलजम्[3] ।
तयाप्सरोद्भवयोक्तं देवराजस्य चाग्रतः[4] ॥१२०॥

सद्गुणं सस्वरं कान्तं सलावण्यं मनोहरम् ।
चैत्यमध्यस्थितं बालं दृष्ट्वा जाता दयापरा ॥१२१॥

साप्यथोचत्कुमाराग्रे शृणु रूपश्रियो निधे[5] ! ।
त्यज देवकुलं तिष्ठ प्रच्छन्नो मद्गृहान्तरे ॥१२२॥

कुमारोवकिमम्बे ! त्वं भाषसे भीतिकृद्वचः[6] ।
देवो वा दानवः कोऽस्ति यस्य भीतिर्निगद्यते[7] ॥१२३॥

देवेन्द्रस्याप्सरा अस्ति नाम्ना भानुमतीति सा ।
मत्सुता प्रेक्षणे नित्यं नरे द्विष्टा[8] समेष्यति ॥१२४॥

रूपाधिकं नरं दृष्ट्वा विशेषान्मारयत्यसौ ।
एवं मत्वा सुता[9] मे त्वं तिष्ठैकं कोणके क्षणम् ॥१२५॥

देवराजो वचः श्रुत्वा हृष्टोऽत्यन्तं स्वमानसे ।
एषा भानुमती नूनं भूपेनाभाषिता पुरा ॥१२६॥

पूजोपकरणं कृत्वा पूजायै स्वकरे विभोः[10] ।
तामायान्तीं[11] स विज्ञाय कपाटान्तरके स्थितः ॥१२७॥

तावन्नूपुरझंकारैर्भानुमत्यभ्युपागता ।
संप्रदायेन संयुक्ता स्त्रीणां वृन्देन चावृता ॥१२८॥

प्रविष्टा गर्भगेहे[12] सा ददर्शार्हन्तमर्चितम् ।
नूनं नरेण केनापि पूजितोऽयं[13] दुरात्मना ॥१२९॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °तः । 2. B^1, B^2 and B^3 चैत्योयं वत्स ! । 3. B^1, B^2 and B^3 मूलतः । 4. B^1, B^2 and B^3 कथितं देवराजाग्रे अप्सरोद्भवया तया । 5. B^1, B^2 and B^3 निधिः । 6. B^1 and B^3 भीतिकं वचः; B^2 °सभीतिकं वचः । 7. B^1, B^2 and B^3 दानवो वापि विभीतिः कस्य कथ्यते । 8. B^1, B^2 and B^3 दुष्टा । 9. B^1, B^2 and B^3 सुतो । 10. B^1, B^2 and B^3 दृष्ट्वा मुह्येत्वा जिनमर्चितः । 11. B^1, B^2 and B^3 आगच्छन्तीं । 12. B^1, B^2 and B^3 गर्भगेहे प्रविष्टा । 13. B^1, B^2 and B^3 °मो ।

एवं निरूप्य सा बाला यावत्पश्यति सम्मुखम् ।
कुमारो रूपवांस्तावद्दृष्टः कन्यकया तया ॥१३०॥

घृतवैश्वानरन्यायाज्ज्वलिता कोपवह्निना ।
दृष्टमात्रः कुमारोयं भस्मसाच्छापतः[1] कृतः ॥१३१॥

गीतनृत्यादिकं कृत्यं कृत्वा प्राप्ता दिवौकसि ।
तमैवदागता वृद्धा कुमारं भस्मसात्कृतम् ॥१३२॥

पश्चात्तापपरा वृद्धा महादुःखप्रपूरिता ।
विलापं कुर्वती वक्त्रे[2] चिन्तयामास मानसे ॥१३३॥

पुत्रादभीष्टो मे बालः केनोपायेन जीव्यते ।
निश्चित्यैवं गता वृद्धा सौधर्मेन्द्रस्य संनिधौ ॥१३४॥

कृत्वोपकरणानि पुष्पादि [illegible] तत्क्षणम् ।
ढौकितानीन्द्रभूपाग्रे सुगन्धास्सोपि हृष्टहृत्[3] ॥१३५॥

जातीभिश्चम्पकाद्यैश्च बकुलैः स्वर्णकेतकैः ।
शतपत्रैश्च मरुकैर्दमनाद्यैः सुगन्धिभिः ॥१३६॥

इत्यादिभिः शुभैः पुष्पैः प्रीणितो देवताधिपः ।
संतुष्टः प्राह वृद्धायै वरं वृणु यथेप्सितम् ॥१३७॥

ईदृग्विधां गिरं श्रुत्वा वृद्धा जाता प्रमोदभाक् ।
देवराजस्य वृत्तान्तं तदग्रे मूलतोवदत् ॥१३८॥

गुणरूपनिधिर्बालः समायातो जिनालये ।
भानुमत्या नरद्वेषाच्छापतो[4] भस्मसात्कृतः ॥१३९॥

यदि तुष्टोसि हे[5] देव ! तदा जीवापयाङ्गजम् ।
पश्चात्तापोस्ति मे तस्य तेन [6]विज्ञपयाम्यहम् ॥१४०॥

कृपापरो वदेदिन्द्रस्तदेदं लाहि मेमृतम् ।
सिञ्चनीयं त्वया भस्म जीविष्यति स बालकः[7] ॥१४१॥

---

1. B¹, B² and B³ °मन्त्रेण कौमारः शापेन भस्मसात्° । 2. B¹, B² and B³ °पंच परित्यज्य । 3. B¹, B² and B³ प्र[B² and B³ रा(त्रा)]मोदाद्धृष्टमानसः । 4. B¹, B² and B³ °तेन । 5. B¹, B² and B³ मे । 6. B¹, B² and B³ विज्ञा° । 7. B¹, B² and B³ °जीवयिष्यति बालकम् ।

मदग्रे परमानीय प्रेषणीयस्त्वया गृहे ।
[1]तथास्तु कथयन्त्येषा गृहीत्वामृतमद्भुतम् ॥१४२॥
समायाता निजे स्थाने सिक्तस्तद्भस्मपुञ्जकः[2] ।
जीवितस्तत्क्षणाद्बालो मन्ये सुप्तः समुत्थितः ॥१४३॥
कुमारः कथयामास मातर्जागरितः कथम् ।
श्रुत्वा वृद्धावदत्तस्मै भानुमत्या यथा कृतम् ॥१४४॥
सोप्याह मातरेवं चेत्तदाहं जीवितः कथम् ।
वृत्तान्तो[3] मूलतः सर्वः[4] कुमाराग्रे निवेदितः[5] ॥१४५॥
कार्यार्थी च कुमारोवक् सौधर्मेन्द्रं प्रदर्शय ।
जनोक्ति[6]र्बहु दृष्टं स्यात्सुन्दरं जीवितावुबहोः ॥१४६॥
वृद्धाप्यूचे तदा भव्यं ह्याज्ञास्ती[7]न्द्रस्य चेदृशी ।
इत्युक्त्वा द्वावपि प्राप्तौ सौधर्मेन्द्रस्य संनिधौ ॥१४७॥
कुमारेण सभा दृष्टा पूर्णा सामानिकैर्हरेः[8] ।
न ज्ञायते तदा कश्चिदिन्द्रः कोन्योथवापरः ॥१४८॥
आसन्नः स गतो यावद्रूपतो मोहितो[9] हरिः ।
पुनः पुनः समालिङ्ग्य स्वोत्सङ्गे स धृतः क्षणात् ॥१४९॥
पृच्छतीन्द्रः क वत्स[10] ! त्वं किं वा कोसि किमागतः ।
वृत्तान्तं मूलतो वत्स ! श्रोतुमिच्छामि ते गिरा ॥१५०॥
कुमारेण निजं वृत्तं कथितं च हरेस्तदा[11] ।
शापादग्ध इति श्रुत्वा भानुमत्यां चुकोप सः ॥१५१॥
सापि तत्र सभां याता हरिणाकारिता द्रुतम्[12] ।
देवि त्वं गर्वितासीद्बालो[13]कोपद्रवकारिणी ॥१५२॥
एष बालो गुणाधारो रूपलावण्यमन्दिरम् ।
दह्यमाने त्वया दुष्टे ! नागता किं दयापि ते[14] ॥१५३॥

---

1. B¹, B² and B³ यथा° । 2. B¹, B² and B³ सिञ्चितं भस्मपुञ्जकम् । 3. B¹, B² and B³ °न्तं । 4. B¹, B² and B³ °र्वं । 5. B¹, B² and B³ °तम् । 6. B¹ °क्त°; B³ जन्मोक्ते° । 7. B¹, B² and B³ चे° । 8. B¹, B² and B³ पूरितेन्द्रसमान [B² and B³ नि]कैः । 9. B¹, B² and B³ °रूपे मोहितवान् । 10. B¹, B² and B³ वत्स । 11. B¹, B² and B³ °तं हरिणा सह । 12. B¹ °तात्द्भुतम्; B³ °तात्द्भुता । 13. B¹, B² and B³ देवत्वे गर्विता नूनं त्वं° । 14. B¹, B² and B³ दह्यमानस्तु पापिष्ठे दयापि [B² and B³ omit this last word] तव नागता ।

एतदागोमयवृन्दाच्छापं लाहि त्वमप्यहो ।
मदाज्ञावशतो दुष्टे नृलोके[1] मानुषी भव ॥१५४॥

अथावसरमासाद्य कुमारः कोविदाग्रणीः ।
समुत्थाय नमस्कृत्य चेन्द्रमेवं व्यजिज्ञपत् ॥१५५॥

यदाज्ञा प्राप्यते स्वामिन् ! तदा व्यावृत्य गम्यते ।
इति तस्य गिरं श्रुत्वा हरिर्वचनमब्रवीत् ॥१५६॥
किं कुर्वे[2] वत्स[3] ! स्वर्गेऽत्र मनुष्यावस्थितिर्न हि ।
त्वत्समानं नरं नो चेत् पार्श्वाद्दूरीकरोति कः ॥१५७॥
परं याचस्व मत्पार्श्वाद्यत्किंचिद्रोचते तव ।
निर्लोभत्वं समादाय कुमारो वाक्यमब्रवीत् ॥१५८॥ यतः[4]—

सर्पाः पिबन्ति पवनं[5] न च दुर्बलास्ते
शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति ।
कन्दैः फलैर्मुनिवरा गमयन्ति कालं
संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥१५९॥
संतोषात्प्राणिनां लक्ष्मीः स्वल्पापि हि सुखप्रदा ।
असंतुष्टस्य पुंसोपि सौख्यं कोटीश्वरस्य नो ॥१६०॥
तव प्रसादतः स्वामिन् राज्यमृ[7]द्धिश्च पुष्कला ।
लोभादपि हि या प्रीतिः सा प्रीतिर्न प्रशस्यते ॥१६१॥[8]

वचसानेन देवेन्द्रो न सामान्यः पुमानसौ ।
तथापि वत्स[9] ! देवानां दर्शनं न हि निष्फलम् ॥१६२॥
तत्तथास्तु कुमारोवग्यदा दिशसि[10] वाञ्छितम् ।
तदा भानुमतीमेतामन्यां वृद्धां च मेऽर्पय[11] ॥१६३॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] मदाज्ञा गच्छ रे दुष्टे[B[3] दष्टा]मनुजे । 2. B[1], B[2] and B[3] कुर्मो । 3. B[1], B[2] and B[3] वत्स । 4. B[1] and B[3] वक्तं च instead of यतः; B[2] omits this word and has no substitute । 5. B[2] ends the verse with पवनं । 6. P[1] and P[2] end it with °स्तृणैर्वा कन्दैः । 7. B[1] and B[2] °रि°; B[3] ऋ० । 8. B[3] adds the following after this verse:—

दंत कुसि कुरंग धण जवधन सव राचंत ।
जवहीकं तानि रक्षणी तव तोन्नूं बिरुचंत ॥
ममनेही मालु नदी सच्चिवकालवहंत ।
गरूपमनेहीगुबजल वेगाही विहुईत ॥

9. B[1] and B[3] वच्छ । 10. B[1], B[2] and B[3] °दिग्याद्दि दाम्बसि । 11. B[1], B[2] and B[3] समर्पय ।

इन्द्रदत्ते गृहीत्वा ते मिलित्वा निर्गतस्ततः ।
चैत्ये पुनः समागत्य नमस्कृत्वादिमं[1] जिनम् ॥१६४॥

प्रक्षिप्य पञ्जरे ते द्वे चैत्येशा[2]रूढा तत्क्षणात् ।
सिद्धे कार्ये विवेकी ना विलम्बं न करोत्यहो[3] ॥१६५॥

शृंगस्थां शृंखलां मुक्त्वा बद्ध्वा पञ्जरकैस्ततः ।
उद्धृतो नगरः सोपि संलग्नो याति यावता ॥१६६॥

कियत्यपि गते दूरे शृङ्खलायाः करश्च्युतः ।
पतितः सहसास्यैव चैत्यस्योपरितः स्खलन् ॥१६७॥

देवराजः क्षणं स्थित्वा चिन्तयामास मानसे ।
करगोचरमायातं दैवात्कार्यं वृथाभवत्[4] ॥१६८॥ यतः[5]–

किं करोति नरः प्राज्ञः[6] शूरो वा यदि[7] पण्डितः ।
दैवं यस्य छलान्वेषी(षि) करोति विफलां क्रियाम् ॥१६९॥

[8]वत्सराजो मम भ्राता मिलिष्यति कथं मम ।
भानुमत्याश्च दुःखाया वियोगोप्यतिदारुणः ॥१७०॥

एवं मत्वा समुत्तीर्य प्रविष्टो जिनमन्दिरे ।
ज्ञात्वा मरणजं कष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥१७१॥

श्रीयुगादिजिनाधीशाधिष्ठातः ! शृणु मद्वचः ।
मिलिष्यति यदा बन्धुरन्नपानं तदा मुखे ॥१७२॥

स्थितो जिनालये तत्र निराहारः कियद्दिनैः[9] ।
गोमुखोस्ति ह्यधिष्ठाता देवी चक्रेश्वरी ततः ॥१७३॥

चक्रेश्वरीपुरः सोपि[10] यक्षाग्रे च वचो[11] जगौ ।
लङ्घनं चात्र चैत्येहं कुर्वेहं च म्रिये यदा ॥१७४॥

अपकीर्तिस्तदा बाढं भविष्यति महीतटे ।
तदाग्रहात्तथा कार्यं यथा कीर्तिर्जिनेशितुः[12] ॥१७५॥

---

1. B¹, B² and B³ °इमं । 2. B¹, B² and B³ °नाक° । 3. B¹, B² and B³ °त्यपि । 4. B² and B³ दैवैः कार्यं वृथाकृतम्; B omits this verse । 5. B¹, B² यथाः B³ उक्तं च instead of यतः । 6. P¹ and P³ end this verse with प्राज्ञः । 7. B¹ and B² अ(प्य) थ । 8. B² and B³ वत्स° । 9. B³ °नै । 10. B¹, B² and B³ तेन चक्रेश्वरी देवी । 11. B² and B³ °पे वचनं । 12. B¹, B² and B³ °नेश्वरी ।

यक्षोवक् शृणु हे देवि[1] ! पूर्वं सत्त्वं परीक्ष्यते[2] ।
पश्चादस्य करिष्यामि[3] संयोगं बन्धुना समम् ॥१७६॥

एवमस्य[4] परीक्षार्थं सिंहशार्दूलरक्षसाम् ।
रूपं कृत्वा स यक्षेन्द्रो रात्रौ भीतिमदर्शयत् ॥१७७॥

परं कुमारः कस्यापि भयं न कुरुते हृदि ।
प्रत्यक्षः सत्यतो यक्षोभूत्स विंशतिवासरैः ॥१७८॥

कण्ठे कन्थां करे दण्डं पद्भ्यां विपुलपादुके ।
खटिकां च करे कृत्वा योगिवेषः[5] समागतः ॥१७९॥

यक्षो वदति वत्स[6] ! त्वं मत्पार्श्वाद्वृणु वाञ्छितम् ।
कन्थां गृहाण मत्सत्कां चिन्तितार्थप्रदायिनीम् ॥१८०॥

पादुकाभ्यां पदस्थाभ्यां यत्रेच्छा तत्र गम्यते ।
खटिकया च लिख्यन्ते गजवाजिरथादिकाः ॥१८१॥

एतद्दण्डप्रभावेन स्पृष्टाः सजीभवन्ति ते ।
चतुरङ्गचमूयुक् त्वं[7] पश्चाद्गच्छ यथेप्सितम् ॥१८२॥

एवं दत्त्वा कुमाराय शिक्षां तद्वस्तु[8]चाकृतम् ।
कुण्डे भस्मां ददौ यक्षः क्षणेनादृश्यतां गतः ॥१८३॥

देवराजकुमारस्तु यावत्पश्यति विस्मितः ।
तावच्चक्रेश्वरी देवी[9] चलत्कुण्डलभास्वरा[10] ॥१८४॥

कुमारं कथयामास कथं वत्स[11] ! विलम्ब्यते ।
युगादीशप्रसादेन पूर्यन्तां त्वन्मनोरथाः[12] ॥१८५॥

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पादुके परिधाय च ।
कन्थादण्डौ समादाय खटिका सज्जिता करे ॥१८६॥

बन्धुर्मे यत्र वत्सोस्ति भानुमत्यप्सरा अपि[13] ।
पादुकेहं तत्र मोच्यो विलम्बो नात्र युज्यते ॥१८७॥

---

1. B¹, B² and B³ शृणु भद्रे त्वं । 2. B¹, B² and B³ सत्वपरीक्षणम् । 3. B¹, B² and B³ कृत्वा पश्चात्करिष्येहं । 4. B¹, B² and B³ तदा सत्य । 5. B¹, B² and B³ °वेषे । 6. B¹ and B³ वच्छ । 7. B¹, B² and B³ °युक्तः । 8. B¹, B² and B³ °स्तु म° । 9. B¹, B² and B³ °री प्राप्ता । 10. B³ °भासुरा । 11. B² and B³ वच्छ । 12. B¹, B² and B³ पूर्यन्ते ते मनो° । 13. B¹, B² and B³ यत्र मे बन्धुवच्छोस्ति यत्र भानुमत्यप्सराः ।

एतद्वचनमात्रेण समायातस्तदान्तरे ।
वत्सराजः[1] सदुःखात्मा यत्रास्ते भानुमत्यपि ॥१८८॥

सहसा पुरतोतिष्ठद्देवराजो हि बान्धवः ।
विस्मितः पादपद्मानि नमस्कृत्य व्यजिज्ञपत् ॥१८९॥

बान्धव ! त्वं स्थितः क्वैतावन्ति च दिनान्यपि[2] ।
कथं वीणाक्कोत्यन्तं वेषोयं कथमीदृशः ॥१९०॥

वृद्धायाः [3]पद्मानस्य भानुमत्यास्तथैव च ।
वत्सराजवचसोपि प्रत्युत्तरमभाषत ॥१९१॥

वत्स ! दत्ता मया झम्पा सर्वेषां पश्यतस्तदा ।
कथितः[4] सर्ववृत्तान्तो[5] यावदागां हि ते पुरः[6] ॥१९२॥

सर्वेषां लङ्घनं ज्ञात्वा ह्येकविंशतिमे दिने[7] ।
देवराजः स्वकन्थायाः[8] प्रत्ययार्थं करोत्यदः ॥१९३॥

कण्ठादुत्तार्य मुक्त्वाग्रे कन्थापार्श्वाद्ययाच[9] सः ।
स्नानपूर्वं सुदेवार्चो[10] पश्चाद्भोज्यं यथेप्सितम् ॥१९४॥

संप्राप्तं भोजनं तेषां प्रमोदात्पारणं कृतम् ।
चित्ते द्वावपि संतुष्टौ तौ व्यचिन्तयतामिति ॥१९५॥

देवराजोवदद्वत्स ![11] यज्जातं वाञ्छितं फलम् ।
सप्रसादो युगादीशः सांनिध्यं गोमुखस्य च ॥१९६॥

किमर्थं स्थीयते ह्यत्र[12] कार्यभ्रंशो हि मूर्खता ।
पितुराज्ञा कृतास्माभिर्गत्वा वाञ्छापि पूर्यते ॥१९७॥

बन्धुनैवं समालोच्य[13] प्रयाणे कृतनिश्चयः ।
रात्रौ विलम्ब्य तत्रैव प्रातस्तौ द्वौ समुत्थितौ ॥१९८॥

1. B^1, B^2 and B^3 वत्स° । 2. B^1, B^2 and B^3 दिनानि च । 3. B^1, B^2 and B^3 पाद° । 4. B^1, B^2 and B^3 °तं । 5. B^1, B^2 and B^3 °न्तं । 6. P^1, has यावद्भोज्यं यथेप्सितम् of verse 294 below instead of यावदागां हि ते पुरः and consequently omits the two verses following the present one । 7. B^1 and B^2 °तिमं दिनम्; B^3 °तिमन्दिरं । 8. B^1, B^2 and B^3 °था । 9. B^1, B^2 and B^3 °पार्श्वे यया च । 10. B^1, B^2 and B^3 °र्चां । 11. B^1, B^2 and B^3 वत्स । 12. B^1 and B^2 स्थीयतामत्र । 13. B^1, B^2 and B^3 एतद्बन्धुमिरालोच्य ।

देवराजेन कन्थासा पादुके पादयोर्धृते ।
खटिकां दण्डमादाय चेदं वचनमब्रवीत् ॥१९९॥

वत्स ! वामाञ्चलं लाहि कन्थाया मातुर्दक्षिणम्[1] ।
पृष्ठा(ष्ठा)ञ्चलं भानुमत्या ग्रहीतव्यं करे दृढम् ॥२००॥

हे पादुके ! नयास्माकं समुद्रतटके पुरे ।
एतद्वचनमात्रेण संप्राप्ता वाञ्छिते पुरे ॥२०१॥

स्थिता एकप्रदेशे ते रम्यासु वनभूमिषु ।
प्रमोदाद्दिवसान् कांश्चित् स्थिताः कौतूहलेन वै[2] ॥२०२॥

चिन्तितान् देवराजोऽपि स्फुटान् खटिकया तथा ।
रूपकान् लिखयामास गजवाजिपदातिकान् ॥२०३॥

येन येन यथा दण्डः स्पृशत्येव तथा तथा ।
सजीवो जायते सोऽपि सुधादण्डप्रभावतः ॥२०४॥

एवं गजाश्व[3]सामन्ता बहवस्तत्परिच्छदाः ।
देवराजो नृपः ख्यातः स्वसैन्यपरिवारितः ॥२०५॥

सुखासनस्था सा वृद्धा भानुमत्यपि सा तथा[4] ।
वस्त्राभरणभूषाढ्या दासदासीभिरावृता ॥ २०६॥

ससैन्यश्चलितस्तावद्बन्धुप्रीतिमनोहरः ।
ग्रामाकर[5]पुरोद्यानं क्रमादुल्लंघयन् पथि ॥२०७॥

धारायां वनभूमीषु स्थितं सैन्यं महर्द्धिषु ।
वादित्रैर्वाद्यमानैस्तु[6] देवराजः स्थितस्ततः ॥२०८॥

दृष्ट्वा सैन्यश्रियं तस्य लोका विस्मयितान्तराः[7] ।
ज्ञापयन्ति स्म भूपस्य[8] स्वामिन् ! किं कोऽप्यभून्नृपः[9] ॥२०९॥

भोजराजोऽवदत्तेभ्यो ज्ञायते नैव[10] किंचन ।
कर्त्तेमं निश्चयं प्रेष्यं[11] प्रेषयित्वा स्वपूरुषम् ॥२१०॥

---

1. P¹ and P² मातुर्द क्षणम् । 2. B¹ तु । 3. B¹ एवंविधाश्व° । 4. B¹, B² and B³ तत्तथा । 5. B¹, B² and B³ ग्रामागार° । 6. B¹, B² and B³ °मानस्तु । 7. B¹, B² and B³ विस्मयमानसाः । 8. B¹, B² and B³ विज्ञापयन्ति भूपाये । 9. B¹, B² and B³ कोऽत्र भूपतिः । 10. B¹, B² and B³ न हि । 11. B¹, B² and B³ निश्चयोऽयं करिष्यामि ।

एवं कृते सति नृपे समायातो नृपान्तिके ।
प्रहितो देवराजेन भट्ट एको व्यजिज्ञपत् ॥२११॥

पुत्रौ[1] भोजनरेन्द्रस्य देवराजोभिधानतः ।
वच्छराजो द्वितीयोस्ति[2] विज्ञापयति मन्मुखात् ॥२१२॥

देशपट्टे त्वया देव ! पूर्वं निष्कासितौ सुतौ ।
भानुमत्यन्वितावेतौ चतुरङ्गचमूयुतौ ॥२१३॥

श्रुतं वाक्यं हि भूपेन कर्णयोरमृतोपमम् ।
सर्वाङ्गं शीतलं जातं यद्दग्धं विरहाग्निना ॥२१४॥

वर्द्धापनं पुरे चक्रे[3] प्रमोदान्मन्त्रिपुङ्गवैः ।
कुमारोक्तमथो[4] सर्वं दास्यप्यन्तःपुरे जगौ ॥२१५॥

सुतसंतापदग्धानां राज्ञीनां च मनोरथाः ।
पुनरागमवार्तामिस्तयोः[5] पल्लविता द्रुतम् ॥२१६॥

भोजभूपः स[6] तत्कालमुत्थितः सपरिच्छदः ।
चतुरङ्गचमूयुक्तः समस्तान्तःपुरीयुतः ॥२१७॥

उत्सवं[7] कारयामास नगरे नगरान्तिकात्[8] ।
तोरणैर्हट्टशोभाभिश्छादितं[9] गगनाङ्गणम् ॥२१८॥

एवं कृत्वा समायातो भूप उद्यानभूमिषु ।
सबन्धुर्देवराजोपि पितुः संमुखमागतः ॥२१९॥

तस्य पादौ समाश्रित्य[10] परमाद्विनयान्वितौ[11] ।
उत्थाप्या(प्या)लिङ्गयामास[12] वाहनस्थो धराधिपः ॥२२०॥

पुत्रश्रियं नृपो वीक्ष्य[13] भानुमत्यप्सरोवराम् ।
स्वप्नानुसारतो बाला भुक्तापि ह्युपलक्षिता ॥२२१॥

बरार्थिदत्तलग्नेन भानुमती विवाहिता ।
विवाहात्पुत्रसंयोगाज्जातो हर्षवशो[14] नृपः ॥२२२॥

---

1. B¹, B² and B³ पुत्रौ । 2. B² and B³ अस्तु । 3. B¹, B² and B³ जातं । 4. B¹, B² and B³ °रोदन्तकं । 5. B¹, B² and B³ °भिः सिक्ताः । 6. B¹, B² and B³ °भूपस्तु । 7. B¹, B² and B³ उच्छवं । 8. B³ नागरैर्जनैः । 9. B¹, B² and B³ °स्छायते । 10. B¹, B² and B³ नमस्कृत्य । 11. B¹, B² and B³ परमे(म)विनयेन तौ । 12. B¹, B² and B³ आलिङ्गितौ(तः ?) समुद्याय । 13. B¹, B² and B³ दृष्ट्वा पुत्रश्रियं भूपो । 14. B¹, B² and B³ °गाद्धर्षाद्धर्षवशो ।

सत्यवत्याः[1] समायाता सार्थं[2] मदनमञ्जरी।
पुत्रदर्शनसोत्कण्ठा[3] पश्यन्ती तौ चतुर्दिशम् ॥२२३॥

देवराजवत्स[4]राजौ दृष्ट्वा तां चातिहर्षितौ।
पतितौ पदयोस्तस्या[5] न्यस्य भूमौ स्वमस्तकम् ॥२२४॥[6]

सकुटुम्बस्तदा भूपः पृच्छति स्म निजं सुतम्।
कथं राज्यरमा प्राप्तानीता भानुमती कथम् ॥२२५॥

देवराजकुमारोऽवग् नत्वा भूपपदाम्बुजम्।
कथयिष्ये यदा[7] यूयं श्रोष्यथोत्सुकमानसाः ॥२२६॥

देशपट्टे गतौ यावद्विवाहं भूपतेः पुरः।
वृत्तान्तो मूलतः सर्वः कथितः स्वजनाग्रतः ॥२२७॥

राजा राज्ञी समुत्थाय द्वावपि प्रस्तुताञ्जली।
तौ व्यजिज्ञपतां नत्वा वृद्धायाश्चरणाम्बुजम्[8] ॥२२८॥

अस्मत्कुलमुद्धरितं राज्यं[9]चोद्धरितं त्वया।
जीवापितः सुतोऽयं मे ह्युपकारः कृतो मम ॥२२९॥

एवं चमत्कृता[10] वृद्धा दानमानेन तोषिता।
सत्यवत्या निजे स्थाने स्थापिता पुत्रवत्सला[11] ॥२३०॥

पुत्रागमनजोत्साहं[12] विवाहं भोजभूपतिः।
प्राप्य हर्षप्रपूर्णः सन् प्रवेशमसृजत्पुरे[13] ॥२३१॥

वादित्रैर्वाद्यमानैस्तु भट्टाजयजयारवैः।
स्त्रीणां माङ्गल्यगीताद्यैः समायातो नृपो गृहे ॥२३२॥

निष्कण्टकतरं राज्यं पालयन् भोजभूपतिः[14]।
देवराजकुमाराय युवराजपदं ददात् ॥२३३॥

---

1. B1, B2 and B3 °त्या। 2. B1 °र्थं। 3. B1, B2 and B3 पुत्रस्य दर्शनोत्कण्ठा। 4. B1, B2 and B3 °वत्स। 5. B1, B2 and B3 °स्तस्याः। 6. B3 adds the following after this verse:—

सहर्षा स्वा(मा) सरोमाञ्चा मुक्तशर्मविमोहिता।
उत्कण्ठा(त्था)योत्सङ्गमानीतः स्नापितो हर्षवाष्पभिः॥

7. B1 तदा। 8. B1, B2 and B3 पादयोश्च वृद्धाया नमस्कृत्य व्यजिज्ञपत्। 9. B1, B2 and B3 °ज्यम्°। 10. B1, B2 and B3 चमत्कृता। 11. B1, B2 and B3 °वत्स[B1 त्स]लात्। 12. B1, B2 and B3 °नमुत्साहं। 13. B1, B2 and B3 उभयोत्साहसम्पन्नः प्रवेशमकरोत्पुरे। 14. B1, B2 and B3 पाल्यमानस्तु भूपतिः।

कियन्त्यपि दिनानीशः स्थितोन्तःपुरमध्यगः[1] ।
भानुमत्यप्सरोरूपव्यामोहितमनास्ततः ॥२३४॥

एकस्मिन् दिवसे राजा विज्ञप्तो राजपूरुषैः[2] ।
उद्वासयितुमारब्धो देशः सीमालराजभिः[3] ॥२३५॥

एतच्छ्रुत्वा स भूपालः कोपादरुणलोचनः ।
प्रयाणं दापयामास चतुरङ्गचमूवृतः ॥२३६॥

एकत्र च[4] सरस्तीरे स्थितः सैन्ययुतो नृपः ।
भोजनावसरे प्राप्ते राज्ञा भानुमती स्मृता ॥२३७॥

विरहात्तापसंतापान्न रतिं लभते क्वचित् ।
प्राणैः प्रयाणमारब्धं भानुमत्या अदर्शने ॥२३८॥

न पर्यङ्के न भूपीठे न जले न वनान्तरे ।
समाधिर्न हि कुत्रापि विना तां प्राणवल्लभाम् ॥२३९॥

सर्वेपि वररुच्याद्या मिलिता मन्त्रिपुङ्गवाः ।
कुर्वन्ति स्म किलालोचं[5] विलक्षास्ते परस्परम् ॥२४०॥

यदि व्याघुटति [6]क्ष्मापस्तदा ते वैरिभूभुजः ।
देशं विध्वंसयिष्यन्ति कः स्याद्वारयितुं क्षमः ॥२४१॥

मन्त्रिणः कथयामासुः सर्वे वररुचेः पुरः
विलम्बः कार्यते भूपाश्चित्तस्यैव दर्शनात्[7] ॥२४२॥

दध्यौ वररुचिः सत्यमेवैभिर्मे प्ररूपितम् ।
भानुमत्या हि रूपं चेत् करोम्यत्यद्भुतं ह्यहम् ॥२४३॥

स्मृत्वा सरस्वतीं देवीं कृत्वा सुन्दरवर्णकम्[8] ।
चित्रे भानुमतीरूपं निर्मिमीते स्म सुन्दरम् ॥२४४॥

निष्पन्नं तद्यथायोग्यं स्थाने स्थाने[9] तथाविधम् ।
प्रोचे वररुचिर्वाक्यं भारत्यै प्रीतिपूरितः ॥२४५॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 स्थितोर(तस्था)न्तःपुरान्तरे । 2. B^1 °पौरुषैः । 3. B^1, B^2 and B^3 °भूभुजैः । 4. B^1, B^2 and B^3 वने[B^1 and B^2 नै]कस्मिन । 5. B^1, B^2 and B^3 आलोचं कुर्वते सर्वे । 6. B^1, B^2 and B^3 नृप° । 7. B^1, B^2 and B^3 क्रियतेस्माभिः किंचिच्चित्रा-(त्र ?)प्रदर्शनात् । 8. B^1, B^2 and B^3 °वर्णकसुन्दरम् । 9. B^1, B^2 and B^3 °योग्यं स्थाने तं पि ।

रूपं मे सृजतः क्वापि विस्मृतं स्यात्प्रमादतः[1] ।
तत्र मातस्त्वया सम्यक्करणीयं यथाविधम् ॥२४६॥

एतद्वचनमात्रेण यावच्चिन्तयति[2] द्विजः ।
कुञ्चिकाग्रान्मषीबिन्दुः पतितो गुह्यदेशगः[3] ॥२४७॥

तं प्रमार्ज्य ततश्चित्ते चिन्तयामास पण्डितः[4] ।
पुनः पपात तत्रैव मषीबिन्दुस्तथैव सः[5] ॥२४८॥

एवं वारत्रयं यावत् पतति स्म[5] पुनः पुनः ।
तथैव स्थापितः सोपि जातं रूपं यथोचितम् ॥२४९॥

तद्रूपं दर्शितं राज्ञो वररुच्यादिमन्त्रिभिः ।
हर्षाच्चित्रं करे लात्वाङ्गोपाङ्गानि व्यलोकयत्[6] ॥२५०॥

ललाटं च मुखं नासाकपोलं लोचनद्वयम् ।
कर्णाद्यवयवान् वीक्ष्य[7] न कुत्राप्यन्तरं भवेत्[8] ॥२५१॥

एवं निरीक्षमाणः संस्तिलं[9] गुह्येपि दृष्टवान् ।
विस्मितश्चिन्तयामास विकल्पानेवमीश्वरः[10] ॥२५२॥

विश्वासाद्वञ्च्यते लोके ह्यविश्वासी न वञ्च्यते ।
अन्तःपुरे व्यभिचारी वररुच्युद्भवोस्ति हि ॥२५३॥

प्रियाविरहजं दुःखं विस्मृतं तस्य कोपतः ।
वधकं नरमाहूय तस्याग्रेप्येवमब्रवीत् ॥२५४॥

[11]एते वररुचेर्नेत्रे निष्कास्य मम दर्शय ।
करणीयं हि मद्वाक्यं प्रष्टव्योहं पुनर्नहि ॥२५५॥

वधकैर्विप्रतार्यैव भद्रचित्तः[12] पुरोहितः ।
नीतोरण्ये महाघोरे[13] यावद्घाताय सज्जितः ॥२५६॥

---

1. B¹, B² and B³ विस्मृतं यत्र कुत्रापि रूपनिर्माणसमयमाम्(यत् मया ?) । 2. B¹, B² and B³ °ते । 3. B¹, B² and B³ गुह्यवेश्मसु । 4. B¹ च; B² and B³ नम् । 5. B¹, B² and B³ °ते स । 6. B¹, B² and B³ विलोकयन् । 7. B¹, B² and B³ °यवयवैः सर्वैः । 8. B² न हि कुत्राप्यन्तरम् । 9. B¹, B² and B³ °गस्तु तिलं । 10. B¹, B² and B³ °नेक-भूपतिः । 11. B¹, B² and B³ एतस्य । 12. B¹, B² and B³ °त्तः । 13. B¹, B² and B³ नीतोटव्यां(व्यां) महाघोराम् ।

विप्रोवग् वधकं ज्ञात्वा दुष्टचित्तो भवान् कथम् ।
सोप्याह द्विज ! किं कुर्वे[1] वयमादेशवर्तिनः ॥२५७॥
भूपोक्तिमन्यथा कर्तुं वयं नैव क्षमाः क्वचित् ।
शिक्षां देहि तदस्माकं सर्वथायति सुन्दराम् ॥२५८॥
द्विजोपि वधकं प्रोचे राज्ञोक्तं कुरु मे द्रुतम् ।
अन्यथा सकुटुम्बं त्वां भूपोयं घातयिष्यति[2] ॥२५९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य वधकोवग् दयापरः ।
नाम न श्रूयते यत्र तत्र गच्छ द्विजोत्तम[3] ! ॥२६०॥
स्वरक्षार्थं वररुचिः स गतोन्यत्र कुत्रचित् ।
प्राप्तो मृगाक्षिणी लात्वा वधकोपि[4] नृपान्तिके ॥२६१॥
दूरस्थे चक्षुषी तेन दर्शिते भोजभूपतेः ।
तद्दर्शनात्स[5] संतुष्टः क्रोधो नैवास्त्यतः परम् ॥२६२॥
द्वितीये दिवसे[6] प्राप्ते देवराजो नृपात्मजः ।
गतः स्वल्पपरीवारो ह्यश्वान् वाहयितुं बहिः ॥२६३॥
प्रहितो भूभुजैकेन तुरङ्गोयं समाहृतः ।
कुमारस्तं समारूढो भवितव्यप्रयो[7]गतः ॥२६४॥
उद्याने वाहितः पूर्वं पश्चान्मुक्तोतिवेगतः ।
कियतीं च भुवं गत्वा पं(ख)चितः[8] स तुरङ्गमः ॥२६५॥
तदा[9] चतुर्गुणीभूय[10] भूमिं वेगादलङ्घयत् ।
योजनानि[11] कियन्त्येषोरण्ये नीतोतिभीषणे ॥२६६॥
खेदखिन्नकुमारेणादर्श्येको दूरतस्तरुः ।
नीत्वा तस्याप्यधोभागे समुत्प्लुत्यावलम्बितः ॥२६७॥
मुक्ताश्वोपि पदे यस्मिंस्तस्मिन्नेव स[12] संस्थितः ।
उत्तीर्य[13] स कुमारोश्वादुपविष्टस्तरोस्तले ॥२६८॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 तेप्यूचुर्द्विज ! किं कुर्मो । 2. B^1, B^2 and B^3 भूपो घातं करिष्यति । 3. B^1, B^2 and B^3 °मः । 4. B^1, B^2 and B^3 मृगचक्षुः समादाय वधकास्ता(कोगान्) । 5. B^1, B^2 and B^3 तेन दृष्टेन । 6. B^1, B^2 and B^3 दिवसे द्वितीये । 7. B^1, B^2 and B^3 °वियो° । 8. B^1 पचि; B^3 पिचि° । 9. B^1, B^2 and B^3 °तथा । 10. B^1, B^2 and B^3 °णो भूत्वा । 11. B^1, B^2 and B^3 °नाना । 12. B^1, B^2 and B^3 °स्तत्र तेनैव । 13. B^1, B^2 and B^3 उत्तीर्णः ।

विश्रान्तः शीतलच्छायवृक्षस्याधः कुमारकः ।
तुरगः सुकुमारत्वात् प्राणमुक्तो बभूव च[1] ॥२६९॥

कुमारश्चिन्तयामास[2] किं जातमसमञ्जसम् ।
क्व राज्यं राजलीला मे क्व पित्रोरपि संगमः ॥२७०॥

वृक्षास्तु सरलास्तुङ्गा अत्राटव्यां च सन्त्यमी ।
सूर्यस्याभ्युदयश्चास्तं क्वचिन्न ज्ञायते मया ॥२७१॥

अत्रान्योऽप्यस्ति संतापः सिंहव्याघ्रसमाकुले[3] ।
डाकिनीशाकिनीभूतप्रेतराक्षसपूरिते[4] ॥२७२॥

ईदृग्विधे वने घोरे क्षुत्तृषाद्यैः स पीडितः ।
सरः शीतलवाःपूर्णं ददर्श क्वापि च भ्रमन् ॥२७३॥

वस्त्रपूतं जलं पीत्वा स्थितश्छायातरोस्तले ।
पुनर्बभ्राम च वने कस्यापि मिलनेच्छया ॥२७४॥

भ्रममाणे कुमारेऽस्मिन् सूर्योऽप्यस्ताचलं ययौ ।
दुष्टजीवभयभ्रान्तः समारूढः क्वचिद्द्रुमे ॥२७५॥

संवाह्य यावदात्मानं कुमारः स्थानमाश्रितः ।
व्याघ्रात् त्रस्तस्तरौ तत्र समारूढोऽथ वानरः ॥२७६॥

भयभीतः कुमारस्तु खड्गमादाय संस्थितः ।
नरवाण्या कपिः प्राह भयं मा कुरु मा कुरु ॥२७७॥

पश्याधोऽमुष्य वृक्षस्यास्ते सिंहो[5] दारुणेक्षणः ।
त्वया सह मम प्रीतिर्दुष्टोऽयं मात्र भक्षयेत् ॥२७८॥

वानरस्य गिरं श्रुत्वा विश्वस्तो राजनन्दनः ।
वृक्षाधोभागगस्तावद् दृष्टः सिंहोऽथ[6] दारुणः ॥२७९॥

भूम्यां पुच्छं समुत्फाल्य नीत्वा शीर्षोपरि क्षणात् ।
प्रसार्यास्यं ततो गुञ्जन् वृक्षसम्मुखमुच्छलन् ॥२८०॥

मृगेन्द्रभयभीतौ तौ वानरक्ष्माप[7]नन्दनौ ।
वृक्षस्थौ सुहृदौ जातौ जल्पतश्च परस्परम् ॥२८१॥

---

1. B¹, B² and B³ सुकुमारकेऽश्वान्तः प्राणान् विमोचितः [B³ मुमोचितम् (मुमोच सः)] । 2. B¹ and B² °त्समंदिशत्ते । 3. B¹ and B² °कुलः । 4. B¹, B² and B³ °तः । 5. B¹, B² and B³ पश्य वृक्ष अधोभागे सिंहोऽसौ । 6. B¹ °नि । 7. B¹, B² and B³ °नृप° ।

असौ दुष्टस्वभावोस्ति[1] बुभुक्षापीडितो हरिः[2] ।
आवाभ्यां न प्रमादो हि[3] करणीयः कथंचन ॥२८२॥

वार्तां प्रकुर्वतोरेवं गता रात्रिः कियत्यपि ।
वानरः कथयामास श्रूयतां राजनन्दन ! ॥२८३॥

निद्रा व्याप्नोति ते बाढं नेत्रयो रजनीचणे[4] ।
शेहि त्वं तन्ममोत्सङ्गे[5] पूर्वप्राहरिकोस्म्यहम् ॥२८४॥

धृत्वाङ्के मस्तकं सुप्तो विश्वस्तो राजनन्दनः ।
कपिं प्राहरिकं ज्ञात्वा सिंहो वदति तं प्रति ॥२८५॥

आवां वनेचरौ द्वौ स्त आवामेकत्र वासिनौ ।
आत्मवर्गे कुरु प्रीतिं परवर्गे कुतः सुखम् ॥२८६॥

नृवनेचरयोः[6] प्रीतिः पूर्वं शास्त्रेस्ति[7] निन्दिता ।
तदिमं देहि मे मर्त्यं चिराद्राज्यं वने कुरु ॥२८७॥

सिंहस्य वचनं श्रुत्वा कपिर्वचनमब्रवीत् ।
स्ववर्ग[8]परवर्गाभ्यां किं स्यात्सारास्ति वाग्नृणाम्[9] ॥२८८॥

ददाम्येनं कथं तुभ्यं दत्ता वाचा मया यतः[10] ।
एवं मत्वा मृगेन्द्र ! त्वं मुक्त्वैनं गच्छ चान्यतः ॥२८९॥

मृगेन्द्रः[11] पुनरप्यूचे क्षुधार्तोयं दिनत्रयात् ।
कृपा नोत्पद्यते तुभ्यं दृष्ट्वा मां दीनमानसम् ॥२९०॥

कपिरूचे कृपा भद्र ! दुष्टे जीवे कृता वृथा ।
जीवितं प्रापितो दुष्टः सुन्दरं कुरुते न हि[12] ॥२९१॥

एवं विवादवशतो[13] गतं यामद्वयं निशः ।
प्रबुद्धः स [14]कुमारोपि कपिनैवमवाच्यहो[15] ॥२९२॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °भावेन । 2. B^1, B^2 and B^3 °सोपि सन् । 3. B^1, B^2 and B^3 प्रमादो न हि अ(वा)स्माभिः । 4. B^1, B^2 and B^3 कपिरूचे कुमाराये निद्रा व्याप्यते तव । 5. B^1, B^2 and B^3 °त्सङ्गे । 6. B^1, B^2 and B^3 नरे वने[B^3 न]चरे । 7. B^1 च । 8. B^1, B^2 and B^3° र्गे । 9. B^1, B^2 and B^3 वाचा सारं च देहिनाम् । 10. B^1, B^2 and B^3 दत्ता वाचा मया यस्य [B^3 यस्य] ददाम्येनं त्वया(यि ?) कथम् । 11. B^1, B^2 and B^3 मृगारिः । 12. B^1, B^2 and B^3 जीवापितः (तो?) [B^3 ते] हि दुष्टात्मा सुन्दरं न हि किंचन । 13. B^1, B^2 and B^3 एवं वादविवादेन । 14. B^1, B^2 and B^3 °अस्तकु° । 15. B^1, B^2 and B^3 वानरेण वचं जगौ ।

सुप्यते मयका मित्र ! जागरूकस्त्वमप्यहो[1] ।
न क्वापि वर्तते शङ्का त्वयि[2] जागरिके सति ॥२६३॥

कपिः पुनरपि प्राह[3] प्रपञ्ची हरिरस्त्यसौ ।
विप्रतारयति क्रूरो[4] दातव्यो न तथा[5]प्यहम् ॥२६४॥

एवं श्रुत्वा कुमारोवक् प्रपञ्ची किं करिष्यति ।
कालिन्द्यां रमते हंसो न श्यामाङ्गस्तथाप्यसौ[6] ॥२६५॥

प्राहाथ वानरो वत्स ! मा कुर्यास्त्वं स्वं मयि ।
सुष्ठु वा दुष्टकार्यं वा मानवाज्जायते ध्रुवम् ॥२६६॥

इति गाढतरां शिक्षां दत्त्वा राजसुताय सः ।
अविश्वासी वानरोपि संनद्धः शयनाय सः ॥२६७॥

कुमारस्य स उत्सङ्गे[7] सुप्तो निर्भरमानसः ।
ज्ञात्वा सिंहस्ततोवादीत् कुमारं मृदुया गिरा ॥२६८॥

दुष्टात्मा वानरो धूर्तो[8] मद्भीतस्त्वय्ययं स्थितः ।
गतेन्यत्र मयि त्वां हि भक्षयिष्यति नान्यथा ॥२६९॥

एवं यावत्सनिद्रोयं[9] भूमौ पातय मत्पुरः ।
भक्षयित्वान्यतो यामि श्रेयसा[10] त्वं गृहे व्रज ॥२७०॥

कुमारोवग्घिता शिक्षा वैरिणोपि हि गृह्यते ।
मृगेन्द्र ! सत्यमेवोक्तं का मैत्री स्याद्वनेचरे[11] ॥२७१॥

न मे युक्तमिदं कार्यं[12] कुमारेणापि चिन्तितम् ।
भवितव्यतया बुद्धिः परं [13]भवति तादृशी ॥२७२॥

कुमारोप्येवमावेद्य यावत्तं भुव्यपातयत् ।
कपिस्तावत्समालम्ब्य तथैवारूढवांस्तरौ ॥२७३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 भवता मित्र ! जागरूकोप्यहं पुना । 2. B^1, B^2 and B^3 न हि शंका प्रकर्तव्या मयि । 3. B^1, B^2 and B^3 कपिरूचे कुमाराय । 4. B^1, B^2 and B^3 °पते दुष्टो । 5. B^1, B^2 and B^3 त्वया । 6. B^1, B^2 and B^3 न हि श्यामतनुः कथम् । 7. B^1, B^2 and B^3 कुमारोत्संगमाश्रित्य । 8. B^1, B^2 and B^3 वानरो धूर्तदुष्टात्मा । 9. B^1, B^2 and B^3 एवं ज्ञात्वा सनिद्रोयं । 10. B^1, B^2 and B^3 कुशलै[स्] । 11. B^2 and B^3 °चरैः । 12. B^2 and B^3 नात्मनः सदृशं कार्यं; B^1 omits the previous verse and this foot । 13. B^1, B^2 and B^3 °तव्यानुमानेन बुद्धिर्भ° ।

विलक्षश्चिन्तयामास कुमारो यावदात्मनि ।
कपी रोषारुणः प्रोचे यथा ज्ञातं तथा[1] कृतम् ॥२०४॥

यद्यहं घातयामि त्वां[2] न वाचा मे यात्यहो[3] तदा ।
एवं कर्णे लगित्वायं[4] ददौ दारुणचीत्कृतिम् ॥२०५॥

ततः कुमारः[5] संजातो मूको ग्रथिलचेष्टितः ।
सैन्यकोलाहलात्तावत्कपिसिंहादयो ययुः[6] ॥२०६॥

ततः पदानुसारेण पृष्ठौ सैन्यं समागतम् ।
वनभूम्यन्तरे भ्राम्यद्वृक्षवृक्षान्तरेष्वपि ॥२०७॥

केनापि[7] वृक्षमारूढः कुमारोऽप्युप[8]लक्षितः ।
समायाता चमूस्तत्र[9] दृष्टः शाखामृगोपमः ॥२०८॥

कुमारं पृच्छति चेमं विसेमिरा[10] प्रजल्पति ।
भूमावेहि पुनः प्रोक्तो[11] विसेमिरेति भाषते ॥२०९॥

सामन्ता मन्त्रिणो वक्त्रं स्वं स्वं पश्यन्त्यमी मिथः[12] ।
बालोऽटव्यामिहैकाकी[13] जातः प्रेताद्यधिष्ठितः ॥२१०॥

पश्चात्तापपराः सर्वे किं कृतं विधिनाधुना ।
निर्माय विश्वालङ्कारं कलङ्कः किं कृतोऽधुना[14] ॥२११॥

एवं विचिन्तयन्तस्ते[15] समारोप्य सुखासने ।
कुमारं तं पुरस्कृत्यानयामासुर्नृ[16]पान्तिके ॥२१२॥

भूपोऽप्यालापयामास वीक्ष्य चेष्टां सुतस्य ताम्[17] ।
अस्ति ते कुशलं वत्स ! विसेमिरोत्तरं ददौ ॥२१३॥

---

1. B¹, B² and B³ यद्देद्मि[B¹ and B² द्विद्मम्]तादृशं । 2. B¹, B² and B³ यदि त्वां घातयिष्यामि । 3. B¹, B² and B³ गम्यते । 4. B¹, B² and B³ च । 5. B¹, B² and B³ कुमारस्तेन । 6. B¹, B² and B³ °हलाल्लब्धाः कपिसिंहादयोऽपराः । 7. B¹, B² and B³ कुमारो । 8. B¹, B² and B³ दूरात्केनोप° । 9. B¹, B² and B³ कृतं तत्र । 10. B¹ and B² substitute ससेमिरा and B³ विसर्मिरा here as well as in the following verses । 11. B¹, B² and B³ समागच्छाम भूम्यां भो [B² and B³ सो] । 12. B¹, B² and B³ सामन्तमन्त्रिवर्गस्ते(र्गस्स)मुखं पश्यन् परस्परम् । 13. B¹, B² and B³ °व्यामवैकाकी । 14. B¹, B² and B³ कलङ्कं किं कृतं त्वया । 15. B¹, B² and B³ संचिन्त्यमानास्ते । 16. B¹, B² and B³ °र्थ समानीतो(ता?) नृ । 17. B¹, B² and B³ चेष्टां सुतस्य संवीक्ष्य भूपेनालापितस्ततः ।

कुमारवचनं श्रुत्वा भोजभूपः सुदुःखितः ।
सुतरत्नस्य दोषोयं विधिना विहितः[1] कथम् ॥२१४॥

किं जातं कस्य दोषोयं प्रतीकारोस्ति कीदृशः ।
चित्ते[2] दोलायमानस्तु भार्यायां प्राह ईशिता ॥२१५॥

कुमारचेष्टितं वीक्ष्य सत्यवत्यस्ति दुःखिता ।
कथयामास भूपाग्रे परय देवेन[3] यत्कृतम् ॥२१६॥

उपायो हि कुमारस्य करणीयो यथाविधि[4] ।
येन नीरोगतामेति तव पुण्यप्रभावतः ॥२१७॥

भूपेनानेकविद्यानां दर्शितो मन्त्रवादिनाम् ।
प्रतीकारः कृतस्तैश्च गुणो नाभूत्कथंचन ॥२१८॥

राज्ञ्यूचे श्रूयतां स्वामिन्! भवेद्वररुचिर्यदा[5] ।
तदैवैतं कुमारं हि कुरुते रोगवर्जितम्[6] ॥२१९॥

भूपोवग्देवि! किं कुर्मः कुकर्मास्ति मया[7] कृतम् ।
पश्चात्तापो ममात्यन्तं[8] कराच्चिन्तामणिर्गतः ॥२२०॥

राज्ञ्यप्युवाच वधकः समाकर्ण्य प्रपृच्छ्यताम् ।
भाग्याच्चेदस्ति जीवन् स[9] सुन्दरं किमतः परम् ॥२२१॥

आकार्य वधकः पृष्टो[10] भूपेन कृतनिर्भयः[11] ।
सोवक् कोपो न मे कार्यः सत्यवादे[12] कथंचन ॥२२२॥

जीवन्मुक्तोस्ति कारुण्यात्[13] प्रच्छन्नं भ्रमति क्वचित् ।
भयानि सन्त्यनेकानि भयं न मरणात्परम् ॥२२३॥

एवं श्रुत्वा नृपो हृष्टो जीवन्नस्ति स चेद्गुरुः[14] ।
तदा यथा तथा कृत्वानेष्यामि स्वान्तिके लघु[15] ॥२२४॥

---

1. B¹, B² and B³ विहितो विधिना । 2. B¹, B² and B³ चित्ते । 3. B³ देवेन । 4. B¹ and B³ °णीयस्तथाविधः । 5. B² and B³ यथा । 6. B¹, B² and B³ तदाप्येष कुमारस्य नीरुजं कुरुते क्षणात् । 7. B¹, B² and B³ °मं सहसा । 8. B¹, B² and B³ पश्चात्तापेधुना किं मे । 9. B¹, B² and B³ जीवति [B¹ and B² व्यक्ते] भाग्ययोगेन । 10. B¹, B² and B³ °का: पृष्टा । 11. B¹, B² and B³ °या: । 12. B¹, B² and B³ कोपो देव ! न चास्माभि: करणीय: । 13. B¹, B² and B³ कृपया जीवितो मुक्त: । 14. B¹, B² and B³ जीव्यमानोस्ति चेद् [B³ सद्] गुरु: । 15. B¹, B² and B³ कृत्वा मा(चा ?)नयामि निजान्तिके ।

इति निश्चित्य मनसा ह्युपायश्चिन्तितो महान्[1] ।
ग्रामे ग्रामे निजा भटाः प्रेषिताः कोट्टहेलके ॥२२५॥

कथयन्ति प्रतिग्रामं[2] ग्राम्योऽयं नृपवर्करः[3] ।
स्थूलं कृशं वा यः कर्ता स राज्ञो मारणोचितः ॥२२६॥

ग्रामीणास्तद्वचः श्रुत्वा सर्वे जाता भयाकुलाः ।
शुश्रूषितोऽयं स्थूलः स्यादन्यथा च[4] भवेत्कृशः ॥२२७॥

नन्दकग्रामवास्तव्या मिलितास्ते महत्तराः ।
गता वररुचेः पार्श्वे विज्ञप्तिः[5] पामरैः कृता[6] ॥२२८॥

ज्ञात्वोदन्तं द्विजः प्राह[7] श्रूयतां मद्वचोऽधुना[8] ।
शुश्रूष्य बोत्कटः सायं प्रातर्दर्श्यो वृकाग्रतः[9] ॥२२९॥

तदुक्तं तत्र कुर्वाणैर्गते[10] काले कियत्यपि ।
पामरैर्बोत्कटा नीता धरायां भूभृदाज्ञया[11] ॥२३०॥

भूपादेशाद्गृहीतास्ते बोत्कटास्तोलिता अपि ।
स्थूलः केषां कृशः केषां सदृशा नोत्तरन्ति ते ॥२३१॥

तोलितः सम उत्तीर्णो नन्दकग्रामसंगतः ।
पृष्टास्तेऽपि द्विजं ज्ञात्वा प्रेषितास्तत्र मानवाः[12] ॥२३२॥

द्विजोऽप्यन्यत्र स गतो न लब्धो नृप[13]पूरुषैः ।
विज्ञप्तो नृप[14] आगत्य स्वरूपं कथितं समम्[15] ॥२३३॥

प्रहिताः पुरुषा राज्ञा[16] ग्रामे ग्रामे निजाः पुनः[17] ।
ग्रामीणान् कथयामासुः[18] साक्षेपवचनैर्द्रुतम् ॥२३४॥

युष्मद्ग्रामेषु[19] ये कूपाः प्रेष्या धारान्तरे तु ते[20] ।
विवाहो भोजभूपस्यासन्नोऽयं समुपागतः ॥२३५॥

---

1. B¹, B² and B³ हृदि । 2. B¹, B² and B³ °दे । 3. B¹ and B² बोत्कटम् (टः) । 4. B¹, B² and B³ °षितो भवेत्स्थूलो न शुश्रूषा । 5. B¹, B² and B³ °प्तः । 6. B¹, B² and B³ °रैर्जनैः । 7. B¹, B² and B³ प्रोचे । 8. B¹, B² and B³ भवान् । 9. B¹, B² and B³ विरोधितः । 10. B¹, B² and B³ तस्यादेशे तथा कुर्वन् गतः । 11. B¹, B² and B³ °टाः सर्वे धारां नीता नृपाज्ञया । 12. B¹, B² and B³ राजादेशे गता भटाः । 13. B¹, B² and B³ राजपो° । 14. B¹, B² and B³ भूप । 15. B¹, B² and B³ °पः कथितोऽखिलः । 16. B¹, B² and B³ पुनः प्रहितवान् भूपो । 17. B¹, B² and B³ नरान्निजान् । 18. B¹, B² and B³ कथयन्तो[B³न्ति]ह ग्रामीणान् । 19. B¹, B² and B³ ग्रामग्रामेषु । 20. B¹, B² and B³ ध्रुवम् ।

ग्रामीणास्ताड्यमानास्ते कूपान्प्रेषितु[1]मक्षमाः ।
क्रियते किं प्रोच्यते किं देशः सर्वोऽप्युपद्रुतः ॥२३६॥

सणवाडा[2]भिधे ग्रामे जनास्तत्र निवासिनः ।
सर्वे वररुचेः पार्श्वे समागत्य व्यजिज्ञपन् ॥२३७॥

तेषां वार्तां समाकर्ण्य द्विजः प्रत्युत्तरं ददौ ।
यूयं गत्वान्तिके राज्ञः[3] कथयन्त्वेव मद्वचः ॥२३८॥

अस्माकं कूपका ग्राम्या नागच्छन्ति पुरे प्रभोः[4] ।
एकः कूपो नागरिकस्तदर्थं प्रेष्यतां[5] वरम् ॥२३९॥

द्वावेकत्र यथा बद्ध्वा प्रेष्येते भूपतेः पुरः[6] ।
हसित्वा भूपतिः प्राह वचो वररुचेरिदम् ॥२४०॥

प्रहिताः पुरुषास्तत्र प्राप्तो नैव गतः क्वचित् ।
पुनः प्रेषितवान् भूपः प्रतिग्रामं निजाभटान्[7] ॥२४१॥

वालुकारज्जवो लोकैः प्रेष्या राज्ञो गृहाद्गृहात् ।
बन्धनाय तुरङ्गाणां विलोक्यन्ते महादृढाः[8] ॥२४२॥

वचोसमञ्जसं श्रुत्वा ग्रामीणास्ते विलक्षकाः ।
न मुच्यन्ते राजपुंभिर्लञ्चादानादपि क्वचित् ॥२४३॥

देवग्रामनिवासिन्यः सकला मिलिताः प्रजाः ।
कृताञ्जलिभिरूचेथ ताभिर्वररुचिः पुनः[9] ॥२४४॥

ज्ञातवृत्तो वररुचिस्तेषां प्रत्युत्तरं ददौ ।
गत्वा च भोजपार्श्वे तैर्विज्ञप्तं[10] पामरैर्जनैः ॥२४५॥

देव किंचिन्न जानीमो ग्राम्याः प्रेतसमा वयम्[11] ।
एका रज्जुर्दर्शनीया[12] वलिष्यामस्तदग्रतः ॥२४६॥

हसित्वा भूपतिः प्राह ग्राम्याणां नेदृशी मतिः ।
बुद्धिर्वररुचेरेषा शीघ्रं गच्छन्तु भो भटाः ! ॥२४७॥

---

1. B¹, B² and B³ कूपचालन° । 2. B¹ and B² °ड°; B³ सिणवाडि(ड)° । 3. B¹, B² and B³ गत्वा नृपपार्श्वे । 4. B¹, B² and B³ प्रभो । 5. B² कूपैकं नागरीकं चेत् प्रेष्यतां देव तद् । 6. B¹, B² and B³ प्रेषयामस्तथा कुरु । 7. B¹, B² and B³ प्रतिग्रामे भटानपि । 8. B¹, B² and B³ मिद्रू[B¹ द; B² द्रु]र्मो क्रियतां दृढम् । 9. B¹, B² and B³ गता वररुचिर्यत्र विज्ञप्तस्तैः कृताञ्जलि । 10. B¹, B² and B³ भोजभूपाले विज्ञप्तः । 11. B¹, B² and B³ देव न ज्ञायतेस्माभिर्ग्रामीणाः प्रेतसादृशाः । 12. B¹, B² and B³ आद्यं दर्शय सिन्दुर्यां° ।

राजादेशाद्गतास्तेपि[1] स गतोन्यत्र कुत्रचित् ।
ग्रामे ग्रामे शोधितोपि न प्राप्तः स तु कुत्रचित् ॥३४८॥

पुनः प्रहितवान् भूपः प्रतिग्रामं[2] निजाक्षरान् ।
कथयामास तल्लोकान् श्रूयतामेकचित्ततः ॥३४९॥

ग्रामे ग्रामेपि ये सन्ति[3] राजमान्या नरा इह ।
यथाविधि नृपादेशस्तथागन्तव्यमत्र तैः ॥३५०॥

ग्राम्या भीताः समाचख्युर्नृपादेशविधिः कथम् ।
ऊचुस्तेप्येकचित्तैस्तु स विधिः श्रूयतामहो ॥३५१॥

न पादचारैर्नारूढैश्छायायां नातपेपि न ।
भवद्भिरत्रागन्तव्यमादेशो राज्ञ ईदृशः ॥३५२॥

ईदृग्विधं नृपादेशं श्रुत्वा लोको व्यचिन्तयत् ।
द्रविणग्रहणोपाय[4] आरब्धोयं महीभुजा ॥३५३॥

गोदावरी[5]निवासिन्य एकत्र मिलिताः प्रजाः ।
गता वररुचेः पार्श्वे विज्ञप्तस्ताभिरद्भुतम्[6] ॥३५४॥

द्विजोवग्मेषमारुह्य शीर्षे कार्या च चालिनी[7] ।
मञ्छिखां प्रविधायैतां यान्तु शीघ्रं नृपान्तिके ॥३५५॥

गताश्चैतं विधिं कृत्वा दृष्ट्वा भूपेन दूरतः ।
हसित्वा ताः स पप्रच्छ[8] ज्ञातो वररुचिर्मया[9] ॥३५६॥

नरान्प्रेषितवांस्तत्र न प्राप्तो धीनिधिः[10] क्वचित् ।
खेदखिन्नस्ततो भूपो निराशः सन् द्विजे[11] स्थितः ॥३५७॥

दध्यौ वररुचिश्चैवं गमनावसरोस्ति मे ।
कृत्वा रूपपरावर्तमुपकारं करोम्यहम् ॥३५८॥

सुखासने समारुह्य वधूवेषधरो द्विजः ।
गतो धारापुरीमध्ये पटहो यत्र वाद्यते[12] ॥३५९॥

---

1. B¹, B² and B³ तास्तत्र । 2. B¹, B² and B³ °मे । 3. B¹, B² and B³ ग्रामे ग्रामेषु ये केचिद् । 4. B¹, B² and B³ द्रव्यग्रहणकोपाय° । 5. B¹, B² and B³ °वर्या । 6. B¹, B² and B³ विज्ञप्तस्तैः कृताञ्जलि । 7. B¹, B² and B³ कुर्याच्च[B³ कृत्वा च] चालिनीम् । 8. B¹ and B² पृच्छते तासां । 9. B¹ and B² °चिस्तत:; B³ omits this verse completely । 10. B³ नगरे । 11. B¹, B² and B³ °स्तद्द्विजे । 12. B¹ and B² विद्यते ।

दिव्यवस्त्रभृता[1] बाला दिव्याभरणभूषिता ।
सुखासनात्समुत्तीर्य पटहं स्पृष्टवत्यहो[2] ॥३६०॥

ये नराः पटहारक्षा विक्रमस्तैर्नरेश्वरः ।
कयापि श्रेष्ठिवध्वाधागत्य त्वत्पटहो धृतः ॥३६१॥

तद्वचःश्रुतिमात्रेण प्रेषिताश्च निजा नराः[3] ।
तथैव वाहनारूढा समानीता नृपान्तिके ॥३६२॥

यवन्यन्तरतः[4] क्षिप्ता स्त्रीजनान्तश्च [5]संस्थिता ।
भूपस्तु सपरीवार उपविष्टोग्रतो[6] बहिः ॥३६३॥

देवराजकुमारोपि यवन्यासन्नतः[7] स्थितः ।
समक्षं सर्वलोकानां वध्वा पृष्टो नृपात्मजः ॥३६४॥

द्विजः प्राह कुमाराय तव देहे व्यथा किमु ।
विसेमिरावचस्तावद्वभाषे तद्वधूं प्रति ॥३६५॥[8]

एतद्वचनमाकर्ण्य रोगं ज्ञात्वावदद्द्विजः ।
एकाग्रेण कुमारेदं श्रोतव्यं मद्वचस्त्वया[9] ॥३६६॥

विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का विदग्धता ।
अङ्कमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पू(पौ)रुषम् ॥३६७॥[10]

एतद्वचनमाकर्ण्य कुमारः पुनरब्रवीत्[11] ।
त्यक्त्वा ह्याद्याक्षरं प्राह[12] सेमिरे[13]त्यक्षरत्रयम् ॥३६८॥

सा वधूः पुनराचष्ट श्रूयतां नृपनन्दन ।
स्थिरं चित्तं समाधाय[14] यद्वदामि तवाग्रतः ॥३६९॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 °स्त्रावृता । 2. B^1, B^2 and B^3 स्पृष्टवान् स्वयम् । 3. B^1, B^3 and B^3 प्रेषयित्वा नरान्निजान् । 4. B^1, B^2 and B^3 °रत°। 5. B^1, B^2 and B^3 °न्तरस°। 6. B^1, B^2 and B^3 °वारोपविष्टस्तत्पुरो । 7. B^2 and B^3 यवन्यासन[B^2 न्नि]के । 8. B^1 omits this verse । 9. B^1, B^2 and B^3 एकचित्त कुमार त्वं श्रूयतां मद्वचोखिलम् । 10. B^1 and B^2 substitute this verse with another verse which reads as follows:—

संसारस्य अ(त्व)सारस्य सारासारस्य देहिनाम् ।
वाचा विचलिता येन सुकृतं तेन हारितम् ॥

11. B^1, B^2 and B^3 कुमारेणापि भाषितम् । 12. B^1, B^2 and B^3 त्यक्तमाद्याक्षरं तावत् । 13. B^3 स्वमेरे° । 14. B^1 °दाय ।

सेतुं गत्वा [1]समुद्रस्य महानद्याश्च[2] संगमे ।
ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोही न मुच्यते[3] ॥३७०॥

एवं श्रुत्वा कुमारोपि त्यक्त्वान्त्या(द्या)क्षरयुग्मकम् ।
आलापितो वदत्येवं मिराक्षरयुगं मुखे[4] ॥३७१॥

ऊचे पुनर्वधूरूपा कुमाराग्रे शृणु त्वकम् ।
हितवाक्यं तृतीयं मे कथयामि यथाविधि ॥३७२॥

मित्रद्रोही कृतघ्नश्च[5] ये च विश्वासघातकाः ।
ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ[6] ॥३७३॥

वधूवचनमात्रेण राजा विस्मितमानसः ।
पुत्रमालापयामास परमस्नेहतत्परः ॥३७४॥

पितृवाक्यात्कुमारोवग्रकारमेकमक्षरम् ।
चमत्कृता सभा सर्वा श्रुत्वा श्रेष्ठिवधूवचः ॥३७५॥

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि ।
देहि दानं द्विजातीनां[7] वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः[8] ॥३७६॥

एतच्छ्लोक[9]चतुष्केन नीरोगोभून्नृपात्मजः ।
एवं श्रवण[10]मात्रेण विस्मितो भूपतिर्जगौ ॥३७७॥

श्रेष्ठिनोसौ वधूः कस्य श्रेष्ठिनः कस्य वा सुता ।
पाठिता केन गुरुणा सुसिद्धा सत्कुलाप्यसौ ॥३७८॥

आश्चर्यं तु परं मेदो यद्वधूर्गृहवासिनी ।
भाषा[11]मरण्यजीवानां जानात्येतद्धि कौतुकम्[12] ॥३७९॥

राजोवाच, युग्मम् ।

पुरे वससि[13] कौमारि[14] ! अटव्यां नैव गच्छसि[13] ।
ऋक्षव्याघ्रादिजां वाचं[15] कथं जानासि पुत्रिके[16] ! ॥३८०॥

---

1. B¹ and B² सेतुबन्धस°; B³ [सव (स्व) यं गत्वा] । 2. B¹ and B² महानद्यां च; B³ गङ्गासागर° । 3. B¹ and B³ मुच्यति । 4. B¹ and B² °द्वयं तथा; B³ मेराक्षरद्वयं तदा । 5. B¹, B² and B³ °घ्नस्य । 6. B¹ and B³ °रः; B² °र[म] । 7. B¹ and B² द्विजादीनां; B³ सुपात्रेण । 8. B³ गृही दानं च सुद्धते(शुद्ध्यते) । 9. B³ ततः श्लोक° । 10. B¹, B² and B³ विस्मितः श्रुति° । 11. B¹ and B² °पां श्व° । 12. B³ °कम् । 13. B¹, B² and B³ °सि । 14. B¹, B² and B³ °री । 15. B¹ and B² °दिकीं वाचां । 16. B¹ and B² जानात्यसौ वधूः; B³ सुन्दरि ।

वधूः प्रत्युत्तरं दत्ते यवन्य[1]न्तरके स्थिता ।
वेद्म्यहं पत्प्रसादेन तद्वचः शृणु भूपते ॥३८१॥

देवाचार्य[2]प्रसादेन जिह्वाग्रे मे सरस्वती ।
तत्प्रसादेन[3] जानामि भानुमत्यास्तिलं यथा ॥३८२॥

एवमत्यद्भुतां[4] वाणीं श्रुत्वा धाराधिपोवदत् ।
न वेत्ति तिलवृत्तान्तं मां च वररुचिं विना ॥३८३॥

एष नूनं वररुचिर्वधूवेषात्स[5]मागतः ।
विना तेन न[6] मर्त्येषु बुद्धिलेशः कुतः स्त्रियः ॥३८४॥

चिन्तयित्वेवमेवान्तर्यवन्यां[7] भोजभूपतिः ।
दूरीकृत्य समाश्लिष्टोभीष्टो वररुचिर्द्विजः ॥३८५॥

तयोः प्रमोद उत्पन्नो द्वयोरपि परस्परम् ।
संजातो हृदि[8] संतोषो यं[9] जानाति विधिः परम् ॥३८६॥

प्रमोदेन दिवा रात्रौ शास्त्रचर्चापरायणौ ।
गमयामासतुः[10] कालं सुखेनापि च सर्वदा ॥३८७॥

नृपतिभोजगुणाधिककीर्तनं श्रुतवती किल भानुमती मुदा ।
नृपतिना कुतुकं हि विवाहिता सुमतिना पुरुषेण साप्सराः ॥३८८॥

इति धर्मघोष[11]गच्छे [12]राजवल्लभकृते भोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराजसज्जीभवनवर्णनो[13] नाम पञ्चमः प्रस्तावः[14]॥ ५ ॥

---

1. B^3 °वना° । 2. B^1, B^2 and B^3 देवगुरु° । 3. B^3 तेनाहं नृप ।। 4. B^3 एवं स्तुत्वाद्भुतां । 5. B^1, B^2 and B^3 °वेषे स° । 6. B^1, B^2 and B^3 तद्विना न हि । 7. B^1, B^2 and B^3 °यित्वा तत्रैवात्ते यवन्यां । 8. B^1, B^2 and B^3 यज्जातं हर्ष° । 9. B^1, B^2 and B^3 °र्षं तद् । 10. B^1, B^2 and B^3 °स तं । 11. B^1 श्रीघोष° । 12. B^1 and B^2 add before this word; श्रीधर्मसूरिसंताने मूलपट्टे[B^1 ट्ट]श्रीमहीलकसूरिशिष्यपाठकश्री° B^3 adds धर्मसूरिसंताने पाठकश्री° । 13. B^1, B^2 and B^3 सज्जीभूतवर्णनो ।

EXPLANATORY NOTES

(The Numbers Denote The Verses)

I PRASTĀVA

1. आश्वसेन or ०सेनि—'son of Aśvasena', (the king of Vārāṇasī) viz. Pārśvanātha, the 23rd Tīrthaṅkara of the present *Avasarpiṇī*, who was born in Vārāṇasī. गौतमादिगणाधिपान्, 'Gautama and others who were the heads of the *ganas*'. Mahāvīra is said to have divided his followers into nine *ganas* or schools, each headed by a *ganadhara* or *ganādhipa*, selected out of his chief disciples. Gautama, whose full name was Gautama-Indrabhūti was Mahāvīra's first disciple and was the head of a *gana* of 500. चरित्रमन्नदानस्य, 'the story of the donation of food' (a *Tatpurusha* compound) or 'the story of the donor of food' (a *Bahuvrihi* compound). See Prastāva III, verses 74 ff., and Prastāva IV, verses 175 ff. कौतूहलप्रियम् : A *Karmadharaya* or *Tatpurusha* compound.

2. तस्य *viz.*, अन्नदानस्य । भव्य, 'pious person.' मालव : The modern Malwa in Central India.

3. धारा : The modern Dhar in the Malwa country.

5. क्लेश्वरा न दृश्यन्ते : Cf. Prastāva IV, verse 556.

6. भूषिताः सन्ति अतः इमं सुरपुरीमिमा इति मन्ये इत्यर्थः

7. मान, 'pride.' सिन्धु : name of the father of Muñja. See Introduction.

8. उपाङ्ग, 'State craft, commerce etc.' Cf. Prastāva II, verse 89. पमारान्वय or पर्मारा°, 'the family of the Paramāras'. Note the elision of one syllable to suit the metre. Cf. ततः प्रमारचन्द्रस्य हरिश्चन्द्रस्य नन्दनः in the Māndhātā Plates of Devapāla, (*Ep. Ind.*, Vol. IX, p. 109, verse 21).

9. परीवृत:—The regular form परिवृत: is changed to honour the metre.

10. भुनक्ति, obviously used in the sense of 'he enjoys' in which sense the form should be भुङ्क्ते । Better read बुभुजे । तत्समम् used for तथा समम् note the position of समम् in the compound. Cf. सर्वोपस्करवतोशार्थम् (Prastāva IV, vers 389). Similar irregular compounds are not wanting in Jain *Prabandhas*.

11. कुर्वंतः—An irregular form for कुर्वतः

12. To supplement the idea of this verse B1 quotes the following stanza :
विना स्तंभं यथा गेहं यथा देहं विनात्मना । तरुर्विना यथा मूलं विना पुत्रं तथा कुलम् ॥

13. चतुर्धा बुद्धयधिष्ठितः = सामदानादिषु चतुर्विधेषूपायेषु चतुर्धा प्रकाशमानया बुद्ध्या अधिष्ठितः ।

14. परिच्छदसमन्वितः 'with paraphernalia'. परान् = विरोधिनः ।

15. उच्छंग (Prakrit)=उत्सङ्ग (Sanskrit). प्रच्छन्नोच्छंगमादाय— used in the sense of प्रच्छन्नं यथा तथा उत्सङ्गे आदाय । Note the compound without *samarthya*. रोरः, a Deśī word meaning निर्धनः । रोरो निधानवत्, 'as a poor man (will take) a treasure'.

19. वृत्तान्तम्—Note the neuter gender of the word which is rather very rare. भूपेन प्रियायाः अग्रतः अस्य वृत्तान्तम् (उक्त्वा) "पुण्ययोगाल्लब्धोऽसौ हे भद्रे ! अङ्गजन्मवत्पाल्यः" इति उक्तम् इत्यन्वयः ।

20. (N) The Prakritic word मोट्ट means 'deep affection'.

21. वर्धापन, 'a festival (on child's birth)'. Cf. the Prakritic वद्धावण.

23. षष्ठिकाचार, 'a religious ceremony performed on the sixth day after the child's birth', in honour of the Mother goddess Shashṭhī, who is believed to decide the whole future of the new-born on that day. नखशुद्धि, 'cutting or washing of the nails (of the child)'. B8 explains the term as नखशुद्धिप्रमुख अशुचिक्षालना. This ceremony appears to be now not very popular. दशाह्निके, obviously wrong for दशमेऽहनि, 'on the tenth day'.

31. Note the construction, सिन्धुलनृपेण कन्ये तौ विवाहितौ.

32. Note the disyllabic श्रियौ being changed into trisyllable श्रियोः to suit the metre. B1 supplements the idea by quoting: गुणैरुत्तमतां याति बालोऽपि वयसा न हि । द्वितीयायां शशी वन्द्यः पूर्णिमायां तथा न हि ॥ यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः । स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ विभवः पूज्यते लोके न शरीराणि देहिनाम् । चाण्डालोऽपि नरः श्रेष्ठो यस्यास्ति विपुलं धनम् ॥ (The second of these three verses occurs in Bhartṛihari's *Nītiśataka*, v.51.)

33. पालक, 'a fostered child'.

34. B1 supplements by quoting the following .

एह्यागच्छ समं विशासनमिदं प्रीतोऽस्मि ते दर्शनात् का वार्ता पुरि दुर्बलोऽसि च कथं कस्माच्चिरं दृश्यसे ।
इत्येवं गृहमागतं प्रणयिनं ये भाषयन्त्यादरात् तेषां युक्तमसंवृतेन मनसा गन्तुं गृहे सर्वदा ॥

This verse is found in the *Panchatantra* (N. S. Press, 1936, p. 108, verse 276) with some variations.

39. This verse is found in the *Hitopadesa* (Peter Peterson, 1887, p.112).

40. स्पर्शयन्, for स्पृशन् । स्पर्शयन् पाणिना स्पृष्ट्वा, वात्सल्येन हेतुना पुनः पुनः हस्तेन स्पृशन् इत्यर्थः ।

41. विनाशमित्यादि—तव नाशार्थं यतमानोऽप्यसौ सिन्धुलः मदुचितगौरवात् परिपालनीय एव न तु हन्तव्यः इति भावः ।

42. यदृच्छया = यथेच्छम् । वार्द्धक, 'old age'. परं पदम्, 'next life' or 'great prosperity, i. e. *moksha*'.

44. A maxim, viz , षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः, is attributed to Chāṇakya. (*The Nītisutras*, Mysore, 1957, pt.3, p.2, *sutra* 33). To supplement the idea B1 adds: षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णस्तु धार्यते । द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥

This verse is found in Vallabhadeva's *Subhāshitāvali*, (verse 2718).

45. खाट्कार, is a word imitative of a sound. here that of the sword. व्याघुटितः, 'came back'.

46. ननु, 'certainly'. Blessing a hero with a blood-*tilaka* is often described in the popular ballads in India.

49. स्थापितो मुञ्जभूपतिः, अर्थात् मुञ्जो भूपतित्वेन स्थापितः । Note the compound without *samarthya*.

50. सिन्धुराजा for सिन्धुराजः or सिन्धुराट् ।

56. कुशी, 'an instrument or weapon made of iron'.

57. वर्धीयमानः, for वर्धिष्णुन् ।

60. तैलकः = तैलिकः ।

62. To supplement this verse B[1] quotes the following: अधमा धनमिच्छन्ति धनमानौ हि मध्यमाः । उत्तमा मानमिच्छन्ति मानो हि महतां धनम् ॥ This oil-miller-Sindhula episode is found in one of the MSS of the *Prabandhachintamani*. It reads: कदाचित् (सिन्धुलेन) पाराचिरर्पिता । तेन (तैलिकेन) भाण्डिता । ततः कोपादुद्दाल्य तत्कण्ठे क्षालयित्वा क्षिप्ता । तैलिकेन रावा कृता । राजा पुनः सत्कारमकारयत् । बलोत्कटत्वेन भीतो मुञ्जनृपः । *Prabandhachintamani*, (Singhi Jaina Series No. I, 1931, p. 21). The word पाराचि, is from the Deśi पाराई, meaning 'a big thing made of iron'.

65. (N) चड्ड, 'a servant'.

70. To supplement this verse B[1] quotes a verse, the correct reading of which is as follows :

आक्रोशितोपि सुजनो न वदेदवाच्यं संपीडितोपि मधुरं क्षरतीक्षुदण्डः ।
नीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो हास्यं हि यद्वदति तत्कलहेषु वाच्यम् ॥

This verse is found in the *Subhāshitāvali* [verse 277].

71. दंडकरो = 'मल्लो', P[1] and P[3]

74. कलम् for मलम्' (?) । पृष्टो for पृष्ठे ।

76. को जाने—Rightly को जानीते. Cf. the Hindi कौन जाने, 'who knows'.

77. सूर (Prakrit) = शूर (Sanskrit).

The story of blinding Sindhula is found in only one of the MSS of the *Prabandhachintamani* (op. cit p. 21-22) which runs as follows :

इतश्च केपि मर्दनकारिणो महाकलावन्तो देशान्तरादागता राज्ञा मिलिताः । ………………ते च स्वकलया हस्तपादाद्यङ्गान्युत्तार्य पुनः सज्जीकुर्वन्ति । …………हृष्टो राजा सिन्धुलस्याप्येवं कारयति । तस्याङ्गेषूत्तारितेषु निश्चेष्टतां गतस्य नेत्रोद्धारं चकार । सज्जस्य तस्य नेत्रग्रहणे कः समर्थः ? अतः अनेन प्रकारेण ।

78. ग्रास, 'maintenance' or 'land given for maintenance'.

81. नरः, 'men', nominative plural of नृ । चूडामणी, probably refers to an astrological work. Cf. *Chūḍāmaṇisāra*. The names like *Chūḍāmaṇisāraṇikā*.

84. जातो दुष्टग्रहैः—दुष्टग्रहैर्दूषिते लग्ने जात इत्यर्थः ।

85. अक्षरचीटिका, 'a bit of paper containing letters *i. e.* words on the future of the new born'.

86. तेन राज्ञा आदेशेन प्रचोदितास्ते नरा इत्यर्थः ।

88. This verse is found in Ballālasena's *Bhojaprabandha* (N. S. Press, 1921, p. 2, verse 6) and in the *Prabandhachintamani* (op. cit., p. 22, verse 35). सगौडो दक्षिणापथः, probably 'the Dekkan with the whole of North India i.e. Bhārata Varsha'.

90. जन्मकुण्डलिका, 'the horoscope'.

98. राज्यस्य = राज्यम् ।

99. बाल्ये वयसि संतिष्ठते इति बाल्यसंस्थः । B[1] supplements the context by quoting the folowing : काकः पद्मवने धृतिं न कुरुते हंसोऽपि कूपोदके मूर्खः पण्डितसंगमे न रमते दासोऽपि सिंहासने । कुस्त्री सत्पुरुषे सदा न रमते नीचं जनं सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता दुःखेन सा त्यज्यते ॥ विद्यारत्नं सरसकविता भोगरत्नं मृगाक्षी वाग्व्यापारत्नं परमपदवी मानरत्नं तुरङ्गः । गम्भीरत्नं त्रिदशतटिनी मासरत्नं वसन्तो भूभृद्रत्नं कनकशिखरी मूर्तिरत्नं जिनेन्द्रः ॥ Both of these verses are found in the *Subhashitaratnabhaṇḍāgāra* (N. S. Press, 1952, p. 84, verse 21; and p. 115, verse 45) with some variations of which केनापि न त्यज्यते, for दुःखेन सा त्यज्यते, and नृसिंहः for जिनेन्द्रः are worth noticing.

104. वधन—Cf. the Prakritic वहण, in the sense of वध, or हनन

108. B[1] and B[3] have विधीयते, instead of विधीयताम्. This shows that the author, or at least the copyists, do not differentiate between the Present Passive Indicative and the Passive Imprative. And it is why we have the former in the place of the latter in a number of places in this work.

111. कृते कार्ये *i.e.* वधिमनुपाये । चित्रकारकात्—चित्रकारद्वारा इत्यर्थः ।

112. क्षीरोदकपट, probably 'the bark of the kshirodaka tree.' एषः viz. वक्ष्यमाणः *i. e.*, in verse 117 below.

114. Note the Prakritism in प्रेमम् ।

115. After this verse add' इत्युक्त्वा वधकैः सः क्षीरोदकपटः समर्पितः' ।

117. This verse is found in the *Bhojaprabandha* (*op. cit.* p. 7, verse 38), *Prabandhachintāmaṇi* (*op. cit.*, p. 22, verse 35) etc. To supplement this verse, B adds the following : "एतत्काव्यश्रेष(क ?)णात् प्रबुद्धेन मुञ्जेन भोजो न हतः । न भरणो धरणोधर मुंगई नळन भूपति भूधर सिगई । गयते कौरवपाण्डव जगधणी वसुमती कासहिं आपणी ॥

121. भोजदुःखमित्यादि—मृतिं विना मे मनो भोगवियोगदुःखं न विस्मरेदित्यर्थः ।

122. विद्यमानः for जीवन् ।

125. आत्मानं पालकत्वेन (*i. e.* पालितत्वेन) प्रकटीकुर्वेत्यर्थः ।

126. B[1] supplements : यथा शिखा मयूराणां नागानां च मणिर्यथा । तथाहि सर्वशास्त्राणां गणितं मूर्धनि स्थितम् ॥

127. गोला (Prakrit)=गोदावरी । तीरं समर्पितम्—तीरपर्यन्तमभिव्याप्तं राज्यं समर्पितमित्यर्थः Cf. भोजसीमायां न स्थातव्यम् etc. in verse 129 below. B[1] supplements : राज्यं पालयते राजा सत्यधर्मपरायणः । विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मेण पालयन् ॥ आज्ञामात्रफलं राज्यं ब्रह्मचर्यफलं तपः । परिज्ञानफलं विद्या दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ The last verse is found in the *Dvātrims' atputtalikā* (*upākhyāna, 11*) and in the *Subhashitaratnabhaṇḍāgāra* (*op. cit.*, P. 157, verse 186).

129. सीमा, 'territory'.

130. प्रधाने, सेनापतौ दोषशङ्कायां सत्यामित्यर्थः । काष्ठं दत्त्वा, 'having offered wood' *i. e.* for preparing a funeral pile; cf. "कदाचिद्यो नृपतेर्दुत्तान्तमवगम्य क्षामपि भाविनोऽमविनोततया विपर्यं विमृश्य स्वयं चितानले प्रविवेश-" *Prabandhachintāmaṇi* op. cit. p. 22-23.

131, B[1] supplements :

न मिमिता केनचित् पूर्वंदृष्टा न श्रूयते हेममयी कुरङ्गी । तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ This verse is found in the *Dvātriṃśatputtalikā (upākhyāna 1)* with some variations.

134. This verse also is found in the same work *(upākhyāna 24)* and it appears to be a quotation from a eulogy on a chief known as Dalapatirāya. Another verse on the same chief is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra (op. cit.* p. 115, verse 28*)*. दलपति may also mean 'a leader of the army'.

136. कोषाश्मातमभाः, *viz* "तैलपः" P[1] and P[3] डिण्डिमं दापयति = डिण्डिमं शब्दापयति । उपद्रांति, for उपद्रवति; Cf. the Vedic उपद्रोता, उपद्रोष्यति etc.

137. B[1] supplements : गर्वान्वितेन तेनोक्तं रे वराक ! महीतले । न कोपि पुरुषोऽप्यस्ति य आगच्छेन्ममोपरि ॥ तावद्दिपप्रभा घोरा यावन्नो गरुडागमः । तावत्तमःप्रभा लोके यावन्नोदयते रविः ॥ विना कार्येण ये मूढा गच्छन्ति परमन्दिरे । ते नरा लघुतां यान्ति रवेर्बिम्बे यथा शशी ॥

139. Probably we have to correct क्षेपेण (in all MSS) into क्षात्रेण.

140. Before this verse one may expect an expression like "एवं दक्षिणाधिपतेर्वचनं श्रुत्वा मुञ्ज उवाच" । Originally भज्यते कण्ठः पादेस्थः । यस्य कण्ठो मम पादस्थो भज्यते तस्यैवेत्यर्थः. Cf. "कृत्वा पदं नो गले" *Mudrārākshasa* (III, verse 26). B[1] supplements: दृष्टं श्रुतं न क्षितिलोकमध्ये मृगा मृगेन्द्रोपरि संचरन्ति । विधुन्तुदस्योपरि चन्द्रमार्कौ किंवा विशालोपरि मूषकश्च ॥

141. गोक्षुर(०रक) = Prakrit गोक्खुरय, means 'a small rough pricky shrup'. So, "विस्तारिताः" etc. appears to describe as follows : Taila, having Muñja's reply, caused *gokshura*-like iron-thorns to be spread on the battle field in order to prevent the advance of Muñja's elephant during the war. Cf. गोक्षुरैर्भिद्यमानास्ते etc. in verse 152 below. B[1] supplements :

यद्यपि रटति सरोषो वनस्थोयं मत्तगोमायुः । तदपि न कुप्यति सिंहो ह्यसदृशपुरुषेषु कः कोपः ॥ This verse attributed to Bhartṛihari is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra* (op. cit., p.229, verse 17) with some variations.

143. विधुरां द्योतो यस्मिन्काले तस्मिन्नित्यर्थः । हुङ्कारान् मुंचति = हुङ्कारान् कुर्वंति । घट (Desi) = कवच । Cf. Hindi घर ।

145. Note the epic from भारयन्ते । धून्यकेकाणाः = "अश्वरहिताः" P[1] and P[3] . केकाणः = "घोडा" B[1] । अर्थेनेति हेतौ तृतीया ।

148. Note the localism in काया । This verse with some variations is often met with in the inscriptions on the hero-stones in the Kannaḍa speaking area (Cf e.g. *Ep. Carn.* Vol. VIII, Sb. 251-52).

149. दाक्षिणः, "Taila".

150. This verse appears to be a quotation.

151. सिन्धुवेला, "currents or tides of the (river) Sindhu".

152. गोक्षुरैः—See note on verse 141 above.

158. B[1] supplements : आदौ रूपविनाशिनी कृशकरी कामस्य विध्वंसिनी ज्ञाने मान्द्यकरी तपःक्षयकरी धर्मस्य निर्मूलिनी । पुत्रभ्रातृकलत्रभेदनकरी लज्जाकुलोच्छेदिनी सा मां पीडति सर्वदुःखजननी प्राणप्रहारी क्षुधा ॥

159. द्रावयति, 'melts'.

161. सन्, विद्यमानः, गर्वो यस्यास्तां सद्गर्वाम् । प्रजल्पति, 'utters'. B[1] supplemetns : वने हि सिंहा मृगमांसभक्षिणो बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति । तथा कुलीना व्यसनाभिभूता न नीचकर्माणि समाचरन्ति ॥

164. भक्ती, 'food'; Cf भक्तीदा in Hindi. पश्यन्नपि दिशो विदिशम्, 'staring at one direction after another [in perplexity]'. B[1] supplements : मांसपेशीमयैः कर्णैर्मूर्खैर्व्याक्षरवर्जितैः । पशुभिः पुरुषाकारैर्भाराक्रान्ता च मेदिनी ॥ दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः । जीवन्तोऽपि मृताः पञ्च पञ्चभिर्दीर्यते मही ॥

165. गरिष्ठोसि नृपाद्मामु—A sarcastic remark.

166. गन्त्यम्, used for गन्तव्यम् ।

169. Originally ज्ञात्वा instead of ज्ञात्वा (?)

170. ईक्ष्य for प्रेक्ष्य, as in epics.

172. This verse is found in the *Prabandhachintāmaṇi (op. cit.*, p. 23, verse 36), with some variations.

175. शापयामास, used in the sense of कारयामास ।

176. मुक्ताः, i.e. स्थापिताः । प्रथमकमे *Scil.* 'भोजः' P[1]

179. रसवती, 'a kind of dish mede of cured milk with sugar and spices'.

179-80 विदग्धचित्तया दास्या 'कारणं किम् ? नोदितं मधुरं…………गुणः, (तस्मात्) कसौ पत्री सकारणा अस्ति' इति चिन्तितम्; (ततः) क्षणात् सा दासी स्नेहान्मूढं नृपं प्रति '(इयं पत्री भक्षिकटे) वक्तुं योग्या, अथवा न ?' इत्यवदत् इत्यर्थः । B[1] supplements ;

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वंचनं चापमानं च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥
This verse is found in Prastāva IV [verse 590]. Cf. आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमौषधसंगमे । दानमानापमानं च नव गोप्यानि सर्वदा ॥ *(Dvatrimsatputtalika, Upakhyana 1).*

182. दापिता = कारिता । वामपादेन तिष्ठति for वामपादमनुतिष्ठति ।

186. B[1] supplements : खलानां नास्ति दोषोऽयं स्वभावमनुवर्तते । कुर्वन्ति तेषु साङ्गत्यं ते खला न खलाः खलाः ॥ दुर्जनस्य दुराध्य(क्ष?)स्य वाचा चन्दनशीतला । मधु स्रवति जिह्वाग्रे हृदि हालाहलं विषम् ॥ न च मे पर्वता भारा न च मे सप्त सागराः । कृतघ्ना हि महाभारा भारं विश्वासघातनम् ॥ अहो प्रकृतिसादृश्यं दुर्जनस्य खलस्य च । मधुरैः कोपमायाति कटुकैरुपशाम्यते ॥

187. लत्ता—A Desi word meaning 'a kick'. Cf, लात, in Hindi.

189. पापम्, *i.e.*, वधः ।

191. मर्कटेन etc : One may expect मर्कटो हि योगिनेव भ्राम्यते । योगी = मर्कटोपजीवी ।

192. This Prakritic verse is found in *Prabandhachintāmaṇi* (*op. cit.*, p.23, verse 38).

193. मण्डकम्, *s. a.* मांडा, (Hindi) *i. e.*, a kind of thin, large bread, made of wheat, sugar and ghee. खण्डितम्, 'broken'.

194. अहम् = मण्डकः or मुञ्जः । अपिहता; 'were rebelled against' or 'were disregarded'.

196. गृहीत्वा etc.—A sarcastic remark.

198. This verse, with some variations, is found in the *Prabandhachintamaṇi* (*op. cit.*, p. 24, verse 36).

199. शूलायामविरोपितः, 'fixed on the stake'.

200. This verse is found with some variations in the *Subhashitaratnabhāṇḍāgara (op. cit.*, p. 91, verse 36*)* and in the *Bhojaprabandha* (*op. cit.*, p.28, verse 144).

202. This Prakrit verse is found with some variation in the *Prabandhachintāmaṇi* (*op. cit.*, p. 24, verse 39). B1 supplements :

भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किञ्चित् फलम्, त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे साशङ्कया काकवत्, तृष्णे ! दुर्मतिपापकर्मनिरते नाद्यापि सन्तुष्यते ॥

This verse is attributed to Bhartṛihari (*Vairagyasataka*, verse 4).

203. शूल्याम् = शूलायाम् Cf. Hindi शूली ।

204. Merutunga puts this verse as well as the verse 213 below, into the mouth of Muñja himself before his tragic death (*Prabandhachintāmaṇi op. cit.*, p. 24-25, verses 41-46)

209. ज्ञापयति = प्रकाशयति । दुष्टगोपन (मधिकृत्य) यत् प्रमाणं "अर्थनाशं मनस्तापम्" etc (Prastāva IV, verse 591 तत् विज्ञातम्; (अतः दुष्टगोपनं) कृतम् इत्यर्थः ।

213. See Note on verse 204 above.

215. पृष्टश्च etc.—'Regarding (his) name and special qualification (he) was asked by the ministers'.

216. बापः 'father' आई,'mother'. आइधू आपि, 'also the daughter of the mother'. This verse is found in the *Prabandhachintāmaṇi (op. cit.*' p. 27, verse 56).

218. साटकमलनिर्घाटक, remover of the dirts on the cloths'. पाटक-पट-पटोरक 'thief of the cloths of the village' S. Cf. the Desi पडीर, band of robbers'.

219. अत्रार्थः अत्राकस्मान् बहूनि भवनानि सतोरणानि सन्ति; नीलं,नीरं, पयसि, क्षीरे वापिषु वा नास्ति; प्रासादशिखरेषु मृगतुल्यत्वान्मृगाः मृगाक्ष्यः संचरन्ति शैलशिखरेषु मृगाश्च घासान् अदन्ति इत्यर्थः । This verse and the verse 22 below, are found in one of the MSS. of the *Prabandhachintāmaṇi* (*op. cit.*, p. 29 verses 52, 53); with some variations.

220. "तद्गृहे मम न स्थितिः भव्या" इति मत्वेत्यर्थः ।

221. वालिकोचे = "लोहारपुत्रिकोचे" B1, See note on verse 219 above. मृतकाः इत्यादि—यत्र कुले, मृतकाः गतायुष एव, ये जीवन्ति ते निःश्वसन्त्येव, यत्र च कलहः दायादैरेव इत्यर्थः ।

यत्कुलीनाः (i. e. लोहकाराः) दारिद्र्यपातिना गतायुषः मृतप्रायाः एव जीवन्ति उच्छ्वसन्ति च इति वा । मृताः गतायुषश्च जनाः यत्र कुले (लोहकारकुले) स्वप्रतिकृतिरूपाभिः प्रतिमाभिः उच्छ्वसन्तीव जीवन्तीव वर्तन्ते इति वा ।

223. This famous प्रहेलिका on the potter and his instruments is found in the

Subhashitaratnabhandagara (op. cit., p. 185 verse 19) B[1] supplements: अथ मात्सिकपुत्री मिलिता, तयोक्तम् – नदीषु दीयते दानं प्रतिग्राही न जीवति । दातारो नरकं यान्ति तस्याहं कुलबालिका ॥ अथ चित्रकरपुत्री मिलिता, कास्त्वम् ? तयोक्तम् – विहिता निर्मिता मया गजाः शक्तिविवर्जिताः । बलमुक्ता मदास्तत्र तस्याहं कुलबालिका ॥

224. गतः *Scil.*, द्विजः While describing the meeting of Sarasvatikuṭumba with the hunter's wife, Rājavallabha combines, not very ingeniously, the episodes of Sarasvatīkuṭumba, of a hunter's wife's meeting with Bhoja; and of a conceitful scholar separately told by Merutuṅga (*Prabandhachintāmaṇi* op. cit. p. 27-28 and p. 29-30). Hence it is difficult to explain, suitably to the context, the expressions पुलिन्द कुटिकां गतः (verse 224) गता भोज सभान्तरे (verse 225), देव ! त्वं जय, and भोज ! (verse 226) and पटकुटीस्थितः (verse 227)

226. पललम् 'flesh'. This verse is found one of the MSS. of the *Prabandhachintāmaṇi* (See note on verse 224 and also in the Bhojaprabandha (*op. cit.*, p. 39-40, verse 182) with some variation. दुर्वलम् = दुर्लभम्

228. शिशुः, used in the sense of कुमारः ।

230. रारटीति—A form of Intensive, from the root रट् 'to cry'. Note the localism in विद्वांसलक्षणम् ।

231. क्रिया, 'a verbal form'. युज्यते, in the sense of युज्यताम् ।

233. पृष्टा, in the sense of उक्ता । In the *Prabandhachintāmaṇi*, this समस्या is found given to the grandson of Sarasvatīkuṭumba (*op, cit.*, p. 27). The expression भोजराज्ये does not form part of the *samasyā* Cf. verse 236 below.

234. Note the word समस्या, used in the sense of that portion of the verse to be filled up; *i. e.*, the first three feet of it.

235. This verse together with verses 237, 240, 242, 245 found, with some variations in the *Prabandhachintāmaṇi* (*op. cit.*, pp. 27–28, verse 58–61). The second foot is from Kalidāsa's *Kumārasambhava* (verse 1).

237. Before पृष्टा, add 'तच्छ्रुत्वा सुत उवाच' See note on verse 236.

238. Note the meaning of समस्या here. तत्प्रिया सुतस्य प्रिया; Cf. *Prabandhachintāmaṇi* (op. cit., p. 27, ll. 26-27).

241. विनोदेन = विनोदार्थम् ।

242. Add, before this verse, सा उवाच ।

244. Note the rare use of आरम्भ । कर्मी = कन्या ।

245. This verse is found in the *Bhojaprabandha* (op. cit., p. 46, verse 212) as uttered by the maid-servant carrying the fly whisk of Bhoja. Cf. also note on verse 235 above.

246. कन्याः the possessive form of कर्मी । वद्वोढुं व्यचिन्तयदित्यर्थः ।

247. सर्वम् viz कल्पकानि etc.

248. To obey the metrical rule पञ्चमं लघु सर्वत्र, the expression तत्पिशाचया is

changed into तस्थिवत्° । आज्ञा, in the sense of अनुज्ञा ।

249. सीमालभूपाल = सीमान्तभूपाल ।

250–53. Here Rājavallabha deviates a little from Merutuṅga, and has not sufficiently worded his narration, which is, therefore, a bit difficult to understand without the help of the relevant passage form the *Prabandhachintāmaṇi* which runs thus : समस्तराजविडम्बननाटकेऽभिनीयमाने..........नृपो दामरं प्रति नाटकरसावतारं प्रशंसन् तेनाभिदधे "देव ! अतिशायिन्यपि रसावतारे धिग् नटस्य कथानायकवृत्तान्तानभिज्ञताम् । यतः, श्रीतैलपदेवराजशूलिकाप्रोतमुञ्जराजशिरसा प्रतीयते" इति ।

250. मुञ्ज भूपस्य तैलपदोद्भवं सर्वमपि (विषयमधिकृत्य रचितं) नाटकम् इत्यर्थः ।

251. मुञ्जस्य करोटि, शिरः, यावत् तावदाश्रितं सर्वमपि कथावस्तु नाटकत्वेन दर्शितमित्यर्थः ।

253. सत्यं नाटकलक्षणम्, 'the quality of drama is good' (?) सर्वचिह्नानि, *Scil.*, तैलपदस्य । Note how serious the omission of तैलपदस्य is. Before the second half add तथापि ।

254. नृपः, *viz.*, 'भोजः' P1 and P3· Note the *Parasmaipada* of the root रम् as in the epics.

259. Note the construction धारां वसते ।

260. Śrīmāla, also known as Bhillamāla, is identified with the madern Bhinmal.

261. अवन्ती *s. a.* Ujjain, the earlier capital of the Paramaras.

263. Note the construction गुरोः समं प्रीतिः in the sence of गुरौ प्रीतिः ।

264. मुक्तम् 'gifted', आप्यते न वा ? = स्वीक्रियते न वा ?

265. Note आचख्यौ, for आचख्यौ and the epic form दद्मि । 'यदा अर्थः प्राप्यते, तदा प्रत्युत्तरं देयम्; इदानीं किमु ?' इति गुरोः प्रश्नवचनम् । विभज्येति – स्वीयमर्थमिति शेषः ।

266. भूगोलं वर्तयित्वा for भुवो प्रसारयित्वा । The manuscripts have only वर्तयित्वा not वर्णयित्वा ।

273. चारित्रं लात्वा, 'by becoming a Jaina monk'. चारित्र, 'the Five Charitras of the Rules of Conduct of the Jaina monks., *viz.* (i) *Sāmāyika-Charitra*, (ii) *Chhedopasthāpaniya-charitra*, (iii) *Parihāravisuddha-charitra* (iv) *Sukshmasamparāya-charitra* (v) *Yathākhyata-charitra*. Note the Construction एकः मामनुपोकुरु ।

275. After this verse, add : तदनन्तरं शोभनः आचार्यैः सह उज्जयिनीतो गतः, in order to understand the context clearly; Cf. also *Prabandhachintāmaṇi* (op. cit., p. 36, pp. 11-15).

277. This verse constitutes the contents of the letter lekha by the *Saṅgha* at Ujjayinī to the āchārya. पुरोधसः = धनपालस्य

278. वाचनाचार्य, *s. a.* वाचकाचार्य, a titele borne by some Jaina scholar-monks. गीतार्थकोविद, 'one (*i. e.* a Jaina monk) who has sung (*i. e.* mastered) his studies and hence has become a scholar'.

279. प्रतोलीद्वार, in the sense of प्रतोलीद्वारपिधान; Cf. द्वारे चोद्घाटिते सति, in verse 282 below.

280. संस्तारकं व्यधात्, 'made (his) bed' *i. e.*, 'slept'.

283. This verse is an adaptation of a passage in the *Prabandhachintāmaṇi* (op. cit., p. 36, pp. 16-20).

584. अङ्गचिन्तार्थं, 'to attend the nature's call'; Cf. कायचिन्ता, in prastāva III, verse 1.

285. गुरु, (i. e.) the head of the *saṅgha* at Ujjayinī. B1 supplements :

शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्रापत्यसमो भवेत् ॥

and एकाकिना न गन्तव्यं etc. *i. e.* the verse quoted to supplement the verse 34 above. And it adds also चरणारि कयु [illegible] ।

286. The idea is this : Śobhana first greeted the *saṅgha* and then, following the instruction of the *guru*, went his brother's house.

287. चित्रशाला उपाश्रयत्वेन दत्ता इत्यर्थः ।

288. संसाराद्विमुखं नास्तिकं, संन्यासिनम् इत्यर्थः । तेन् *viz.* 'शोभनेन' p1 and p3.

289. आधाकर्मिकदोष, 'sin resulting from आधाकर्मन्, or food specially prepared for the sake of a jaina *bhikshu*'. The jaina *bhikshus* are prohibited from accepting such food.

Cf. चरेन्मधुकरीं वृत्तिं मुनिर्म्लेच्छकुलादपि ।
एकान्नं नैव भुञ्जीत बृहस्पतिसमादपि ॥

in the same context in the *Prabandhachintāmaṇi* (op. cit., p. 36, verse 85). गोचराय = भिक्षायै ।

291. श्राद्धी, 'a woman with belief (in jainism)'. Note the very rare Ātmanepada form शुद्ध्यमानम् 'इदं दधि अपि शुद्ध्यमानम् ?' इति गुरोः प्रश्नः । 'दिनत्रयसंबन्धि इदं दधि' इति श्राविकया संप्रोक्तम् इत्यर्थः ।

The fourth foot is the final declaration of the *guru* and it probably means 'according the scriptures, it is not acceptable for me'.

292. प्रत्यनीकः, in the sense of प्रतिकूलः ।

293. B1 supplements :

पापान्निवारयति योजयते हिताय
दोषं च गूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥

294. श्राद्धः, 'a man with faith (in jainism)'. विप्रतारकः = विशेषेण प्रतारकः

295. वाचा प्रपाल्यते, used in the sense of वाचा (= वाक्) सम्यक् पाल्यताम् ।

296. To have a clear idea, we may have to add 'इत्युक्त्वा तथैवानीतेन अलक्तकेन in between the two halves.

298. चलमानात् – i. e. चलतः

299. साक्षरैः, 'by the elequent speakers (i. e. the Jain monks)'. द्वादशव्रत, *viz.*, the Five *Anuvratas*, the Three *Gunavratas*, and the Four *Sikshavratas*, prescribed by the Jain Law.

303. मुक्त्वा = विना

304. महाकालः = 'ईश्वरः' P[1] and [3]. Mahākala is the famous god of Siva in Ujjayinī.

305. B[1] supplements :

न कोपो न मानो न माया न लोभो न हास्यं न लास्यं न गीतं न कान्ता ।
न वा यस्य शत्रुर्न पुत्रो न मित्रं तमेकं प्रपद्ये महादेवदेवं ॥

306. संसारतारकाः = संसारात् तारकाः ।

307. This verse is found with some variations in the *Prabandhachintāmani* (op. cit. p. 38, verse 61). विनानासया = नासिकया विना ।

310. तुरङ्गानतिवाह्य, 'by causing the horses to carry' i. e. 'riding on the horses'.

311. भृतम् = जलैः संपूर्णम् । Note the compound पञ्चषड्भिः ।

314. Before this verse, add : धनपाल उवाच । This verse with slight variation is found in one of the MSS of the *Prabandhachintāmani* (op. cit., p. 39, verse 66). तडागमिषतो विद्यमाना एषा तव बालकपा शाला, नाटकशालावत् सदैव रसवती प्रगुणा च आस्ताम्; यत्र मत्स्यादयो टिक्कादयश्च पात्राणि, नाटकपात्राणि सन्ति इत्यर्थः । टिक्कु = टेक्कु, 'a kind of bird'. पुण्यम् etc. : as a true Jaina, Dhanapāla doubts whether merit can be acquired by the excavation a tank.

Cf. सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकरधवलं वारि पीत्वा प्रकामं व्युच्छिन्नाशेषतृष्णाः प्रमुदितमनसः प्राणिसार्था भवन्ति ।
शोषं नीते जलौघे दिनकरकिरणैर्यान्त्यनन्ता विनाशं तेनोदासीनभावं व्रजति मुनिगणः कूपवप्रादिकार्ये ॥

(*Prabandhachintāmani*—op. cit., p. 39, verse 65; *Prabhāvakacharitra*—N. S. Press, 1909—p. 235-36, verse 187. In both the works the context is the same as here.

316. "मम कीर्तनकं, कीर्तिपदं, तडागं दृष्ट्वा अयं धनपालः दृष्ट्वापि न सुखायते" इति नृपो हृदये चुकोप इत्यर्थः ।

317. गुरुकल्पे अस्मिन् धनपाले मम द्वेषो उपलक्षितः, दृष्ट इत्यर्थः । Or, originally गुरुकल्पो मम ?

322. B[1] supplements ;

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥

This verse attributed to Bhartṛhari is found in the *Subhāshitaratnabhāndāgāra* (op. cit., p. 30 cl. l, verse 15).

323. This verse is found in one of the MSS of the *Prabandhachintāmani*. (op.

cit., p. 39, verse 67) and in the *Prabhavakacharitra* (op. cit., p. 233, verse 143) in the same context.

331. केवलज्ञानवर्जिते पश्चिमकाले, 'In the later period devoid of the *Kevala-jnana* or Omniscience'. The *ganadhara* Jambusvami is said to be the last Jaina to reach the goal of *Kevala-jnana*. After him, both the *Kevala-jnana* and *Moksha* became unobtainable for men due to the degeneracy of the *Avasarpini*. पूर्वं मिथ्यात्वी, मिथ्याज्ञानवान् धनपालः इदानीं यथा प्रबुद्धः तथा न परः इत्यर्थः ।

332. संस्तारदीक्षा, 'a vow to lay down and not to get up'. Here the idea appears that Dhanapala took the *sallekhana* vow or a vow of voluntarily submitting to death through starvation. Cf. धनपालः...... ......अनशनात्सौधर्मगतः, in one of the MSS of the *Prabandhachintamani* (op. cit., p. 42, line 15). क्षामणक *s. a.* क्षामणा, 'begging pardon (during the time of fast) for one's past misbehaviour'.

II PRASTĀVA

1. विज्ञप्तः, *i. e.* विज्ञापितः ।

2. The first half of this verse constitutes the report by the *Pratihara*, while the second half tells us what action was taken by Bhoja on getting the above information.

Kalinga is a country roughly comprising the modern Orissa. न्यग्रोधावसथः; probably 'a guest house near the *nyagrodha* trees. Note the position of अव: in the compound.

3–4. These two verses make a *yugmaka*. शीर्षाणि, 'skulls'.

5. कथं मूल्यं विधीयते, विधातुं शक्यते इति इयं वार्ता, हृदये विचार्या, विचारणीया इत्यर्थः । इदं च भोजराजवचनम् ।

6. Before this verse add : वररुचिरुवाच ।

7. 'मूल्यकारणमधिकृत्य वक्तव्यम्' इति विज्ञप्तमित्यर्थः ।

8. दिव्यबन्धनात् छोटितानि, 'taken out of the excellent bag'. Cf. the prakritic छुट्ट ।

10. वक्त्रे = वक्त्रमार्गेण ।

11. सहस्रदशकम् *viz.*, मूल्यम् ।

12. भग्नवराटिका, 'a broken cowrie'.

16. वद्धापिक, 'an informer of good things'.

17. Note the synonyms in आशा-दिशि । पुहवि (Prakrit) = पृथिवी । But B[a] explains पुहविस्थान, as 'पैठाणपुरपट्टन' *i. e.* the modern Paiṭhan on the northern bank of the Godavari in the District of Aurangabad in the modern Maharashtra. However it may be remembered that Paiṭhan is known in the literature and in epigraphs only as *Pratishthana*. *Paitthana*, *Paitthana* *Paithana* or *Potali*, and not as *Puhavisthana*.

18. कीर्तनक, 'praise'. Cf. the Prakritic कित्तण । स्वयंवरः = स्वयं भर्तृवरणसंबन्धयोविशेषः।

21. अवभाषिष्ट, for अवाभाषिष्ट ।

20-21. तत्कथासुधर्ति विनयाचन रञ्जितः पुरोहितो हृष्टचित्तः सन्, भूपस्याग्रे "तस्या गुणाः एकजिह्वया कथं वर्ण्यन्ते; छन्दोलंकारविदुरा सा 'साक्षात्सरस्वती' इति मन्ये" इत्यभाषिष्ट इत्यन्वयः ।

24. Note the synonyms समस्तान्तः पुरी and रमणीगण ।

26. सिञ्चय, for सिञ्च ।

28. विना विद्यमानात् अस्मात् इत्यर्थः । Note the epic Ātmanepada form हसन्ते । स्म is not quite happy here.

B[1] supplements : निर्दन्ता करटो हयो गतयुकश्चन्द्रं विना शर्वरी—(The other three quarters are not given). It may be remembered that in verse 13 above, Bhoja is said to have been praised as scholar by learned men.

29. चाणाक्य: The usual form is चाणक्य । चतुरचाणाक्यम् = चाणाक्यचातुर्यम् *i.e.* चाणक्यस्येव चातुर्यम् ।

31. कूर्चेन कलिता = कूर्चाला, 'adorned with beard'. Dharmapāla also is said to have borne the title कूर्चालसरस्वती, 'Sarasvati in the masculine form' conferred on him by Muñja (See *Prabhavakacharitra*—op. cit. p. 241, verse 271). Cf. also *Tilakamañjari*—N. S. P, Bombay. 1938—p. 7 verse 53.

33. धर्मपरीक्षिषु = परीक्षकेषु । With slight variation this verse is found in the *Bhojaprabandha* (op. cit. v. 181).

34. वररुचिश्रितः a *Tritiya-Tatpurusha*.

36. गुरुः = बलीयान् । Note the localism in the expression एषा वार्ता कथनीया ।

37. जने, जनस्य, सहजः, स्वभावः एव मण्डनं स्तूयते, मण्डनत्वेन स्तूयते, न उपाधिः इत्यर्थः ।

42. पञ्चप्रकार, *i. e.* those mentioned in the first half of the verse.

43. आरात्रिक, 'a ceremony in which आरात्रिक, otherwise known in local dialects as आरति (i. e. a light burning by means of ghee) is waved before the deity'.

45. गरिमा = गौरवम्, 'importance'.

46. पारम्पर्यम् = नैरन्तर्यम् (?) । पारम्पर्यं न हि ज्ञातम् : Vararuchi appears to mean that he did not know whether the cat would act always. Cf. Bhoja's answer सदैवैवा प्रकरोति, in the next verse.

47. अन्या मार्जारिका अनया समा न भवति इत्यर्थः ।

48-49. प्रातः एकं मूषकमग्रहीत्, ततः अयं पण्डितः देवार्चावसरे नृपसमीपे गत इत्यन्वयः ।

53. पूज्यः = 'महान्' P[1] and P[2].

54. भुक्त्वा, for भुञ्जन् ।

55. यायाम् *i. e.* यात्रायाम् । It is to be noted that a person travelling from Lanka to Godavri cannot be met with at Dhārā.

57. वलमानो, from the root वल्, 'to return'.

57-58. 'तौ गतौ' इति प्रजापतिः अवक्; ततः, '(यदा) चलमानौ (पुनः दृश्येते) तदा अस्माकं (निकटे) कथनीयम्' इति शिक्षां दत्त्वा इत्यन्वयः । प्रजापतिः = 'कुम्भकारः' P[1] The words पतङ्गौ and पतङ्गिका (verse 60 below), though ordinarily mean 'flying ant', appears to be used to mean here 'horse flying by means of mechine'. Cf. the word पतङ्ग meaning 'horse'; and also अस्याकाशास्थितं सैन्यम् in verse 67 below.

60. Note the word स्फुरति (from the root स्फुर्, 'to shine') used as an adjective of darkness. Cf. तमः प्रभा, in note on Prastava I, verse 137.

61. भङ्क and झात्कार are imitative words.

63. अदग्धस्वर्णकार्येण = अत्युत्कृष्टस्वर्णनिर्माणरूपकार्यार्थम्(?) । प्रस्थानके स्थितः 'is on his march'.

65. Note the form जल्पतुः for अजल्पतुः । महत्यपि कष्टे, 'inspite of great difficulties.'

70. अर्जुनम् = 'स्वर्णम् P[1] and P[3].

71. ताः = इष्टकाः ।

72. प्रेक्ष्यन्ते, i. e. प्रेक्ष्यन्ताम् ।

74. चोरे इव, चोरवत् ।

75. प्रगे, 'in the morning' विज्ञप्तः i. e. विज्ञापितः ।

76. दाती = दाता । मानेश्वरः = मानवतां मुख्यः ।

77. Note the gender of यज्ञम् ।

78. श्लोके अर्थे (प्रेषिते सति), न (किञ्चित्) विरुद्ध्यते, न हीयते, इत्यर्थः ।

79. This verse occurs in the *Dvatrimśatputtalaika* (*upakhyana 18*) and twice in the *Panchatantra* (op. cit., p. 6, verse 19; and p. 191, verse 29.) स्वल्पाद्भूरिरक्षणम् = स्वल्पमपेक्ष्य परित्यज्य वा भूरिवस्तुनो रक्षणम् ।

80. तैः = विभीषणस्य प्रधानैः ।

81. ढौकिताः, 'were offered'.

83. विमुक्तकाः, 'were sent'.

84. उपाङ्गचक्रवर्ती, 'a master of state craft'. दण्डः = विक्रमम् ।

85. Note the localism, in the use of the word दण्ड to mean "the amount paid as a fine of tribute".

88. मेदिनीचारिणः = मेदिन्यामेव चारिणः ।

89. रङ्ग, 'divertion'. भूमिस्थोऽपि देवराजवत्, इत्यर्थः ।

III PRASTĀVA

1. कार्यचिन्ता, s. a. अङ्गचिन्ता, in prastāva I, verse 285.

2. राजप्राहरिकान् नृपान्, 'the chiefs, working as *Praharikas* of Bhoja.'

4. अन्तः क्रुद्धः सन् इत्यर्थः । रमा, 'wealth'.

5. यः वररुचिः आस्ते सः प्रगे, प्रातः, आगन्ता, आगमिष्यति, स एव न अपरः इमां वार्ताम् अधिकृत्य प्रष्टव्यः इत्यर्थः ।

8. सीमाला: = सीमान्ता: ।

9. भट्ट, 'hereditary panegerist'.

11. इत: = गत:, *i. e.* आगत: ।

13. यावत्पृच्छति भूपाल:, 'scarcely when the king asks'. कारणम् = चिन्ताकारणम् ।

15. धनदेव:, *i. e.* कुबेरतुल्य: ।

16. कथयिष्यति = उत्तरयिष्यति ।

18. परिच्छद, 'retinue'.

19. बान्धव, 'brother'.

22. निर्गमाद्दक्षिणे भुजे, 'on the rightern side from the exit (of the *gopura*).

24. ऊर्ध्व: स्थित:, 'was standing'. cf. ऊर्ध्वत: स्थिता (*prastava* IV, V. 577).

26. मानसंमानपूर्वं चोपविष्ट:, for °पूर्वं चोपवेशित: ।

27. अनुक्तापि ज्ञापिता सती उदन्तं कथयिष्यामि इत्यर्थ: ।

28. संदेहवार्ताम् = संदेहविषयिणीं, संदेहविनाशिनीं, वा वार्ताम् ।

31. कुम्भारी (Prakrit) = कुम्भकारी ।

33. पाल्युपरिष्टात्, 'on (i. e. near) the bank.

34. गम्यते, for गम्यताम् ।

36. भवपूर्वं, *i. e.* पूर्वभव ।

38. नाभिनन्दन, 'Ṛishabha'·

40. वासना,

41. त्वकम् = त्वम्

42. संदेहं कथयामि – संदेहविषयमधिकृत्य कथयामि इत्यर्थ: ।

44. पञ्चज्ञान, *s. a.* *Panchabhijnas* *viz.*, (i) *Divyachakshus*, (ii) *Divyasrotra*, (iii) *Parachittajnana*, (iv) *Parva-nivas-anusmṛiti*, and (v) *Ṛiddhi*. Or पञ्चज्ञान = पञ्चमज्ञान, ' niscience'.

45. घन, ry much'.

50. एकचित्त: स्थिरो भूत्वा शृणु इत्यन्वय:

51. मरुस्थल, 'Desert-land', *s. a.* Marumaṇḍala or Marwar. Satyapura may be ide ied with the modern Sanchor in the above region. राजपुत्र:, i. e. Rājput; Dharaṇa is ne name of the Rājput.

54. कियद्भिर्दिवसै:, *i. e.* कियत्सु दिवसेषु गतेषु ।

56. पुलिन्द्राणाम् = पुलिन्द्राणाम् । The term *pulinda*, though first applied to the aborigins of the Vindhya mountain, later used to denote the aborigines in general. B¹ supplements :

पितुर्वर्गगता भूमिनिर्धनापि सुखावहा । सा च स्वर्णमयी लङ्का न मे लक्ष्मण रोचते ॥

57. अभोज्यं कृत्वा = उपोष्य, cf. verse 63 below.

58-59. सामक, साम = 'धान्य' P¹ and P³, It is a kind of millet called in Sanskrit *syāmaka*. अग्रपक्वशिरोग्राहात्, 'due to the plucking of the first ripened heads (of the *syāmaka* plants)'.

60. तानि, 'the heads of the *syamaka*. Note the localism in ताये मुक्त्वा । अतिपाचनात् = सम्यक्पाचनादनन्तरम् । ताये मुक्त्वा पाकं, अतिपाचनादनन्तरं परिवेषणं च अकरोत् इत्यन्वयः ।

61. भाजने *i. e.* अन्नस्य भाजनसमीपे ।

62. कदन्नम्, 'rude food'. षड्भागेनेत्यादि–षड्भागेन परिच्छिद्य, अधिकप्रमाणं यथा स्यात् तथा परिवेषितमित्यर्थः । भग्नी = भगिनी ।

64. तत् = तथा (एव) ।

65. धर्मलाभस्याशिषमित्यर्थः ।

66. This verse appears to be a quotation. प्राप्नुते' *viz.*, 'पूर्वोक्तः' P[1] and P[3].

67. Before this *(verse)* add : देवराज उवाच

68. भावतः, 'with devotion'.

69. प्रासुक, 'pure'; Cf. Prastava IV, verse 172.

75. स्वभावेन, 'on her own accord'.

77. अहम् = 'सारङ्गः' P[1] and P[3]. Note the repetition of अहम्.

79. शूलोदितम्, *i. e.*, शूलवेदनातुल्यम् उदितम् । इन्द्रजालिकवत्–इन्द्रजालिक इव यथा चारण इव आकाशे गत इत्यर्थः ।

81. वल्लभाः = प्रियाः

86. भक्तपानादिविषया त्वच्चिन्ता अतःपरं मम अधीना अस्तु इत्यर्थः ।

87. सत्र = 'जिनालयं' P[1] and P[3].

88. Note the Passive पाल्यमानः and लाल्यमानः used for the Active पालयानः and लालयानः respectively. पूर्वं, पूर्वस्मिन् काले, अपिनाः प्रदत्ताः श्रियः राज्यादि धनसंपदः यया ताम् पूर्वार्पितश्रियम् ।

91. मुषितः 'was cheated'. Cf. the Prakritic मुसारिअ, and मुत्तिअ ।

92. स्वरारोपात्, *i. e.* रोषेण । तलारक्षः same as तलवरः (of the inscriptions), meaning 'city-guard'.

93. निरर्थकम् : महाचक्रं न भवेदित्यर्थः ।

95. कियत्स्वहस्सु गतेषु इत्यर्थः ।

98. काया = कायः ।

99. नागरिकया, for नागरिकया ।

100. नैष्फल्यमिति; अर्थात् तेषां गुणानाम् ।

101. घन, 'many' or 'great'.

103. प्रस्ताव, 'opportunity'.

104. काश्मीरमण्डल, same as the modern Kashmir.

105. खाद्यफल, 'eatable (fruits).

106. Note the synonyms अहन् and दिवस ।

107. Note वत् and यथा used side by side.

108. गुफा = गुहा । केटके, 'in the rear'

109. यात्रितोऽपि न निवर्तसे इत्यर्थः ।

110. विश्रामणां = विश्रामजननीम् ।

111. कियत्स्वपि दिनेषु गतेषु इत्यर्थः ।

113. मुद्रां गृहाण, 'receive the badge'. It is obviously to show that he was the student of the *yogin*. न अन्यथा—अन्यथा विद्याग्रहणं न भविष्यति इत्यर्थः

117. इदम् = परकाय-प्रवेशरूपमिदम् । परावर्तो for परावृत्तिः ।

118. Before this verse, add : धूर्त ऊचे ।

119. सः = 'धूर्तः' P[1] and P[3]

120. सुन्दरम् = शोभनम्, 'good'. क्रीडद्भिः *viz.*, चतुरङ्गादिक्रीडाः कुर्वद्भिरपि । राजा, *i. e.*, तादृशक्रीडासु उपयुज्यमानो नृपसंज्ञाभिमतः पुत्तलिकादिविशेषः । क्रीडद्भी रक्ष्यते राजा, etc. 'because the king is the visible god, (even) the piece called king in the chess etc. is saved by the chess-players etc. (with all efforts).

121. The word यथा goes with the next varse.

122. The first half is found in the *Panchatantra* (*op. cit.*, p. 231, verse 80). लुञ्चापित = लुञ्चयित, in the sense of लुञ्चित; and मुण्डापित = मुण्डयित, in the sense of मुण्डित ।

121-22. Here the allusion is to Vikramaditya's famous legend in which the king in the form of a parrot is described to have taken revenge on a harlot.

123. सः = 'धूर्तः' P[1] and P[3]. परीवृतः, as in Prastava I, verse 9.

129. Note the *Atmanepada* गच्छते । पृच्छितः, for पृष्टः ।

131. अनुवादादि : अर्थात् खगमानां, पक्षिणाम्, भाषायाः अनुवादादि ।

134. एतत्सत्यतरं वचः for एतत्सत्यं वचो यदि ।

135. स्तोकतरा वार्ता, 'very simple matter'. परम् = परन्तु । तिष्ठ, 'wait'. In one of the legends of Vikrama, the same details of date are found as being given to the hero by an avaricious *yogin* who had planned to kill the king in a sacrifice.

139. विश्वसेश्च च योगिभ्यः for न विश्वसेद्योगिनश्च । धनम् in the sense of द्रविणम् । Cf. न विषं भक्षयेत् प्राज्ञो न क्रीडेत् पन्नगैः सह । न वि(वि ?)श्वसेद्योगिनां वृन्दं बहुद्वेषं न कारयेत् ॥ (*Dvātrims'atputtalikā, Upākhyāna* I and 31).

146. भूस्पृशाम्, 'of persons'. सङ्केतं पूरयंस्तु etc; cf. verse 161 below and note on Prastāva IV, verse 598.

147. उपस्करम् *i. e.*, क्रीडोपस्करम् ।

151. स्वहस्तेन हत्वा निर्जीविते कृते शुकदेहे 'जीवितं संचारयस्व' 'स्वजीवितं संचारय' इति वा नृपस्य, नृपं प्रति, योगिना ऊचे इत्यन्वयः ।

152. साधकाः, for साध्याः कश्चित् । कार्यम् : कर्तव्यमयोग्यमिष्टमित्यर्थः ।

153. योगिनापि स्वजीवो भूपदेहे द्रुतं नियोजितः इत्यर्थः ।

154. Note the irregular *sandhi* in गतोऽङ्गीय, for the sake of metre.

162. सशृङ्गारः, 'dressed elegantly'.

IV PRASTAVA

1. नृपादेशो for नृपादेशेन । ग्रामम् *i. e.* ग्रामम् ।

2. भोजजीव :— a *Bahuvrihi* compound. Chandrāvatīpura is probably the modern Chanderi near Lalitpur in Central India.

5. कथम्, 'why ?'.

7. Before this verse add शुक उवाच ।

8. मे शिक्षां कुरुत = मया कर्तव्यत्वेन शिक्ष्यमाणामुपदिश्यमानामनुतिष्ठत ।

11. आवाभ्यां गम्यते *i. e.* आवां गमिष्यावः । पुलिन्द्र = पुलिन्द ।

13. This verse appears to be a quotation. राजते = विराजते । राजतं = रजतमयं ।

17. This verse attributed to Mayura is found in the [illegible] (op. cit., verse 2513).

19. शुकवाक्यं प्रमाणतां कृत्वा 'कीरमूल्यं समाविश' इति भूपालः पुनः पुनः वदति स्म इत्यर्थः ।

20. घनम्, 'great amount'.

21. शुकः स्वगात्रैर्दृढः कृत्वा रक्षते इत्यर्थः ।

24. कियद्भिरेतु दिनैः *i. e.* कियद्दिनानन्तरम् । वनेत्यादि—बहुदिनसाध्यायाः वनक्रीडायाः अर्थे हे स्वामिन् ! गम्यताम् इत्यर्थः ।

25. शशिप्रभा, *i. e.* 'पट्टराज्ञी' P^1 and P^3.

26. पुरी, *i. e.*, अन्तःपुरी ।

27. सामुद्रिकीम् (°द्रिकाम्) = 'शरीरलक्षणाम्,' P^1 and P^3, *i. e.* शरीरस्य लक्षणानि ।

29. मक्षिकाः मधुकुम्भे इव इत्यर्थः ।

31. Note गत्वा and गामिन्या ।

36. 'सा पट्टराज्ञी' इति समादिशेत्यर्थः ।

49. तरलमाना त्वम् : cf. मत्समाना, and त्वत्समाना in verses 45 and 47 above.

50. सपत्निकाः for सपत्नयः; cf. the Prakritic सवत्तिया । मन्ये, *scil.*, 'अहम्' P^1 and P^3.

52. आभोग for आभोग, 'enjoying'.

54. आह = पप्रच्छ । स्थित्वा = तूष्णीं स्थित्वा ।

54. विरुद्धम् = विपरीतम् ।

57. ताम्, *viz.*, 'दासीम्' P^1 and P^3. गृहीत्वेत्यादि – तां सखीं स्वसमीपे गृहीत्वा त्वं राज्ञी-प्रणामहेतवे "किं रुष्टासि, निर्यन्त्रणः ज्ञानवर्जिताः" इति वद इति नृपः प्राह इत्यर्थः ।

59. भूपं कारय भोजनम् *i. e.* भूपं भोजय ।

60. कुत्सितम् आग्रहम् = कदाग्रहम् ।

62. आलापान् = 'वचनान्' (*i. e.* वचनानि) P^1 and P^3.

63. विवेकिनि, P^1 and P^3 explain this word as हे विवेकिनि । It may also be taken as an adjective of हृदये । The usual reading of the verses supplemented by R^3 is :

गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी शीर्यत इव, प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो ! कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि ! कठिनम् ॥

[Vallabha attributes this verse to Bāṇabhaṭṭa (*Subhāshitāvali op. cit.* verse 1612)]

सन्त्येवात्र गृहे गृहे युवतयस्ताः पृच्छ गत्वाधुना, प्रेयांसः प्रणमन्ति किं तव पुनर्दासो यथा वर्तते ।
आत्मद्रोहिणि ! दुर्जनप्रकथितं कर्णे वृथा मा कृथाश्छिन्नस्नेहरसा भवन्ति पुरुषा दुःखानुवर्त्या यतः ॥

निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते, निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिवं रुद्यते ।
अङ्गं शोषमुपैति पादपतितः प्रेयांस्तदोपेक्षितः, सख्यः ! कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयं कारिताः ॥

Both the verses are found in the *Amaruśataka* (verses 91 and 92).

65. चित्ते कोपम् for चित्तात्कोपम् । Note the *Ātmanepada* form त्यजस्व, for metre.

66. कुग्रहात् = कदाग्रहात् ।

68. जन्मेजयः = जनमेजयः । Note the elision of one syllable for metre. Cf. Prastāva I, verse 8. विभुः = 'स्वामी' P¹ and P³.

69. गते काले कियत्यपि, 'for some time'.

72. पाथोधौ = 'समुद्रे' P¹ and P³. लङ्कातो विषमक्षितौ, 'in a place more inaccessible than Laṅkā.'

73. देवताम्यः प्रतीकारं, अपकारं विना तै, कवचाः, नहि तुष्यन्ति इत्यर्थः ।

77. समाणीकृ, 'to respect'. Note the position of the indiclinable समम् in the compound.

78. वैमानिकाः = देवाः ।

79. सुरप्रभोः = 'इन्द्रस्य' P¹ and P³.

80. ऐरावणे = ऐरावते । मेले सति = मेलनसमये ।

81. ही = हि ।

87. जीनशाला 'Saddle fixed on the back of a horse'. भल्लूकभीषणैः = भल्लूकानामिव भीषणः ।

88. गुण = 'चापगुण' P¹ and P³.

68-93. The 39th minor *parvan* of the *Mahābhārata*, called the *Nivātakavachayuddhaparvan* tells us how Arjuna, at the instance of Indra vanquished the Nivātakavachas, a tribe of *Asuras* who were unconquerable even for Indra and whose dwelling place was in the heart of the ocean.

94. मध्यतोगृहम् *i. e.* मध्येगृहम् ।

97. हरिः = 'इन्द्रः' P¹ and P³.

98. देवानामपि आशा, इच्छा, यस्मिस्तत्, देवाशं, देवानामपि काममोघमित्यर्थः । Or originally देवांशम् ।

99. महिषी = 'पट्टराज्ञी' P¹ and P³.

101. प्रियापरिजनैः—प्रियाख्यैः परिजनैरित्यर्थः । Note the word समम् and its antecedent Instrumental, usually found in the description of संयोग here used for वियोग ।

102. न दीयते = न दीयताम् । दत्तो मया etc.-अन्यथा, यदि मया वस्त्रादि न दीयते, तदा मया (वरो) दत्तो न स्यात् इत्यर्थः । अथवा, तृतीयः पादः इन्द्राणीवाक्यात्मकः; मया दत्तः शापः अन्यथा (*i. e.* मृषा) न स्यात् इत्यर्थः ।

103. नित्यं तिष्ठन्ति चेत् तर्हि वरमित्यर्थः ।

104. तत्स्थैः गृह प्रविष्ट इत्यर्थः ।

105. सभामुपविष्टः for सभायामुपविष्टः ।

106. आलापितवान् स्त्रियः *i. e.* स्त्रीभिः सहालापितवान् ।

107. मनोरमा, *i. e.* 'जन्मेजयस्य राज्ञी' P[1] and P[2].

109. देवदूष्यम्, 'the heavenly garment'. Cf. the Prakritic दूस and देवदूस ।

111. राज्ञो ममात्मनि ऊर्ध्वे इति भावः । प्रियः = 'भर्ता' P[1] and P[2].

113. प्राघूर्णिकाः 'guests'. Cf the Prakritic पाहुणिअ, पाहुणग in the same sense.

114. चतुर्धाशन, *viz.*, भक्ष्य, भोज्य, लेह्य, and चोष्य । गभस्तिः = 'सूर्यः' P[1] and P[2].

116. Note the word प्रावृत, used in connection with a jewel. Cf. verse 109. above.

117. दानेन प्रेषिताः, obviously in the sense of दानानन्तरं प्रेषिताः । सुखग्राही = सुखी ।

119. Add राज्ञ्ये and राज्ञोचे, respectively at the beginnings of the first and the second halves of this verse. प्रच्छनीया, for प्रष्टव्या । वार्ता = विषयः । ममापि = मत्सकाशादपि ।

120. विज्ञीयते *i. e.* विज्ञीयताम्; तद्दोहदपूरणायेति शेषः ।

121. मारिवाक् = मारणवार्ता ।

122. घातनीया for हन्तव्या ।

124. न अन्यथा दर्शनैः नवैः, 'not by new instructions (intended to satisfy me) in a different way' (?).

125. प्रवर्तितः, for प्रवृत्तः । लङ्घनम्, 'fasting'.

126. कियद्दिनैः, for कियद्दिनानन्तरम् ।

127. बुद्धिप्रपञ्चं, 'various tricks', ग्रहीतव्य, 'to be brought round'.

128. लङ्घते, 'abstains from food'.

132. सा (in the fourth foot) = 'भार्या' P[1].

133. दीनानां दुःस्थितानां च दानानि इत्यर्थः ।

136. शोधिता, 'was searched'.

68-136. The *Kathāsaritsāgara (Taranga 9)* tells us the following story: Once Janamejaya's son Śatānika fought in the side of the gods against the demons and died. Indra invited Śatānika's son Sahasrānika to the heaven. Being cursed by Tilottamā there, the prince lost his wife, who was fond of having a bath in a blood-tank in the same way as Rājavallabha narrates. But Sahasrānika got her back after fourteen years.

140. बाढं पं(स)चयति स्वं यः, 'One who too adamantly bindes oneself to cause' (?).

141. परिणीता वा, कौमारी वा, *i. e.* अपरिणीता वा, इति वृत्तान्तमित्यर्थः । Cf. कुमार्यसि किं स्वकम् ? (verse 399 below), a question of the parrot put to Pushpāvatī.

145. P[1] and P[2] explain शैनिका विक्रमेण as शैनिका नाम्नी, विक्रमेण राज्ञा. The name of this heroine is given also as Sechānī in the succeeding verses *viz.*, 155 etc. This story is actually found among the legends of Vikrama with some variations; *e. g.* doves, play the part of the *sechanakas.*

147. Vārunapattana may be identical with the place Varuṇatīrtha or Salilarājatīrtha on the mouth of the Indus, mentioned in the *Mahābhārata.*

149. कियदर्थैः : अपवर्गे तृतीया ।

150. संतापं तन्वती = 'संतापकर्त्री' P[1] and P[2]

156. जिग्ये : Passive past perfect Singular of the root जि, 'to conquer'.

157. The correct reading of the verses supplemented by B³ is :

> शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले, उदधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वम् ।
> युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले, धनिषु च कृपणत्वं रत्नदोषः कृतान्तः ॥

> चन्द्रे लाञ्छनता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे, शुद्धे चन्दनपादपे विषधराः पद्मे स्थिताः कण्टकाः ।
> स्त्रीरत्ने हि जरा कुचेषु पतितं मूढस्य दारिद्र्यता, — — – ˘ ˘ – ˘ – ˘ सहितं दैवादिदं निर्मितम् ॥

[The first of these two verses of an unknown author is found in the *Subhashitavali* (*op. cit.*, verse 3149) with some variations].

162. आवर्जिता, *Scil.*, 'राजपुत्रैः' P¹ and P³.

164. राजपुत्राः "warriors".

165. गता, wrong for सदा(?)

166. अन्यदा = एकदा । रूपचन्द्रः *i. e.* 'राजा' P¹ भवाम् = संवादाम् ।

167. निष्परिच्छदः = एकाकी । दत्ता यवनिकान्तरे = यवन्यन्तरतः स्थापिता ।

168. पक्षोभयविशुद्धा = मातृपक्षे पितृपक्षे च परिशुद्धा ।

170. Note श्रूयताम्, and शृणु, in the same half of the verse. Is the modern Badariksrama intended by बदरी नामकं वनम् ?

172. प्रासुक, 'pure'.

173. दीयते, for दास्यामः ।

174. कियद्भिस्तु दिनैः, *i. e.* कियद्भिर्दिनैरनन्तरम् ।

175. समागतः, *Scil.*, 'दावानलः' P¹ and P³. Note उपस्थितः, संप्राप्तः and समागतः in the same verse.

176. पर्यन्त, places near by".

177. जले, for अकाय ।

178. आत्मजेन स्नेहः, *i. e.* आत्मजे स्नेहः ।

179. मर्त्यानाम् = पुंसाम् ।

180. जन्म प्राप्य संजाता इत्यर्थः ।

182. पुत्री, *i. e.* 'सेवानिका' P¹ and P³.

183. चरैः = चारैः । Note the gender of वृत्तान्तः ।

184. विक्रमः, *i. e.* 'राजा' P¹ and P³.

185. बागल = बागर (?) 'a scholar' or 'a brave man'. क्रोडक, 'player'. गौडदेश, probably denotes the Eastern India. घनाः 'many'. It may be noted that the expressions बागलक्रोडकादयः (or °क्रोडनादिकाः) and सुक्रीडावादिकाः (or °क्रोडवादिकाः) are of doubtful meaning, though they are obviously used to refer to magicians and players, as the story shows.

186. वह्निवेताल = अग्निवेताल etc. The legend of Vikrama tells us that the hero went out with his minister Bhatti and Vetala, called Agnivetala (i. e. a ghost, obeying his orders).

187. परिमाग्नितः सन् प्रस्थित इत्यर्थः । Note अभिधान and नाम in the same half. P¹ and P³ explain the second half as 'विक्रमनृपेण स्वनामान्तरं चक्रे अत्र ।

188. समायान्ति, for संवसन्ति or समातिष्ठन्ति ।

189. विदित: etc., 'was well known even in those places which were far removed from (his) way'.

190. कनी = 'कन्या' P1 and P3.

193. सुस्वरा: = सुस्वरगानशीला: । सरसा: = सरसालापिन: सरसकविताकर्तारो वा । मन्ये, scil., अहम् (i. e. the author).

194. सन्नद्ध = 'सन्नाहं(= कवचं)परिधाय' P1 and P3. Note शस्त्रपाणिस्थ:, evidently used in the sense of पाणिस्थशस्त्र: । Cf. कण्ठपादस्थ:, in the sense of पादस्थकण्ठ:, in Prastāva I, verse 140.

197. वाचम् i.e. अहं ते प्रार्थनां पूरयिष्यामि इति प्रतिज्ञावाचम् ।

199. धार्यते, 'is preserved' or 'is kept'.

201. शिक्षा, 'advice'.

206. कबन्ध = 'धड' P1 and P3.

208. नमस्कृतम् for नमस्कृतम् ।

209. प्रिया, viz., 'प्रियया' P1 and P3. काष्ठानीति—अग्निप्रवेशार्थं काष्ठानि मेलयेति भाव: (Cf. verse 212 below and note on Prastāva I, verse 130). नारीणामित्यादि सामान्यतो नारीणां विशेषत: कुलस्त्रियामित्यर्थ: ।

210. मृतेऽपि, भर्तरि मृतेऽपि इत्यर्थ: ।

211. तव, etc., 'O lord' is there anything called good conduct in your land ?'

212. काष्ठावरोहणे इत्यादि – चिताकाष्ठारोहणसमये बन्धुभि: "तिष्ठ तिष्ठ" इति वच: उक्तमस इत्यर्थ: ।

213. अकारापयत्, for अकारयत् ।

214. युग्मस्नान : It is believed that two baths are necessary to get oneself purified of the savaśaucha or the impurity caused by being associated in the obsequies. ना = नर: ।

216. सत्पुरुषै: पूर्वोक्तं वच: न अन्यथा भवतीत्यर्थ: ।

217. This verse appears to be a quotation. All MSS read 'स्त्री:' only । दुर्गत: = 'दरिद्र:' P1.

221. कैवारं = 'नृत्यम्' P1 and P3. नरप = 'नृप' P1 and P3. घनम्, '(of) great amount'.

222. नृपतेर्लोक: = राजपुरुषा: । संमद, 'great joy'.

192-222. A story of a magician similar to this is found among the legends of Vikrama (*Dvatrins'atputtalikā, Upākhyāna 30*).

224. तिलक, 'caste mork'.

225. ज्ञाता = 'ज्ञातासि' P1 and P3.

226. प्रकम्पितम् = कम्पनम् । प्रत्यय: = परिनिष्ठितं ज्ञानम् 'confidence' or 'clear understanding'. वहे, *Scil.*, 'अहम्' P1 and P3.

227. The word प्रत्यय, appears to used in the sense of उद्देश्य, 'motive' in the first three instances. संहृत: = 'दानस्य' P1 and P3 प्रत्ययस्तथा: प्रत्यय:, सम्यक् ज्ञानं, तथा, प्रत्यय:, उद्देश्यम्, इत्यर्थ: ।

228. लग्न, 'the moment counted from the sun's rise'.

230. ज्योतिः = ज्योतिषिकः । सभा सर्वा = 'सभाल्लोकाः' P1 and 'सर्वे लोकाः' P3.

231. विनिर्गतः i. e. आगतः । लग्नः, 'began'.

233. लग्नः, 'clung'.

235. भूम्यः, for भूमयः, 'stories'. महाजल, 'great floods'.

237. महाराजन् । for महाराज ! । इति, 'in the following manner'.

248. The verse is not fully given, obviously because it was very well known to the copyists. The full verse, found in the *Panchatantra* (op. cit., Tantra II p. 130, verse 180) runs as follows :

संपदि यस्य न हर्षो, विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् ।
तं त्रिभुवनतिलकं, जनयति जननी सुतं विरलम् ॥

242. कैवारम् = 'नृत्यम्' P1 and P3.

243. 'कलाविज्ञः अयम्' इति राज्ञा ज्ञातमित्यर्थः ।

245. कौतुकी, 'one causing admiration' i. e. 'one who is admired', or 'a jester'.

252. सशृङ्गारः, 'dressed elegantly'. सुखासन, 'a palanquin'.

253. द्राङ्गिकैः for द्राङ्गिकैः । द्रङ्गे रक्षास्थाने अधिकृताः, द्राङ्गिकाः, 'officers employed in watch station' or 'policemen'.

254. नो सृजेत्, 'won't do'.

256. नरो रूपेण, correctly नररूपेण । तथापि इत्यादिः कौतुकदर्शनाकाङ्क्षी स्त्रीजनः पूर्ववचारी सन् पश्यति इत्यर्थः ।

257. सः, *viz.*, सेचानकः ।

258. भूते, in the sense of प्रपञ्चे ।

260. यदृच्छया, in the sense of यथेच्छम् ।

261. गर्भसंभवः = गर्भोत्पत्तिः ।

266. कन्यका, *viz.*, 'सेचानिका' P1 and P3. निराश्चर्यं कूटम्, 'the most wonderful lie.'

266. पूर्वभवप्रियः, *i. e.* 'सेचानकभर्ता' P1 and P3. After this verse add इति सन्तुष्टः ।

268. cf. the *Panchatantra* (op. cit) Tantra II, p. 170, verse 209 which runs as follows :

कुलं च शीलं च सनाथता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च ।
एतान् गुणान् सप्त विचिन्त्य देया, कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम् ॥

269. सेचानः, *i. e.* 'पुमान्' P1 and P3.

273. रजेन, for रजसा ।

275. The second half repeats what is related in the first half.

276. प्राघूर्ण = प्राघूर्णिक, 'a guest'. घूर्णी = घूर्ण । घूर्णितः = भूतः कृतः ।

277. One expects the second quarter to be रत्नचन्द्रनृपेण हि ।

278. The usual reading of the verse supplemented by B3 is :–

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याभिजल्पति ।
भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥

Cf. the *Panchatantra*, (op. cit., p. 104, verse 51 and p. 186, verse 13), and *Dvatrimsatputtalika* (*upakhyana* 3 and 19).

279. पञ्चामृत, *viz.*, मधु, क्षीर, पयस्, दधि and घृत ।

280. गजवाजिसुवर्णाद्याः (मदीयाः यदि दत्ताः, ते) तव मन्दिरे (विद्यमानानां) पादार्घाः (एव भवेयुः) इत्यर्थः । तव, *i. e.* 'तव गरम्' P[1], तवैवेत्यर्थः ।

281. एतद्वचनमाकर्ण्य, *Scil.* 'मन्त्रिमुखात्' P[1] and P[3].

282. मण्डपम् = विवाहमण्डपम् ।

283. The word *karamochana* literally means 'releasing of the hand (of the bride by the bridgroom)' but figuratively 'the end of the marriage ceremony'. Cf verses 429 and 498 below and also :

मुमोच स कृतोद्वाहः कराद्दत्तेश्वरी वधूम् ।
ततस्तथा ददौ तस्मै रत्नानि मगधाधिपः ।

Kathāsaritsāgara (op. cit, p. 54 verses 82-83). जामातृकरमोचने for जामाते करमोचने ।

284. वीवाह = विवाह ।

285. सेवानिका, *i. e.* 'चन्द्रसेनस्य पुत्री' P[1].

286. Note the localism in the expression उद्यमोपरि in the sense of उद्यमे, *i. e.* उद्यमविषये ।

289. शकुनकांधेया, wrong for 'जाखेश ? But B[3] explains the expression as 'शकुन-स्कंध उपरि' ।

292. Daśapura is usually identified with the modern Mandasor in Malwa.

293. पितृमातृभ्याम् for मातापितृभ्याम् । बाल्त्वे, for बाल्ये वयसि ।

297. 'अस्य पित्रा विवाहमधिकृत्य वार्तापि न कथ्यते' इति वदन्तौ हसन्ति इत्यर्थः ।

299. संप्रदायेन संयुतः, 'one who follows the custom'. Cf. संप्रदायेन संयुता, in Prastāva V, verse 129. वामवायोत्यादि—यत्र श्रेष्ठी वामवायो स्थितः, तत्र नापितः संप्रदायेन संयुक्तः सन् आगतः इत्यन्वयः ।

303. कस्य चाण्डालिकात् इत्यर्थः ।

304. निकटे स्थित चाटयमः—In Malwa there appears to be no Virāṭanagara near Mandasor i. e. Daśapura, the home town of the śreshthin. The famous Virāṭanagara of the *Mahābhārata* is identified with Bairat in the former Jaipur State.

306. स्वरूपाम् = वस्तुस्थितिम् ।

308. देव्या = देवी, (just as कन्या = कनी). The meaning of this word is rather doubtful. It is this *devi* that appears to be referred to as *sakuna* in verses 315, 316, 338 etc., below. So *devyā* may be same as the *sakunadevatā* or a goddess presiding over omens. (Cf. the expression भ्रातः ! in verse 312 below.) Again here the goddess appears to be supposed to make sound thrice at the left hand side of a person (denoting good omenl or him) throug the mouth of *sakuna*, or 'a house-lizard' whose sound is often similar to that of a sparrow. (Cf. verse 311 below). ग्रामान्तरे तदा यामि, अन्यं ग्रामं, अर्थात् श्वशुरग्रामं, तदा गच्छामि इत्यर्थः । व्याघुटिष्वे, for व्याघुटिष्यामि, or व्यावोटिष्ये, '(I) will come back'.

309. भूता, for उक्तवती । सा, *viz.*, देवी । प्रातः, *scil.*, द्वितीयदिने (?)

311. चटकः 'a sparrow'. शब्दसदृक्शब्दः, a *Bahuvrihi* compound. जल्पितः = शब्दितः ।

313. The expression निवेशेदं मुखे, denotes that the sentence was uttered aloud. Cf. विलापं कुर्वती वक्त्रे, in Prastava V, verse 133. खञ्जितवान्, literally 'put bridle (on the horse)' [Cf. the Deśī word खंडी, 'bridle' but used to mean 'drove']

314. पर्वोक्तम् = पूर्वोक्तम् ।

315. Note what has been referred to as वेश्या so for, is called here and after as शकुनः in Masculine. अग्रे = पुरो भागे । कथं कृतम् *i. e.*, कथं प्रस्थितम् । One syllable is superfluous in the first *pada* of the verse.

316. केटके, 'in the rear'. Cf. the Gujarati *keḍa* (Sanskrit कटि)

317. सार्थ, companian in the journey. आयातः, *scil.* 'श्रेष्ठिपुत्रः' P[1] and P[3] .

318. सालकादिभिः = श्यालादिभिः ।

319-320. तैः श्वश्रूभिः शालकादिभिश्च गृहमध्ये समानीतः, कृतादरः, मर्दनोद्वर्तनं कृत्वा स्नानभोजनादिभिः कृतमाङ्गल्यकाचारश्च जामाता हर्षातिरेकेण क्रीडार्थं दिनमल्पवाहयत् इत्यन्वयः ।

321. नन्दा *i. e.* 'श्रेष्ठिपुत्री' P[1] and P[3] . भृङ्गारषोडशोपेता = अलंकारषोडशोपेता । तनौ संस्थापिता भूषणभूषिताचेत्यन्वयः । Note the localism in तनौ संस्थापिता ।

325. The verse supplemented by B[3] is found in the *Dvatrinsatputtalika* (*upakyana* 5).

326. देहु for देहम् ।

327. लग्ना, 'had passed'.

328. परिणीतो भर्ता, 'husband who has married (but not yet taken his wife to his home)'.

331. पुत्कृतम् = फूत्कृतम्, 'complained very laudly'.

333. भद्र ! is not a quite happy address in this context.

334. बन्धयित्वा i. e. बद्ध्वा । नीतः, *Scil.*, 'श्रेष्ठिपुत्रः' P[1] and P[3] .

335. व्यतिकर, 'matter'.

339. Note the third person श्रूयताम्, and the second person कुरु in the same half. पूर्वं भाविनी, 'old'.

340. सर्वलगरः प्रधानकः—Read प्रधानः सर्वलाकरः । सबंला, 'an iron club'. B[3] reads सर्वलिङ्गकः, and expeains as 'सर्वलिङ्गनामा'.

342. खात्रं same as खात्रम् from the root खन्, 'to dig'. खात्रं पातितम्, 'a hole was dug (i. e. to enter the house).' खात्रपातकरः = खात्रखननकर्ता. Note the localism in खात्रं पातितम् .

343. पुत्कर्तुम् = फूत्कर्तुम् ।

344. खात्रस्य पातने = खात्रखननं समये ।

345. Add राजोवाच, before the second half.

347-348. चित्रिकर and चेजारक are evidently used in the sense of भित्तिकार, 'mason'.

350. सशृङ्गारा, 'dressed elegantly'.

351. एभिः सत्यं वचः प्रोक्तमिति विचिन्त्य राज्ञा मौनता इत्यर्थः । Add राजोवाच before the second half.

353. नूनम् = 'ऋतम्' P1 and P3.

354. भृकुटीभीषणेक्षणो राजा नमनस्त्वमित्यादि तं प्रत्युवाचेत्यन्वयः ।

356. द्रव्यदान, 'giving money as bribe'.

357. तलारक्षाः = स्थलरक्षकाः, 'police men'. दीर्घः, 'tall'. कस्मा = 'हुम्बा' B1 and B2.
शूलारोपणं कथं क्रियते इत्यर्थः ।

358. शूलिकामानः—a *Bahuvrihi* compound of चन्द्रमुख type.

360. शूलिकानुमानेन ज्ञात्वा = शूलिकामानमनुसृतेन मानेन सहितं ज्ञात्वा । सालकम् = श्यालम् ।

362. शिक्षा, 'advice'. धार्यते, in the sense of धार्यताम् ।

362. तलारक्षे, for तला-

363. दण्डः, used to mean 'that which is paid (as penalty)'. दीनार, 'a gold coin' (from the Greek *dinarius*)
रक्षाय or °रक्षेभ्यः । नेष्यामः for आनेष्यामः । It is not easily explainable why the king himself (or his ministers) had to pay his city guards 1000 *dinaras* for releasing his brother-in-law. Probably it was in tune with the funny law of Anyayapurapattana.

364. यज्ज्ञातमन्यायपुरपत्तने, तादृशं तव राज्येपि पश्यामि इत्यर्थः ।

369. नन्दायाः भगिन्याः लघुनन्दायाः कनीयस्याः नन्दानाम्न्याः इत्यर्थः । नन्दायाः भगिन्या सह
लघु अविलम्बेन इति वा अर्थः ।

272–370. In a legend of Vikrama, we meet a parrot telling a story of a disloyal wife almost like the above story. There a thief plays the part of the *sakuna* of the present story.

371. The construction is somewhat confusing, probably it means this : चन्द्रसेनेन नृपेन यथा शुकमुखात् श्रुतं, तथा शकुनस्य जातौ (i. e. शकुने) आदिशब्दं जातम्: पुनः पृच्छा (कृता तेन; तदा शुकः) उत्तरं ददौ ।

372. आगमे i. e. शास्त्रे, निमित्तशास्त्रे अथवा, आगमे ज्ञानाय, शुभनिमित्तस्य सम्यग्ज्ञानाय इति वा ।

374 अथ = "तदनु" P1 and P3, evidently for तदनन्तरम् । पुत्रावती, *i. e.*, 'परिणेतुं या प्रागङ्गीकृता' सा, P1 and P3.

376. अटव्या, for अटवी ।

380. Note अर्थ-हेतु and the चतुर्थी one after another.

381. महता = श्रेष्ठेन ।

382. अस्याः कुमार्याः पित्रोरित्यन्वयः । मम सुतारत्नम् for अस्मत्सुतारत्नम् ।

384. गृहाण is changed into गृह्ण to suit the metre.

385. मया गम्यते *i. e.*, मया गृहं गम्यताम् । वचः *i. e.*, वचोविषयं कार्यम् ।

387. युगादिः, 'Jina Rishabha'. गर्भगृह 'sanctum sanctorum'. प्रविष्टो दक्षिणे भुजे, 'entered (a path) in the right hand side'. The first and second halves of this verse appear to have been interchanged.

388. अष्टप्रकार, *viz., the five pujas mentioned in prastava* II, verse 42, together with *pradakshina, namaskara* and *prarthana*. कायोत्सर्ग 'in the stable posture for meditation'. Cf. the Prakritic काउस्सग्ग, काउस्सग्ग and काओसग्ग in the same sense.

389. Note the position of the *avyaya* सार्धम् in the compound. Cf. *prastava* I, verse 10.

388–89. मकोपकनयातोसार्थ कुमारी 'चैत्यद्वारेण आगता संस्थिता, आगत्य संस्थिता, इत्यन्वयः।

391. Nemiyogindra s. a. Neminātha who was the twenty-second Tīrthaṅkara of the present Avasarpiṇī.

393. Add कुमारी उवाच before this verse.

394. चन्द्रावती, viz., 'पू.' P[1] and P[3], 'a city'. जिनयात्रा = जैनतीर्थयात्रा।

396. भूपशरीरजाः—भूपस्य शरीरेण सहैव जाताः जन्मनैव सिद्धाः इत्यर्थः। गुरुणा = देवगुरुणा।

397. This verse appears to be a quotation. कल्पे = 'स्वर्गतरौ' P[1] and P[3]. The Masculine सखे ! which is in the original is quoted here without changing the gender suitably to the context.

398. तिष्ठामि etc; P[1] and P[3] reminds us of the context by adding "मुक्तोचितरियम्"।

399. प्रौढा i. e. वयसा प्रौढा। कुमारी = अनूढा। त्यकम् = त्वम्।

400. पितृमातृजः, is explained as 'कुलीन इत्यर्थः' by P[1] and P[3], and it appears to be used to mean 'connected with the family'. मिथ्यात्वी, 'a non-Jaina'. Cf. *Prastava* I, verse 331.

402. P[1] and P[3] appear to suggest another reading दूरीकृताः समाः सख्यः in addition to कृत्वाखिलाः सख्यः। समाः i. e. वयआदिभिः समाः।

403. मातृपित्रो : for मातापित्रोः।

404. One may naturally expect स्थापितव्यो नृपस्त्वया in the fourth *pada*.

405. एतद्वचनमाकर्ण्यापि गम्भीरमानसः इति पूजाकरणे हेतुः।

411. राज्ञी, i. e. "सुतामाता" P[1] and P[3]. भूपतेः = "स्वपतेः" P[1] and P[3]

412. मङ्गलम् = मङ्गलम्। घृतपूर—meaning "a kind of sweet-meet, known also as घेवर"—is changed into घृत्पूर for the sake of metre.

418. उग्रसेनः = 'पुत्रीपिता' P[1] and P[3].

419. वेला, 'season' (?). घटी, 'unit of time'.

421. Note the synonyms भूपः and नरेश्वरः।

423. P[1] and P[3] supplement only 'भुक्त्वोपविशतो द्वन्द्वं', while B[3] completes the verse as given in the foot note. Cf. the first verse with

भुक्त्वोपविशतो त्वेवं भुक्त्वा संविशतः सुखम्। आयुष्यं क्रममाणस्य मृत्युर्धावति धावतः॥
(*Dvatrimsatputtalika, Upakhyana 23*).

424. सुहृदपि भाग्ययोगत (एव) गृहे (i. e. गृहम्) आगतः प्राप्यते इत्यन्वयः।

427. उग्रसेनाय i. e., उग्रसेनं प्रति।

431. पृष्ट्वाप्य 'having bid farwel'. शुभावहाम् = 'भव्याम्' P[1] and P[3].

435. अतिवाहति for अतिवाहयति।

436. निमित्तोत्साहः, for कृतोत्साहः, a Chaturthi Bahuvrihi compound.

438. राजिप्रष्ठा, i. e., 'पट्टराज्ञी' P[1] and P[3].

440. दोषः, viz., पुष्पावतीविवाहरूपो दोषः। Have we to correct into भूपतेरयम् ?

441. स्त्रिया, *i. e.*, 'नव्यपरिणीतया' P1 and P3 .
443. निर्व्याजजनस्थितम् = 'रहसि स्थितम्' P1 and P3. चिन्तां पप्रच्छ, चिन्तामधिकृत्य पप्रच्छे-
त्यर्थः ।

446. मदुक्तः = मयोपदिष्टम् ।

447. वा = यदि । अथ = तदा ।

448. परं कारणम् = विरुद्धं (*i. e.*, स्वदुक्ताकरणे) कारणम् ।
449. P1 explains: 'यथा चक्री चतुःषष्टिसहस्रस्त्रीपतिस्तथासावपि ।' कियत्यः, अल्पसंख्या-
काएव, वल्लभाः चक्री पुनः चतुःषष्टिसहस्रस्त्रीणां भर्ता इति श्रूयते; तथापि स तासु समानानुरागः इति वा ।
'कियत्यः सन्ति वल्लभाः ?' इति प्रश्नो वा; अल्पसंख्याका एव इति भावः ।

450. प्रधानता, *scil.*, भोजमहिषीणां मध्ये ।

453. अन्यदा = एकदा । कलहन्तौ, for कलहायमानौ ।
455. कलहते, for कलहायते, or °यति (according to a few grammarians). Cf. कल-
हायसे, in verse 472 below. स्फोटय etc., 'put an end to our quarrel and make us have
divorced or partitioned'. Or स्फटय, 'remove'. Cf. the Prakritic फेडिअ ।
456. गृहलक्ष्मीः, 'property in the house'. न्यायमार्गे, 'according to law'. मम
आयाति, 'belongs to me'.
458. येषां प्रसन्नव्यथा = यत्प्रसववव्यथा । यया, *viz.*, 'माता' P1 and P3. अन्यथा कृता
i. e., अस्वामिनी कृता ।
459-60. निष्पन्ने, फले निष्पन्ने सति, तत्फलं स एव, कर्षक एव गृह्णाति इत्यर्थः । टङ्को = टङ्कः ।
टङ्कोत्कीर्णाक्षरैः, 'in letters engraved by chistle (on stone)'.
461. भूपोक्तं च तया कृतम्: 'अपत्ये च पितुः किल' इति भूपोक्तिमनुसृत्य तया अपत्यादिकं दत्तम्
इत्यर्थः । कामिके = कामप्रदे ।
462. झंपां ददौ : a Prakritic construction meaning 'jumped'.
463. पञ्चोच्चग्रहसंभूता, *i. e.*, पञ्चोच्चग्रहसमये संभूता ।
465. यत् कथ्यते इत्यादि-यत् कर्तव्यत्वेन कथ्यते, तत् वचः न लुप्यते, न विरुद्ध्यते इत्यर्थः । मिष्टा,
'sweet'.

466. गृह्यताम्, i. e. क्रीयताम् ।

367, घोटक, 'a horse'.
469. क्षम् = 'सुखम्' P1 and P3. निजाश्वानित्यादि—'अस्मदश्वीयाश्वाः सुखिनः ?' इति तत्स्वा-
मिनः सूत्रधारः पृच्छति स्म इत्यर्थः ।

470. श्रावयत्यपि लोकेभ्यः, for (अमुं वृत्तान्तं) लोकान् श्रावयति स्म ।

471. झगटकः, 'a quarrel'.
473. स्थिरीभाव्यम्, *Scil.* मत्पक्षेण; राजसंनिधौ जयो ममैव भविष्यति इति भावः ।
474. लोकेषु न निवर्तते, 'does not get settled among the people themselves or
according to the practice'.

479. गजदन्तावलिन्यायात्, etc. The tusks of the elephant start alike, grow alike and
are treated alike. In the same way here the judgement in the case of the sparrow
(चटिका) is also the judgement in the case of the horses, as both of them are based on

the same principle. महद्वचः, 'great man's word' i. e. 'a judgement'. अथतः स्यात, 'would be quite obvious'.

486. किमेतत् = यत्किञ्चिदेतत् ।

487. शिल्पी = सूत्रधारः ।

488. अन्नम्, 'corn for food'. एत्य = 'प्राप्य' P[1] and P[3].

489. कोष्ठक = कोष्ठ of कोष्ठागार, 'state granary.

490. मापम्, 'a measure of capacity', करम् for करेण । कोष्ठिकः, 'Officer in charge of the *kostha*'.

490–92. मापक, 'one who measures'. शिखा, 'the portion (of the grain etc.) heaped up over a capacity measure'.

495. कपिशीर्षोपरि etc., 'Is it not wonder that I build a fort on the head of a monkey ?'

496. प्रीत्यां सीदतीति प्रीतिषत् । ततो बुद्धेः परीक्षणं कर्तव्यमित्यात्मनि जगादेत्यन्वयः ।

496. करमोचन : See note on verses 283 and 429 above. तेन *i. e.*, सूत्रधारेण ।

501. मातृपित्रादिकान् for मातापित्रा° ।

502. दृश्यम्, for द्रष्टव्यम् । पूर्याः for पूर्णाः (भविष्यन्ति) । अहस्सु गतेषु इत्यर्थः ।

503. शान्तवचः, 'gentle word',

504. सीमान्ताः = सीमान्ताः ।

506. नरवेषम् *i. e.*, पुंवेषम् । सार्थहेतवे, 'for the caravan' i. e. 'to join the caravan'.

507. तुरगी, 'a female horse'.

508. सैन्यस्य *i. e.*, (भोजस्य) सैन्यम् ।

510. सेवनायातः = सेवनार्थमायातः । असौ, *i. e.*, "सत्यवती प्राग्नाम्नी" P[1] and P[3].

511. प्रीतिः, 'friendship'. लली; Past Perfect of the root ला, 'to take'.

514. तवाश्वे for तवाश्वेन, or तवाश्वाय । डाल्यन्ते, from the Desi root डाल 'to throw down'. पाशक, 'a die'.

515. The second half is explained as 'सत्यवती निजगृहेश्वान् प्रेषयामासेत्यर्थः' by P[1] and P[3].

519. गुर्विणी = गर्भिणी । तेन, *i. e.*, कुमारेण ।

524. The first half appears to stand for स्वजुह्वां बीयतां मह्यं मयका यदि हार्यते । मयका = मया । मम स्त्री देयेत्यन्वयः ।

529. The first half is in the sense of यथा भूपो न जानीयात्, तथा चातुर्यतोऽतिष्ठत् । P[1] and P[3] add : "अत्र सत्यवत्या नृपसंयोगे गर्भो धृतः संभाव्यते अग्रे पुत्रजन्मप्रतिपादनात्" ।

530. ताम् *i. e.*, "सत्यवतीम्" P[1] and P[3].

531. निजे स्थाने = "पितृगृहे" P[1] and P[3]. चतुर्थप्रहरे निशः, but cf. ऋतुकाले कियत्स्वेषा दिवसेषु and प्रहरत्रितयम्, respectively in verses 527 and 529 above.

534. सीमालभूपतीन् = सीमान्तनृपान् ।

535. पूर्णदिवसैः *i. e.*, पूर्णेषु दिवसेषु ।

536. केन्द्रगोस्वस्थः, probably for केन्द्रगः स्वस्थः . स्वस्थः = स्वक्षेत्रस्थः ।

538. नम्रदृष्टिः – See note on Prastāva I, verse 23. संजातात् = 'जन्मदिनात्' P[1] and P.[3]

540. गृहकिशोराः, *i. e.*, भूपावस्थाद्गर्भं प्राप्तानां गृहे विद्यमानानां तुरगीणां किशोराः । एवं = वक्ष्यमाणप्रकारेण ।

542. विनिर्मितः, in the sense of विशेषेण अलंकृतः ।

543. सुखासन, 'a palanquin'.

546. प्रत्यायस्व, 'convince (me with proof)'.

549. A story to similar to that of Satyavatī, above told, is found among the folk lores of Tamilnad'

550. मदनमञ्जरी, *i. e.*, 'चन्द्रसेनकन्या' P[1] and P[3].

551. वत्सः, *i. e.*, वत्सोपदिष्टम् । नरइत्यादि–अन्यो नरो न वरणीयो मया; हि, यतः, सः महोदर-समो मे, महोदरत्वेन समाभिमतः, इत्यर्थः ।

555. Cf. Prastava I, verse 5.

556. अपश्यत for अपश्यत् ।

560. वामदक्षिणे, for वामदक्षिणपार्श्वयोः ।

561. शीर्षे, *i. e.*, शीर्षोपरि । सीमान्ताः = सीमान्ताः

562. स, *i. e.*, अमात्यः । शिवम् इत्यादि – समाकुलाश्रितविषयमात्यं शिवं, कुशलप्रश्नं, पृच्छति इत्यर्थः ।

563. दाराः = 'स्त्री' P[1] and P[3]. वाहानाम् = 'अश्वानाम्' P[1] and P[3].

564. सः *viz.*, 'मन्त्री' p[1] and p[3].

565. सल्लग्ने, *i. e.*, विवाहशुभलग्नविषये ।

566. गन्तोप्य = सम्यक् मोषयित्वा ।

569. चालितः for चलितः । सामान्यैः, used in the sense opposite to शोभनैः found in verse 374 above.

571. भोजः स्थापित इत्यर्थः ।

572. The *Paiasddamahannavo* recognises the word रय (Sanskrit रत) in the sense of स्थित ।

573. यदि शिक्षां मे करोषि *i. e.*, यदि मदोपदिश्यमानमनुतिष्ठसि ।

574. तेन, *viz.*, रूपचन्द्रेण ।

575. लग्न is used in the sense of 'marriage' as in Hindi. लगैन etc. According some Jain custom, the bridegroom is to ride on a horse to the house of the bride on the eve of the marriage.

576–77 चतुरिका—A Sanskritized form of the Desi चउरिया, (meaning 'a marriage hall') and used in the sense of 'a four-pillared *maṇḍapa* temporarily built for celebrating the marriage in the house'. Cf. the Gujarati *chauḍi*. फेरक, 'going around'. Cf. the Desi फेरण, Hindi फेरना and the Marathi फेर, फेरा । फेरकत्रयम् : During the marriage function, the Jaina bride and bridegroom are expected to make together *pradakshiṇas* around fire and four decorated pots, one by one, kept in the *chauḍi*. or *chaturikā* and to perform *dāna* of each pot, to some near relatives. This ceremony is called *pheri* or *pheraka*. It is said that unless the fourth *pheraka*, viz., the

pradakshiṇa and *āṇua* of the fourth pot, is over the bridegroom cannot claim to be the husband of the bride in question. Some have seven *pheris* instead of four. ऊर्ध्वंतः स्थितः, 'stood up without moving'. Cf. prastāva III, verse 24.

584. मन्त्रात् etc. the context requires मन्त्राग्निर्जीवकथामस्य विवेशाङ्गे । मः, *viz.*, 'भोजजीवः' P1 and P3 *i. e.*, भोजशरीरे स्थितो जीवः ।

585. शुकः *viz.*, 'शुकजीवः' P1 and P3, *i. e.*, शुकशरीरस्थो भोजजीवः । निजे देहे *i. e.*, 'भोजदेहे' P1 and P3. प्रविष्टः consequently 'शुकस्तु मृत इत्यर्थः' P1 and P3.

586. वाचालिताः used in the sense of वाचा (i. e. संज्ञाशब्देन, नाम्ना) आहूताः ।

587. वीवाह = विवाह ।

590. This verse attributed to Chāṇakya is found in the *Subhashitaratnabhāṇḍ-āgara* (op. cit., p. 153, verse 28).

591. (यदि) अज्ञापयति = 'आज्ञां दत्ते' P1 and P3. आज्ञा *i. e.* अनुज्ञा; cf. prastāva I, verse 248.

592. भोजः etc. 'भोजः चन्द्रसेननृपं पश्चाद्वालितवानिति' P1 and P3. वालितवान्, 'caused (one) to return back'. Cf. the prakritic वालिअ, in the same sense.

593. शुकसंतापः = शुके संतापो यस्य सः । विच्छोहितः (= वियोजितः) from the Deśi word विच्छोह, 'separation'.

598. पूर्वोक्ताभिः समस्याभिः, 'by completing a stanza (of which a portion is given) in the way already indicated', evidently as a *saṅketapūraṇa*. Cf. prastāva III, verse 146. The *saṅketa* was decided probably to the effect that a person, who could complete a *samasyā* in a given way, was to be understood as the real Bhoja.

601. अवन्तीं गतो राजधानीम्:—Note the change in the capital, and cf. धारायां वनभूमिषु in verse 595 above. This fact appears to show that the present verse is a quotation. the Passive भुज्यमानः is for the Active भुञ्जानः ।

One of the popular legends of Vikrama goes as follows: The king Vikrama taught the art of *parakāyapravesa* to a certain clever carpenter. After sometime the latter entered into the body of the former when he himself (i. e. Vikrama) had entered the body of a parrot. The carpenter pretended as Vikrama. Though the king 's minister found out the truth, he could not do anything. Vikrama, in the form of the parrot was doing wonders, and at last when his minister tactfully made the pretender's life leave the body of Vikrama and enter into that of a ram, the king' s life entered his own body to be happy for ever.

V PRASTĀVA

1. ईदृग्विधा etc. for ईदृग्विधां च राज्यश्रियं भुञ्जानः । सत्रागार, 'feeding house'.

2. कियद्भिर्दिवसैः, for कियद्दिवसान् ।

3. मदनमञ्जरी = 'चन्द्रसेनपुत्री' P1 and P3.

4. दिनेषु परिपूर्णेषु जात इत्यर्थः । वच्छ (Prakrit) = वत्स.

5. देवराजोऽष्टवर्षीयो वच्छोमुत्पञ्चवार्षिकः—It the previous *Prastāva* the author has described that Bhoja in the form of a parrot narrated how Satyavati came back to him when Devaraja attained the age of five (verse 539-47). Therefore only after-

wards Bhoja must have learnt the art of the *Parakayapravesa*, stayed as a parrot in the court of Chandrasena at least some months, got back his body, married Madanamañjarī and then got through her the son, Vatsa. Therefore Devaraja must have been older than Vatsa at least by six or seven years and not by three years. And it is obvious that the author is not aware of this fact.

6. दिनैः स्तोकतरैः—अपवर्गे तृतीया ।

7. Note the ages of the princes. See above. वार्षीयकः for वर्षीयः ।

8. नवमांसयोरन्योन्यं या प्रीतिः तस्या अप्यधिका इत्यर्थः । नेत्रयोरिव = नेत्रवत् । तेषाम् for तयोः ।

9. अकित्तिमम् (Prakrit) = 'अकृत्रिमम्' P^1 and P^3 .

11. प्रान्तिके = 'समीपे' P^1 and P^3 .

12. संसुप्त इति कथितमित्यर्थः ।

13. न जागरणीयाः i. e. न जागरणीयाः, used to mean 'should not be awaken'.

15. (N) कुर्वन् भानुमति भानुमति, i. e.भानुमति ! भानुमति ! इति शब्दं कुर्वन् : One syllable is elided to suit the metre. This verse gives a clue to (i) why Bhoja should be so angry with his beloved sons; (ii) why he should all on a sudden ask them to bring Bhanumati and (iii) how he was able to identify when he first saw her (verse 221 below). It is evident here that he was very happy with Bhānumatī in his dream when he was aroued by his sons.

16. Note the Localism in जागरूकोऽहं निर्मितः । कुप्टासिः, viz., 'राजा' P^1 and P^3 .

17. देशपट्टकम् i. e. देशान्निष्क्रमणार्थं प्रकटितम् आज्ञापट्टकम् । देशपट्टकमदात्, 'ordered banishment'.

19. शिक्षावत् 'giving instructions' or 'desirous of being able to do anything wanted'.

20. इति, 'as follows'. प्रमाणार्थम्, 'to honour'

21. The Prakritic सोमाल, means सुकुमार, 'tender'. पीड्यमानौ, i. e. पीड्यमानावपि ।

23. Dhanañjaya is the name of the merchant. बोहित्थ, 'a ship'.

26. अद्यापि बालकौ, 'still quite young'. जलान्त, = मध्ये समुद्रम् । सन्देहः i. e., प्राणसन्देहः ।

27. वेलायाम् = 'अवसरे' P^1 and P^3 , अर्थात्, आपदवसरे ।

28. सेवकाः i. e. 'श्रेष्ठिसेवकाः' P^1 and P^3 . सार्थीय, 'one belonging to the band of the merchants'. अतिवाहते for अतिवहति ।

29. वाहन, 'ship'. पवनाद्युत्सुकः पोतः, 'a ship, active due to the wind'.

31. लग्नाः, 'started', नाङ्गर, 'an anchor'. Cf the Persian *langar*, the Desi लंगर, meaning 'an anchor'. एकः, इत्यादि—एकः (उद्धर्तुं) सहस्राऽऽयातः, द्वितीयोऽप्यायातः एवं सर्वेऽपि; तथापि स नाङ्गरो न निःसृतः इत्यर्थः ।

32. न निःसरेत्, *Scil.*, नाङ्गरः । स्वस्वगोत्रीयाणां, वंशीयानां महतां, देवतानां, सतैः, समूहस्य इत्यर्थः ।

33. पूर्वोक्तं वचनम्, i. e. the words in verse 27 above.

34. इति, goes with ऊचे in the previous verse. सः पुमान् i. e. देवराजः ।

37. मोक्षामि for मोक्षयिष्यामि ।

38. युगादिजिन, 'Rishabhanātha the first Tīrthaṅkara of the present Avasarpiṇī'.

39. तीर्थेशम् = तीर्थंकरम् ।

42–43. तनूद्भवाः = 'पुत्राः' P1 and P3. ये एकं शतं भरताद्याः तनूद्भवाः बभूवुः, तेषां सर्वेषां युगादिजिनेन शास्त्रा पृथक् पृथक् विभज्य सर्वे जनपदाः स्वयमेव दत्ताः इत्यन्वयः ।

44. नामानुसारतोऽन्येषाम् etc. Cf.

इक्ष्वाकुक्षत्रियज्येष्ठा जातिशा लोकबन्धुना । भूमौ वृषभनाथेन स्थापितास्तेऽत्र रक्षणे ॥
कुरवः कुरुदेशेऽसावुग्रास्ते चोग्रशासनाः । न्यायेन पालनाद्भोजाः प्रजानामपरे स्थिताः ॥

Harivaṃsapurāṇa (Māṇikyachandra Digambara Jainagranthamālā, No. 32–Chapter IX, verses 43-44).

45. विच्छर्दात् = विच्छर्दनात्, वैराग्यात्, 'through disregard'.

Cf. तस्मात्सांसारिकं सौख्यं त्यक्त्वान्ते दुःखदूषितम् । मोक्षसौख्यपरिप्राप्त्यै प्रविशामि तपोवनम् ॥ (Ibid., verse 61). अथवा, विच्छर्दात् = राजसदनात्; विनिःसृत्येति पूर्वलक्षम् शेषः । दीक्षामादाय 'becoming an ascetic'. कर्मक्षयम्, 'annihilation of all *karmas* (by means of the Fourteen *Guṇavratas*)'.

46. पञ्चमं ज्ञानम्, 'omniscience'. पुण्डरीकं धरोपरि *i.e.* भूमौ पुण्डरीकव्रतं कृत्वा तदनन्तरम्। पूर्वलक्षं, वर्षाणां पूर्वलक्षम् । The word पूर्व like सागर is the name of a very high number, चरणम् = 'चरित्रम्' P1 and P3.

Cf. छद्मस्थकालनिर्मुक्तां पूर्वलक्षां जिनेश्वरः । विजहार महीं भव्यान् भवाब्धेस्तारयन् बहून् ॥ *Harivaṃsa* (op. cit., chapter XII, verse 79).

45-46. All Gerunds *viz.*, दत्त्वा etc., go with प्राप्तः in verse 47.

47. The name Śripurapattana reminds us of Śrīnagara or Śrīnagaramahāsthāna which is described by Merutuṅga as a place where temple of Rishabha had been built by Mahādeva at the beginning of the Krita-yuga (*Prabandhachintāmaṇi*, op. cit., p. 62, lines 10-15), and which is identified with the modern Ahmedabad. But according Rājavallabha Śripurapattana was a place which came later into the abbys. So the place is evidently an imaginary one.

निर्वाणावसरे, निर्वाणसमयात् पूर्वम्: For, it is believed that Rishabha attained *moksha* at Ashṭāpada and not in Śripurapattana. सहस्रचतुरशीत्या *etc.* Cf. अभूवन् गणिनो मर्त्या अशीतिश्चतुरुत्तरा । सहस्राणि गणाद्याश्चाशीतिश्चतुरुत्तरा ॥ *Harivaṃsa* (op. cit., chapter XII, verse 54).

48. क्षामनाम् for क्षामणाम् 'begging pardon during the पर्युषणपर्व'. गत्वेत्यादि—श्रीपुराष्टापदगिरिशृङ्गं गत्वेत्यर्थः ।

49. चतुर्दशेन भक्तेन for चतुर्दशभिर्भक्तैः । P1 and P3 appear to supplement: 'उपवासषट्केन'

50. Cf. verses 68-69. चतुर्देवनिकायकाः, 'the four god-groups'; cf. *Harivaṃsa* (loc. cit.)

51. कियद्दिनैः, in the sense of कियद्दिनेभ्योऽनन्तरम् ।

52. Merutuṅga tells us that in the temple of Rishabha at Śripurapattana, built by Mahādeva, there was a very old charter of Bharata, which required five

persons to carry. (*Prabandhachintāmaṇi*–op. cit.–p. 63). Probably Rājavallabha thinks that the temple with the charter of Bharata must have been built by him. Cf. also note on verse 47 above.

53. चतुर्विंशतिजिनजिनेन्द्र् obviously to mean चतुर्विंशतिजिनेन्द्रबिम्बम् । As in verse 49 above, the पूरणप्रत्यय serves no purpose here.

The Jainas believe that each of the *sarpiṇis* preceding to the present one had twenty-four Tīrthaṅkaras, just like the succeeding *sarpiṇis* will be having. Consequently there is no historical anachronism in describing that Bharata, the son of the first Tīrthaṅkara built a temple for the twenty-four *Tīrthankaras*. Similarly there is also no anachronism in the description of Sagara as a contemporary of the second *Tīrthankara* Ajita and as the worshipper of the twenty-four *Tīrthankaras* (See verses 73-74 and 101-103 below).

55. भरथ s. a. भरत. For the conquest of the six *khaṇḍas* by Bharata, see the *Harivaṁsa* (op. cit., chapter XI).

56-57. अस्य *viz* भरतस्य । निधानानि = निधय: । करे जातानि 'came to (his) hand'.

Cf. चतुर्दशमहारत्नैर्निधिभिर्नवभिर्युतः । निःसपत्नं ततश्चक्री बुभोज वसुधां कृती ॥
कालश्चापि महाकालः पाण्डुको माणवस्तथा । नैसर्पः सर्वरत्नाश्च शङ्खः पद्मश्च पिङ्गलः ॥
अमी पुण्यवतस्तस्य निधयो निधना नव ॥

Harivaṁsa (op. cit., chapter XI, verses 103, 110-11).

57. पिण्डविलासिन्यः, 'harlots staying for food (and cloth)'.

58. रथमद्गजवाजिनाम्: Note the treatment of the compound as पशुद्वन्द्व ।

59. कामसंबद्धवाजिन्; 'a horse kept for sports'.

60. एकदा for एकत्र ।

63. This verse with slight variations is met with among the imprecatory verses in the inscriptions.

64. घातिकर्माणि घातितानि, कामक्रोधादीनि ज्ञानावरणानि नाशितानि इत्यर्थः । Cf. the Prakritic घाइकम्म । पुराभवे = पूर्वजन्मनि । अन्तरङ्गाश्च वैरिणः, i. e. 'क्रोधाद्याः' P[1] and P[2]. Cf. निहत्य घातिकर्माणि केवलज्ञानमाप्तवान् । *Bṛihatkathākośa*, Singhi Jain Series No. 17, p. 320, verse 15).

65. भावना = ज्ञानजन्यसंस्कारविशेषः । प्रमाणेन, in the sense of प्रमाणस्य आधिक्येन । शुक्लध्यानस्य = शुद्धस्य (= अकल्मषस्य) ध्यानस्य । Cf. प्रातिहार्ये कृते देव्या शुक्लध्यानगतो मुनिः । *Bṛihatkathākośa* (loc. cit.)

66. मार्दनति-तद्यांगे तृतीया । वर्ण, 'colour'. रत्नवृष्टि: for °वृष्टिः । केवलिसत्कृतिः 'as an honour to the omniscient *viz.*, Bharata'.

67-68. Cf. द्वात्रिंशत्त्रिदशेन्द्रैः स (भरतः) कृतकेवलिपूजनः । (*Harivaṁsa* op. cit. Chapter XIII, verse 4); and also कल्पवासिनः १२, भवनवासिनः १०, व्यन्तराः ८, सूर्यचन्द्रमसौ इति = ३२ (Ibid. note).

69. सौधर्मेन्द्र, 'the chief of the 10 Indras of the Heaven'.

70. जिनेन्द्रकम्, used in the sense of जिनेन्द्रप्रतिमावत् । चिन्ता, 'care'.

71. प्रोक्ष्या, for प्रोक्ष्य । हरिः = 'इन्द्रः' P[1]. सौधर्मम् = 'देवलोकम्' P[1].

72. The reading of B³ *viz.*, पञ्चाशल्लक्षकोटीनां सागरेषु, follows the popular belief of the Jaina. For meaning of सागर, see note on verse 46 above.

73. वितरणम् = 'दानम्' P¹ and P³. धनभरम् = 'बहुधनम्' P¹ and P³. तनुकहम् = 'पुत्रम्' P³. श्रयति न = 'नाप्नोति' P¹.

75-76. These two verses appear to be quotations.

86. शासनदेवता, 'a *devata* obeying the *śasanas* or orders of the Jina'.

89. व्यतिकर, 'incident'.

91. This verse is said to be in the *Śukasaptati* (*Subhāshitaratnabhāṇḍāgara*, p. 90, column, 1, verse 19).

93. जात = 'पुत्र' P¹ and P³. The first half is taken from a verse in the *Pañchatantra* (op. cit., verse 27), and the other half runs : आरोहति न यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा । But the second half is from a verse attributed to Bhartṛihari (*Nītiśataka*, verse 25) of which the first half goes : परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

93. This verse is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgara* (op. cit., p. 90, column 1, verse 9)

95. जलोदरमिव, 'as if it had the disease of dropsy'.

96. घृतस्फुटकशान्तरे 'in the broken pieces (of pots) filled with ghee'. स्फुट is from the root स्फुट् 'to break'.

99. This verse appears to be a quotation. The fourth *pada* is incomplete.

100. Here the author appears to have confounded the Ashṭāpada, or the Mount Kailāsa, with Śrīpura. Cf. note on verse 47 above.

104. कीर्तनं पूर्वजानाम्, 'The fame-producing work' *i. e.* 'the temple, (built) by the ancestors'.

105. पञ्चमारकजाः–कालचक्रस्य पञ्चमे आरके, दुःषमाख्ये आरे जाताः इत्यर्थः । षष्ठारकजानामन्तर्भावः कैमुतिकन्यायेन । तीर्थ, 'holy place'. न विधीयते in the sense of न कर्तव्यः ।

107. The things in which the author approves of *vilamba* or delay, are actually prohibited ones.

108. भवनराट् 'the lord of the *pātāla*, or nether part of the world'.

110. दण्ड, 'scepter'. चक्री *i. e.* सगरः ।

111. भुवनेशः *s. a.* भवनराट् ।

112. बोलित, *s. a.* the Prakritic बोलिअ, 'sunk'.

116. This verse appears to be a quotation.

124. नरे तस्य प्रेक्षणे च द्विष्टा, द्वेषवती इत्यर्थः ।

125. एवं विधा मे सुता इति मत्वा इत्यर्थः ।

127. विभोः = 'देवस्य' P¹ and P³.

128. संवधिना संयुता : See note on Prastāva IV, verse 299.

129. अमुम्, *viz.*, 'देवः' P¹ and P³.

131. घृतवैश्वानरन्याय : 'the principle of fire and ghee'.

132. दिवौकसि = 'स्वर्गे' P¹ and P³.

133. विलापं कुर्वतो वक्त्रे : Cf. note on Prastāva IV, verse 313.

134. एवम्, 'in the following manner' सन्निधौ = 'समीपे' P[1].

135. हृष्टहृत् = 'हृष्टमनाः' P[1] and P[3].

140. जीवापय, for जीवय ।

141. वदेत् for अवदत् । लाहि = 'गृहाण' P[1] and P[3].

146. The meaning of the second half is not quite clear. Probably it means : बहोरपि जीवितात् (यदि) सुन्दरं दृष्टं, (तर्हि) बहु दृष्टं स्यात् (इति) जनोक्तिः ।

148. सामानिकैः i. e. (वस्त्राभरणरूपकान्त्यादिभिः) समानैः ।

150. क्व भवः ? किं वा (करोषि) ? कोऽसि ? किमर्थमागतः ? इत्यर्थः ।

157. कुर्वे, scil., 'अहम्' P[1] and P[3].

158. निर्लोभत्वं समादाय = 'लोभं परित्यज्य' P[1] and P[3].

159. This verse is found in the *Panchatantra* (op. cit., *Tantra* II, p. 127, verse 151).

160. This verse appears to be a quotation.

164. ते = 'स्त्रियौ' P[1] and P[3] .

165. Note the perenthesis 'सिद्धे कार्ये etc.'

166. शृङ्खल्यां शृङ्खलाम्, i. e. 'पूर्वोक्ताम्' P[1] and P[3] .

169. This verse is foumn in the *Subhashitaratnabhandagara* (op. cit., pp. 90-91, verse 6).

170. भानुमत्याः वृद्धायाश्च वियोगः इत्यर्थः ।

173. Gomukha, the male spirit, and Chakresvari, the female spirit are said to attend on Rishabha.

174. चक्रेश्वरीपुरः, for चक्रेश्वर्याः पुरतः । 'लङ्घनम्' 'fasting'.

176. हे देवि = 'हे चक्रेश्वरि' P[1].

177. Note the local influence in the construction भीतिमदर्शयत्, in the sense of भीतिमजनयत्, 'frightened'.

178. कस्यापि i. e. कस्मादपि । सत्यतः 'in his true form'.

179. खटिका, 'chalk'.

180. यक्षः i. e. गोमुखः । सत्क, 'belonging to'; cf. the Pali सन्तक ।

181. गम्यते used to mean गन्तुं शक्यते ।

182. तस्मात् चतुरङ्गचमूयुक् त्वं यथेच्छं गच्छेत्यर्थः ।

189. व्यजिज्ञपत्—वत्सराज इति शेषः ।

192. 'सर्वेषां पश्यतां (i. e. सर्वेषु पश्यत्सु) मया भ्रंपा दत्ता' इत्यारभ्य, 'धावदागां छित्ते पुरः' इति निगमय्य सर्वोऽपि वृत्तान्तः कथितः इत्यर्थः ।

193. एकविंशतिमे, for एकविंशे । अदः, i. e. वक्ष्यमाणम् ।

195. इति, 'in the following manner'.

197. भ्रंश, used in the sense of विलम्ब । But cf. स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता (*Panchatantra*, op. cit., Tantra III, p. 177 verse 232).

198. कुलनिश्चयः आसीदित्यर्थः ।

199. स इदं वचनमब्रवीत् इत्यर्थः ।

200. पृष्ठपाञ्चल, probably means पृष्ठपञ्चल । पृष्ठि, 'back side.' अञ्चल, 'border of the garment'. कन्थाया मातुर्दक्षिणम् used to mean कन्थाया दक्षिणमञ्चलं मातुरर्धम् ।

201. अस्माकम् *i. e.*, अस्मान् ।

202. वनभूमिषु—निर्धारणे सप्तमी ।

203. रूपकान् = रूपान्; note the gender. लिखयामास for लेखयामास । गजादिसदृशान् रूपान्, आकृतिविशेषान् लिलेख इत्यर्थः ।

204. येन येन for यं यम् ।

205. परिच्छदा जाता इत्यर्थः ।

206. सुखासन, 'a palanquin'.

207. ग्रामाकर = ग्रामसमूह ।

209. विस्मयित for विस्मयं प्रापित or विस्मित । ज्ञापयति इत्यादि—'कोपि नृपो भवेत्किम् ?' इति भूपं पृच्छन्त इत्यर्थः ।

210. कर्तेभम् etc., for कृत्वेमं निश्चयं प्रेष्यं प्रेषयामास पूरुषम् ।

211. प्रहितः = प्रेषितः ।

215. वक्तम् = "वचः" P[1] and d[3].

216. तयोः *viz.*, कुमार्योः ।

217. तत्का मुस्थितः, for तत्काले चोत्थितः ।

218. हट्ट, 'market place.'

221. बाला, *i. e.* 'स्त्री' P[1] and P[3]. भुक्ता etc., cf. note on verse 15 above.

222. वराचि, for वररुचि to suit the metre. लग्नेन for लग्ने ।

223. तौ, *viz.*, 'पुत्री' P[1] and P[3]. चतुर्दिशम् = चतुर्दिक्षु ।

226. कथयिष्ये, *Scil.*, 'अहम्' P[1] and P[3].

227. 'देशपट्टे गतौ' इत्यारभ्य यावद्विवाहं, विवाहपर्यन्तं, सर्वो वृत्तान्तः कथितः इत्यर्थः ।

229. उद्धरितम्, a Prakritic form for उद्धृतम् । जीवापितः = जीवयितः, in the sense of जीवितः ।

231. Note the construction प्रवेशमसृजत्, for प्रवेशमकरोत् or प्राविशत् ।

232. भट्टाञ्जयजयारवैः for भट्टैर्जयजयारवैः or भट्टानां च जयारवैः ।

235. उद्वासयितुमित्यादि—सीमान्तराजैः देशं, देशस्थजनम् उद्वासयितुं, देशान्निष्कासयितुम्, आरब्धमित्यर्थः ।

236. दापयामास = कारयामास ।

238. ताप, 'fever', संताप 'burning'

239. समाधिः = (मनसः) समाधानम् ।

240. आलोचम् = आलोचनम् ।

242. विलम्बः कार्यते भूपात्, in the sense of विलम्ब्यते हि भूपेन । तच्चित्रस्य *viz.*, भानुमतीचित्रस्य ।

244. कृत्वा सुन्दरवर्णकम्, 'having prepared good or beautiful paint'.

246. मे विस्मृतम् *i. e.* मया विस्मृतम् ।

247. कुञ्चिका, 'a brush'.

251. (यथा) न कुत्रापि अन्तरं (*i. e.* व्यवधानं) भवेत्, (तथा) कर्णाद्यवयववान् बोध्य इत्यन्वयः ।

252. तिलम्, 'a mole (like *tila*)'.

258. आयतिसुन्दरी शिक्षाम्, 'advice (teaching) good in future'.

260. यत्र प्रदेशे त्वयि स्थिते, तव नामापि न श्रूयेत राज्ञा, तत्र गच्छ इत्यर्थः ।

263. द्वितीय, 'next'.

264. कुमारः, *viz.*, 'देवराजः' P1 and P3.

265. खचितः, probably for कषितः *i. e.* कशया ताडितः ।

266. तदा चतुर्गुणीभूय etc. for तदा चतुर्गुणीभूतवेगाद्भूमिमलङ्घयत् । योजनानि इत्यादि—अश्वेन अयं कुमारः कियन्त्यपि योजनानि गत्वानिर्भीकरण्ये नीत इत्यर्थः ।

267. समुत्प्लुत्यावलम्बितः, 'jumping he alighted from the horse'. Note the use of अवलम्बितः, in the Active sense.

269. प्राणमुक्तः = प्राणैर्मुक्तः *i. e.* मुक्तप्राणः ।

272. अत्र = 'अटव्याम्' P1 and P3.

273. शीतलैः वारिभिः, जलैः पूर्णमित्यर्थः ।

274. वस्त्रपूतं जलम्, 'water filtered by means of a cloth'.

276-77. समारूढः = 'चटितः' P1 and P3, 'reached'. The Locatives द्रुमे and तरौ are more suitable to चटितः than to समारूढः ।

The author appears to think that व्याघ्र and सिंह are synonyms. And he uses वानर and कपि (see verses 278 279, etc. below) in the sense of ऋक्ष, or 'bear', a word which is used in the legend of Vikramaditya in this context. (cf. note on verse 380 below). Cf. also भक्षयिष्यति, and ऋक्षव्याघ्रादिजां वाचम् respetively in verses 299 and 380 below.

277-78. Note the construction मा कुरु and मा भक्षयेत् ।

281. हरिः = 'सिंघः (*i. e.* सिंहः)' P1 and P.3

284. क्षणे in the sense of समये । शेहि for शेष्व । पूर्वप्राहरिक, 'the first *praharika*'.

288. नृणां वाक् सारा अस्ति चेत्, तदा स्ववर्गपरवर्गाभ्यां (*i. e.* स्ववर्गीयः परवर्गीयः इति विचारणया किं स्यात् ? न किमपि इति भावः ।

290. अयम्, *viz.*, अहम् । भयात् for भयम् । तुभ्यम्, for तव ।

291. Note भद्र ! and दुष्टे, जोषं uttered in the same breath.

293. मयका = मया ।

294. प्रपंची, 'cunning'.

295. कालिन्द्याम् = 'यमुनायाम्' P1 and P3. श्यामाङ्गः = काकः । असौ *viz.*, सिंहः ।

296. Note सुष्ठु used as a noun and in the sense opposite to दुष्टकार्यम् ।

298. मृषया = मिथ्या ।

299. Note the expression वानरो भक्षयिष्यति त्वाम्; cf. note on verses 276-77 above.

300. Note the compound मद्गुरुः ।

302. इदं कार्यम् *i. e.*, विश्वस्तस्य घातनरूपं कार्यम् ।

305. Note the phrase वाचा मे याति in the sense of मे वाचा मृषा भवति। एवमित्यादि–एवं, पूर्वोक्तप्रकारेण, उक्त्वा, लगित्वा समीपमागत्य, कुमारस्य कर्णे दारुणचीत्कृतिं ददौ, अकरोत् इत्यर्थः।

306. ग्रथिलस्य, पिशाचाविष्टस्य, चेष्टा संजाता अस्य इति ग्रथिलचेष्टितः, 'behaving as if possessed by a devil'.

307. पदानुसारेण 'by following the foot marks (of the prince).' पृष्ठे = पश्चात्।

309. एकस्मिन् सैनिके कुमारं क्षेमं पृच्छति सति कुमारः विसेमिरा इति प्रजल्पति इत्यर्थः। प्रजल्पति and भाषति (Parasmaipada as in the epics) : *Scil.*, 'कुमारः' P[1] and P[3].

310. Note the construction वक्त्रं स्वं स्वम् etc., in the sense of 'looked at the face of each other'.

312. सुखासन, 'a palanquin'.

313. ददौ, *Scil.*, कुमारः।

315. इति चित्ते दोलायमानः, विविधं चिन्तयानः, इत्यर्थः।

317. उपायः *i. e.* रोगनिवृत्त्युपायः।

319. कुरुते for कुर्यात्।

322. कृतनिर्भयः for निर्भयः कृतः।

324. आनेष्यामि *i. e.* आनयिष्यामि।

325. शोध = शोधन, 'searching'.

326. ग्राह्यः for ग्रहीतव्यः। बर्करः, 'a lamb' स्थूलमित्यादि–यः बर्करं स्थूलं कृशं वा कर्ता, करिष्यति, स इत्यर्थः।

327. शुश्रूषितः, '(if) attended upon'.

330. बोल्कटः 'a goat'.

331-32. स्थूलः इत्यादि–केषां (निकटे स्थापितः बोल्कटः) स्थूलः केषां वा कृशाः, केषां वा सदृशाः (i. e. पूर्वसदृशाः) इति तोलिताः, तुलायामारोप्य परीक्षिताः ते बर्कराः नोत्तरन्ति; परन्तु नन्दकग्रामसंगतो बोल्कटः, तोलितः सन् 'समः' इति उत्तीर्णः इत्यर्थः। तेपि *viz.* नन्दकग्रामवासिनोपि। द्विजं ज्ञात्वा, i. e. द्विजं तत्रस्थं ज्ञात्वा।

333. स्वरूपम् = वस्तुस्थितिम्। समम् = समकालम्।

337. क्रियते किम् इत्यादि–किं कर्तव्यं किं वा अकर्तव्यमिति ते न जज्ञुः; किं बहुना, सर्वोपि देशः जनः, उपद्रुतः, पीडितः इत्यर्थः।

340. प्रेष्येते, for प्रेषयिष्येते।

341. प्राप्तः, गतः, *Scil.*, 'वररुचिः' P[1] and P[3].

342. या महाद्भुता विलोक्यन्ते सा वालुकारज्जवः प्रेष्या प्रेषितव्याः इत्यर्थः।

343. लञ्चा, 'bribe'.

346. एका रज्जुः *Scil.*, 'वालुकायाः' P[1] and P[3]. वलिष्यामस्ततः परम्, 'we will return back (the rope) after seeing it';

352. नारूढैः *i. e.*, वाहनमनारूढैः।

356. ताः = प्रजाः = जनान्।

357. द्विजे, *i. e.* द्विजस्य प्राप्तौ।

359. सुखासन, 'palanquin'. पटहो यत्र वाद्यते—from the context it appears to be described that Bhoja had kept a drum at Dhara to be sounded by those who wanted to meet the king or rather who came forward to cure Devarāja of the disease.

360–61. Note the phrases पटहं स्पृष्टवती and पटहो धृतः both probably in the sense of 'पटहो वादितः'

367. It may be noted that this verse together with the verses 370, 373, 380, 382 are found in the *āmukha* of the legends of Vikramāditya which is the source of the present episode of Devarāja to a great extent. It may also be observed that the first letters of these four verses, sung by Vararuchi to cure the prince, put together, constitute the meaningless expression विसेमिरा, constantly repeated by Devarāja. Moreover verse 387 is also quoted in the *Hitopadeśa* (op. cit., p. 142, verse 55).

370. See adove.

371. वदत्येवं विसेमिरेत्यवं मुखे : cf. note on Prastāva IV, verse 313, and verse 133 above.

372. त्वकम् = त्वम् ।

376. See note on varse 367 above. This verse is also found in the *Pañcha-tantra* (op. cit., p. 94, verse 454).

375. रकारम् = रेफम् ।

376. See note on verse 367 above.

377. एवं श्रवणमात्रेण *i. e.* इत्थं देवराजमुखात् सर्वमपि वृत्तान्तम् एवम्, ईदृशम्, इति श्रवण-मात्रेण ।

803. See note on verse 367.

382. P¹ and P³ comment 'भानुमत्या स्तिलकं (*i. e.*, तिलं) यथा ज्ञातं तथेदमपि' । भानुमती *i. e.*, 'भोजराज्ञी' P¹ and P³. This vere is found with some variations in the आमुख of the legerd of Vikrama.

385. यवन्यां दूरीकृत्य = 'जवनीं दूरीकृत्य' P¹ and P³.

388. Bhoja had already married Bhānumatī (verse 222 above) and had spent some happy days with her (verse 234 above). Then he marched against his enemies and, during the course of the expedition, ordered the execution of Vararuchi. Has the author forgotten all these? Or, does he want to indicate that, suspecting Bhānumatī's fidelity, Bhoja had divorced her and now, having known her innocence, he married her again?

It is to be noted that the story of Bhānumatī's picture is found, with some variations in the *Kathāmukha* or the introduction of the legends of Vikrama. In that story–told to Bhoja by his minister–the king Nanda of Viśālā plays the part of Bhoja of the story told by Rājavallabha; Nanda's beautiful wife Bhānumatī figures only as an earthly womon; Devarāja's counter part is Jayapāla; and Śatānanda, in the place of Vararuchi, does not paint the picture, but points out to the king the absence of the mole on the private part, in the picture of Bhānumatī.

INDEX

To

Proper names occuring in the text.

[The Roman figures indicate *prastavas* and the Arabic numerals denote verses.]

अ

अञ्जापुत्र, IV, 373.

अजित, V, 72.

अन्यायपुर, IV, 340.

अमरावती, IV, 93.

अयोध्या, IV, 68; V 44, 55, 80.

अरुन्धती, I, 245.

अर्हन्, I, 301; V, 129.

अवन्ती, I, 261, 279; IV, 601.

अविवेकी, IV, 340.

अष्टापदगिरि, V, 52, 100.

आ

आदवसेन, I, 1.

इ

इन्द्र, IV, 70-71, 78, 80-83, 91-93, 95, 98, 102, 104; V, 18, 67-68, 141, 147-48, 150.

इन्द्राणी, IV, 100.

उ

उग्रसेन, IV, 49, 381, 413, 416, 418, 423, 427, 430, 434.

उज्जयिनी, I, 262, 276.

उन्मार्गी, IV, 340.

उपाङ्गचक्रवर्ती II, 84.

ऋ

ऋषभपंचाशिका, I, 328.

ऐ

ऐरावण, IV, 80.

क

कर्ण, IV, 397.

कलिङ्ग, II, 2.

कवच, IV, 73, 90.

कांचनपुर, IV, 48, 377.

कालिन्दी, V, 295.

काश्मीर मण्डल, III, 104.

कुबेर, I, 323.

कौशिक, V, 116.

ग

गंगा, II, 43; IV, 170-71, 259; V, 118.

गंगाधर, V, 76.

गुणमञ्जरी, I, 13, 248.

गुरु, I, 54; IV, 396.

गोदावरी, II, 55; IV, 78; V, 354.

गोभद्र, V, 116.

गोमुख, V, 173, 196.

गोला, I, 127-29.

गोविन्द, I, 213.

गौडदेश, IV, 185.

गौतम, I, 1.

गौरी, IV, 13.

च

चक्री, IV, 449.

चक्रेश्वरी, V, 173-74, 184.

चन्द्रभूपति (चन्द्रसेन), IV, 10, 14, 52, 286 etc; V, 11.

चन्द्रावती, IV, 10, 12, 394, 414, 416, 421, 429, 436, 563, 570.

ज

जन्मेजय, IV, 68, 79, 80-81, 99.

जयसेन, II, 2, 7, 13,

जिन, I, 303.

त

तक्षशिला, V, 44.

तैलप (तैलपद), I, 129, 138, 165, 203, 250, 254-55.

त्रिकूटाचल, IV, 72,

त्रैलोक्यसुन्दरी, IV, 48, 410,

द

दक्षपति, I, 134,
दत्तपुर, IV, 292,
दशरथ, IV, 292, 312; V 116
दशास्य, I, 117,
दामू, III, 53, 60, 71, 76.
देवग्राम, V, 344,
देवदत्त, IV, 292,
देवराज, III, 52, 57, 59, 61, 65, 69, 72; IV, 539, 542; V, 5, 7, 33, 37, 40 etc.
देवशर्मा, I, 258-59,
देवश्री, IV, 293.
देवेन्द्र, V, 124, 162.

ध

धनद, III, 15; IV, 305.
धनंजय, V, 23–4.
धनपाल, I, 261, 274, 276, 281–83, 292 etc.
धनश्री, III, 52.
धरण, III, 51.
धारा, I, 4, 75, 203, 259, 319; II, 76, 81; 90, 119; IV, 6, 452, 462–63, 532, 553–54, 595; V, 315, 330, 359, 383.

न

नलशुद्धि, I, 23.
नन्दक, V, 328, 332.
नन्दा (नन्दिका), IV, 305, 321, 369
नन्दी, I, 323.
नल, I, 323.
नागाक्ष, V, 116.
नाभिनन्दन, III, 36; V, 45.
नामू, III, 53, 71, 77.
नेमियोगीन्द्र, IV, 391.

प

पुष्पावचय, IV, 380.
पुष्पावती, IV, 49, 141, 287, 374, 426, 431, 435, 438-39.
पुहविस्थान, II, 17.
प्रसन्न, V; 116.

ब

बदरीवन, IV, 170, 259.
बली, IV, 397.
बाहुबली, V, 44.
ब्राह्मी, IV; 156.

भ

भगीरथ, V, 118.
भण्डसेना, IV, 49, 139
भरथ (or भरत), V, 42, 44, 51, 55, 60, 69, 105.
भ(or भु)वनेन्द्र, V, 108, 111.
भानुमती, V, 18, 124, 126, 128, 139 etc.
भारतक्षेत्र, I, 3.
भारती, V, 245.
भीषणद्वीप, IV, 72.
भोज, I, 2, 88, 93 etc. II, 1, 11, 13, 14, 32, etc. III, 1, 10, 20, 25, 85 etc. IV, 2, 6, 446, 449 etc. V, 10, 11, 210, 212 etc.

म

मदनमञ्जरी, IV, 442, 550, 565; V, 3, 223.
मनोरमा, IV, 69, 107, 124.
मन्मथ, III, 97.
मरुस्थल, III, 51.
महाकाल, I, 304.
महाशर्मा I, 258.
माघकाव्य, I, 260.
माघपण्डित, I, 260.
मान्धाता, I, 117.
मालव, I, 3, 128, 137, 138, 163-64, 232, 249; II, 76; III, 74; IV, 151, 270, 275, 281, 292, 304.
मुञ्ज, I, 24, 26, 32-33, 43-44, 48-49, 51-52, 55 etc.
मुरारि, I, 323.

मृणालिका (or °णाली I, 168, 170-71, 184.
मेना, I, 235.

य

युगादिजिन (or °दिदेव) IV, 381; V, 38, 42-43, 52, 70, 172.
युगादीश, V, 185, 196.
युधिष्ठिर I, 117.

र

रति, II, 18.
रतिरमण, I, 323.
रत्नसिंह, IV, 381.
रत्नावली, I, [illegible], 16, 26, [illegible].
रम्भा, IV, 156.
राम, I,194; II, 65, 71, 73, 75; V, 118.
रावण, I, 194, 240; II, 66.
रुक्मप्रभा, IV, 148.
रुद्रादित्य, I, 13, 57, 50, 125, 128, 130, 173.
रूपचन्द्र, IV, 148, 166, 192, 198, 251, etc.

ल

लक्ष्मी, I, 213; III, 16.
लक्ष्मीनिवास III, 16.
लघुनन्दा, IV, 369.
लङ्का, II, 55, 64, 66, 70, 82; IV, 72.

व

वच्छ(or वत्स)राज, V, 4-5; 7, 170, 187-88, 191, 200, 212, 224
वररुचि, I, 82, 85, 259; II. 5, 34, 37, 41; III, 6, 11-13, 74, 80, 162; V, 223 240, 242-43 etc.
वह्निवेताल, IV, 186.
वाक्पति, IV, 156.
वारुण, IV, 147, 155, 161, 191.
वासव, IV, 193; IV, 562.
विक्रम (or °मादित्य) IV, 145-46, 151, 153, 158-59, 183, 270-72, 274, 276, 278, 282, 284-86.
विभीषण, II, 67, 75, 78, 82, 83, 85.
विशाला, I, 323.
वैराटनगर, IV, 304, 317.
वैरिसिंह, II, 17.
व्यास, IV, 23.

श

शची, V, 68.
शय्यंभव, V, 116.
शशिप्रभा, IV, 25, 31, 33, 62, 438-39.
शिव, IV, 13.
शिवराज, III, 52, 57, 70.
शिवादित्य, I, 13, 47, 258, 260.
शूलिका, III, 28, 30, 70.
शैलिका, IV, 145, 148, 164.
शोभन, I, 261, 274, 277-79, 281, 283-84, 286, 293, 295, 302.
श्रीपुर, V, 47, 51, 70.
श्रीमाल, I, 260
श्रेणिक, V, 116.

ष

षष्ठिकाचार, I, 23.
षैमी, III, 53.

स

सगर, V, 73, 78, 81, 84, 100, 103, 113, 116, 118.
सणवाड, V, 337.
सत्यपुर, III, 51
सत्यवती, IV, 463, 466, 475, 481, 485, 489, 497, 505, 508, 535; V, 223, 230, 316.
सत्यसंगर, IV, 510, 522-23, 526.
सरस्वती, I, 213; II, 20, 31; V, 144, 382.
सरस्वतीकुटुम्ब, I, 211, 228, 232, 234.
सर्वधर, I, 258, 261, 263, 267.
सर्वलगर, IV, 340.
सागर, V, 117-18.
सारंग, III, 52, 71.
सिद्धनिधि, V, 54.

सिचानी, IV, 183.

सिद्धसेन, I, 262.

सिन्धु, I, 7, 29, 31, 33, 40, 45, 50, 55.

सिन्धुल, I, 29, 37, 53, 55-56, 61, 64-66, 68, 74, 76, 79, 206, 208.

सुनन्दा, IV, 123.

सुरपुरी, I, 6.

सुस्थिताचार्य, I, 262, 278.

सूर्य, I, 54.

सेचन (or °नक, or °चान or °चानक) IV, 189, 191, 194, 245-46, 252, 258, 269.

सेचानी (or °चानिका or °चनिका), IV, 155, 165, 190, 256, 266, 282, 285.

सोमदत्त, IV, 463.

सोमा, III, 22, 26, 31, 76.

सोधर्मेन्द्र, V, 134, 146-47.

सौभाग्यसुन्दरी, II, 17, 25.

ह

हरि, IV, 97, 103, 452; V 148-49, 151-52.

हरिभद्रसूरि, V, 116.

INDEX

To

Introduction

[The Roman numerals denote the pages in the Introduction.]

A

Abul Fazal, author, XVI, XX

Āhavamalla, title of some Chālukya kings, XVII and n., XIX, XX

Ahmedabad, city, XV

Ain-i-Akbari, work, XVI, XXn.

Allahabad Pillar Inscription of Samudragupta, I n.

Amritasamudina s. a. Monday, II

Ānandavarddhana, author, XXII

Anantadeva, Kashmiri king, XVIII

ājnapti, office XX

annadāna, gift, VI, VIII

Anustubh, metre, V

Apabhramśa, dialect, V

Araṇyarāja, Paramāra prince, XIII

Ardhāshṭama-maṇḍala, territory, XXIII

Āryā, metre, V

Āshāḍha, lunar month, III, XVIII

Āśvina, do. IV

Avant, city, VII

Avantivarman, Kashmir king, XXII

B

Bāhula, lunar month, II

Ballālasena, author, XII, XIV, XVIIn

Bāṇa, poet, I n.

Bhādrapada (*adhika*), lunar month, III

Bhānumati, celestial nymph, IX, XI

Bharata, *chakrin*, X

Bhāravi, poet, XVn.

Bhoja, Paramāra king,

compared with Samudragupta and Harsha, I; greatness of, and myths on, II; horoscopes of, and attempted execution of, VII, XVI; crowned by Munja, VII, XXII; plans to liberate Munja, honours Sarasvatīkuṭumba, marries Guṇamanjarī and takes revenge over Taila, VII; recognises the greatness of Jainism, grades three skulls, marries Saubhāgyasundarī, assumes the titles *kaṭchālasarasvati* and *upāngachakravartin*, values instinct and acquisition and learns about his previous birth, VIII; establishes feeding houses, learns the *parakāya-praves'a-vidyā* and becomes a parrot, marries Satyavati and tests her intelligence, comes back to his own body, marries Madanamañjarī and expels his sons, IX; marries Bhānumatī, quarrels with, and conciliates, Vararuchi, XI; his superiority over Munja's sons XIII; smooth succession of, XIV; heirapparentcy of, direct succession of, and earliest record of, XVI; elder brother of XVI and n., XXIII; succeeds both Muñja and Sindhurāja, XVII; probable date of accession of, XVII, XIX; reign period of XVII, XVIII; absence of records in the last decade of

XVIII; probable date of the death of, XVIII, XIX; compared with Kshitipati, XVIII; his wars with Āhavamalla, his rule referred to in the *Chintāmanisāranikā*, his existence not referred to by Padmagupta, XIX, surrender of fort by his general XX; his invasion of the Deccan, his success over the Chālukyas, XXI; his contemporary Dhanapāla, and his sons Devarāja and Vatsarāja, XXII, XXIII.

Bhoja (pseudo), IX

Bhojacharitra, colophon of V; probable date of, V, XI; estimate of, and division of, VI; compared with Vikrama's legends VI; Merutunga's words applicable to, and historical facts in, XII; on the origin of Muñja, XIII; on the character of Sindhuraja XV; on Muñjás fatal expedition, XX; on the place of birth of, Māgha XXII; Vararuchi's place in, XXII; supported by Modasa plates, XXIII.

Bhojaprabandha, work, XII, XIV, XVIIn.

Bhillama III, Yadava king, XVIII, XX.

Bhinmal, locality, XXII, XXIII.

Bilhaṇa, poet, XVIIIn.

Buddha, founder of the Buddhism, VI

C

Chalukya of Badami, dynasty, XIIIn

Chalukya (of Kalyana), do., XVII, XIX-XXI.

Chandana, Paramāra prince, XIII

Chandra, kind of Śripura, XX

Chandrasēna, king of Chandrāvatī, IX

Chandrāvatī, capital, IX

Chaulukya, dynasty, XV, XIX

Chikkerur inscription, XVII, XX

Chintāmaṇisāraṇikā, work, XIX

D

Dakshiṇāpatha s. a. the Deccan, VII

Dāmu, Rajput princess, VIII

Daśabala, author, XIX,

Dattaka, man, XXI

Devala, Chalukya king, XX

Devalāli plates, XVIII, XX

Devarāja, Rajput prince, VIII

Devarāja, Paramara prince, IX–XI, XXII-XXIII

Devaśarman, priest, VII

Dhanapāla, author, VII-VIII, XIV, XVI and n., XVII, XXII

Dhanishṭhā, *nakshatra*, IV

Dhārā, capital, VII, IX, XVI.

Dharaṇa, Rajput prince, VIII

Dharmaghoshagachchha, V

Dhāvaka, poet, I n.

Dūsala, Paramara prince, XV, XVI and n, XIX, XXII

G

Gadag inscription, XVII

Ganga of Mysore, dynasty, XVn.

Gauḍa, country, VII

Godāvarī, river, XVI, XX

Gomukha, Ādinatha's attendant, X

Greece, country, XII

Gujarat, do., XV

Guṇamañjari, woman, VII, XXI

Gupta, dynasty, I

Guruvāsara, III

H

Haṃsarāja, Jaina teacher, IV

Harisheṇa, Gupta general, I

Harsha, Śrī-Harsha, Harshavardhana, Pushyabhuti king, I and n, XIII
Harshasiṁha, prob. a name of Sindhurāja, XII, XIII
Hiuen Tsang, Chinese traveller I n.

I

Indra, god, X
Indarvajrā, metre, V
Irivabeḍanga Satyāśraya, Chalukya prince of Kalyana, XIII

J

Jayāpīḍa, Kashmir king, XXII
Jayasena, Kalinga prince, VIII
Jayasiṁha, Jayasiṁha–Jayavarman, Paramāra king, XIII n., XIV, XVIII and n., XIX
Jayasiṁha II, Chalukya king, XXI
Jina, X
Jinabhadrasūri, Jaina teacher, IV

K

Kalachuri, dynasty, XIX
Kalaśa, Kashmir king, XVIII
Kalhaṇa, poet, XII, XVIII
Kalinga, country, VIII
Kalyāṇi, capital, XIX, XXI
Kāñchana, city, IX
Kārttika, lunar month, II, XX
Kāsahradu, locality, XV
Kasidra-Pāladi, do., XV
Kathāsaritsāgara, work, VI
Kavirāja, title of Bhoja, and of Samudragupta, I and n.
Kāvyaprakāśa, work, I n.
Kirāḍu inscription, XV, XXIII
Kirātārjunīya, work, XV n.
Kshitipati, Kashmiri king, XVIII and n.

Kumārapāla, Chaulukya king, XV
Kūrchālasarasvatī, title, VIII

L

Lakshmidevi, Vaiśya woman, VIII
Laṅkā, *dvīpa*, VIII

M

Madanamañjari, princess, IX
Māgha, poet, VII, XXI, XXII and n.
Māgha (different from the above poet) XXII
Māgha, lunar month, IV
Māghakāvya, work, VII, XXI
Mahādaṇḍanāyaka, office, I
Mahāmaṇḍaleśvara, do., XVII
Mahāśarman, priest, VII
Mahāvīra, founder of the Jain religion, VI
Mahāyāna, Buddhist sect, I n.
Mahītilakasūri, Jaina teacher, V
Mālava, country, VI, X, XIV, XVI and n.
Mammaṭa, author, I n.
Mandhāta plates, XIV, XVIII and n., XIX
Māndhātri, epic king, VII
Marudeśa, Marumaṇḍala, country VIII, XV, XVI, XIX
Medapāṭa, s. a. Mewar, XV
Merutuṅga, author, VI, XII, XIII, XV, XVI and n., XVII, XX, XXI, XXII n.
Modāsa plates XV n., XVI n., XIX, XXIII
Mṛiṇālavatī, *dāsī*, VII, XX
Muñja, Paramāra king, VI, VII, XII, XIII n., XIV, XV and n., XVI, XVII, XX, XXI; See also under 'Vākpati.'

N

Nāga, XV
Nāgari (Jain type), script, V
Nagda, locality, XV
Nagpur praśasti, XII, XIII and n.
Naikunjarasūri, Jain teacher, IV
Nāmā, Rajput princess, XIII
Nandana, cyclic year, XVIII
Navasāhasānkacharita, work, XII n., XIII, XIV, XVn., XVII, XIX, XXIn.,

P

Padmagupta, poet, XII, XIV, XV and n. XVII, XIX,
Paiyalachchhi, work, XXII and n.
Pallava of Kānchi, dynasty, XVn.
Pānāhera inscription, XIIIn.
Pānini, grammarian, VI
Paramāra, dynasty I, XIII, XIV, XV, XX
Pāthaka, title, II, V
Pausha, lunar month, IV, V
Prabandha, a kind of literary work II, VI etc.
Prabandhachintāmaṇi, work, II n., V, VI, XII and n., XIII
Pradhāna, office, XX
Prabhāchandra, author, XXII
Prabhavakacharita, work, XXII
Prākrit, language, V
Pūrṇapāla, Paramāra king of Ābu, XIII
Pushpāvati, princess, IX
Pushya, lunar month, XVIII
Pushyabhūti, dynasty, I

R

Rājavallabha,
an admirer of Bhoja, II; coeval-MSS of the *Bhojacharitra* of, III, V; Mahitilakasuri's *Sishya*, V; date of V, XI; colophon on, V; ignorant of geogphy, V; his indebtedness to other authers, VI, XI, XII; his object to glorify *annadāna*, VI, XII; originality of, VI; on Muñja's origin, XIII; confused in naming the father and son, XIII; on Bhoja's birth, on Sindhurāja's mourning over Muñja, XV; on Muñja's motive to kill Bhoja, on Bhojas crowning, on the southern boundary of the Paramara kingdom, XVI; defers from Merutunga, Padmagupta and epigraphs, XVII and n., on Bhoja's invasion of the Deccan, on Rudrāditya's foresight, his Muñja–Mṛiṇālavati-episode, XX; on Muñja's greatness, on Sarasvatīkuṭumba and his daughter, XXI; on Māgha, XXII; on Devarāja and Vātsarāja XXII-XXIII
Rajatarangini, work, XVIII n., XXII n.
Rājendra I, Chola king, XIIIn.
Rājendra II, do., XIIIn.
Rājendra, Chola prince, XIIIn.
Rakta Bhairava, deity, IV
Rāma, epic hero, VII
Ratnāvali, queen, VI, VII
Rishabhapanchāsikā, work, VIII
Rudrāditya, minister, VI, VII, XX
Rūpachandra, king, IX

S

Sagara, *chakrin*, X
Śaiva, sect, I
Śālini, metre, V
Samudragupta, Gupta emperor, I and n.
Sandērakiyagachchha, IV

Şanivāsara, week day, III
Şantisūri, Jaina teacher, IV
Sāranga; Rajput prince, VIII
Sārngadharapaddhati, work, XXI
Sarasvatī, goddess, XXI
Sarasvatīkuṭumba, poet, VII, XXI and n.
Sarasvatīkuṭumbaduhitṛi, poetess, XXI and n.
Şārdūlavikrīḍita, metre, V
Saravadhara, priest, VII
Sarvadhikārin, office, XXII
Sarvāṣraya, name, XXII
S'as'iprabhā, queen, IX, XXI.
S'aka, era, XVIII, XIX etc.
Sātavāhana, king XXI n.
Satyapura, locality, VIII
Satyavatī, queen, IX
Saubhāghyasundari, princess, VIII
Sechānaka, pseudo-name of Vikrama, IX
Sechānikā, princess, IX
Siddhasena, Jain teacher, VII
Silāditya, title of Harsha, I n.
Siṁhabhaṭa, another name of king Sindhu, XIII
Siṁhaka, do, XII, XIII and n.;
Sindhu, Paramāra king, VI, XII XIII, XIV and n., XV, XVII and n, XIX, XXIII
Sindhula, do., VI, VII, XII
Singhbhut, *s. a.* Siṁhabhaṭa, XIII n.
Sisupalavadha, work, VII, XXI, XXII and n.,
Şivāditya, minister, VI
Şivạditya, priest, VII, XXII
Şivarāja, Rajput prince, VIII
Siyaka I, Paramāra king, XIII n.
Siyaka II, do., XII and n, XIII, and n., XIV
Siyaka, name, derived from *Siṁhaka*, XII, XIII and n.
Shemị, Rajput princess, VIII
S'obhana Jaina monk, VII
Somā, potteress, VIII
Somadatta, *sūtradhara*, IX
Somesvara I, Chalukya king, XIII n., XX,
Somes'vara II, do., XIII n.
Sragdharā, metre, V
Srīdhara, Paramāra general, XX,
Srī-Harsha, another name of king Sindhu, XII and n.
Şrīmala, locality, VII
Srīpura, holy place, X
Śrīpura, city, XX
Şubhaṣila, author XV, XX
Sukravāra, weekday, IV
Sūlkā, VII
Sumatisụri, Jaina teacher, IV
Sundarī, *dāsi*, X
Suprabhadāva, man, XXII
Susthitāchārya, Jaina teacher, VII

T

Tada II, or Tailapa, Chalukya king, VII, XVI, XIII and n., XX, XXI
Tala, unidentified Chālukya king, XVI
Tịlaguṇḍa inscription, XVII
Tilakamañjarī, work, XIV, XVI and n., XXII and n.,
Tilakwada plates, XVIII
Trailokyasundarī, queen, IX

U

Udaipur, city, XV
Udayapur *prasasti*, I, II, XII, XIII and n., XXI n.,
Ugrasena, king IX
Ujjain plates, XX

Upāngachakravartin, title, VIII

Upendravajrā, metre, V

Usa(tpa)la, Paramāra prince, XV, XVI n., XIX, XXIII

V

Vairisiṁha, king in the south, VIII

Vairisiṁha, Paramāra king, XX

Vaiśya, community, VIII

Vākpati, Vākpati-Muñja, Paramāra king, XIII and n., XIV and n., XVI, XVII, XX, XXI n., See also under 'Muñja'.

Vāmana, author, XXII

Vararuchi, minister, VII, VIII, XI, XXII

Varuna, city, IX

Vasantagadh inscription, XIII

Vasantatilaka, metre, V

Vatsarāja, Paramāra prince, IX, X, XXII

Vibhishana, *Rākshasa*, VIII

Vikrama, era, II-V etc.

Vikrama, Vikramāditya, legendary hero, VI, IX, XXI n.

Vikramāditya V, Chalukya king, XXI

Vikramāditya VI, do., XVII

Vikramāṅkadevacharita, work, XVIII n.

Visala, Paramara king, XIII

Y

Yādava, dynasty, XVIII, XX

Yudhishṭhira, epic hero, VII

Additions and Corrections

P. I,	f. n. 2	Read	'Mammața's commentary'	for	'Mammata's Commeatry'
P. III,	l. 31	,,	'V. S. 1665'	,,	'V. S. 1165'
	l. 33	,,	'The *tithi* ended'	,,	'The ital ended'
P. V,	l. 25	,,	'333'	,,	'334'
	l. 26	,,	'388'	,,	'288'
P. IX,	l. 25	,,	'*Sūtradhāra*'	,,	'*Sutradhara*'.
P. X,	l.l. 9-10	,,	'how Jina visited Tripura—as the spot in question was then called—before he attained *moksha*'	,,	'how Jina Visited Sri-pura before he attained moksha as the spot in questi n was called'
P. XII,	f. n. 2	Add	'I' after 'prastava'.		
P. XIII,	l. 17	Read	'informs us that'	for	'informs that'.
	f. n. 8	,,	'Panahera'	,,	'Panahere'
P. XIV,	f. n. 2	,,	'course'	,,	'course'
P. XVI,	l. 11	Omit	the word "that"		
P. XVI,	l. 13	Read	'*prabandhakāra*'	,,	'*prabandhakara*'.
	f. n. 1	Add	'the passibility of'	before	'Sinduraja'.
P. XXI,	f. n. 9	Read	'Catalogus Catalogorum'	for	'Catlogues Catalogorum'.
P. XXII,	f. n. 7	,,	'*Paiyalachchhi*'	,,	'*Paiyālachchhi*'
P. ३,	v. २७	Read	राज्ञी प्रमोद°	for	राज्ञीप्रमोद°
P. ६,	f. n. 15	Add	°मा after 'B¹ and B³'.		
	f. n. 20	Read	स्नानावसरके	for	स्नानावसके
P. ६,	f. n. 9	,,	नो जानासि हि	,,	नोजानासि । हि
	f. d. 23	,,	गतः सर्वे	,,	गता सर्वे
P. ७,	f. n. 4	Omit	'P² वाचं'		
	f. n. 18	Read	'B¹ and B³'	for	'B¹ and B¹'
	f. n. 19	,,	'B³'	,,	'B².'
P. १०,	f. n. 4	Add	'B¹' after 'A'.		
P. १४,	v. २४६	Read	कृपाणैः कम्पितप्राणैः कुन्तैर्दन्तै°	for	कृपाणः कम्पितप्राणः कुन्तर्दन्तै°
P. १६,	v. १७२	,,	'सचखण्ड'	,,	'समयखण्ड'
P. १७,	f. n. 11	,,	'°क्त°'	,,	°क्र°
P. १८,	f. d. 1	,,	'B¹ and B²'	,,	'B¹ and B²'
P. १९,	f. n. 3	,,	'भुंजति'	,,	भुजंति
P. २१,	f. n. 15	,,	'°चमम्'	,,	'चकार'
P. २३,	f. n. 12	,,	'पाल्यमाना'	,,	'पालयमाना'

P. ३६,	f. n. ४	,,	The intended reading of the fourth foot may be मुणिजनसुविमृष्टं भोजभूपस्य दाक्ष्यम्	
P. ४४,	v. ७१	Read	रोपाद्	for रोपद्
P. ४६,	v. ९९	,,	नीरहृर्णीवच:	,, नीरहृर्णी वच:
P. ५६,	v. ३७	,,	'°च्छ°'	,, °इछत्र°
P. ५७,	v. ५३	Read	स्वामिण्या	for स्वामिन्य
P. ७०,	f. n.3	,,	पुष्पोत्करस्य	,, पुष्पालारस्य
P. ७८,	v. २०८	,,	तदा यामि	,, तदायामि
P. ८०,	v. ३२३	,,	तत्रैव	,, तत्रव
P. ८५,	v. ३८८	,,	कायोत्सर्गं	,, कार्योत्सर्गं
P. ८८,	f. n.6	,,	पुरीषक:	,, पुरीषके
			सेकोच	,, रोकेस
P. ८९,	v. ४३१	,,	मुत्कलाप्य	,, मुत्क (कल्वा) लाप्य
P. ९२,	v. ४६५	,,	कार्यं	,, कार्ये
P. ९५,	v. ५०२	,,	बासरैरेते	,, बासरैते
P. १२५,	v. २४२	,,	चित्रस्यैव	,, चित्तस्यैव
	v. २५३	,,	दध्यौ	,, दध्यो
P. १२७,	v. २७८	,,	सर्वथाप्यतिसुन्दराम्	,, सर्वथायति सुन्दराम्
P. १३३,	v. ३३०	,,	धारायां	,, धरायां
P. १४१,	n. 81	,,	'Cf. the names like *Chaḍāmaṇisāra, Chaḍamaṇisāraṇikā*'	,, 'Cf. *Chaḍāmaṇi Sāra*. The names like *Chuḍāmaṇisāraṇikā*'.
P. १४२,	n. 115	,,	'After'	for 'Atler'.
	n. 126	Add	'This verse is found in the *Vedāṅgajyautisha* (Ed. by Dr. R. Shamasastry, 1936 verse 4). But, there the 3rd foot reads: तद्वद्वेदांगशास्त्राणाम्'.	
P. १४३,	n. 141	Read	'having heard Muñja's reply'	for 'having Muñja's reply'
		,,	'elephants'	,, 'elephant.'
		,,	'सिंहौ'	,, 'सिंह्यौ'
P. १४४,	n. 179	Read	'made'	for 'mede'.
	n. 182	,,	वामपादमनु तिष्ठति	,, वामपादमनुतिष्ठति
P. १४५,	n. 219	,,	'verse 221 below'	,, 'verse 22 below.
P. १४६,	n. 230	,,	रद्	,, रद्र
	n. 237	,,	'verse 235'	,, 'verse 236'.
P. १४७,	n. 260	,,	'modern'	,, 'madern'.
	n. 273	,,	'*Chheda*'	,, '*Chhede*'.
	n. 277	,,	Omit the word	'lekha'

P. १४८,	n. 279	Read	'281'	for	'282'.
P. १४९,	n. 304	,,	'P^1 and P^3'	,,	'P^1 and^3,.
	n. 314	,,	Omit the bracket before '*Prabandhachintamani*.		
		Read	'*Prabhavakacharita*'	for	'*Prabhavakacharitra*,,
	n. 316	,,	कीर्तिप्रदं	,,	कोतिपदं
P. १५०,	n. 17	,,	'Pratishṭhāna, Paiṭṭhāṇa, Paiṭṭhāṇa, Poṭṭhāṇa, Paiṭhāṇa'	,,	'*Pratisthāna, Paitthana, Patitthāṇa, Paithāna,*'
P. १५१,	n. 31	,,	'Dhanapala'	,,	'Dhanmapala'.
	n. 43	Add	'Note the construction भूपां यथाविधि पूजां कृत्वा, मार्जारी समुपागता'		
P. १५२,	n. 1	,,	भङ्ग	,,	अङ्ग
P. १५४,	n. 67	,,	'Verse'	,,	'(*Verse*)'.
P. १५५,	n. 152	,,	साध्याः कथितं	,,	साध्याः । कथितं
P. १५९,	n. 170	,,	'Badarikasrama'	,,	'Badariksrama'.
P. १६०,	n. 224	,,	'mark'	,,	'mork'.

20985

LIBRARY GOVT COLLEGE MANDSAUR